КОЖУХЕ
НЕДОВРШЕНА ПРИЧА

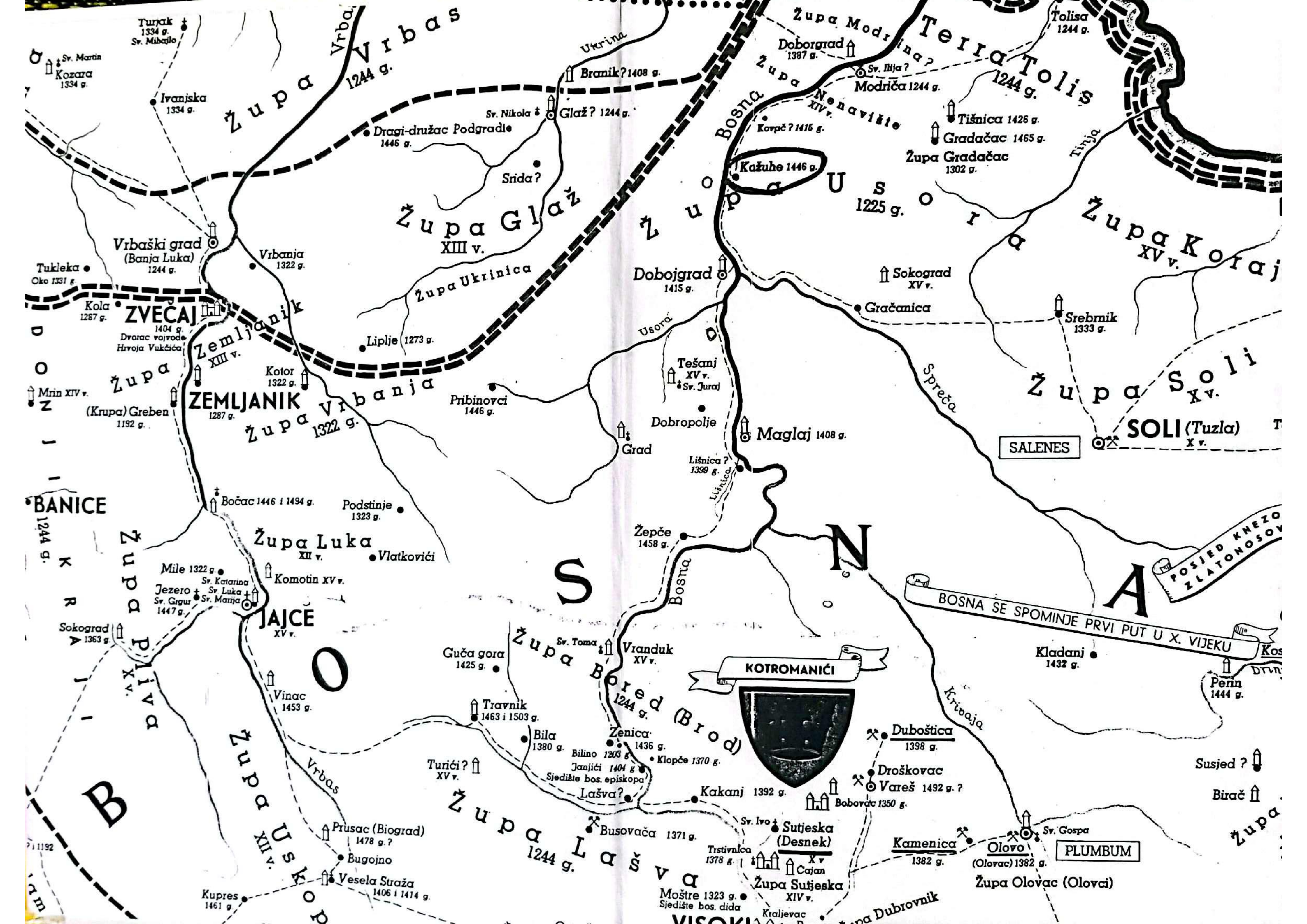
BOSNA
Župa Vrbas
1244 g.
Vrbas
Tunjak 1334 g.
Sv. Mihajlo
Sv. Martin
Kozara 1334 g.
Ivanjska 1334 g.
Vrbaški grad (Banja Luka) 1244 g.
Tukleka
Oko 1331 g.
Kola 1287 g.
ZVEČAJ 1404 g.
Dvorac vojvode Hrvoja Vukčića
Vrbanja 1322 g.
Župa Zemljanik XIII v.
Mrin XIV v.
(Krupa) Greben 1192 g.
ZEMLJANIK 1287 g.
Kotor 1322 g.
Župa Vrbanja 1322 g.
Liplje 1273 g.
Župa Glaž XIII v.
Dragi-družac Podgradie 1446 g.
Srida?
Sv. Nikola
Glaž? 1244 g.
Branik? 1408 g.
Ukrina
Župa Ukrinica
Pribinovci 1446 g.
BANICE 1244 g.
Bočac 1446 i 1494 g.
Podstinje 1323 g.
Župa Luka XII v.
Vlatkovići
Mile 1322 g.
Jezero
Sv. Grgur 1447 g.
Sv. Katarina
Sv. Luka
Sv. Marija
Komotin XV v.
JAJCE XV v.
Sokograd 1363 g.
Župa Pliva XV v.
Vinac 1453 g.
Župa Uskoplje XII v.
Vrbas
Prusac (Biograd) 1478 g.?
Bugojno
Vesela Straža 1406 i 1414 g.
Kupres 1461 g.
1192
Donji kraji
Doborgrad 1387 g.
Župa Modrina?
Sv. Ilija?
Modriča 1244 g.
Terra Tolis 1244 g.
Tolisa 1244 g.
Župa Nenavište XIV v.
Kovač? 1416 g.
Bosna
Tišnica 1426 g.
Gradačac 1465 g.
Župa Gradačac 1302 g.
Tinja
Kažuhe 1446 g.
Župa Usora 1225 g.
Župa Koraj XV v.
Dobojgrad 1415 g.
Sokograd XV v.
Gračanica
Srebrnik 1333 g.
Usora
Tešanj XV v.
Sv. Juraj
Dobropolje
Grad
Maglaj 1408 g.
Spreča
Župa Soli XV v.
SOLI (Tuzla) X v.
SALENES
Lišnica? 1399 g.
Lišnica
Žepče 1458 g.
Bosna
POSJED KNEZOVA ZLATONOSOVIĆA
BOSNA SE SPOMINJE PRVI PUT U X. VIJEKU
Kladanj 1432 g.
Perin 1444 g.
Drina
Guča gora 1425 g.
Sv. Toma
Vranduk XV v.
Župa Bored (Brod) 1244 g.
KOTROMANIĆI
Travnik 1463 i 1503 g.
Bila 1380 g.
Zenica 1436 g.
Bilino 1203 g.
Janjići 1404 g.
Sjedište bos. episkopa
Klopče 1370 g.
Turići? XV v.
Lašva?
Kakanj 1392 g.
Krivaja
Duboštica 1398 g.
Droškovac
Vareš 1492 g.?
Bobovac 1350 g.
Susjed?
Birač
Župa Lašva 1244 g.
Busovača 1371 g.
Sv. Ivo
Sutjeska (Desnek) XV v.
Trstivnica 1378 g.
Čajan
Župa Sutjeska XIV v.
Moštre 1323 g.
Sjedište bos. dida
Kraljevac
VISOKI
Župa Dubrovnik
Kamenica 1382 g.
Olovo (Olovac) 1382 g.
Sv. Gospa
PLUMBUM
Župa Olovac (Olovci)

ПРВО ИЗДАЊЕ

К О Ж У Х Е
1446 - 1996.

Рецензент :

Миленко ЂУКАНОВИЋ , професор

Ликовно рјешење корица и вињете:

Бранислав Бане ВИШТ , академски сликар

Цртежи :

Зоран ГОЈКОВИЋ

К О Ж У Х Е
1446 - 1996.
(недовршена прича)

Издавач :
Центар за културу и образовање , Добој

За издавача :
Раденко КРУЉ , професор

Главни уредник :
Душан ПАРАВАЦ

Лектор и редактор :
Стипо КЉАЈИЋ , професор

Компјутерска припрема :
Бранислав Бане ТОМАНОВИЋ

Технички уредник :
Слободан ГОВЕДАРИЦА , граф. инж.

Штампа ГРАФИЧАР Добој

За Штампарију :
Ратко МАРИЋ , дипл. инж.

Кожухе , августа 1996.

САДРЖАЈ

УМЈЕСТО УВОДА

Да ли је требало да прохуја пет и по вијекова да би се у нашим Кожухама, селу са најстаријом етнографском орнаментиком и са снажним националним духом и достојанством, тек на измаку двадесетог вијека написао шири епос и сабрала грађа за историју. На жалост, то је случај и са многим другим етничко-географским цјелинама, о којима имамо тек понеки археолошки узорак који као раритет чувамо у музејским витринама. И сувише дуго смо живјели под влашћу туђина који су нам одузимали памћење.

А памћење се, како рече познати чешки историчар Милан Хибл, одузима тако што се једном народу прво одузме историја, па онда култура и језик. И онда не знаш ни ко си био, ни шта си био па ти тако напишу нову историју, дају нови језик...

Безмало да ми то и не доживјесмо, али зато много каснимо. Да нас таква судбина није пратила, Кожухе би давно цијелом свијету најобјективније објасниле највећу српску трауму--косовску битку. Онда када су 1389. Срби на Косову дали свој највећи и најтрагичнији обол у крви за крст часни и царство небеско, Кожушанац је био савременик тог највећег националног губитка. Јесте, пошто су Кожухе први пут (неки извори нуде и раније датуме), убиљежене 1446. године, само 57 година послије Косова, Кожушанац, који је у вријеме "крштења" села имао неку годину више, могао је видјети и осјетити злослутни лет гавранова тамо, у правцу југа. Можда је тада, као много касније од покојног Јовице Сајића, нешто и остало запретано о тој нашој најкрупнијој националној сузи, али, ето, времена су била таква да су писани трагови, ако су и постојали, уз сјечу глава уништавани.

Само ова истина, истина о Кожушанцу као савременику косовске битке, довољна је као повод да се о овом селу напише својеврстан бестселер. И он је напокон, ево, и написан. Ово се-

ло, по много чему изузетно, што се и по садржају књиге може закључити, добило је тиме на једном мјесту међу корицама, у ријечи и слици, оно што га је у прошлости стварало и чинило духовно богатим, његове људе staменим и досљедним, храбрим, мудрим и даровитим. Садржаји прилога узбуђују; враћају нас у прошлост гдје слушамо приче својих дједова о временима давним, о чему су, опет, њима проповиједали њихови преци уз зубљу луча навече у брвнарама, на откосима, на жириштима гдје су товљене свиње. Читаоци ће осјетити топлину у души када буду читали о томе како су њихове баке преле и плеле, ткале и у наћвама спремале јела; осјетиће мирисе дозреле љетине док читају о сушницама и пушницама, о качарама, млиновима поточарима, паоцима и јармовима, играма пириза, клиса и прстена; узбудиће их, дакако, и приче о вјештицама, гатарама, вукодлацима, шуцкорима, жандарима, о субашама, беговима и агама. Пожељеће затим да се врате у прошлост, овјековјечену причама, вуковски записаним, о ноћним сијелима, светковинама, свадбама, стидљивим загрљајима и миловањима под окриљем ноћи, па, напокон, и о сусретима и радостима у ово наше доба, између два протекла рата, као што су "Сусрети пријатељства", па онда манифестације љепоте и народне рукотворине под називом: "Везак везем, пјесму пјевам".

Посебно поглавље у књизи посвећено је другом свјетском рату и мјесту Кожуха у њему. Смиреним тоном и уз могућу толеранцију казане су истине о доприносу кожушких ратника у борби против фашизма, борби за слободу. Није ни био циљ, што је Уређивачки савјет закључио, да се о томе на овоме мјесту даје идејно-политички суд. Јер, ово је публикација за ширу намјену, за свакога, а ратни догађаји дати су фрагментарно, у смислу ставова српског вођства - да се, напокон, и међу Србима почну стварати повјерење и слога, јер је то једина гаранција за успјешну одбрану од нових геноцида које, искуство нас упозорава, не смијемо искључити и занемарити.

Организаторима овог одговорног посла, прије свега Лидији Жарић, Урошу Круљу, Воји Вуковићу, Љубомиру Каишаревићу, Драгану Мићићу, Михаилу Мишићу, треба одати признање и захвалност за идеју и уложене напоре да се дође до прошлости која је, у много случајева, била заборављена и напуштена, а представљала је дио свакодневнице наших часних

предака, а за нас занимљив и узбудљив дио историје који нас духовно обогаћује. Етнограф професор Добрила Бјелић, директор Регионалног музеја у Добоју и историчар Милка Ћосић несумњиво су уложиле велики труд, стручно знање и професионално искуство да би етнографију и историју Кожуха приближиле читаоцу. Дугачак је списак и осталих сарадника чије је, па и најкраће али занимљиво, казивање обогатило садржај књиге. Поручио бих младима Кожуха да наставе гдје су њихови старији стали. Јер, народна каже: "Оно што није записано, није се ни догодило".

Борислав Паравац

Саво Жигић

Незахвално је писати о некоме кратко, са жељом да се дају бар контуре те личности. У Кожухама је таквих, заслужних било пуно, а један од њих био је и **Саво Жигић.** Посвећујемо му овај кутак и стога што је доскора, до 1992, припадао нешто старијој генерацији нашег доба и плејади списатеља у којој је до смрти био доајен. Рођен је с талентом и за вербално и за писано приповиједање, и да се само том позиву посветио, винуо би се до зенита лијепе ријечи. Нешто га је, међутим, усмјерило путем до официра и официрске части, што је у то вријеме било изузетан и ријетак позив. Са стеченим еполетама и добрим познавањем стратегије и тактике ушао је у ослободилачки рат 1941. године, да би непосредно након ослобођења стао за катедру војних школа. На жалост, одатле је уклоњен и постао голооточка жртва, као и многи други талентовани слободоумни грађани, а поготово официри, чији ум није смио кидати постављене спреге и оквире.

Саво Жигић се неколико година касније враћа у свој родни крај. Сада ћутљив и опрезан, отпоран на провокације и изазове, али достојанствен и стамен. Посветио се породици и раду у Срезу, а истовремено се пажљиво, готово нечујно, приближавао друштву и колегама за које је талентом и емоцијама везан, својим колегама од пера. "Политика" га убрзо прима као свог дописника, јер је уредницима тог непревазиђеног листа одраније познат. Сарађивао је и у "Гласу комуна" и неким другим листовима. Текст му је био исклесан, кратак и јасан, једноставан, са чињеницама казаним врло популарно. Није био наметљив и малициозан, избјегавао је кулоарске размирице и

препотентност, па тако ничим није ни изазвао одиозност према себи било кога. У томе су га многе колеге прихватиле као узор у професији, узор по поштењу и односима у породици. Саво је један од првих људи од пера који је на страницама штампе огласио, на основу повеље, рођендан својих Кожуха, као и то да је ово село, уз Бољанић, у тадашњем грачаничком и тешањском срезу 1895. године, било највеће по броју српског становништва - 1078 душа. Са каквом је само радошћу и страшћу то забиљежио! Као и онда када је са супругом Десом непосредно пред прошли рат јавио да је њихов син Јовица завршио факултет.

Душан Паравац

ТРАГОМ НАШЕ ПРОШЛОСТИ

Повеља о Кожухама

Село у општини Добој спомиње се прије Сарајева и Мостара

У општини Добој налази се село Кожухе које ће 1996. године обиљежити петсто педесет година откако је 1446. први пут споменуто.

Од више стотина села у овом крају, на карти средњовјековне босанске државе само је ово село уцртано као насеље. Кожухе се спомињу прије два велика града у Босни и Херцеговини - Сарајева (1462) и Мостара (1452).

Ова далека прошлост Кожуха сачувана је у Повељи босанског краља Стевана Томе Котроманића, која је писана у Врандуку 22. августа 1446. године. Повељом је, како се каже, краљ Котроманић даровао село Кожухе кнезовима Павлу, Марку и Георгију, синовима војводе Иваниша Драгишића. Према другом податку, Кожухе се спомињу чак 1360. године као мјесто племића.

Гдје је село?

Кожухе су сјеверно од Добоја, а јужно од Модриче, по 20 километара удаљено од оба града, поред главне путне и жељезничке саобраћајнице долином Босне испружено у дужини од десет километара.

У засеоку Доњани овог села уздиже се висок чвор при врху сплетених коса испријечен на сјеверној страни улаза-излаза долине ријеке Босне. На јужној стрмој коси при врху је овећа чистина уоквирена тамном шумом: из далека се види као окачена слика. Зове се Чавчија главица. Чвор се намеће оку путника и наводи га да рекне: "Ту је некад нешто било!"

Предвиђања потврђују многобројни знакови.

На картама, претежно војним, првенствено аустроугарским, чвор се назива Градина и носи знак тврђаве. У грунтовним књигама чвор се зове Ерцегова земља, а једна коса у службеним књигама Католичко гробље. Мјештани ту и тамо налазе старе новчиће, средњовјековно оружје и оруђе, откопавају понеки зид. Археолози и историчари одавно обилазе Градину - осматрају, претражују. Они узгред настоје да открију тачно мјесто града Ковача који је био у систему Градине и који се спомиње у борби између угарског краља Сигисмунда и босанског Хрвоја Вукчића 1415. године, кад је иначе између ових и турске војске на страни Вукчића била битка код Добоја.

Вријеме и промјене са знакова скинули су њихову улогу, коју је, опет, народ претворио у идеализовано предање.

Легенда прича о три сестре владарке: Чавка, Анка и Јованка. Удате су биле за "змајеве". Довикивале су се и саопштавале једна другој о наиласку опасности.

Градина у Кожухама

Једна од таквих најважнијих одбрамбених тачака била је Градина у Кожухама. Ту је долина најужа, пресјечена с једне стране на другу ријеком Босном. Градина је, наиме, она тачка која је имала значај за читаву босанску државу. Ако би ова одбрамбена тачка била сломљена, био је нападачу отворен пут за читаву Босну.

Примјери: угарски краљ Сигисмунд 1408. године мијешајући се у сукобе између босанских краљева Стевана Остојића и Твртка II Твртковића и остале властеле, након савлађивања Градине, покупио је босанске великаше и велики број погубио у Добор-кули код Модриче. И 1415. године Сигисмунд је по савлађивању ове тачке продро до Добоја. Уз помоћ турске војске великаш Хрвоје Вукчић протјерао га је из Босне. Прилично доцније, за владавине Турске у Босни, принц Еуген Савојски на челу угарске војске 1697. године продро је долином Босне до Сарајева и спалио га.

У томе су, дакле, улога и важност Градине и преко ње села Кожуха у давној прошлости. Село сада има око 500 домаћинстава: плодна долина и воћњаци, повртњаци и пашњаци на падинама Требаве, лијепе куће и викендице, савремено уређена

дворишта, асфалтни пут, механичка радионица, трговине и некада сједиште земљорадничке задруге чине село и домаћинства економски јаким.

Од спомињања села кољена су се смјењивала и у различитим временским ситуацијама, свјетлуцавим копчама везана су за готово сва важнија стремљења наших народа, која су водила ка коначној слободи.

За вријеме турске владавине у Босни (1463-1878) становници Кожуха учествују у покретима за рјешавање аграрно-националног питања и у вези са овим учествују у бунама и устанцима у БиХ (1836-1878). Учествовали су и у чувеној требавској бици на Дугој њиви 1858. године када се 3.000 устаника супротстављало бројнијој војсци Турске Царевине. Битка је трајала неколико дана и бројчано јачи Турци са око 5.000 људи угушили су буну требавских сељака. Устаници су имали и свој барјак, направљен од бијелог беза са крстом. Барјактар је био Симо Ђерић из Кожуха.

Културни полет

У борби за школско-црквену аутономију (1893-1903) прихватају одвајање школе од цркве; од државе добијају велику школску зграду, али бојкотују наставу зато што им аустроугарске власти постављају учитеље. Чим је аутономија добивена (1905), масовно шаљу дјецу у школу, па је већ између два свјетска рата у Кожухама било више факултетски образованих људи. Долази до културно-националног полета, а међу члановима Младе Босне било је и младића из Кожуха.

За вријеме другог свјетског рата ово село, на главној саобраћајници Добој-Модрича, било је под строгом контролом Нијемаца. Па ипак су сијевале варнице указујући на борбу против окупатора, а први устанички метак 1941. године у добојском крају испалио је Милош Купрес из Кожуха. На више кућа у селу и згради школе, једној од најстаријих у овом дијелу Босне, истакнуте су спомен-плоче које подсјећају на храбре борце и важне историјске догађаје. Село има два народна хероја: Милоша Купреса и Ивана Марковића Ирца, према којима с великом љубављу гаји успомене. На устанак 1941. године Кожушани су кренули 22. августа, баш оног дана кад је село, у далекој прошлости, 1446. године први пут споменуто.

У послијератном животу, поред осталог напретка, запажене су у селу занимљиве манифестације - сусрети пријатељства, које су донедавно одржаване и на којима су учествовале све националности и народности из Босне и Херцеговине и Југославије. Ту је, узгред речено, изабрана и прва најљепша сеоска дјевојка Југославије Стојанка Видаковић из Ботајице, код Модриче. Биране су најљепше народне ношње и најљепше изворне сеоске пјесме у извођењу културно-умјетничких друштава и фолклорних група из свих крајева Југославије. Те манифестације су прекинуте претварањем Дома културе у производни погон Творнице ниског напона из Добоја. Село Кожухе познато је и по бројним рекордерима у производњи кукуруза, пшенице, меса, који су освајали регионалне и републичке награде у Добоју и Сарајеву.

Саво Жигић, “Глас комуна”, 1991.

Село кроз историју

Уводне напомене

Свакомко жели написати иоле озбиљнији па и најкраћи преглед историје неког нашег села, неодољиво се намеће доза жаљења због недостатка извора, нарочито оних основних којима би се могле макар приближно реконструисати старија или новија прошлост. Такви извори нестајали су у силним метежима, ратовима, пустошењима који су кроз дугу историју ријетко када мимоилазили ово подручје, али су нестајали и људском небригом. Уништени су и писани и трагови материјалне културе, а народно предање, често замагљено, успијевало се очувати само дјелимично.

Ситуација у погледу историјских извора данас је таква да су они, што се више понире у прошлост, све оскуднији. Истина, треба истаћи и изостанак обимнијих систематских археолошко-историјских, етнолошких и других научних истраживања чији би резултати омогућили вјернију спознају наше прошлости. Зато код нас прошлост једнога села можемо пратити само у оквиру прошлости ширег подручја.

Праисторија Кожуха

Околина Кожуха (први пут се село у писаним изворима помиње 1446) у извјесној мјери је истраживана и трагови на које се наилазило упућују на закључак да је на овом простору живот људске заједнице текао у континуитету још од праисторијског доба. На то је утицао повољан географски положај, претежно равничарски и брежуљкасто-брдски рељеф, погодна клима, богатство водом, плодно земљиште, разноврстан биљни и животињски свијет и друге природне погодности.

Кад говоримо о простору данашњег села, треба истаћи да осим археолошлог рекогносцирања терена других радова није било. Забиљежено је да на појединим локацијама (Баре, Јабучик) има трагова насеља касног бронзаног или млађег жељезног доба. Шире подручје је нешто више истраживано и дошло се до података из још старије прошлости.

Први човјек (прачовјек) типа неандерталац појавио се на овом подручју током старијег каменог доба (палеолит) прије више од 35000 година у условима знатно хладније климе у односу на данашњу. Он је ловац и скупљач хране, живи скитачким начином живота и нема сталних станишта. На овом простору откривено је више палеолитских станица са траговима живљења палеолитског човјека. То су локалитети на ушћу Усоре у Босну (Црквина, Лонжа, Камен), Макљеновац, Даниловића брдо у Подновљу, Градина у Дугом Пољу и др.

Промјена климатских услова омогућила је нови начин живота и рада нашег претка-homo sapiensa, а како је ишчезао неандерталац, није познато.

Почиње доба неолита када се у долинама ријека стварају стална станишта и јављају се нови облици привређивања. Поред лова и риболова јављају се земљорадња и сточарство. Од дивљих биљних врста култивисане су и почињу да се узгајају житарице: пшеница, просо, јечам и др. Припитомљене су и неке дивље животињске врсте: пас, говедо, овца, коза, коњ. Камени облици почињу да се обрађују и добијају форме алата за обраду земље. Све то значило је огроман напредак у односу на претходну епоху. Локалитете са траговима из неолита имамо у Врањаку, Дугом Пољу, Скиповцу...

При крају млађег каменог доба, прије око 5500 година, на ове просторе стиже ново становништво са истока које је већ спознало обраду и употребу метала. Процес употребе метала и његове примјене текао је споро. Од прве употребе бакра, који чист није погодан за израду оруђа и оружја, до употребе жељеза протећи ће више хиљада година. Насеља почињу да се заснивају и утврђују и на бреговима и узвишењима. Оваква насеља називају се градинама. Алатке израђене од метала пружају далеко веће могућности у обради и култивацији земљишта. Почиње се с крчењем шуме и обрадом земљишта и у висијским предјелима.

Обрада метала и израда металних предмета зачетак су новог занимања, занатства, а размјена или продаја тих производа је претеча трговине. Током првог миленија старе ере, када на овом простору почиње и кориштење жељеза, у ове крајеве досељавају нова племена, илирско-панонска, а крајем IV вијека старе ере и германска племена Келта. Откривено је више локалитета из металног доба: Греда у Подновљу, Центар у Добоју, бронза, локалитети у Кожухама, касно бронзано или млађе жељезно доба. "При копању канала од мјеста Баре на око 100 - 150 м нађени су фрагменти керамике и печене земље. На мјесту Јабучик, близу садашње школе, такође се налази цигла и грнчарија".

(Забиљежено у археолошкој документацији Регионалног музеја приликом рекогносцирања терена, а археолошка истраживања нису вршена.)

Римска владавина

Током посљедњих деценија старе ере, послије дуготрајних борби са панонским и илирским племенима, ове просторе покоравају Римљани који послије сламања отпора покореног становништва под вођством Батона (6-9. год.н.е.) у потпуности заводе своју власт. С почетка римске владавине на овим просторима почиње историјско доба. Римљани освојене области дијеле на двије провинције: Панонију и Далмацију. Подручје данашњег села простирало се у граничном појасу тих провинција.

Римљани доносе тековине једне далеко напредније цивилизације. На овом подручју израстају насеља градског типа, праве се грађевине од камена и опеке, улице поплочане, насеља имају водоводе и јавна купатила, граде се цесте, умјесто племенског начина живота уводи се државно уређење, нови начин привређивања, почиње се са употребом новца, писма итд.

Локалитета из римског периода има више на овом подручју. Најпознатији је, свакако, онај на ушћу Усоре у Босну (Castrum), а најближе налазиште Кожухама је колалитет Поље у Осјечанима.

Средњевјековни период

Од IV вијека н.е. почиње "велика сеоба народа", када на ове просторе продиру многа варварска племена а међу њима и наши преци Словени. Руше и уништавају римска насеља, а заснивају нова. Словени се током шестог и седмог вијека насељавају и на овом простору, формирају своје племенске заједнице по мањим територијалним јединицама-жупама. Касније, формирањем феудалних држава жупе улазе у састав тих државних цјелина. Писаних трагова о раносповенском периоду немамо. Неки топоними у непосредном окружењу упућују на вријеме када су Словени имали многобожачку религију (Баба, Змајевац, Игриште и др.). Примањем хришћанства ту ће бити и најстарија хришћанска богомоља на Требави (Ћелије).

Средњовјековна историја овог краја незаобилазно је повезана са прошлошћу Босне од њеног првог помена и сусједних држава. За историчаре је прави "Гордијев чвор" реконструисати прошлост средњовјековне босанске државе, поготово подручја Усоре које нас интересује а које је због изузетно важног стратешког положаја било стална мета напада и интереса сусједних држава, нарочито Угарске.

Мноштво радова написаних о средњовјековној прошлости овог подручја на основу тумачења до сада познатих и објављених извора могло би се подврћи критичким преиспитивањима, што није сврха овог написа, и без нових већих открића и истраживања у области историјских и помоћно-историјских наука многа тумачења спадају у домен отворених питања.

Од половине X вијека, када византијски писац цар Константин Порфирогенит помиње Босну и подручје Соли у саставу Србије, до половине XII вијека немамо скоро никаквих писаних података. Већ Љетопис попа Дукљанина, XII вијек, говори о Дрини као граници која одваја Босну од Србије што потврђује и византијски писац Јован Кинам, који нам пружа и податке о првом познатом бану Борићу (1154-1163) као угарском вазалу, што упућује на могућност да је Босна дјеловањем Угарске од тог периода издвојена из Србије. До 1180. године област Усоре се не спомиње и не зна се да ли је под Угарском или је дијелила судбину Босне. Под изговором борбе против јеретика и шизматика Угарска ће од Кулина бана (1180-1204)

настојати да помоћу католичке цркве оствари доминацију на овом простору. Бан Кулин, за чије ће владавине и области Усора и Соли бити у саставу његове државе, морао је признати угарску власт и католичку цркву, бар номинално, како ће то чинити и владари послије њега када им запријети опасност од угарских крсташких похода. Због чега Угарска и католичка црква све вријеме тако ревносно настоје да искоријене "јеретике и шизматике" у Босни, па и на подручју Усоре, за које се већ 1225. године каже да је "заражено јеретичком опачином" и када је угарски краљ Андрија II предао Босну, Усору и Соли надбискупу калочком, ставивши му у дужност да се побрине како би се те земље очистиле од херетика, "па је још и исте године папа хвалио калочког надбискупа што је храбро припасао крсташки мач да гони херетике у Босни, Усори и Соли". Можда најбољи одговор пружају повеље бана Матеја Нинослава (1232-1250), издате Дубровчанима, гдје се истиче да у споровима насталим између Дубровника и поданика бана Матеја Нинослава суди у Дубровнику "ако вјерује Срблин Влаха", а да се спор води пред баном "ако вјерује Влах Срблина", гдје се поданик банов назива Срблин, а Дубровчанин Влах.

- Кулинови насљедници Стјепан и његов син, усорски кнез Сибислав, били су одани католици под утицајем папе и Угарске, али нису имали ослона у народу. То се види нарочито по томе што су га, како се чини, збацили херетици па га није наслиједио син му Сибислав него херетички Матеј Нинослав. Ту се вјероватно крије одговор на питање коме су у етничком погледу припадали вјерници "јеретичке", "народне" цркве босанске. У којој мјери и у којим историјским тренуцима ће поједини босански владари и властела прихватати католичанство, зависиће од укупних друштвених, економских и политичких прилика у земљи и сусједству, што и није од посебне важности за овај напис.

Послије Нинослављеве смрти Босна је иза 1253. године подијељена на двије бановине: Босну у ужем смислу и бановину Усору са Соли, чија је судбина крајем XIII и почетком XIV вијека била уско повезана са сусједном мачванском бановином која је заједно са овим областима додјељивана угарским и другим .великашима, често са изричитим наређењима да се боре против јеретика.

Од 1284. године овим областима управља српски краљ Драгутин, зет угарског краља Ладислава, а онда његов син Владислав до 1322. године.

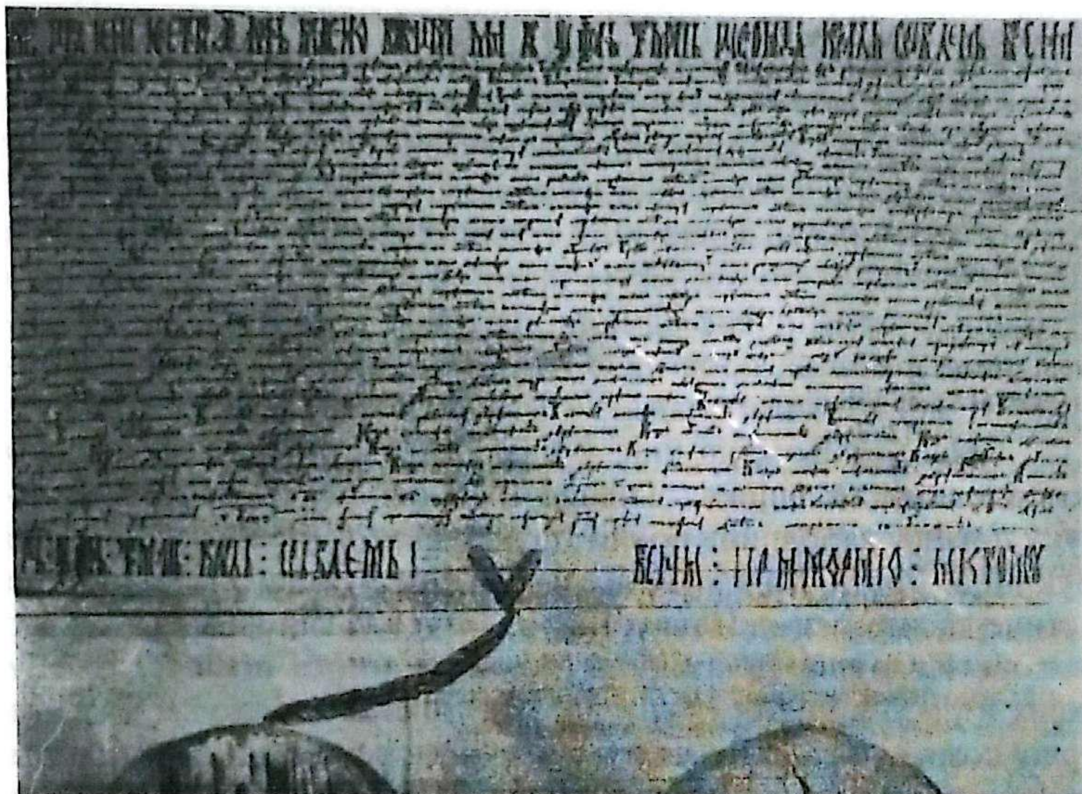

Родни лист : Повеља којом се 1446. први пут спомиње село Кожухе

Настојања Угарске да оствари доминацију над Босном сузбијена су за вријеме владавине Стефана II Котроманића (1322-1353) и Твртка I (1353-1391) када је средњовјековна босанска држава била на врхунцу моћи а Твртко крунисан краљевском круном 1377. године у манастиру Милешеви, гдје се истиче да је он "краљ Србљем, Босни, Приморју, Хлмсци Земљи, Долним крајем, Западним странам, Усори, Соли и Подрињу". Овакву титулацију срећемо касније и код Тврткових насљедника, све до пропасти средњевјековне босанске државе. Раздобље владавине Твртка I обиљежено је снажним привредним развојем, јачањем градова, развојем занатства, трговине, рударства. Послије Твртковe смрти настаје раздобље великих трвења и сукоба босанских великаша, што значајно слаби моћ владара, Твртковых насљедника. Угарска користи те сукобе и жели наметнути своју власт. Крајем XIV и током XV

вијека ово подручје ће бити поприште честих крвавих сукоба и крупних политичких догађања.

Подручје села Кожухе, до првог помена у писаним изворима, могло је у ужем смислу припадати мањим жупама Ненавишту или можда Соколу које се, истина, у писаним изворима не спомиње као жупа, али постојање једне такве мање жупе да се наслутити из каснијих писаних извора, а у ширем смислу свакако је припадало области Усоре.

Одређивање прецизних граница средњовјековних жупа био би узалудан посао, јер је јасно да те жупе нису прецизно утврђене и ограничене административне јединице; оне су мијењале свој облик, простор и господаре према политичкој ситуацији, моћи и вољи владара.

Насеље Кожухе није у писаним изворима забиљежено до половине XV вијека. "Године 1446, августа 22, изда у Врандуку повељу даровницу браћи Драгишићима, унуцима Драгише Вукчића, брата Хрвојева, краљ Стефан Томаш Остојић, гдје истиче да кнезовима Павлу, Марку и Јурају, синовима покојног војводе Иваниша Драгишића, поклања многе посједе између којих и у жупи Глажу (жупи), град..., те села... Кожухе...". То је први помен овог села, што не значи да село под тим именом није постојало и раније, само се није спомињало, јер не може се поклањати нешто што већ не постоји. Колико дуго је село под овим именом живјело прије овог помена, остаје непознаница. Вјероватно најмање неколико деценија раније. Ово су уједно и једини поуздани подаци о средњевјековном селу. Није могуће прецизније утврдити који су још значајнији феудални родови имали у посједу село.

Рекогносцирањем терена у музејској документацији забиљежени су подаци да на локалитету Градина у Кожухама постоје трагови насеља и утврђења средњег вијека (Чавчија главица, код куће Здравка Мишића). "Положај је веће брдо изнад долине реке Босне са пространом главицом. Прилаз је на југоисточној страни. Плато је јако спран и није сачувао слојеве културе, него се трагови тих слојева налазе уз прилазну страну и при основи узвишења на источној страни". Казивања мјештана су доста оскудна. Причало се да су ту постојале зидине и да су засуте. Такође постоји и прича, везана за Градину, о двије сестре, једној која је била овдје, а друга на Добору. Неки топоними на ширем подручју села упућују на

развијени средњи вијек (Мраморје, Грчко гробље, Прњавор, заселак у Кожухама).

Било би веома интересантно знати гдје је било лоцирано средњевјековно кожушко гробље. Такође би било интересантно сазнати у којој су мјери поред главних занимања средњевјековног села, земљорадње и сточарства, били развијени занатство и трговина за које из познатих извора знамо да су од друге половине XIV и у првој половини XV вијека били развијени у средњовјековном босанском селу. Ко су били средњовјековни ковачи (клесари), кожари, јер знамо да су ковачки, клесарски и кожарски занати најразвијенији у средњовјековном селу. За сада све то остаје непознаница и свако тумачење без ослонца у новим истраживањима спада у домен пуког домишљања.

Период турске владавине

Послије смрти краља Твртка I (1391) средњовјековна босанска држава, ослабљена усљед сталних сукоба крупних феудалаца, честих сукоба са Угарском чију врховну власт морају прихватати Тврткови насљедници, била је изложена много већој опасности од Турака. Још од 1415. Турци се непосредно мијешају у унутрашње сукобе босанских феудалаца, подржавајући оне који су им својим држањем омогућавали заузимање појединих дијелова босанске државе. Посљедњи босански краљеви Стефан Томаш и Стефан Томашевић узалуд су покушавали организовати одбрану тражећи помоћ од папе, Мађара и Млечана. Турци половином 1463. ликвидирају босанско краљевство. Наше подручје којим је господарио кнез Радивоје Остојић ,стриц краља Стефана Томашевића, по свему судећи је раније дошло под контролу Турака, вјероватно у прољеће 1460. године.

Почетком октобра 1463, након повлачења главнине турске војске из Босне, угарски краљ Матија Корвин предузима војну акцију против Турака и успијева да овлада подграђем Јајца, а почетком 1464. протјерује Турке и са подручја сјеверне Босне, заузима Сребреник, Соко и још неке градове у Угарској. Освојене територије Корвин је 1465. организовао у јајачку и сребреничку бановину као одбрамбени појас према

Турцима. Подручје сјеверно од ријеке Спрече остаје у саставу сребреничке бановине до коначног њеног пада, око 1520, што Турцима омогућава даље ширење према угарским посједима.

Освојене крајеве Турци су прикључили зворничком санџаку који је у административном погледу био подијељен на 31 нахију од којих се сјеверно од Спрече спомињу нахије: Соко, Ненавиште, Смолућа и Сребреник. У управно-судском погледу зворнички санџак ће 1572. бити подијељен на осам кадилука, када је формиран и грачанички кадилук који је покривао подручје нахија Соко, Ненавиште (Градачац) и Сребреник. У турским тефтерима не спомиње се насеље Кожухе, па није сасвим јасно којој нахији је припадало подручје данашњег села. Могуће је да је један дио припадао нахији Ненавиште, а други нахији Соко.

Турци су у новоосвојеним подручјима одмах заводили тимарско-спахијски систем који је чинио окосницу привреде и власти Турског Царства. На овом подручју Турци су затекли пољопривредно становништво које је одмах превођено у категорију раје - кметова који су били обавезни на разна давања и намете. Поред за све обавезних пореза хришћанска раја је била обавезна да султану даје харач по мушкој глави способној за рад и "данак у крви", а своме спахији десетину од свих производа, новчану дажбину испенџе по харачкој глави и неке друге натуралне и радне обавезе. Нешто повољнији положај имало је сточарско-влашко становништво и разни полувојнички редови које је турска власт регрутовала из редова домаћег становништва. Положај муслиманских кметова био је много лакши. Крајем 17. и почетком 18. вијека Турска доживљава одлучујуће порaзе током бечког рата (1683-1699), затим аустро-турских ратова (1716-1718), (1731-1739) и губи значајне посједе. Почиње процес читлучења који ће допринијети слабљењу и коначном слому Турског Царства.

Турски феудални систем је у погледу развоја овог подручја био велики назадак у привредном, политичком и културном погледу. За изградњу тог система све снаге су биле усмјерене у том правцу. Све док је Царство било моћно, живот покореног становништва био је подношљив. Извршене су и крупне демографско-етничке промјене. Српско средњовјековно село захватио је процес исламизације која је најчешће била услов за какав-такав опстанак и преживљавање. Сељак-кмет је

изложен безобзирној експлоатацији и насиљу из чега је најчешће пут водио у буну, устанак. Тимаре на подручју села су имали градачачки, модрички и грачанички аге и бегови. Давања која су морали подмиривати кметови била су најчешће тако висока да кмет није имао никаквог интереса да производи. Насиља која су вршена доводила су до честог бјежања са посједа својих бегова. Податке о периоду турске владавине имамо и у казивањима Кожушанина хроничара Јовице Сајића. То су уједно и једини изворни подаци који се односе на живот села пред крај турске владавине.

Толико је био несносан живот српског сељака-кмета да се он одлучује на буну, устанак, мада свјестан чињенице да у случају неуспјеха слиједе одмазда и насиље. То се десило и након слома требавске буне, октобра 1858, у којој су учествовали и кметови из Кожуха. У тој буни заставу је носио Кожушанин Симо Ђерић. Према казивањима мјештана село је у периоду турске владавине било насељено у брдско-брежуљкастом дијелу данашњих Кожуха. Бег је имао конак и магазе за скупљање љетине на имању Маркана и Милана Старчевића.

Неспособност турске администрације да спроведе реформе којима се покушала зауставити пропаст Царства током XIX вијека, а нарочито неријешено аграрно питање које је доводило до честих буна и устанака и сазрела свијест о ослобођењу од вишевјековног турског ропства, довели су велике силе до одлуке да се да мандат Аустро-Угарској да окупира Босну и Херцеговину.

Аустроугарска окупација

Запосједање Босне и Херцеговине, које је почело 29. јула 1878, није протекло без отпора првенствено муслиманског становништва. На подручју сјеверне Босне отпор аустроугарским окупационим трупама пружен је код Грачанице. Жестоке борбе вођене су и код Сјенине, Грапске, Свјетличе, на Бецњу и Преслици. Није познато јесу ли Кожушани на било који начин учествовали у пружању отпора окупационој војсци. На ширем подручју аустроугарске трупе су почетком септембра сломиле отпор устаника. Послије окончања војних операција заведена је аустроугарска управа. Извјесно вријеме је задржана стара

административно-територијална управа, која се у основи неће мијењати до краја окупације. Кожухе су у административно-судском погледу припадале грачаничком срезу (котару), тузлански округ. Таква подјела ће се задржати до краја аустро-угарске владавине.

Без обзира колико Аустроугарска није била заинтересована да ријеши проблем због којег је првенствено и добила мандат за окупацију (аграрно питање) и колико су њени планови били у супротности са национално-ослободилачким тежњама окупираних народа, она је на ово подручје донијела много развијеније друштвено-економске, политичке, културне и друге односе и кретања него што је то био случај у преживјелом, турском систему. Али не треба изгубити из вида чињеницу да је Аустроугарска на овом простору у првом реду због експлоатације природних богатстава и ресурса, јефтине радне снаге и да је ово подручје било само успутна база за остваривање дугогодишњих планова продора на исток.

Село ипак почиње да се преображава у привредном, културно-просвјетном и сваком другом погледу. Истичемо само да је село у овом периоду изградило школу, цркву, основало земљорадничку задругу, соколско друштво, поштански уред, добило макадамски пут и сл.

Наравно да се овакав напредак и развој села не може тумачити вољом и добрим намјерама аустроугарске власти, него само заслугом вриједних Кожушана и посебним залагањем истакнутих појединаца: Марка и Живка Кондића, Марка Николића, свештеника Петра Ковачевића, Јована Сексана, Маркана Вуковића, Митра Жуне...

Село Кожухе је према попису из 1895. године имало 1078 становника, 194 куће и 187 домаћинстава. Цјелокупно становништво било је српско-православно, а село је припадало грачаничком срезу.

Да Аустро-Угарска није имала ону цивилизаторску улогу којом се представљала у очима свјетске јавности, најбоље ће показати догађаји који су услиједили.

Солунци за трпезом : Танасије Евђенић, Захарије Жигић, Василија Николић Кокић и Саво Стојановић Акшам

Први свјетски рат

Први свјетски рат (1914-1918), за који је Аустроугарска окривила Србе, био је катастрофалан за српски народ у цјелини. Одмах послије убиства Франца Фердинанда аустроугарске власти почињу са репресалијама, прогонима српског становништва, мобилизацијом у аустроугарску војску. Преко четрдесет Кожушана је мобилисано и упућено на фронт у Галицију, од којих ће многи након заробљавања ступити у редове солунских добровољаца и часно се борити до краја рата. На солунском фронту били су: Тедо Стефановић Грм, Перо Стефановић, Василија Стефановић, Захарије и Тедо Митровић-Мркоњићи, Саво Стојановић Акшам, Василије Николић, Танасије Евђенић, Захарије Жигић, Милан Т. Марић, Милан Старчевић, Марко Радић, Радоје Ђурић, Андрија Попадић, Живко Кнежевић, Јован Цвијанчевић, Василија Петрић-Живковић, Обрен Живковић, Никола и Симеон Недић, Василије Митровић, Живко Вуковић...Погинуо је Стјепан Симић Зуло.

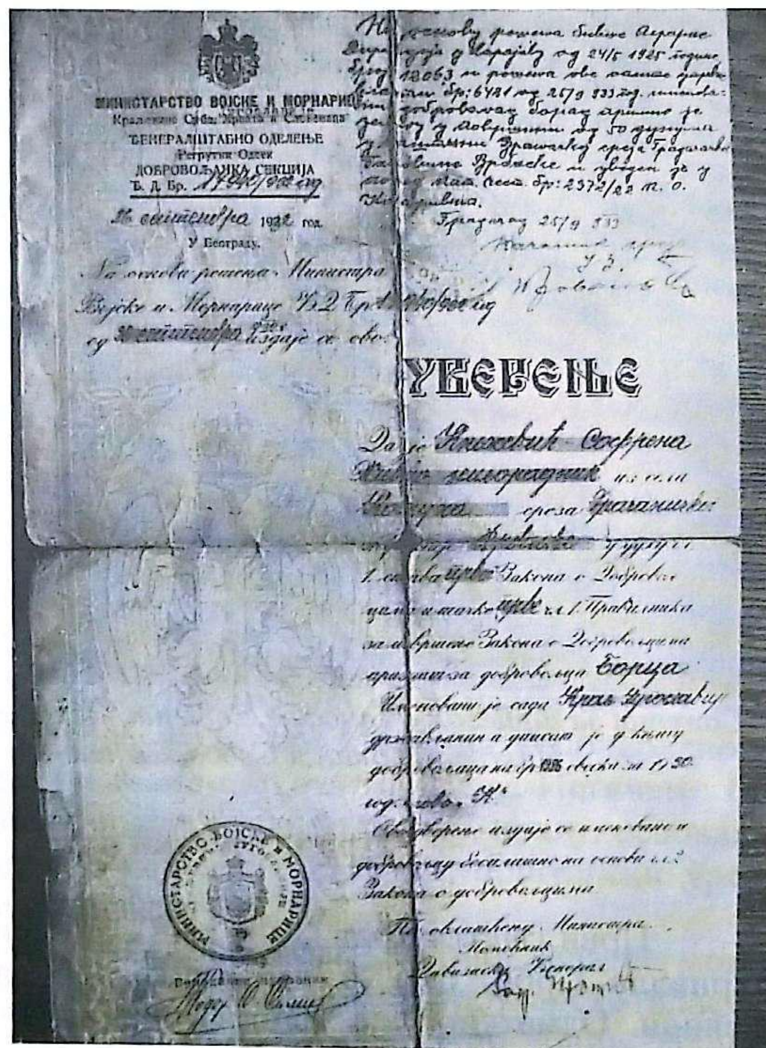
МИНИСТАРСТВО ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца
ЂЕНЕРАЛШТАБНО ОДЕЛЕЊЕ
Регрутни Одсек
ДОБРОВОЉАЧКА СЕКЦИЈА
Ђ. Д. Бр. [illegible]
[illegible] септембра 1932 год.
У Београду.

УВЕРЕЊЕ

Увјерење о додјели земље у износу од 50 дунума солунцу из Кожуха Живку Кнежевићу

У логор Арад интернирани су виђенији Срби Марко и син му Васо Вуковић. Без обзира на то колико ће село тешко преживљавати одвођење најспособније радне снаге и друге недаће које је донио рат, крај рата и стварање нове државе дочекаће се с великим одушевљењем и задовољством због стварања сопствене државе и ослобођења од вишевјековног ропства под Турцима.

Живот у заједничкој држави

Стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1.12.1918. (од 1929. Краљевина Југославија), живот у селу почео се нормализовати.

Кожухе су припадале грачаничком срезу (тузланска област). Видовданским уставом Краљевина СХС подијељена је на 33 области. Према попису становништва из 1921. село је имало 1212 становника а послије Шестојануарске прокламације краља Александра, 1929, Септембарским уставом 1931. Краљевина Југославија је подијељена на девет бановина. Кожухе су припадале осјечанској општини након њеног формирања, која је као срез припадала врбаској бановини. Цијела осјечанска општина са селима Осјечани Горњи и Доњи, Бушлетић, Кожухе, Осјечанске Чивчије и Сјенина према попису из 1931, имала је 5483 становника. Политички живот у селу одвијао се углавном кроз двије политичке странке, Радикалну и Земљорадничку, и био је нешто живљи тек у пред изборним кампањама. Угледна и политички истакнутија личност у селу био је Јован Стевановић Сексан, који се на изборима за народне посланике 18.3.1923. налазио на кандидатској листи за срез Грачаница као замјеник носиоца листе. Носилац листе био је Андрија Ружић из Осјечана. На изборима 1935. на кандидатској листи за ово подручје био је Стјепан Максимовић из Петрова Села.

Сеоску власт у селу су чинили сеоски кнез, учитељ и поп, без чије сагласности се није обављао ни један посао од интереса за село. Краљевина Југославија је законском регулативом у оквиру рјешавања аграрног питања укинула кметске односе и свим солунским борцима додијелила по 50 дунума шумског посједа.

Посебан допринос развоју села дала је Мјесна задруга за пољопривредни кредит, коју су основали угледнији домаћини села. Најугледнији чланови Задруге били су Никола Ристић, Ђорђе Божић, Дамјан Дакић, Антоније Миљановић (предсједник), Љубомир Николић (секретар-благајник) и други.

Поред модернизације пољопривреде значајан напредак постиже се и у трговини. Отварају се трговине код цркве и школе гдје ће се и развијати центар данашњег села. Трговине отварају Антоније Миљановић, Марко Вуковић, Перо Стефановић и други.

Од заната нарочито је развијен ковачки. Ковачку радњу имао је Ђорђе Живковић са синовима Миланом, Бранком и Марком, обућарску је отворио Томан Старчевић, а обрадом грађевинског материјала бавио се Милан Марић.

Културно-просвјетни и забавни живот одвијао се углавном у центру села, у школи и цркви. Дјеловали су тамбурашки збор, сеоско друштво, те организовани домаћински течајеви. Прве генерације младих људи одлазе да се школују у градовима, приређују се позоришне представе. Ријечју, село живи пуним животом. Угледнији домаћини постају носиоци развоја села. Поред споменутих треба истаћи кнеза Јована Пајдића, учитеља Ђуру Перенчевића, те Живка Ђукића и његове синове: Милана, Васу, Душана, Бошка а затим Светозара Кондића, Купресе и многе друге.

Из заробљеништва на фронт : Солунски добровољци
(Милан Марић - стоји трећи с лијева)

Падом владе Милана Стојадиновића и формирањем владе Цветковић-Мачек политичка клима у цијелој земљи постаје заоштрена, због чега је село са страхом ишчекивало нове догађаје.

Милка ЋОСИЋ

Душан ПАРАВАЦ

Други свјетски рат

Други свјетски рат, који је на тлу Југославије почео шестог априла 1941. године нападом фашистичке Њемачке, успорио економски и културни развој Кожуха као, уосталом, и свих других крајева земље у којима се рат водио четири године. Најтеже посљедице представљају жртве, око деведесет погинулих Кожушана, које никада неће бити надокнађене[1]. Готово све за рат способно мушко становништво у овом селу било је под оружјем од првих устаничких дана 1941. до краја рата. Било је, истина, краћих и дужих интервала када је владало релативно затишје у овом крају и на цијелој Требави, и тада би оружје замијениле пољопривредне алатке, а осјетио би се и културно-забавни живот.

Почетак фашистичке најезде на Југославију није изненадио Кожушане. Рат у Европи почео је, у ствари, у септембру 1939. године Хитлеровим нападом на Чехословачку, затим на Пољску и друге земље овог континента. Југославија је дошла "на ред" у априлу 1941, а тобожњи повод било је рушење пакта који су 25. марта те године потписале Југославија и Њемачка. Масовним демонстрацијама два дана касније, 27. марта, у Београду, које су "пренесене" у готово све крајеве Југославије, заиста су срушиле тај "споразум о ненападању", па је то Хитлеру послужило као непосредни повод за одмазду народа Југославије. Међутим, наша земља је била уписана у стратешке освајачке планове Њемачке много раније, и она ће, запосједањем цијеле Европе такође бити прегажена.

Већ с почетка рата у Европи, 1939. године, становници Кожуха били су забринути у очекивању да ратни пожар пријеђе границе Југославије. Психозу рата стварале су разне гла-

---

[1] *Потпун списак жртава на крају овог поглавља.*

сине које су се брзо шириле кроз села и градове, било из уста добронамјерних али уплашених и погрешно обавијештених, било казивањем злонамјерних појединаца који су с доласком рата очекивали и неке своје шансе. Стизале су и истините информације са фронтова, на жалост, врло алармантне: о напредовању Хитлерових армија, о масовним страдањима читавих градова, села и народа.

Кожухе су увијек имале мудрих људи, па и у овој генерацији. Имале су оних који су стекли искуства и задржали сјећања из прошлих ратова (из овог села била су 23 солунска добровољца и сви су одликовани), имали су кнезова, учитеља, трговаца, свештеника, официра и подофицира, и већина њих била је у стању да и у највећој неизвјесности, као што је ова, осјете истине и логику драме. Упозоравали су људе на пријетећу катастрофу, као и на то шта и како чинити ако се зло до њих приближи. Народ је то озбиљно схватио. Косовска етика и косовски мит у српском народу, у његовим генима и у његовој свијести створили су осјећај одговорности за судбину властитог националног бића, што се учврстило и до данас одржало. И овог пута, када се ближила нова несрећа, српски народ се почео окупљати и договарати о одбрани. У тим договорима и појединачним и масовним размишљањима никада као ни пред раније одбрамбене битке није се ни за тренутак јављала жеља и наглашавала прилика за масовну предају или, пак, за нападе на друге народе и државе, поготово не за геноцидне поступке.

Разговори у Кожухама о пријетећој опасности почели су се убрзо претварати у конкретне договоре о томе како се наоружавати и организовати одбрану. Стизале су сличне вијести и поруке из сусједних села, чак из других крајева земље, од појединих организација и личности. Поготово је то убрзано након окупације и стварања такозване Независне Државе Хрватске и одвођења првих талаца у логоре одакле се никада нису вратили. Једна од првих жртава тог облика усташког терора из Кожуха био је Ристо Купрес. Одвођење у логоре, углавном у Јасеновац и Госпић, у току јуна и јула 1941. било је заредало у свим селима на Требави.

На устанак ...

Времена за одлагање организованог отпора више није било. На такво убјеђење подстакао је и још један крупан ратни догађај: напад Хитлера на Совјетски Савез, 22. јуна 1941. године. Рат између ове двије највеће европске силе у то вријеме српски народ је колико забринуо толико и охрабрио, јер се вјеровало да је СССР моћнији и да ће рат брзо бити завршен. Да би томе и сам допринио, српски народ је одлучно кренуо у оружани сукоб, готово истовремено у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској, у оним њеним крајевима у којима су живјели Срби. Потпуно су се припремила српска села око Добоја. И Кожухе су, повезане с осталим требавским селима, чекале да се искра устанка потпали. Стуб организовања у Кожухама био је Милан Марић, солунски добровољац, познати национални борац, предратни организатор разних друштвених акција; у Осјечанима су браћа Стеван и Милош Ботић, у Бушлетићу БошкоУрошевић...

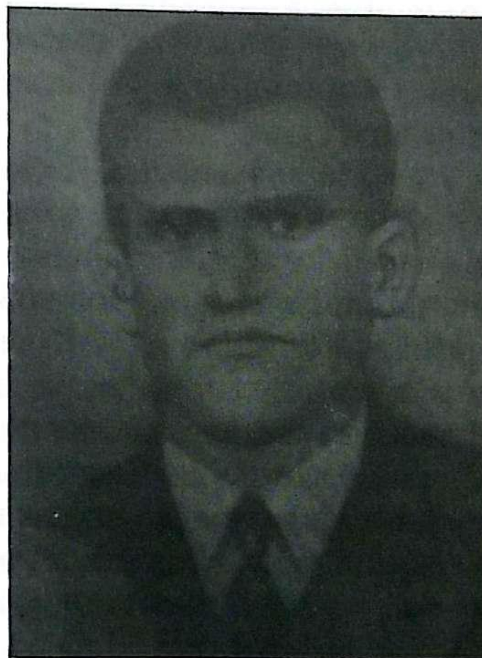

Неустрашиви борац :
Милош Купрес

Коначно, дошао је и тај историјски тренутак: 22. август 1941. године! Искра бунта и отпора је креснула и обасјала пут према Добоју, првом највећем окупаторском и усташком упоришту.

Кожушани су кренули пред поноћ и, према договору, у близини Жандармеријске касарне састали се са Осјечанцима. Одмах су извршили напад на жандарме и растјерали их. Храбри кожушки борац Милош Купрес улетио је у стан наредника Мате Раоса, командира жандармерије. Затекао га је у кревету тешко болесног, али на молбу и плач његовог седмогодишњег сина Анте, оставио га је да лежи и кренуо

према Добоју. Било је то око поноћи, 22/23. августа 1941. године.

Устаници Кожуха, Осјечана, Чивчија, њих око 600, у јуришу су кренули на Добој. У Кожухама је остављена једна чета бораца са Војом Вуковићем на челу, чији је задатак био да организују нове борце и крену према Копривни и Модричи да би дочекали евентуалну појаву непријатеља из тог правца. Успут су рушили мостове, а патрола Здравка Вуковића заробила је командира жандармерије у Модричи Фрању Ковачића, који је са још неколико сапутника у коњским колима кренуо према Добоју. Устаници су их одмах спровели "до више команде".

На путу према Добоју наши су заобишли муслиманску Грапску. Спустли су се у поље кроз кукурузе и обалом ријеке Босне избили у Костајницу гдје су их, према договору, чекали устаници овог села. Пошто су се на брзину договорили о правцима даљег кретања, у Костајници су прегазили плитку Босну и у трку стигли до жељезничке пруге гдје су сасјекли телефонске стубове, а затим напали и разоружали непријатељску јединицу код војних магазина у Барама. Група устаника са официрима Новаком Паравцем из Костајнице и Савом Жигићем из Кожуха кренула је према Горњој Костајници, у правцу Спрече, да би ту организовала отпор у случају продора непријатеља из правца Тузле и из Добоја на требавску страну.

У Баре су у току борби око магацина пристигли и устаници из правца Буковице. Пошто се с јужне стране Добоја већ чула жестока паљба, што је значило да су и Озренци већ ступили у борбу, Требављани и Крњинци убрзано су кренули према центру града. Дочекала их је јака паљба непријатеља код Православне цркве, Грађанске школе и Жандармеријске станице (код старог парка, испод данашње Болнице). Ту су наши имали неколико мртвих и рањених, али су разбили непријатељски отпор и продужили према Жељезничкој станици, хотелу "Гриз" и Соколском дому, гдје су се након жестоке борбе са непријатељем спојили са устаницима са Озрена. Тако је Добој већ око 12 сати био у рукама устаника, осим старе тврђаве и једног бункера на ријеци Босни, одакле је непријатељ непрестано митраљирао ослобођени дио града.

У току дана стигла је вијест да су из правца Сарајева, Тузле, Брода и Теслића кренуле јаке непријатељске снаге. Организатори устанка без панике су се договорили да се сви устаници повуку у своја села, са закључком да је циљ остварен: Добој је освојен, српски народ дао је до знања окупатору и усташама да је устао у одбрану слободе, а њихов повратак из града је нова тактика која ће се остваривати тек наредних дана, након консолидације и процјене стања у новим околностима, с обзиром на појаву јаких непријатељских групација.

На повратку из града Озренци су из магацина на Усори пренијели велике количине ратног плијена на своју територију, а то су урадили и Требавци у Барама. Затим су оба складишта запаљена.

Да је и самом непријатељу било јасно да устаници нису десетковани, да су добро организовани и снажни, потврђује и писмена порука добојског жупника фра Драгутина Камбера коју је неколико дана након борби у Добоју упутио свом личном пријатељу, поглавнику НДХ Анти Павелићу. "Побуна је спремана седмицама, можда и мјесецима, а хрватска службена власт не зна... Њихов устанак није никаква побјесњела руља, како то пише у новинама, већ има идеолошки садржај" - пише овај свећеник и закључује: "Устанак је организован и вођен војнички, на челу су виши и нижи српски официри, и потребна је јака акција да би се овај устанак угушио...". Камбер такође предлаже да НДХ организује "контра-устанак против српског устанка...", што сматра једино могућим да се заустави пропаст тек створене хрватске државе" - закључује доктор Камбер.

Дакле, и непријатељ је присиљен да буде реалан када не може другачије.

Застава слободе

Срби су развили заставу борбе за слободу. Устанак, према томе, није угушен ни на Требави, ни на Озрену, ни на Крњину, па ни на Вучјаку, чији су устаници у Подновљу извршили напад на жандармеријску касарну. Неки историчари који мисле да је борба српског народа била заустављена, посматрају то из неког свог угла а не полазе од тога да је и сам тај почетак, који је изненадио и Павелића и Фирера, пореметио и осујетио многе стратешке правце окупатора и квислинга.

Уосталом, наставак општенародне борбе већ наредних дана то потврђује. Са Требаве на Озрен у току наредна два мјесеца прешло је око 200 наоружаних бораца, а најмање их је толико остало по шумама и својим кућама у очекивању наређења у вези са новим облицима и правцима борбе за сло-

Снимак за успомену : Новак Марковић, Обрад Купрес и Невенка Марић (1945)

боду. први борци са Требаве укључили су се у Озренски одред и формирали двије чете под командом Милоша Купреса из Кожуха и Николе Ћелића из Костајнице. На жалост, у јануару 1942. године Милош Купрес је погинуо на Турији, у борби против Хаџиефендићеве усташке легије. Уз њега је погинуло још петнаест бораца из Кожуха и неких других села на Требави.

У тим првим биткама за одбрану и слободу пало је неколико храбрих Кожушана. На дан устанка у нападу на Добој погинули су Раде Шарић, Душан Марковић, Саво Сајић, Милоје Сексан, Вељко Сексан, Бошко Томанић... Тих дана, непосредно послије устанка, у руке усташама и Нијемцима пали су на превару или у другим околностима и сви одмах убијени: Дамјан Недић, Ранко Пајдић, Спасоје Савић, Милан Сексан, Обрад Спасојевић, Петар Ђерић, Савка Ђерић, Бошко Јошић, Новак Лазаревић, Душан Старчевић, Вељко Благојевић... Поред Милоша Купреса у Озренском одреду погинули су из Кожуха и Богдан Ђорђић и Недо Ђукић. У даљим ослободилачким биткама до краја рата овај црни и тужни списак се, на жалост, знатно проширио!

Формирање Четничког одреда

Озренци и Требавци свакодневно су заједно водили борбе против Нијемаца, усташа и домобрана на цијелом озренском простору, а народ Требаве слао је борцима и напаћеном народу преко Спрече, од Липца до Возуће, помоћ у храни и одјећи. Зима 1941/42. била је изузетно жестока, а истрошене су крајње залихе хране. Та помоћ је пружана током цијелог рата, а много народа, нарочито из Возуће, избјегло је у требавска села.

Када су се створили услови за ширење озренског фронта на Требаву, и да би се заштитила требавска села од честих провокација усташа из правца Градачца и Модриче, одлучено је да се већина требавских бораца пребаци у свој крај да би у њему организовали снажне војне формације и цивилну власт. Учињено је то у фебруару 1942. године, када су се преко Спрече у Костајницу пребацили борци из овог села са Николом Ћелићем, затим борци из осталих требавских села са Новаком Мркоњићем и Миланом Сојићем. Са групом од око 150 бораца Сојић је прешао у Палежницу гдје је одмах формирао Требавски четнички одред. Већи број Кожушана и Осјечанаца прешли су у Кожухе. На жалост, у тим пресудним тренуцима у наставку борбе против непријатеља дошло је до трагичних неспоразума који као да се нису могли завршити без пролијевања крви. Пале су и жртве: убијен је Милан Сојић, а неколико дана касније и Новак Мркоњић и његов брат Каменко.

Ова трагедија се догодила само неколико дана након што је на Дугој њиви, уз помоћ Озренаца, са Цвијетином Тодићем на челу, разбијена велика групација око 2000 усташа који су били продрли у требавска села палећи и убијајући све на шта наиђу. Али, захваљујући храбрости око 300 Требаваца и 200 пристиглих Озренаца, усташе су разбијене и уз велике жртве, збачене са Дуге њиве. Није то, међутим, био њихов посљедњи крвави поход на Требаву. Усташе су и касније с времена на вријеме улијетале у српска села, али су сваки пут губили битку. И у тим одбрамбеним борбама Требавцима су помагала браћа са Озрена који су, током 1942. године, док се Требавски одред није био учврстио, с времена на вријеме у смјенама долазили ради заштите требавске територије.

Између битака и смрти : Борка Марић са пријатељима

Криза која је била настала међусобним сукобом након повратка са Озрена релативно брзо је превазиђена. Борци су схватили да би наставак братоубилаштва искористио непријатељ и уништио требавски крај и његов народ.

Освјештење заставе Кожушког батаљона

Тако је, неколико дана након Сојићеве смрти, за команданта Требавског четничког одреда изабран Саво Божић, свештеник из Толисе, родом из Осјечана. Овај угледни свештеник окупио је у свој штаб снажну екипу популарних личности, храбрих и заслужних ратника, организатора устанка, морално чистих људи, као што су: Милан Марић, Стеван и Милош Ботић, Ђоко Милошевић, Петар Арнаутовић, Петар Борота, Бошко Урошевић, Новак Паравац, Бошко Бањанин, Рајко Законовић, Василије Лалић, Урош Лазић, Милан Дадасовић, Богдан Јеремић и још неки. Нешто касније придружио им се и Ђуро Поповић, којег је ђенерал Дража Михаиловић, командант Југословенске војске у отаџбини, послао са Равне Горе. Затим су 1943. године такође са Равне Горе пристигли и поручник Тодор Бошков и капетан I класе Марко Радоњић. Они су постављени за команданте пет бригада које су тада формиране на Требави. Команданти бригада били су и Милан Марић, Милош Ботић и Василије Лалић. Командант једне веће четничке групације у Посавини, која је дјеловала у оквиру Требавског четничког

одреда, а од 1944. године у оквиру Требавског четничког корпуса, био је потпоручник Богдан Јеремић.

Структура Требавског одреда, односно Корпуса, на чијем је челу био поп Саво Божић, те његових пет бригада, сачињавало је 12 снажних батаљона. У Кожухама је био ПЕТИ БАТАЉОН са четири чете у саставу Треће бригаде под командом Милана Марића. Први командант Кожушког батаљона био је популарни Душан Ђукић, да би га 1943. године замијенио храбри и угледни борац Богдан Ђукић. Командири чета били су: Михајло Стојановић (Прве), Стојан Марковић Чупо (Друге), Димшо Ђурић Питар - Треће (касније га замијенио Богдан Жигић); командир Четврте чете био је Сретен Јошић (замијенио га Бранко Лукић). Овај кожушки батаљон имао је око 160 добро наоружаних , искусних и храбрих бораца, са више пушкомитраљеза и једним "шарцем". Већ с почетка рата у Кожухама је формирана цивилна власт, на чијем је челу као предсједник општине био Божо Блесић.

У Штабу Батаљона, као и у цијелој јединици владала је војничка дисциплина, али и другарство, међусобно поштовање и солидарност. Обука је вршена према програмима, сусрети бораца, разговори и информисање били су чести. Владао је управо онакав дух какав је био и у врху, у Штабу Корпуса, односно одреда који је дјеловао у смислу војних прописа, без самовоље и издаје. У Штабу није било дозвољено пијанчење ни одржавање неконтролисаних теревенки и понашања.

Познато је и то да је поп Саво Божић, коме би сви Требавци најрадије дали ореол свеца, упозоравао борце да ни према коме не чине било какве неодговорне поступке и испаде, да не провоцирају непријатеља, да штеде муницију, да чувају српски народ. А они који су склони томе и којима савјет не помаже нека иду ако желе у неку другу војску, у партизане... говорио је командант Божић, сјећа се Богдан Ђукић. "Таквим и сличним ријечима и савјетима, ми смо морално и духовно васпитавали наше борце, наш народ" - наглашава Ђукић.

Након консолидације војних и општих прилика на Требави настаје вријеме благостања, одмора, рада, просвјећивања и забаве. Борбе са непријатељима, које су се биле свеле на повремене провокације, нису озбиљније нарушавале живот у Кожухама и на цијелом подручју одреда. Једна од већих битака била је концем новембра 1942. године на Малешевцима, подно

Мајевице, са партизанима. Требавци, међу којима је било и Кожушана, били су изненађени нападом партизана пред зору и прилично десетковани. Друга жешћа али и успјешнија борба била је са усташама у Градачцу 16. јануара 1943. године. Тада је усташама задат снажан ударац. Били су отјерани из Градачца, па је за то вријеме за команданта града постављен Богдан Маркановић, четнички командант из Кречана. То је усташама била још једна велика казна и упозорење да више не покушавају да улијећу у српска села на Требави. "Кожушки батаљон", сјећа се Богдан Ђукић, "одиграо је у овој борби у Градачцу велику улогу, и његови борци испољили изузетну храброст која је застрашила усташе и натјерала на бијег главом без обзира. На жалост, у овој борби погинуо је Богдан Купрес, један од најхрабријих и најомиљенијих наших бораца" -с пијететом прича Богдан Ђукић.

Помоћ Вучјаку

Требава, посебно Кожухе, током цијелог рата била је заокупљена пажњом и помоћи народу и борцима Вучјака. У августу 1942. Вучјачани су избјегли на Требаву, а то се поновило и у фебруару 1943. године. Исцрпљени Вучјачки одред није могао одољети снажнијем непријатељу који није бирао средства да би уништио све живо на овој легендарној планини. За Швабе и усташе нису важили ни ратни закони, ни људски морал, ни обзири, већ су убијали и палили све, од борца до дјетета у колијевци. Са њима су се вучјачки борци најчешће успјешно обрачунавали, наносили су им велике губитке, уништавајући читаве јединице. Те зиме 1943. године ипак су морали пријећи преко ријеке Босне на Требаву. И борци и народ. Свака кућа у Кожухама прихватила је најмање једну породицу. Овдје су се опорављали, хранили, лијечили, живјели као једна породица. А онда су се вратили на згаришта својих домова, на Вучјак. Опорављени, охрабрени, добро организовани, са својим храбрим и популарним командантом Бранком Ковачевићем, на родном Вучјаку све до краја рата наставили су живот и борбу за одбрану и побједу, снажећи свој одред и своју територију.

Увијек су Вучјачани рачунали на своје сусједе и браћу Кожушане и остале Требављане, исто као и борци и народ централне Босне на Крњину. Одреди у том крају, на Крњину, били

су доста снажни и са довољно искуства, али су их често угрожавале партизанске снаге из Босанске крајине. Стога су Требавци с времена на вријеме на позив одлазили "у покрет" у централну Босну (Станари, Љубић, Буковица, Станови, Љескове Воде...). "Кожушки батаљон, или његов знатан дио, шест пута је ишао у помоћ отаџбинским борцима преко Босне. Наша помоћ била је успјешна - сваки пут смо партизане враћали тамо одакле су дошли" - сјећају се ратници Кожуха: Богдан Ђукић, Божо Сушић, Никола Старчевић и други.

Три неустрашива борца : Богдан Купрес, Миленко Марић и Ђорђа Невенић

Кожушки борци нису избјегавали да иду у битку против партизана када би напали четнике у централној Босни, мада су били свјесни да су и у тим, партизанским, јединицама претежно Срби. Али, стицајем околности, под другачијим идејним симбо-

лом, увјерени да је то прави пут до ослобођења и нове власти која ће бити пуна среће и благостања, кренули су против своје браће. Није то, на жалост, био случај само у том крају. Међутим, Кожухе су по томе биле карактеристичне: међу борцима овог села, у народу уопште, није било колебљиваца, идејно и политички контраверзних појединаца, оних који су за ласкава обећања мијењали боје, ратно и национално име. Један бивши партизански генерал у разговору са народом Кожуха послије рата, рекао је : "Овдје су били само четници, цијело вријеме, ми смо то знали, понекад би једни на друге и запуцали, али смо се и договарали. Сада сте, ипак, добро прошли јер ваши четници нису били кољачи, били су добри борци, али у одбрани, били су достојанствени и културни, као и цијели народ Кожуха, без којег би овом добојском крају мањкала култура...".

Управо тако. Кожушани су 1941. кренули у борбу против окупатора и усташа, за очување националног бића, за повратак Краљевине Југославије у којој су, полазећи од тадашњих општих прилика у земљи, остварили релативно добар степен благостања, већи од многих других села на Требави. Кожухе су са навршених пет и по вијекова свога имена и људске настамбе оквириле свој назив златним словима и закитиле га ореолом изузетног поштовања.

Основна школа у Кожухама похађана је још прије сто година; већ с почетка овог вијека у селу се почела развијати трговина, угоститељство, занатство, културни живот, соколски спорт... Све је то било у развојном залету, а онда је у земљу ушао фашизам кога је ваљало истјерати и наставити са преображајем. Све што је способно да се супротстави окупаторској сили, Германима, који су прије много вијекова са свога садашњег великог простора отјерали Србе, староседиоце и свели их на 100.000 такозваних Лужичких Срба, колико их данас тамо живи, кренуло је 1941. године у одлучни бој. Током четворогодишње битке за одбрану и слободу Кожушки батаљон је дао свој крупан обол у крви. Они који су остајали у строју бивали су још храбрији и одлучнији да се, ако треба, и они жртвују за име и част заставе под којом су се заклели. У Кожушком батаљону десетине бораца, због храбрости и подвига што су у одлучним биткама показали, заслужују да буду споменути на овоме мјесту, мада је то незахвално јер је сасвим извјесно да

увијек остане бар толико још оних који заслужују такав помен. Па ипак, да поменемо бар неколико имена којих се њихови живи саборци сјећају: Бранко Стевановић Кулебица, Душан Ђукић, Богдан и Милош Жигић, Милош Купрес, Стојан Марковић, Миленко Марић, Љубиша и Никола Старчевић, Богдан Гостић, Марко Николић, Обрад Пајдић, Ђорђа Невенић, Новак Гостић, Радомир Каишаревић, Здравко, Бошко и Богдан Живковић, Богдан Ђукић, Станиша Ђерић, Милутин Гостић, Милан Ђукић, Никола и Каменко Митровић, Станиша Томић, Милан Ђорђић Шоло, Недо Недић, Миленко Кнежевић, Димшо Јошић (Миланов), Богдан Павловић, Жарко Сајић, Станко С. Томић и многи други.

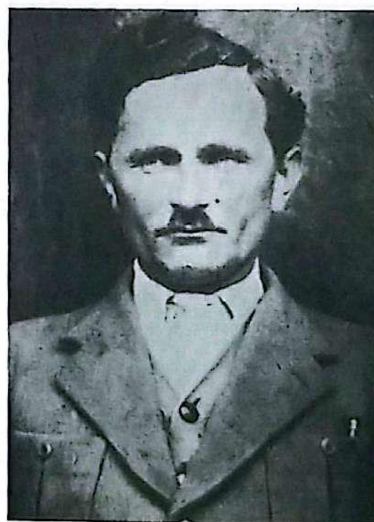

Организатор устанка: Милан Т. Марић

Кроз своју дугу историју Кожухе су, као ријетко које село, изњедриле читаве плејаде угледних, вриједних и талентованих људи, од којих су многи били добри домаћини и ратари, затим способни трговци, добре занатлије, успјешни такмичари у културним активностма, у Соколу, спорту уопште, у пјесми, игри... Прелазили су далеко преко граница свога села стварајући искрена и трајна пријатељства са људима од поштења и паметног и корисног посла, преносили су им искуства и обичаје из Кожуха, а од њих доносили то исто, богатећи тиме националну и културну баштину свога краја. Кожухе су тако од памтивијека биле свратиште. излетиште или мјесто договора националних трибуна, кнезова, посланика, трговаца, свештеника, занатлија, видара и травара, полицајаца и жандарма, војних лица, мисионара, забављача разних склоности, музичара...

Надалеко су познати по свом угледу, поштењу, доброчинству и даровитој пословности, између осталих, Марко Вуковић и његов син Васо, па Милан Марић, солунски добровољац, непоколебљиви национални борац, маркантна и стамена људина, онда Јован Сексан са синовима, Бранко Сексан, Саво Акшам (Стојановић), пасоје Томић, Антоније Миљановић, Јовица Сајић, усмени приповједач и популарни Љубо

Круљ, затим један од посљедњих родоначелника угледне породичне задруге од 34 члана Спасоје Каишаревић, надалеко знане породице Кулебица-Стевановић, Игић, Ђукић, Стефановић, Сушић, Жигић, Мићић, чувени Жарићи, браћа Кондићи, Николић, Томић, Старчевић, часни отац и мученик из Озниних казамата поп Тошо Трипуновић, те - то се свакако не би смјело изоставити, мада ће бити и таквих непријатности - народни учитељ, врсни педагог Витомир Николић са својом даровитом, шармантном доброчинком мајком Љепосавом Леном...

Сви они, као и многи други Кожушани, заправо, цијело село, створили су снажне споне са безброј људи од имена и поштења, у многим селима и градовима: познатим Лазићима и Грујићима у Копривни, браћом Стеваном и Милошем Ботићем у Чивчијама, Кондићима (осјечанским), Павловићима, Благојевићима и другим Осјечанцима, Матићима и Цвијанчевићима са Дуге њиве, некадашњем развођу хајдука који су штитили народ од турског зулума, са Урошевићима, Марковићима, Филиповићима, Чакаревићима, Остојићима и многим другим у Бушлетићу, Максимовићима, Ђурђевићима у Товири, Јоксимовићима у Прањковцима... Село Костајница, нарочито њене двије најјаче породице - Прешићи и Паравци, од старина су по много чему, па и породично, везани са Кожухама (а Новак Паравац, који је у Кожуhама, код зета и сестре (Пере и Анђе Стефановић Грм) завршио трговачки занат и одатле отишао у војне школе, за вријеме рата је, као један од требавских команданата и савјетник у Штабу попа Саве, команданта Требаве, често боравио у Кожухама ради договора руководства Одреда, односно Корпуса); учитељи Бошко Бањанин и Рајко Законовић стварали су на свој начин протоке културно-просвјетног живота преко Кожуха на Требаву. У Петровом Селу најугледнија породица Максимовић чврстим искреним пријатељством везана је за Кожухе. Посебно браћа Јанко, бивши директор "Јадрине" и Стеван, предратни народни посланик у два мандата, били су у идиличном пријатељству са породицом Милана Марића, што се, са остатком ових породица и даље одржава. У току другог свјетског рата Јанков син Миленко Максимовић сусретао се на ратиштима Озрена и Требаве са Миланом Марићем и његовим сином Миленком, а послије

њихове трагичне смрти, као једина нит тог пријатељства остала је Борка, кћерка Миланова.

Позната национална, културна и трговачка елита Добоја између два рата: Брујићи, Петровићи, Шукуљевићи, Мучибабићи, Дакићи, Стојаковићи, Жакуле, браћа Песах, те познати трговац и донатор српске културе, доброчинитељ Хусо Авдић, били су спонзори одржавању и јачању духовне и опште културе Кожушана. Међу њима су далеко познати духовни оци поп Љубомир Дучић из Добоја и поп Ристо Кривокапић из Буковице. И још многи Буковичани и Крњинци - Томанићи, Нинковићи, Ковачевићи, Лазићи, Бјелобабе, били су велики пријатељи Кожуха и Кожушана. А да и не говоримо о Вучјачанима, које са Кожушанима веже ратна драма и пријатељство цементирано у тим тешким временима. Многа познанства и пословне и културне везе са угледним Модричанима, Брчацима, Београђанима, богатиле су садржаје живота овог села. Покојни Мика Атијас, Јевреј из Добоја, провео је већи дио рата под заштитом Кожушана, због чега његова породица у Добоју, супруга Берта са синовима Мордехајем и Јожиком, и данас устају на ноге при помену Милана Марића и осталих Кожушана. У овом селу скровиште од усташа нашли су и комунистички симпатизери (Сока и Беба Веселић, Дедо Трампић, Миленко Ружојчић и многи други, без обзира којој су вјери и нацији припадали - бјежали су од фашизма).

Овај велики "родослов" Кожушана вјечно ће се памтити и стално ширити и допуњавати новим генерацијама, чији ће унутрашњи пориви и пијетет према прецима бити гаранција и подстицај за то.

Кожушке идиле

Са источне стране Кожухе надвисују и опасују обронци Дуге њиве, па тако сунце доста касно обасја село. Споро се ваља иза брда, а онда одједном, као да је невидљивом руком бачено, одскочи и за тренутак застане на позлаћеним рубовима шуме, ослушкујући живот у равници и одређујући себи даљу путању која љети траје дуго јер су брда на западној страни далеко. Када се спусти ноћ, селом проструји благи лахор разносећи свјежину са Дугих њива и мирисе откоса и дозрелих плодова. А онда често, обично уочи светковина и успјешно

завршеног дневног посла у пољу, привидне тишине село озвуче пјесме младости. Њихов ехо се разлијеже према Адарима, Бајковачи, и преко брда пребацује до Бргуле, до Чивчија... И тамо, горе, дочекује их људско ухо и грло да би те најљепше изворе живота својим кајдама и "акордима" преносили даље, све даље... То је Требава! То је цјелина, на њој је један народ, исти дух, исти бокори и обичаји, иста пјесма која својим лирским и епским порукама вијековима мотивише и подстиче на јединство и отпор сваком завојевачу.

Животи за слободу : Богдан Купрес и Богдан Жигић

Кожухе су познате и по лијепим дјевојкама и момцима, око њих се отимало и врзмало. Надалеко су по љепоти биле познате дјевојке: Радојка Тодоровић Гаврина, Марићке - Бор-

ка, Невенка и Ружица; Јелена и Станојка Стефановић, Нада Жарић... Па лијепи, шармантни момци, међи којима се посебно памте: Миленко Марић, Радомир Каишаревић, Марко Кулебица, Богдан Купрес, Богдан Жигић... (То је младост из само једне генерације,ове ратне.)

ИЛИНДАН (2. августа), највећи и најрадоснији празник и светковина у овом селу. Тога дана се сва младост Кожуха и околних села и сви они који Илину дуго памте, сјате се под стољетну липу код цркве. Испуни се цијела широка ледина црквене порте, а и дуга цеста подно села набуја младошћу, као ријечна матица.

Љетни дан је дуг и напоран, испуњен жегом, али уз забаву, пјесму и игру на овом великом народном зборишту он пролети и весеље се наставља до ситних сати. Тако сваке године.

Илиндан 1943. године памти су у Кожухама и по томе што су овдје, на позив домаћина и попа Саве, дошли кршни Озренци у петнаест коњских кола, а са њима и њихов командант Цвијетин Тодић. Успут су се за тренутак зауставили у муслиманској Грапској. Њима се у Костајници придружио Новак Паравац, командант батаљона, са супругом Анком и пратњом. У Грапској су их пробраним ријечима поздравили угледни мјештани са хоџом Хаџирашидагићем. Одатле су лијепо испраћени, а весели Озренци су им отпоздрављали махањем и рафалима из "шараца", наравно окренутим увис.

Никола Старчевић,Душан Дамјановић и Милан Ђорђић Шоло

-Ух, ух, ја силе и ордије, свака ћаст; јес' да им вјеру није 'фалит, али, ето, белћим нас и не мрзе, јах! - прозбори полугласно хоџа и сједе на повијене ноге пред Арифовим дућаном вадећи дрхтавом руком дуванкесу.

Дочек драгих гостију, пријатеља и сабораца у Кожухама био је срдачан, братски, са изразом поштовања због многих заједничких борби од 1941. године за одбрану и опстанак. Оружје

су, као по команди, одмах ставили у сошке и, пошто су се на брзину окријепили пићем и залогајем, изгубили су се у шароликој маси Требаваца, претвореној у велики колоплет који се без застоја ширио и стезао, ширио и збијао, усмјераван наглашеним звуцима виолина и шаргија, које само што не прегоре. Све се претворило у пјесму и игру, све се цакли и блешти под сунчевим зрацима који се с муком пробијају кроз густу крошњу овог исконског славенског дрвета. На дјевојачким грудима су сјајне огрлице, а на момцима "позлаћени" реденици... Спој љепоте и моћи!. Симболика уграђена у живот једне генерације.

Проћи ће и та драматична, симболична орнаментика, остаће само ниске бисера на коси дјевојачкој, а у младића цаклиће се, умјесто реденика, напрегнути погледи уперени у љепоту и хватати као у сноп свјетлости стидљиве и пркосне дјевојке.

Можда то неки од њих неће доживјети!?

На рубовима рата

И протутњао је вихор рата. У налету је у Кожухама покосио многе животе, као кад олуја из коријена ишчупа дио најбоље шуме и разнесе је. Већина Кожушана и Требављана кренула је путем који је мјесец-два раније, почетком 1945, отишао њихов врховни командант ђенерал Дража који је, задржавајући се у овом крају извјесно вријеме, у разговору са дијелом вођства Требаве, искрено и одлучно изговорио горку истину: "Почели смо први, али смо у најбољем залету и побједама издани; моћни савезници, који су дуго били уз нас, подијелили су нас и ставили под другу заставу. А ми то нећемо прихватити. Пораз ће, ако нам то судбина додијели, бити привремен. А то привремено је релативан појам: рачунајући у оквиру једног или више вијекова, оно је кратко, а за живот само једне генерације врло дуго..."!

Тако је и било. Пола вијека лепршала се црвена застава, а онда је, опет властитом националном снагом и борбом, замијењена оном претходном - са три боје. Оном и онаквом под којом су Кожушани 23. августа 1941. го-дине кренули у бој против окупатора. И до краја остали вјерни црвено-плаво-бијелој тробојци која се, ево, лепрша изнад нас.

*
* *

Многи див-јунаци Кожуха пали су током четворогодишње борбе,неки, на жалост, на самом крају рата или након његовог завршетка. Тужне су, драматичне, још ненаписане али запамћене приче о с ј е ч и једне младости Кожуха и других села око Добоја у данима априла и маја 1945. године - од стране Озне. Оне морају бити написане и тако овјековјечене истине. А овдје ћемо дати само малу скицу за једну од таквих прича. Тих дана пресјечени су и животи Милана Марића и његовог сина Миленка који је бачен у ријеку Босну. Његова сестра Борка данима се, сломљена и узбуђена, спотицала обалом ријеке од Добоја до њеног ушћа у Саву, да би пронашла тијело свога брата. Напор није био узалудан: пронашла га је уз помоћ млинара Душана Стојановића из Кожуха, који је покојног

Један од најхрабријих :
Милош Жигић Црни

Миленка примијетио у води уз свој млин. Овај дивни момак, дивовског раста и снаге, дјевојачке љепоте и анђеоске душе, сахрањен је нечујно и невидљиво, јер другачије није тада ни би-

ло могуће. Али, његов гроб вјечно је обасјан и окићен очима и руком сестрином, обавијен њеном тугом и заливан сузама. И не само њеним!

Борка Марић, та храбра, достојанствена жена, опредијелила се за неизљечиву бол до краја живота; одлучила се за самоћу у свом свијету туге и сјећањима, свијету кога само она види и осјећа, са својом душом и тегобама, и сваки други и најмањи гест који би се појавио било од куда и од кога, супротан је томе, супротан њој, њеној жртви. Јер, цјелокупна стварност око ње пола вијека било је нешто мимо ње; она њој не припада. И када је непосредно иза рата суђена, заједно са попом Тошом, Станом Ристић, Станојком Стефановић, Радом Сексаном и још неколико Кожушана, за Борку Марић је то представљало више част него оно што је тужилац желио, јер је у тужби видјела и осјећала дух и поруку свога оца и свога брата. Као и оне 1941. године, када јој је судио усташки пријеки суд "због побуне и организовања ради обарања Независне Државе Хрватске".

Борци Кожушког батаљона

Погинули у другом свјетском рату

Андрић Алекса
Бијелкић Василија
Благојевић Вељко
Драгановић Симо
Ђерић Душан
Ђерић Марко
Ђерић Тошо
Ђорђић Богдан

Ђорђић Душан
Ђукић Димшо
Ђукић Душан
Ђукић Јово
Ђукић Марко
Ђукић Милан
Ђукић Недо

Ђурић Радоје
Жарић Димшо
Живковић Богдан
Живковић Бошко
Живковић Здравко
Живковић Никола
Живковић О. Богдан
Жигић Богдан
Жигић Милош
Јовановић Димшо
Јовановић Марко
Јовановић Ненад
Јошић Бошко
Каишаревић Велимир
Каишаревић Радомир

Купрес Богдан
Купрес Милош
Купрес Ристо
Лазаревић Новак
Марић Живко
Марић Милан
Марић Миленко
Марјановић Бранко
Марјановић Радо
Марковић Душан
Марковић Недо
Марковић Стојан
Митровић Бошко
Митровић Душан
Митровић Каменко
Митровић Новак
Мићић Мирко
Мишић Илија
Мишић Спасоје
Невенић Ђорђа
Недић Дамјан
Николић Богдан

Николић Бранко
Николић Душко
Николић Лазар
Николић Марко
Николић Славко
Пајдић Обрад
Пајдић Обрад

Пајдић Ранко

Пејић Јован
Радешић Живко
Савић (Лазе) Славко
Савић Лазо
Савић Спасоје
Сајић Јелисија
Сајић Саво
Сејдо Живко

Сексан Вељко
Сексан Владо
Сексан Милан
Сексан Милоје
Симеуновић Борка
Спасојевић Обрад
Старчевић Богдан

Старчевић Божо
Старчевић Бојан
Старчевић Душан
Старчевић Љубиша
Старчевић Славко
Стевановић Бранко
Стевановић Милан

Томанић Чедо
Томић Бранко
Тузлак Перица
Шарић Раде
Шарић Симеун

Добрила БЈЕЛИЋ

Поријекло становништва

Насеље Кожухе припада старовлашком типу насеља, настало на косинама требавског побрђа, удаљенијим од ријеке и "царских друмова", који су у зла времена били добри заклони и сигурне осматрачнице. У мирнија времена село се сукцесивно ширило према плодној равници и ближе комуникацијама, а становништво се бројчано повећавало дијелом наталитетом и повољнијим економским и здравственим условима а дијелом новим досељеницима. Чине га засеоци: Купрес-Махала, Гуштани, Бргула, Адари, Доњани, Прњавор (сви по побрђу Требаве) и Пољаци у долини ријеке Босне. Према подацима што их даје "Босански гласник, општа приручна и адресна књига за БиХ, 1913-1916.", Кожухе имају 1.197 становника. Према попису становништва за 1881. годину укупан број становника у Кожухама је 1.605, а 1991. године 1.448.

О поријеклу највећег дијела данашњег становништва Кожуха тешко је говорити јер нема писаних података, а права стручна истраживања, на жалост, нису вршена. Стога се, у најбољем случају, може ослонити на народно памћење. Колективно народно памћење каже да је највећи дио становништва даљом старином из Црне Горе и Херцеговине, а неколико родова је са Купреса. У својим домишљањима назив села везују за "кожуне - кожухе", хаљетак којег су носили најстарији досељеници. Прве сигурније податке о становништву овог подручја пружају турски пописи 15. и 16. вијека. Мада се они односе непосредно на Кожухе (село с овим називом се у њима не помиње) већ на његово окружење, могу се додати неке глобалне претпоставке.

Први извори који имају значаја за изучавање демографских прилика на десној обали ријеке Босне (од доњег тока Криваје до сјеверних обронака Требаве) су сумарни турски пописи из 1476. и 1489. године. То је вријеме средњевјековне

државе Босне, нагрижене унутрашњим борбама великаша за утицај и пријесто, различитим политичким интересима и уплитањима са стране. Насупрот томе стајало је моћно експанзионистичко Османско Царство, чије су трупе након позива појединих босанских великаша већ увелико присутне на овом подручју од почетка 14. вијека и чије је политичко мијешање у унутрашња превирања сигурно водило ка освајању и покоравању Босне. Заслијепљене својим политичким и вјерским интересима ондашње моћне силе су се оглушиле о упозорења и нису реаговале све док агресивно и освајачко надирање Турака није непосредно угрозило границе Угарске. Иако угарски краљ Матија Корвин није успио да заузме Зворник, у угарским рукама је остала сјевероисточна Босна и Посавина. Мађари оснивају сребреничку и јајачку бановину као јаке одбрамбене бедеме од Турака.

Турци оснивају марионетску босанску краљевину са краљем Радивојем из лозе Котроманића, односно његовим сином, ожењеним принцезом османског двора, а главни градови су Добој, Тешањ и Маглај, међутим, освајања окрећу ка Херцеговој земљи. Врло брзо (1465) заузимају Милошевац, Самобор, Прилеп, Луг, Љубомир, Попово, Журовиће, Поцрње, Ускопље, Бијелу, Зупце, Гацко, Куте и Мићевац. Затим освајају Корита, Бањане и Риђане а 1467. и Требиње. Коначном ликвидацијом Херцеговине (1476) Турци формирају херцеговачки санџак. Из ових освојених територија Турци покрећу православне влахе-сточаре, који су иначе били полувојнички организовани, и насељавају их у својој марионетској краљевини и уз границе сребреничке и јајачке бановине. Циљ овог планског насељавања био је да власи чувају достигнуте турске границе и учествују у даљим турским освајањима, за шта су добили значајне пореске олакшице. Будићи да су били врло покретљиви, ширили су се у новоосвојене турске просторе, а за њима су пристизале нове скупине са југа.

Ово покретање становништва је у великој мјери измијенило дотадашњу демографску слику и нови распоред становништва је у основним цртама био очуван у бившој Босни и Херцеговини до рата 1992. године.

Јасно се могу уочити три фазе у покретању православног становништва: из Херцеговине, Црне Горе и Србије: а) одмах након турског запосједања Херцеговине и оснивања

херцеговачког санџака; б) послије турског освајања сребреничке бановине, односно послије 1512, када су границе зворничког санџака помјерене до Саве; в) треће помјерање се примјећује послије пада јајачке бановине (1528) и то са истока према западу (од поријечја Дрине, Саве, Спрече и Босне према Укрини и Врбасу). Троугао између јајачке и сребреничке бановине, чије су углове чинили Маглај, Добој и Тешањ као главни градови краља-марионете, Турцима је био изузетно важан стратешки пункт за даља освајања према сјеверу и тамо су усмјерене јаке скупине влаха. Колонизација је била толико јака да је 1489. године донијет посебан канун - "Закон о власима маглајске нахије" у којем изричито стоји да су то "власи са стране". Канун је озаконио дате повластице и њих су уживали и власи у другим нахијама. Попис из те године је извршен у двије скупине маглајских влаха, по џематима. Прва је скупина од 16 џемата (од 11 до 43 куће), укупно 397 кућа и 53 муџереда (одрасли, неожењени мушкарци). Другу скупину чине власи Бањани. Њих је било 13 џемата (од 6 до 92 куће), укупно 397 кућа са 127 муџереда - за 31 кућу наведено "побјегли". Претпоставља се да прву скупину чине власи Рудињани, јер су у старим staништима били уз Бањане, сјеверозападно од Билеће. У првој скупини евидентиран је поп Вилака а у другој поп Влах.

Према ранијем сумарном попису из 1476. нахију Драметин (између Спрече и Турије) насељавају такође доведени власи, који су након пада сребреничке бановине покренути према сјеверу, у нахије Јасеница, Смолућа и Соко, а на њихово мјесто досељено је становништво из земље Павловића и Херцеговине а вјероватно и са десне обале Дрине.

За наша разматрања су важна два турска пописа: из 1528. и 1533. године. Први даје податке за нахију Соко у којој је пописано девет насеља влаха: Дреновац, Ораховица, Горња и Доња Лохиња, Бријесница, Клокотница и Стјепан-Поље, укључујући Грачаницу са 83 влашка домаћинства, град Соко и његово подграђе. Ова нахија је обухватала и осам мањих насеља која нису пописана. Други попис за нахију Соко поред наведених насеља помиње и Сјенину, Свјетличу, Станову Рику (Станић Ријека), Доњу Лукавицу, Међеђу, Зелињу, Палежницу и Грапску са Подлистином. Биће да су ово оних осам мањих насеља неевидентираних 1528, која су у међувремену добила

још новог становништва, које се ту стабилизовало и проширило насеља. Тим пописом обухваћена је и нахија Ненавиште за коју се каже да је слабо насељена, има само четири села и Модричу, али има доста мезри (мјеста која су напуштена од ранијег становништва, са култивисаним земљиштем) на које се досељава ново становништво.

Већ попис из 1548. године помиње стара насељена али и новооснована села. Међу њима су требавска села Бабешница, Горњи и Доњи Скугрић, Толиса код Скугрића и Копривна у оквиру које би могле бити и Кожухе. Сва поменута села у пописима су насељена влашким православним становништвом, које је имало своје кнезове, а ови су били подређени примућурима који су постављани царском наредбом и били ослобођени свих пореза а имали су и баштине. Остало становништво је плаћало филурију, врсту сточарског пореза.

Оснивањем грачаничког кадилука, 1572, Требава је под његовом управом и судском надлежношћу. Те године грачанички кадија Хасан се тужи Порти што кнезови и примућури у оквиру кадилука нису хтјели да врше своје службе у вези са царским лађама и нису се одазивали на позиве санџак-бегу. Крајем те године кадија је тражио да се умјесто умрлог Милоша, сина Вучихне, примућура у селу Копривна, постави његов син Лука, на темељу чега је Луки 19. априла 1573. издат берат.

Што се поменутих пописа тиче, треба имати на уму да је пописано само досељено сточарско становништво, али не и затечено, које је сигурно било хришћанско. Из ранијих турских пописа може се наслутити да је затечено становништво било православно. Томе у прилог иду историјска догађања раног средњег вијека и времена средњевјековне босанске државе, бројни топоними, ороними и хидроними из словенске и српске лексике и некрополе стећака, у народу познате као "мраморје", "грчка" или "сватовска гробља". Тек много касније турски пописи пбухватају сва насељена мјеста, па се нека средњевјековна насеља, попут наших Кожуха, појављују са својим или сличним именима, а нека су, на жалост, заувијек изгубљена у тами прохујалих вијекова.

Све до сада изнијето може да потврди колективно народно памћење о своме поријеклу из Херцеговине и Црне Горе. Дакако, зависно од турске ратне среће, дугогодишње

њене политике, различитих историјских околности кроз дуги низ година, дио становништва је одлазио, други родови су досељавали, али то у суштини не мијења народно памћење јер су и ти новодосељени родови истог коријена, било да су дошли са јужних страна или су пак потомци оних православних влаха-сточара који су се из наших крајева проширили на запад, до Врбаса.

Свакако да је на стварање демографске слике утицала и брза исламизација у 16. и 17. вијеку. Што се Требаве тиче, исламизација је захватила само доњи ток Спрече због близине Грачанице као управног и судског центра, а незнатан број муслимана је насељен након губљења сјеверних територија и помјерања турске границе јужно од Саве.

То што данашњи родови немају очувано памћење у мјестима из којих су доселили, посљедица је низа различитих околности, о којима овом приликом нећемо расправљати. Ипак ћемо поменути једну битну. Чифчијски систем и његови носиоци су честим мијењањем чифчија, а и саме чифчије, у потрази за бољим животним условима утицали на локална кретања становништва, па је често у памћењу остало посљедње мјесто исељавања, које је и просторно и временски најближе.

*

* *

Породице које данас живе на подручју Кожуха, ради боље прегледности, даћемо азбучним редом при чему ћемо изнијети и до сада забиљежена казивања о поријеклу, уз напомену да систематска истраживања нису вршена, а до сада доступни писани извори су врло оскудни. Основни кориштен извор су два Домовника и једна књига рођених парохије Кожуха. На жалост, до првог Домовника нисмо успјели доћи. Неке податке су нам уступили господа Љубо Каишаревић и Драган Мићић па им овом приликом изражавамо искрену захвалност.

АНДРИЋИ (Св. Симеун) - Уписана је једна кућна задруга браће Тодора (1855) и Петра (1860). Поријеклом су из Скиповца. Род су им Андрићи у Горњем Скиповцу. Прво су се по

оцу Николи презивали Николићи, а дошли су из Херцеговине. Никола је довео четири сина: Луку (Лукићи), Андрију (Андрићи), Гавру (Гаврићи) и Пану који нема потомства. Као чифчије припадали су неком Алибегу из Модриче. Међу овим родовима су се изгубиле родовске везе, па се између њих склапају бракови. У Кожухе је први дошао Иго.

БОЖИЋИ (Св. Ђорђе) - Уписана су два домаћинства: Марканово (1865) и Ђорђино. Нема ближих података о поријеклу.

ВАСИЋИ (Св. Стефан) - Уписана кућа удовице Дује (1843);
- (Св. Ђорђе) - Уписана кућа Нике (1851);
И једни и други су према казивањима однекуд из Старе Србије или Црне Горе.
- (Св. Симеун) - Уписана је кућа Тривка (1813). Доселио је однекуд са Озрена. Ових Васића нема више.

ВИДОВИЋИ (Св. Марко) - Уписана је кућа Благоја (1820). У првом браку Благоје има само кћери, а друга жена му доводи два пасторка, по оцу Јошић; Јован је умро без потомства, а од Василија (1870) је данашњи разгранати род Јошића. Са Благојем је живио и његовог братића унук. Данас Видовића више нема.

ВУКОВИЋИ (Св. Никола) - Уписана је кућна задруга браће: Вида (1822), Сергије (1848) и Петра (1854). Запамћено је да је родоначелник неки Вук и његова жена Савица из мјеста Убли у Црној Гори.

ГАВРИЋИ (Св. Симеун) - Уписана је кућа Спасоја (1828), а првоуписано презиме је Павлић, а потом Гаврић. Данас су само Гаврићи. Род су Андрићима, Лукићима, Пејићима, из Скиповца су, а даљом из Херцеговине.

ГОСТИЋИ (Св. Кузма и Дамјан) - Уписана је кућа Цвијана (1821). Досељен је из Скиповца, гдје су према казивањима били Савићи.
Сада у Скиповцу нема Савића, али према казивањима, тамо су се била доселила четири брата: Мишо, Коста, Ђуро и Саво и

бавили су се овчарством. Од њих су Савичићи, Костићи, Костићи-Ђурићи и Савићи.
- (Св. Ђорђе) - Уписане куће Јована (1856) и Анте (1857). Ови Гостићи су огранак Марјановића из Копривне. За њихово досељавање везана је прича коју је забиљежио гдин Љубомир Каишаревић: "По наређењу бега, кум је отровао Госту Марјановића курјачијим отровом (отров од курјака) званим "кичан". Кум је отров ставио у "чимбур" (јело од кајмака и јаја). Док је Госто јео, долетила је кија и појела мало чимбура из преврнуте тавице - цркла је прије Госте.
Гостина удовица Николија се преудала за Милића Живковића у заселак Бргула. Са собом је повела синове Јована и Анту који су се прозвали Гостићи и задржали су очеву славу. Милић је био удовац, имао је већ три сина, а са Николијом има још Николу и Спасоја.
Спасоја Гостића, сина Антиног, прозвали су Паћо, касније Патан, па тако данас зову и његове потомке.

ДАМЈАНОВИЋИ-ЈАЊИЋИ (Св. Симеун) - Уписане су куће Госте (1840) и Михаила (1850). Могуће је да им је Јањић старије презиме.
- ЦЕВЕРДАНИ - Неки Благоје Дамјановић (1893) отишао је у кућу Jованки, кћери Тодора Димитријевића (1843). Рода Димитријевића више нема, а према казивању су каури-Цинцари.
- Коста и Цвијан (1910) Дамјановић су млађи досељеници из Палежнице. Коста има посинка Симу Драгановића из Зелиње.

ЂЕРИЋИ (Св. Јован) - Један од најстаријих родова досељен, према казивањима, из Црне Горе. Овај род је дао три личности познате ширем подручју: Марјана, познатог хајдука, Јефту, још познатијег гуслара, и Симу, барјактара у требавској буни.
Уписане су три куће чији су домаћини: Ристо (1834), Тодор (1818) и Марјан (1853).

ЂОКАНОВИЋИ (Св. Ђорђе) - Уписана је само једна кућа. Носилац домаћинства је Тода (1850), удовица. О поријеклу нема ближих података.

ЂОКИЋИ (Св. Никола) - Носиоци домаћинства су Јово (1851) и Гавро (1866). Немају потомака и овог рода нема више у Кожухама.

ЂОРЂИЋИ (Св. Кузма и Дамјан) - Уписана је кућа Миливоја (1828). Ово је један од старијих родова, поријеклом из Црне Горе.

ЂУКИЋИ (Св. Игњатије) - Уписане су три куће, а носиоци су: Спасоје (1847), Маркан (1850) и Јово (1853). Према казивањима, родоначелник Ђуко Пањаш дошао је из Херцеговине, срео се са неком женом и она га наговори да се населе у Кожухама. Имао је синове Теодора, Симу и Божу.
- (Св. Василије) - Уписана је кућа удовице Макивије (1836) са зетом Симом Мићићем (Акшамовићем).

ЂУРИЋИ (Св. Киријак) - Уписана је кућа близанаца Нике и Јове (1850). Нико нема потомства, а Јово има само кћери. Кћи Јовина, Петра, довела је у кућу Михаила Живковића Мићу (1879). Ово је једини род у Кожухама који је славио Михољдан. Више их нема у Кожухама.
- (Арханђеловдан) - Уписане су двије куће, а првоуписани су: Спасоје (1838) и Цвија (1826), поред којег стоји и додатак "Херцегов". Ово је један од најстаријих родова у Кожухама. Локалитет "градина", означен као утврда на војним аустријским картама, лоциран је на "Ерцеговој земљи".
- (Св. Ђорђе) - Уписана је само кућа Стевана (1840).
- КАРИЋ (Св. Ђорђе) - Уписан је Стеван (1848), без потомства. У његовом домаћинству уписан је и Нико Мишић (1867), могуће је да му је посинак.
- РАДИЋ (Св. Ђорђе) - Уписана је Јока Купрес Радић (1850). Са њом у кући је и њен зет Станко Крстић (1860). Јокин син Ђорђе уписан је као Ђурић.
Сви Ђурићи који славе Св. Ђорђа огранци су рода Купрешака, досељеног са Купреса.

(Ј)ЕВЂЕНИЋИ (Св. Симеун) - Уписана је кућа удовице Цвете (1840). Од 1903. године се воде као Јевђенићи.

ЖАРИЋИ (Св. Никола) - Носилац једног домаћинства је Симо (1833). Према казивањима су Херцеговци.

ЖИВКОВИЋИ (Св. Симеун) - Зову их Игњатовићима по претку Игњату (1845) који је дошао из Скиповца. У Скиповцу нема Живковића, али је све до другог свјетског рата један заселак носио то име. Од тог засеока данас је пет нових, са другим именима, али се понекад чује и стари назив. Род су им Недићи.
- (Св. Никола) - Најстарији уписани носиоци домаћинстава су Милош и Ђорђа (оба 1852). Према казивању, Живко Бојовић је из црногорског племена Цуце побјегао због убиства бега јер је овај тражио да Живкова жена проведе са њим прву брачну ноћ. Живко се преобуче у женину одјећу, оде бегу у кревет и убије га ножем.

ЖИГИЋИ (Св. Јован) - Носиоци домаћинства су: Благоје (1838) и Марко (1843). Према казивањима су из Херцеговине. Имали су најамника Јована Бабића (1870-1907).

ЗАХАРИЋИ - ЖАРИЋИ (Св. Јован) - Носилац домаћинства је Глигор (1850), највјероватније Жарић, домазет у Захарићима. Он нема мушког потомства и кћери му Симуни дошао је у кућу Гавро Митровић (1874). Поред Глигорове мајке Маре (1810-1899) у домаћинству су била два његова братића: Живко (1872), који је отишао у кућу Томки, удовици Јована Теодоровића у Копривни, и Илија, који је отишао у кућу некој дјевојци у Бољанић (Озрен).

ЗЈАЛИЋИ (Св. Стефан) - Уписана је једна кућа, домаћин је Петар (1874). Нема ближих података о овом роду. Петар је дошао на "женевину" - ожењен је кћерком Крсте Мутавчића.

ИЛИЋИ - СОЧИЋИ (Св. Ђорђе) - Уписана је кућа Ђоке (1855). Посинак му је Јован Васиљевић.

ЈАНКОВИЋИ (Св. Василије) - Уписане су три куће, а носиоци домаћинстава су: Јово (1818), Лука (1850) и Иго (1851). Јовина кћи Јока је била удата у Мишиће; као удовица преудала се за Стјепана Никића, сина Јовиног (1843) са којим има близанце.

Послије смрти Стјепана вратила се брату Митру са једним дјететом. Никићи су славили Св. Јована. Лукина лоза се угасила. Јанковићи су, према казивању, из Црне Горе.

ЈЕВТИЋИ (Св. Никола) - Носиоци два домаћинства су: Ђука (1835) и Спасоје (1841). Ђукини потомци носе и старије презиме Тривић, док Спасојева лоза носи и презиме Ђерић. Спасојева лоза је званично остала Јевтић, док је Ђукин син Симо (1854) задржао старо презиме Тривић, које је са њим нестало јер није имао мушких потомака. Према казивањима родоначелник Тривића, Триво, дошао је из Ливна.

ЈОВАНОВИЋИ (Св. Никола) - Носиоци два уписана домаћинства су Јово (1851) и Васо (1848). Јово је имао пет синова, али без потомства. Васо је имао двије кћери: једној је у кућу дошао Ђуро Татић, а другој Антоније Томанић из Осјечана. Овог рода Јовановића више нема у Кожухама.
- (Св. Игњатије) - Уписан је само Јован (1868) и нема дјеце. Након његове смрти удовици му је у кућу дошао Живко Максимовић из Чивчија. И овај род је угашен.
- (Св. Ђорђе) - Уписана је кућа Симе (1841) и од њега су садашњи Јовановићи, старином из Црне Горе и нису род другим Јовановићима.
- (Св. Арханђео Михаило) - Уписана је кућа Благоја (1830). Није имао дјеце. Пођерки Мари дошао је у кућу Михаило Благојевић из Копривне 1901. године.

КАИШАРЕВИЋИ (Св. Ђорђе) - Потомци су Павла Стевановића који је од Купреса доселио у Свјетличу. Након 40--ак година преселио се у Кожухе на имање неког Вукосава, који је због убиства комшије Мише (претка Пајдића и Тодоровића) побјегао у Лијешће код Брода. Павле је земљу купио од бега за четири пара волова. Презиме им је од надимка "Каишар" који је Павле добио када је украо каишеве од опанака неког трговца Турчина, који је преноћио у његовом млину.

КНЕЖЕВИЋИ (Св. Никола) - Према казивањима, ово је један од старијих родова досељен из Херцеговине. Род су им Кнежевићи у Толиси. Није искључено да им је предак по којем

су добили презиме био кнез влаха-сточара када је то занимање било насљедно.

КОНДИЋИ (Св. Симеун) - Уписана је кућа Тоде, удовице Маркове. Према казивањима, презиме су добили по Иконији, мајци Марковој, која је дошла од Ужица. Према писању Јовице Сајића, Марко је рођен 1823. од оца Луке и мајке Иконије, а умро је 1888. Интересантно је како ни Јовица Сајић ни свештеник који је сачинио II књигу Домовника не помињу раније презиме Кондића, иако би оно морало у народу бити свјеже, јер је Иконија 1848. сигурно била жива.
У Кожухама је остао са Тодом само син Живко са породицом.

Породица Кондића 1911. године

КОСТИЋИ (Св. Симеун) - Уписана је кућа Стаје (1847). Унук Стајин, Миладин, одселио је у Копривну, а унуци његовој Босиљки је у кућу дошао Недељко Кнежевић из Толисе.
Ближих података о досељавању нема.

КУПРЕСИ (Св. Јован) - Уписана је задруга браће: Марка (1868), Саве (1870), Петра (1879) и Спасоја (1885), синова Јове.

Тада су уписани као Купресовићи - Ђурићи. У књизи рођених, 1903, уписано је само презиме Купрес (без наставка - овић), док је још 1907. уписано и презиме Ђурић. Огранак су Ђурића.

ЛУКИЋИ - ПЕЈИЋИ (Св. Никола) - Уписана је само кућа удовице Јање (1845). Тридесетих година (III Домовник) пишу се само Лукићи. Јевросима, Јањина унука, довела је у кућу Дамјана Старчевића.
Овог рода више нема у Кожухама.

ЉИЉИЋИ - Уписана је кућа Ђуре (1850). Пасторак му је Димитрије МАРИЋ (1876). Ближих података нема, а нема ни овог рода.

МАЛИНОВИЋИ (Св. Јован) - Уписана је само кућа удовице Ђуђе (1835). Даљи су род са Пејићима.

МАРИЋИ (Св.Симеун) - Уписана је само једна задруга чији је домаћин Прокопије (1863), а у задрузи живи Ђорђе (1877), прокопијев полубрат, и Благоје (1874), син умрлог Прокопијевог брата Димитрија. Према казивањима, ови Марићи су са Озрена.
- (Св.Гаврило) - Уписана је само кућа Теодосија (1855). Ови Марићи су очували предање да су из Македоније.

МАРЈАНОВИЋИ (Св.Ђорђе) - Уписана је само кућа Томина (1810). Род су им Марјановићи из Копривне, а ови су из Црне Горе.

МАРКОВИЋИ (Св.Симеун) - Уведене су двије куће и домаћини: Симо (1897) и Симо Кушљанов (1859). Овај Симо је умро млад; његова удовица се преудала за Јовицу Томанића и одвела дјецу.
- (Св. Никола) - Уписана су три домаћинства: Јовино (1848), Пејино (1850) и Тодорово (1837).
У задрузи са Пејом живи удовица његовог брата са дјецом. Тодор у другом браку има пасторка Лазара Симеуновића (1869) из Подновља. Ови Марковићи су род са Сајићима.

МИЛАНОВИЋИ (Св. Ђорђе) - Уписане су куће: Јована (1840), Спасоја (1850), Марка (1843), Миланка (1863) и још четири касније издвојене из ових задруга. Петра (1873), кћи Марка, довела је у кућу мужа Илију Делића из Мајевца.
Према казивањима, поријеклом су из Црне Горе.

МИТРОВИЋИ (Св. Ђорђе) - Уписана су три домаћинства и носиоци: Јаков (1820), Костадин (1853) и Максим (1841). Према казивању, њихов предак Митар је дошао из Црне Горе, а кућа му је била на данашњем плацу Симе Јовандића. Митров син Јаков био је тамне пути па су добили надимак Мркоњићи, по Јакову Мркоњи, угледном кнезу сеоском.
- (Св. Јован) - Уписана је кућа Пеје (1840). Ових Митровића нема више у Кожухама. Пејин син Саво (1886) отишао је у кућу Тоди, удовици Томе Вукашиновића у Копривну. Ови Митровићи су од Косовске Митровице.
- (Св. Никола) - Уписана кућа Јове Јовића (1857), званог Митровић. Митар Ковачевић, предак, дошао је из Поријечја (Потурице, заселак Жунићи). Јовиној удовици дошао је у кућу Митар Мићић Акшам. Јовини потомци су званично Митровићи.

МИЋИЋИ (Св. Јован) - Уписана је кућа Гостина (1842). Госто је имао деветеро дјеце, од којих је најстарије рођено 1868, а најмлађе 1898. године. Најстарије унуче је рођено 1890. По други пут се оженио 1899. удовицом Иге Пејића, која је довела кћер и зета Јована Гојковића. Њих је Госто смјестио у кућу Цвијана Петровића, да би се већ 1906. Јован са женом вратио у Осјечане, у кућу Станка Гојковића. У међувремену се Гостин син Никола издвојио из задруге, а Госто са Симуном има још троје дјеце. Интересантно је да је прва жена Гостиног унука Василија (1892) била Ксенија Мартинова, рођена у Саратову (Русија), умрла 1941. године.
- (Св. Ђорђе) - Уписана је кућа Димитрија Мићића (1842). Његовом сину Јови (други брак), жена је довела свог сина Момчила Мишића. Други његов син Лука има пасторка Петра Миљановића. Од тридесетих година овај род је званично уписан као Мићић.

МУТАВЧИЋИ (Св. Кузма и Дамјан) - Уписане су три куће: Паве (1853), Благоја (1868) и удовице Крсте (1860). Павина лоза се угасила. Удовица Лазара Мутавчића (1855) прешла је са дјецом да живи у кући зета Марка Поповића.
Ово је један од старијих родова поријеклом из старе Црне Горе.

НЕВЕНИЋИ - Уписана је само кућа Томе (1868). О њиховом поријеклу нема ближих података.

НЕДИЋИ (Св. Симеун) - Уписана су два домаћинства: Ђорђе (1850) и Теодора (1838). Род су Живковићима. Брат Игњата Живковића Недо је имао три сина: Тодора, Ђорђу и Јовицу који су по њему узели презиме Недић. Теодора су прозвали Итало јер је "итао" (пребацивао) камење преко ријеке Босне, а његове потомке зову Италовићи.

НИКОЛИЋИ (Св. Игњатије) - Уписана је само кућа Лазе (1850). Лазина жена Дуја (1855) након Лазине смрти вјенчала се са Аврамом Ристићем (1873), бившим најамником и има сина Николу. Маркан, син Лазин (1877), оженио се Љепосавом, сестром Кузмана Асурџића, из Баната, који се у околини Модриче бавио баштованством. Послије Маркaнове смрти она је у кућу довела Антонија Миљановића из Осјечана. Миљановићи су род са осјечанским Божићима, дошли су од Калиновика, а даље поријекло им је са црногорско-херцеговачке границе.
Према Сајићевом казивању, отац Лазин Никола је син Луке Лазаревића, који је 1832. побјегао из Босанске крајине у Палежницу градачачком Алајбегу. Никола је преселио у Кожухе.
- (Св. Никола) - Уписана је кућа Спасоја (1848) који има два сина, али један слави Св. Ђорђа, но нису познате околности промјене славе. Спасојева снаха је након смрти мужа Госте довела у кућу другог мужа Дамњана Томића из Осјечана. Отац Дамњанов Цвијан Марић (Томић) доселио је из Лендића.
- (С. Марко) - Ових Николића су уписане двије куће удовица: Јоке (1850), жене Лукине, и Петре (1840). Петрина лоза је угашена, док је Јока имала три сина и 28 унучади.
Нема ближих података о поријеклу.

ПАВЛИЋИ (Св. Симеун) - Уписана је кућа Јована (1832). Ових Павлића више нема, а род су Гаврићима, Андрићима, Лукићима и Пејићима.
- (Св. Јован) - Уписана кућа Стеве (1855). Друго презиме је Јовановић. Ни ових Павлића нема више.
- (Св. Марко) - Уписане су двије куће, а домаћини су Стоко (1808) и Јока (1845), удовица Теодора.
Стоко је имао два сина и ово је била велика кућна задруга до првог свјетског рата. И Јокина кућа је задруга: са њом је дјевер јој Јово (1839) који нема потомства, и зет јој Дујко Гојмировић (1860) са женом Стјепом. Могуће је да је Стјепа Јокина кћи из првог брака. Друга Ђукина жена је Јефа Павловић из Бушлетића и имају дјецу у Јокиној кући.

ПАЈДИЋИ (Св Игњат) - Уписана су три домаћина: Симо (1848), браћа Јерко (1861), Милић (1850) и Ђорђа (1852). Друго им је презиме Мишић. Према казивањима, предак Мишо је доселио од Цетиња. Имао је синове Теодора и Пеју Мишића. Теодоров син Митар је узео презиме Тодоровић, а Пејини Симо, Ђорђа, Милић и Јерко - Пајдић.

ПЕЈИЋИ (Св. Симеун) - Уписане су двије куће. Прва је велика задруга Миљана (1855) и снахе Симуне, удовице Миљановог брата Иге. Миљанова кћи Ружа (1877) је у кућу довела мужа Владимира Којића из Врањака прије него што се Миљан по други пут оженио. Друга кућа је Алексе (1844). Ови Пејићи су дошли из Скиповца и род су Андрићима, Гаврићима и Лукићима.
- (Св. Јован) - Уписане су три куће и домаћини: Благоје (1845), Анђа (1828) и Томо (1840). Друго презиме им је Малиновић и род су са њима. Томина лоза је угашена. Анђина кућа је била бројна и мјешовита задруга: Анђин син Митар (1848) има пасторке Тоду и Јована Ђекића. Јован се оженио и са женом живи у задрузи све до 1905, када је одселио пунцу. Ово је један од старијих родова, а поријеклом су из Херцеговине.

ПЕЈЧИЋИ (Св. Марко) - Уписане су три куће и домаћини: Станко (1868), Јово (1840) и Теодор (1830). Јовина лоза је

угашена. Теодорова два сина немају потомство, а трећи, Алекса, има 17 дјеце. Ближих података о поријеклу нема.

ПЕТРОВИЋИ (Св. Ђорђе) - Уписане су двије куће и два Јанка (један рођен 1847, а други 1855). Оба имају синове истих имена и различитих година рођења - биће да се ради о грешци приликом уписа у Домовник.

ПОПАДИЋИ (Св. Никола) - Уписна је кућа Јове (1842. или 1850). Овог рода нема више.

ПОПОВИЋИ (Св. Никола) - Уписана су два домаћинства, а носиоци су: Јефа (1840) и Марко (1871). Трећа кућа, Трифкова, произилази из Домовника III. Са Јефом су уписана и два њена унука, од којих је један, Јован, отишао дјевојци у кућу у Осјечане. Друга кућа, Маркова, биће да је одијељеног Јефиног сина. Пасторак му је Цвјетко Мутавчић (1904).
-(Св. Стефан) - Уписана кућа Ђорђа (1857). Ђорђина дјеца немају потомака и лоза је угашена. Изгледа да су и једни и други Поповићи једног стабла и род Мишићима, односно Поповићима из Врањака који славе обје славе. Можда су им род и нестали Попадићи. Старији су требавски досељеници и вјероватно да је овај род дао више генерација свештеника.

РАДИЋИ (Св. Никола) - Уписана је кућа Ђорђе (1850). Ови Радићи су род Радићима у Осјечанима и Скиповцу, а даљим поријеклом су из Херцеговине.

РАДИШИЋИ (Св. Ђорђе) - Уписане су три куће: Стајина (1833), Ђорђина (1873) и Петрова (1885). Према казивањима, дошли су из Травника.

РИСТИЋИ (Св. Јован) - Уписана је само кућа Паве (1830). Павин син Аврам је отишао у кућу удовици Лазе Николића, али није јасно под којим околностима је промијенио славу јер слави Св. Стефана.

САВИЋИ (Св. Игњатије) - Уписана кућа Гојка (1820). Према казивањима су из Херцеговине.

- (Св. Јован) - Уписана кућа Маринка (1848). Према породичном предању, поријеклом су из Македоније - Цинцари. Гојков син Симо је посинио Спасоја Јовића.
- (Св. Ђорђе) - Уписана кућа Јевте (1825). Јевто има само кћери и са њим је у кући зет Јован Шарић (1870). Слава Шарића је Ђурђевдан, па је могуће да је Јован задржао своју славу, а да је Јевто био рођак Гојков.

САЈИЋИ (Св. Симеун) - Уписане су двије куће: Јованова (1861) и Митрина (1842). Митрина лоза се угасила.
- (Св. Никола) - Уписане су двије куће: Стефана (1850) и Јовице (1858. или 1860). Ове двије породице нису исти род. Јовица је син Саје, а унук Марка Прешића из Костајнице, који је побјегао јер је повриједио бега. Стеваново друго презиме је Марковић и род је са Марковићима (Св. Никола).

СИМИЋИ (Св. Никола) - Уписане су задруге браће Луке (1872), Ђорђе (1870), Марка (1880) и Гавре (1883), синова Јове и Стјепана (1848), Спасоја (1840) и Тодора (1860). Раније презиме им је Божић. Тодорове лозе нема у Кожухама јер му је син Захарије отишао у Копривну дјевојци у кућу. Према казивањима, бег их је кренуо из Костајнице, јер су имали сталне сукобе са Турцима. Огранак су Тешића, а даљим поријеклом из Херцеговине.

СОЈИЋИ (Крстовдан) - Перо и брат му Госто су пасторци Ристе Тодоровића, а довела их је мајка (1883) из Бушлетића.

СПАСОЈЕВИЋИ (Св. Петар и Павле) - Уписана је кућа Цвијана, односно његовог сина Луке (1813). Поред презимена уписано је и "Цвијановић", можда по овом Цвијану. У књизи рођених је 1906. уписано само Цвијановић. Ближих података о поријеклу нема.

СРЕДОЈЕВИЋИ (Св. Ђорђе) - Уписана је кућа Симе (1835). Са њим у задрузи је и Петар, син његовог брата. Ближих података о поријеклу нема.

СТАНКОВИЋИ - БЈЕЛКИЋИ (Св. Ђорђе) - Уписана је кућа Ђоке (1855). Са њим у кући живи свак му Ђоко Спасојевић, Спасојев (Св. Игњат). Ђокин син нема потомства и посинио је Обрада Деспотовића (1904) из Копривне.Род су Бјелкићима из Скиповца, који су тамо дошли из Жабара (Посавина) за турског времена. Станковићи су огранак Бјелкића. У Кожухама их нема више.

СТАРЧЕВИЋИ (Св. Никола) - Уписане су двије задруге и старјешине: Симо (1818) и браћа Живко (1858) и Благоје (1863). У великој Симиној задрузи са његовим синовима и њиховом дјецом живи и Симин унук са својом породицом, али није јасно чији је син. У задрузи браће Живка и Благоја уписан је најамник Благоје Јовић и жена му Госпава. У напомени је уписано да су отишли у кућу Ђурића у Копривну, али се не зна када. И ово је један од старијих родова, на шта асоцира и презиме, а даљим поријеклом су Херцеговци.

СТЕФАНОВИЋИ (Св. Симеун Столпник) - Уписана је кућа Гојка (1848). У напомени стоји да је из Горњих Осјечана.

СТЈЕПАНОВИЋИ (Св. Стефан) - Уписане су три куће: Спасоја (1841), Тодора (1851) и Алексе (1860). Алекса је умро млад, жена му се преудала за Симу Јаћимовића у Г. Осјечане и његова је лоза угашена. Према казивањима поријеклом су из старе Србије.

СТОЈАНОВИЋИ (Св. Василије) - Уписана је кућа Луке (1838). Лука је доселио из Детлака и населио се у Пољаке. Био је тамнопут па су га прозвали Акшам. Даљим поријеклом је из Црне Горе.

СУШИЋИ - КУПРЕШАЦИ (Св. Јован) - Уписана је кућа Ђуре (1811). Од 1932. уписани су само као Купрешак. Род су им Купресовићи.

ТЕШИЋИ (Св. Никола и Св. Марко) - Уписана је кућа Гојка (1818). Лоза Тешића је угашена. Гојко је имао пасторке Ђорђу (1855) и Максима (1860) Ружића из Осјечана. Тамо им је остао брат Софрен. Софренова кћи је живјела код Максима и у кућу

је 1899. довела Ђорђа Мркоњића, сина Николе, из Г. Осјечана. Максим има два посинка: Михаила Живковића и Захарију Жигића. Браћа Ружићи су се и даље презивала Симићи. Они су заједничког поријекла са Лукићима и Митровићима из Осјечана, а поријеклом су од Кос. Митровице. Митра и Ђорђа Мркоњић имају посинка Радована Стајића (1915). Друга Ђорђина жена Мила усвојила је Борку Ђурић.

ТОДОРОВИЋИ (Св. Игњатије) - Уписана кућа Ристе (1852) и задруга Митра (1856). Ристо има пасторке Перу и Госту Сојић. Заједнички предак им је Мишо који је доселио од Цетиња. По њему су се прво презивали Мишићи. Мишо је имао синове Теодора и Пеју. Пејини синови су Пајдићи, а Теодоров син Митар је по оцу узео презиме Тодоровић.
- (Св. Стефан) - Уписана је кућа удовице Госпаве (1830). Њен син нема потомства па је лоза угашена. Били су род Тодоровићима из Копривне.
- (Св. Ђорђе) - Уписана је кућа Јове (1827), коме је старије презиме Љиљић. Посинак му је Тривко Поповић из Копривне.

ТОМАНИЋИ (Св. Јован) - Уписане су задруге: браће Тодора (1853), Петра (1856) и Марка (1869), синова Ђуре, Тривуна (1852), Станка (1871), Јове (1843). Аћима (1860), Симе (1859) и Јовице (1849). Нема ближих података о поријеклу.
- (Св. Игњатије) - Уписана кућа Антонија (1858). Ова лоза је угашена.

ТОМИЋИ (Св. Јован) - Уписана кућа Дујка (1850). Нема ближих података о поријеклу.

ТУЗЛАК(ОВИЋИ) (Св. Арх. Гаврило) - Само је уписана кућа Теодора (1878), очито млађег досељеника. Није уписано право презиме а ово говори да му је род негдје око Тузле. Тридесетих година се уписује само презиме Тузлак.

ЧАКАРЕВИЋИ (Св. Игњатије) - Уписана кућа Косте (1870), као нови број у Домовнику. Огранак су Чакаревића из Осјечана.

ШАРИЋИ (Св. Ђорђе) - Уписане су куће Симе (1848) и Тривуна (1832). Нема ближих података о поријеклу. Један од Шарића, Никола, отишао је у кућу Савки Јерковић (1868), кћери Стјепановој (1840-Игњатијевдан). Јерковића више нема у Кожухама. Кћи Николе Шарића, Мара, довела је у кућу Момчила Живковића из Копривне.

Између два свјетска рата у Кожухе су се досељавали нови становници, било као породице или појединци. Према до сада прикупљеним подацима то су:

БОШЊАК Ловро, из Буковца
ВАСИЉЕВИЋ Бошко, из Радића - Дуге њиве, посинак Станка Дамјановића
ВИЛОВСКИ Миро, из Баната, у Жигићима
ДЕЈАНОВИЋ Срето, из Мајевца
ЈОВАНДИЋ Симо, из Раковца (Озрен)
ЈОВАНОВИЋ Богољуб, из Возуће, у Живковићима Игњатовићима
ЈОВИЧИЋ Богдан, из Босанске Крупе
КИЛИБАРДА Љубо, од Никшића, у Жарићима
КРУЉ (Св. Јован) - Доселио је Љубомир из Подцрња (Љубиње), у Херцеговини, на имање које му је у Пашалићима 1930. купио стриц владика Нектарије. Љубомир се на Дугој њиви загледао у Данку Сексан из Кожуха и њоме се оженио. Након девет година живота у Пашалићима владика купи земљу од Данкиног оца и породица се 1939, пресели у Кожухе. На имање у Пашалиће доведе владика другог братића Милана. Трећи братић Раде радио је у Лукавцу гдје је 60-их година умро од посљедица тровања гасом, а четврти братић Новица био је у Живиницама. Убиле су га усташе 1941. године.
КУЈУНЏИЋ Симо, из Текућице
ЛАПШИНСКИ Александар (1880). Емигрирао из Русије 1920, а у Кожухама је од 1937. године. Рођен је у Севастопољу. Има сина Владислава, ожењеног Видосавом Ристић. Породица Лапшински је сада у Добоју.
МАКСИМОВИЋ Душан, из Осјечанских Чивчија
МИЛКАНОВИЋ Милош, из Прањковаца (Д. Грапска)
ПЕТРОВИЋ Марко, из Колиба (Брод)
ПЕТРОВИЋ Саво, из Копривне

СИМИЋ Лазар, из Осјечана
СТЕВАНОВИЋ Милан, из Палежнице
ТАНАСИЋ Богдан, из Подновља, у Ђорђићима
УБИПАРИПОВИЋ Миро, из Бегова Хана, у Живковићима.

Желимо још једанпут нагласити да је овај напис рађен у форми радног материјала, са могућим погрешним тумачењима поријекла појединих родова, рађен на основу уписа у II књизи Домовника парохије Кожухе, казивања информатора и документације Музеја у Добоју. Студиозна стручна истраживања нису вршена и тај обиман посао тек предстоји.

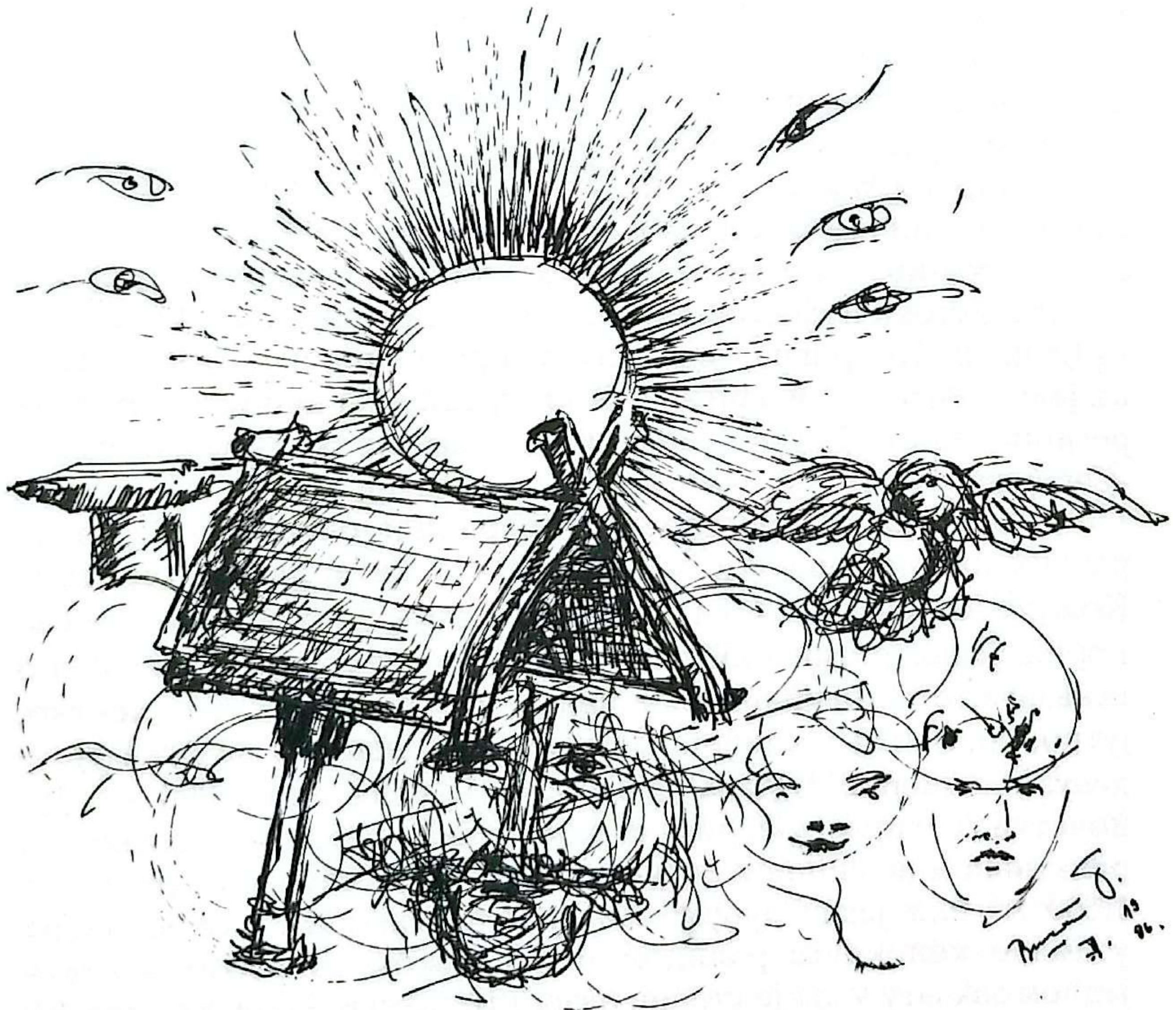

Михајло МИШИЋ

Земљишни простор и начин привређивања

Кожухе се налазе на десној - источној страни доњег тока ријеке Босне, на средокраћи пута Добој - Модрича, по двадесетак километара од оба града.Припада добојској општини. Са југа на сјевер простире се у дужини од десетак километара, налијежући западним дијелом на ријеку Босну, а источним на обронке Требаве. Са запада на исток својим почетком, на јужној страни такође ширине десетак километара, да би се на сјеверу, гранично са селом Копривна и модричком општином, сасвим сузило, тако да географски чини неправилан троугао. Са југа, истока и сјевера Кожухама гравитирају села Осјечани, Брђани и Копривна, са запада преко ријеке Босне села Мајевац, Ритешић и Трњани. Кроз средишњи дио села пролази регионални пут Добој - Модрича и жељезничка пруга Шамац - -Сарајево.

Кожухе се простиру на површини од преко 26 квадратних километара (2.624 хектара).На катастарску општину Кожухе отпада 2.054 ha, а на катастарску општину Бргула Горња једна петина (570 ha). У овом селу није прихваћено исказивање земљишних површина у јединицама као хектар, јутро, ар, ланац и слично. Земљишна површина се исказује у дунуму (изворно "дулум"), односно 1/10 ha или 1.000 $м^2$. До почетка 20. вијека у народу се земљишна површина исказивала релативном величином званом разор. То је, случајно, опет око 1.000 $м^2$ или један дунум. Потекао је тако што се за мјеру узимало колико се ралицом и воловском запрегом може у једном захвату у двије стране разорати земље. То је ширина 10- - 15 метара, јер није рационално правити већи празан ход, а у дужину 70 - 100 метара, колико запрега може да вуче без одмора.

Све је ишло с временом : У ратарству волове замјењују коњи а тек касније машине ...

Село се налази на изузетно атрактивном простору, природно подареним разноликим својствима која чине да житељи Кожуха, уз остале друштвене, културне и друге претпоставке, у њему могу срећно живјети. Није чудно што му је историја дуга пет и по вијекова. И садашњи остаци илирског насеља на топографском простору "Градина" (у народу званом "Чавчија главица" или катастарски "Мишића главица") говоре о далеко дубљој људској историји на овом простору, што је и примјерено његовом положају.

Село се трећином (око 800 ha) своје површине простире у равничарском дијелу (120-140 м, надморске висине). То је углавном првокласно пољопривредно земљиште и у цјелини не заостаје за квалитетом земљишта у Војводини и Славонији.Остале двије трећине простора заузима брдско-брежуљкасто земљиште (до 350 м надморске висине). Овај простор је прекривен листопадним шумама, воћњацима и пашњацима.

Послужићемо се и бројкама о катастарским површинама и културама цјелокупног простора Кожуха.

КУЛТУРА ПО ОДРЕЂЕЊУ 1968/69	ПОВРШИНА У ХЕКТАРИМА	УЧЕШЋЕ У ПРОЦЕНТИМА
1. Оранице и баште	1.170	45
2. Воћњаци	201	8
3. Ливаде и пашњаци	257	9
4. Шуме	780	30
5. Неплодно	216	8
УКУПНО:	2.624	100

Мало је сеоских подручја којима је природа подарила овакву структуру земљишта у којој има све и то у повољним односима. Истина, од посљедњег утврђивања катастра (1968-69) површине под воћњацима се стално смањују, шуме се сијеку, што интервенцијом државе треба зауставити.

Од укупног кожушког катастра сада је 1.560 дунума или шест одсто у државном власништву. То су површине које је послије другог свјетског рата најимућнијим домаћинствима (Кондићи, Ђукићи, Марићи и др.) одузела држава по основу аграрне реформе, али и без икаквог основа, што би нова држава требала да исправи. На подручју Кожуха нема земљишних површина без власника, односно утврђене као државне приликом прве катастаризације из аустроугарског времена.

И поред ових шест процената државног (надамо се привремено) земљишта, Кожушани су по, домаћинству, власници на просјечно пет хектара укупног земљишта. Око 500 домаћинстава овдје, статистички, има пребивалиште, или су за ово село везана земљиштем и објектима.

Са оваквим животним простором Кожушани су кроз вијекове били и остали, вриједни домаћини, трудећи се да стално унапређују своја домаћинства и културна стваралаштва. Деценијама су међу првим прихватали иновације у пољопривреди и култури које су стизале са других крајева, и нису придавали важност бављењу политиканством.

Становници Кожуха су претежно пољопривредници, а занатство и трговину су развијали углавном за потребе овог села.

Према казивањима ранијих генерација може се говорити о стању земљишта и пољопривреде тек двије-три деценије послије турске владавине на овим подручјима, те за вријеме аустроугарске окупације, Краљевине Југославије и социјалистичке Југославије, а све уз подсјећање да су се у тих деведесетак година на овим просторима водила три тешка рата.

У периоду турске владавине село је било насељено и разасуто по цијелом брдско-брежуљкастом дијелу. Равничарски дио (трећина села) није био насељен и није се обрађивао. Служио је само за испашу по начину изгона. У прољеће се у поље истјера стока без чобана, а када нешто од стоке затреба у току љета или пред зиму, догони се ближе домаћинствима. Турска је била типична феудална држава, у 19. вијеку посљедња у Европи, те сеоско становништво није могло бити власник земљишта. Ипак, у Кожухама су сељани - турски кметови, обрађивали земљиште у непосредној близини домаћинства, због погодности, а уз то су га сматрали као својим, али дотле док се кмет бегу не замјери, или га неки комшија не подмити па се тако њему уступи обрада. Како је порез плаћен у натури, власништво над земљом за власт није ни било неопходно. Напротив, лакше је било кметове имати потчињене без власништва над земљом. Ако је више сијао и убирао љетине, кмет је више давао држави, што га није подстицало на рад. Турској власти је било важно да убере порез - данак, који је обавезно плаћан у натури. Сваки трећи и десети дио рода узимао је бег. То је 40 процената урода. Бег је у селу имао конак са кошевима и магазама гдје је сакупљао данак. Ту је боравио само у вријеме скупљања љетине. У Кожухама је то било смјештено у централном дијелу села, тамо гдје се сада налазе породице, потомци пок. Маркана и Милана Старчевића. Домаћинства су била многочлана. По двије-три генерације и од неколико браће чинило је једно домаћинство. То је представљало и одбрамбену снагу становништва у односу на власт.

Постоји предање да је у равничарском дијелу села (пољу) први откуп земљишта шездесетих година прошлог вијека од бега извршио Митар звани Жуна (чукундјед садашњих Митровића - Жуна). Наводно, откупио је 12 разора за 12 дуката. Свакако да то није могла бити стварна купопродаја власништва, јер то турским законима није било дозвољено.

Али, како се ближио распад турске државе, бег је то вјероватно "смотао" за своју душу.

Први "прелом" са земљишним површинама послије неколико вијекова турске владавине настао је новом окупацијом од стране Аустро-Угарске Монархије, која је 1878. запосјела тадашњу Босну и Херцеговину.

Једна од првих мјера окупатора била је катастаризација земљишта и евидентирање власништва над тим земљиштем. Нова власт је била савременија државна творевина од феудалне Турске. Њу није интересовао натурални порез, односно колико је сељак произвео, већ му је био циљ утврдити власништво над земљом, те према површини и квалитету земљишта одредити порез у новцу. Порез је фиксан према површини и квалитету посједа. Ово је свакако и први робно-новчани однос на овим просторима.

Према неким казивањима, премјеравање земљишта и увођење катастра - грунтовнице над земљиштем у Кожухама трајало је више од три године, а завршено је 1895. Садашњи стручњаци за те послове из области геодезије кажу да су скице, мјере и квалитет обављених послова изванредни и још су употребљиви. То су до сада на овим просторима и једини катастарски планови који су ручно урађени. Поткрај шездесетих година овог вијека вршена је израда катастарских планова снимањима из ваздуха, која је вјероватно била бржа и јефтинија, али је, изгледа, лошијег квалитета. Примјер и евидентирање земљишта, према казивањима ранијих генерација, обављала је нека врста комисије. Ту комисију, или, боље речено, "радну групу", сачињавали су: један инжењер, вјероватно геодезије, у народу звани Швабо, обавезно сеоски кнез, као представник власти и једини ауторитет у селу и група помоћних радника. Иако се о инжењеру-геометру говорило као о Шваби, може се закључити да то, бар у Кожухама, није био Герман или Мађар, јер је одлично говорио "нашки", односно српски језик. Сигурно су то били образовани људи из јужнословенских земаља сјеверно од Саве које су биле под аустроугарском окупацијом. Интересантне су приче према којима су неки кнежеви у својим селима наговарали мјештане да што мање земље пријаве и узму у своје власништво. То су правдали тиме да Швабо пописује земљу на коју ће се морати платити

порез. Стога није наодмет да се што више "прикрије", а послије настави обрађивати.

Кнезови су, буквално, нагонили мјештане да сваки педаљ земље евидентирају на себе (кнез је за себе свакако узимао највише - власт је власт!). Све површине за које се нико није пријавио као власник евидентиране су као државно - царско добро.

Ово земљиште је до данас остало без приватног власништва, иако га већим дијелом људи користе, и прије и послије прве евиденције власништва. Осамдесетих година, према тадашњем закону,испало је да су мјештани узурпирали државно земљиште. Са овим "узурпацијама" сусједно село Копривна има великих тешкоћа. Сјећам се доброг домаћина пок. Недељка Ђурића- Башића из Копривне коме је СФРЈ 1980. година као "узурпацију" одузела преко 70 дунума земље, двадесет метара удаљене од дворишта на којем он и његови преци живе више од 200 година. Таквих примјера у Копривни је веома много. Кожухе немају таквог земљишта. Интересантне су приче - изјаве неких савременика тога доба да је у Кожухама "Швабо" , инжењер који је овдје радио, радо присуствовао крсним славама код имућних домаћина и крстио се са три прста. Из овог се да закључити да је био неки образовани Србин - православац сјеверно од ријеке Саве, или западно од Уне. Можда и у овом детаљу треба тражити досљедно и недосљедно евидентирање власништва над земљом у појединим селима. Није искључено да су кнезови добијали инструкције и савјете од инжењера у зависности од вјерске припадности тих стручњака.

Евидентирање земљишта и признавање власништва нова је ера у његовом коришћењу. Почетком 20. вијека на просторима тадашње Босне и Херцеговине започиње оснивање земљорадничког задругарства. Власници земљишта су основали задруге као удружења са намјером да унапређују обраду земљишта, па самим тим и економско јачање чланова задруге. Носиоци иницијативе за оснивање задруга били су углавном свештеници и учитељи.

Према књизи "Развитак задругарства у БиХ од 1900. до 1941. године", Николе Илијића, Сарајево, 1964, прва Српска земљорадничка задруга основана је у селу Батковићи, код Невесиња, у зиму 1902/03. године. Убрзо слиједи оснивање

задруга и у другим крајевима. Оснивањем и радом задруге су усвајале правила српских земљорадничких задруга у Хрватској, које су, опет, за своју основу користиле правила њемачких земљорадничких задруга. Власти Аустро-Угарске Монархије су нерадо, или никако, одобравале оснивање и рад задруга са неограниченим јемством. Сматрале су да тобоже постоји опасност да задруга привредно пропадне.

Први предсједник Задруге био је богати и угледни мјештанин Живко Кондић. Године 1913. именована је нова управа Задруге. За предсједника је изабран Петар Ковачевић, свештеник, а дотадашњи предсједник Живко Кондић именован је за замјеника предсједника. Ова персонална промјена објављена је у службеном гласнику "Сарајевски лист" број 53. од 12.3.1913. године.

Српско културно друштво "Просвјета" израдило је предлог Правила са неограниченом одговорношћу, која је укључивала поменути ризик у случају банкрота, али су давала шири простор за иницијативу задругара и проширење пословања. Симпатична је једна од парола којом је "Просвјета" пропагирала задругарство у то доба: "Прут је у снопу јак, а човјек у задрузи".

Према расположивим подацима, прва Српска земљорадничка задруга у Кожухама (удружење са неограниченим јемством), основана је 1910. године. Правила су јој одобрена актом Земаљске владе у Сарајеву под бројем 993. од 28.2.1910. године. Регистрована је код Окружног суда у Тузли 14.5.1910, а

објава регистрације извршена у "Сарајевском листу", број 145 од 16.6.1910. године. На жалост, нема писаних података о члановима те задруге, висини улога и резултатима њеног рада. Неке чињенице упућују на веома позитивно дјеловање ове задруге. Наиме, управо послије тог периода у Кожухама се, умјесто дрвене ралице, почиње користити плуг са савременим раоником. Први пут се у употреби појављују дрљача и сијачица кукуруза у редове, те копачица за међуредну обраду. Почео је био масован засад шљиве, те изградња сушница - "пушница на дрво". Преко Саве се добављају нове сорте житарица и пасмине стоке. Све је ово олакшало рад Кожушанима и многоструко увећало приходе са земље.

Први свјетски рат прекинуо је развој села, почело је сиромашење. Аустро-Угарска је из села мобилисала у рат преко 40 најбољих кожушких синова. Кажу да нису узимали ниже од 175 центиметара, лакше од 70 килограма ни старије од 30 година. Таквих је једино у Кожухама било у великом броју. Од укупно мобилисаних и већине заробљених на Галицији, на солунском фронту, као добровољци, учествовала су 23 Кожушанина.

Послије слома Аустро-Угарске Монархије и оснивања Југославије, као заједничке државе јужнословенских народа, у Кожухама извјесно вријеме није било озбиљније друштвене активности, осим неких видова, али спонтано и стихијно.

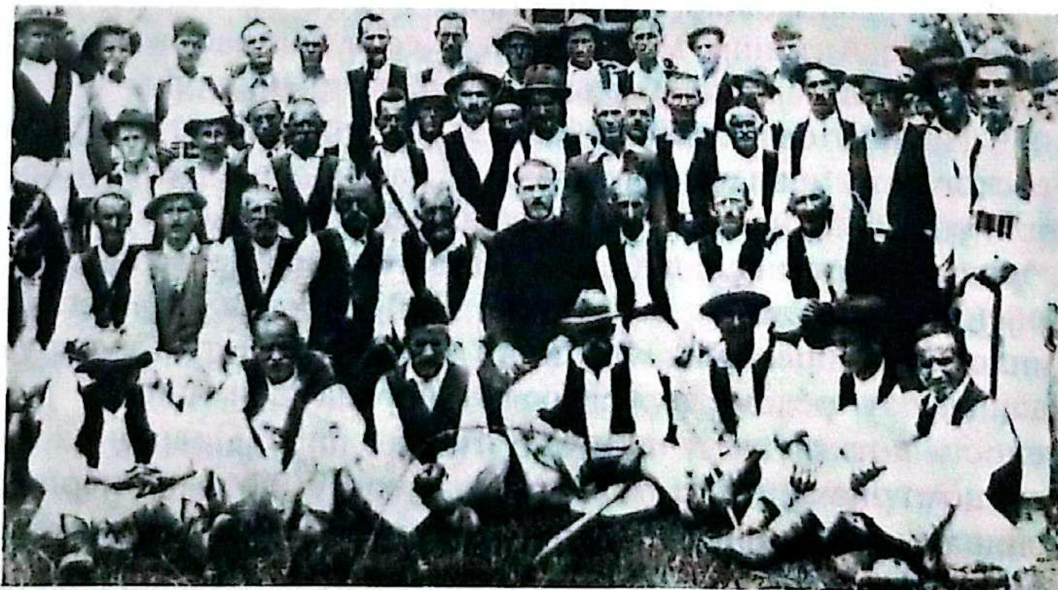

Мјесна задруга за пољопривредни кредит у Кожухама : Оснивачка скупштина 1928. године

Вјероватно је томе допринијело потпуно ангажовање Кожушана на сјечи и извозу дрвета. Наиме, у залеђу Кожуха постојала је огромна шумска површина, вијековима нетакнута. Одмах почетком 20-их година почиње масовна и потпуна сјеча тих шума, и на тим пословима се укључује велики број Кожушана, као радници или превозници.

Тек концем 1928. у Кожухама се оснива Мјесна задруга за пољопривредни кредит. Регистрована је код Окружног суда у Тузли 25.10.1928, а објава регистрације извршена је у службеном гласнику "Народно јединство" у Сарајеву, број 23. од 21.2.1929. године. Очито из самог назива Задруге проистиче да јој се дјелатност проширује, од послова унапређења пољопривреде, на прикупљање финансијских средстава и кредитирање чланова Задруге ради проширења и модернизације пољопривредних домаћинстава.

Према сачуваним фотографијама и документацији о уплати чланских улога, Задругу је основало шездесетак домаћина села Кожуха. Каснијих приступа је вјероватно било још. Уплате улога за чланство у Задрузи кретале су се од 50 до 200 динара. Уредбом тадашњих цијена житарица, стоке и сл., могло би се закључити да је та висина приближно одговарала висини садашњих 100 до 400 њемачких марака. Највеће улоге су уписали Саво Ђукић, Андрија Ружић (из Осјечана), Никола Ристић, Ђордан Божић, Дамјан Дако Томић. Предсједник Задруге био је Антоније Миљановић, мјесни трговац, а дужност секретара и благајника обављао је Љубомир Николић.

Период од оснивања ове задруге до почетка другог свјетског рата обиљежио је значајан развој села. Велики број нарочито имућнијих домаћинстава набавио је жељезне плугове за орање; запрежна кола са дрвеним осовинама већином су замијењена гвозденим осовинама. Број коњских запрега са комплетном опремом значајно се повећао. Сјетва кукуруза сијачицама у редове и међуредна обрада копачицама је у цијелости потиснула ручну сјетву те житарице. Површине под пшеницом значајно се повећавају, јер је до тог периода пшеница и пшенично брашно, у односу према кукурузној проји, сматрано луксузом који себи народ заиста није могао приуштити. Засади шљиве из претходне двије-три деценије дају пуни род.

Како се Краљевина Југославија за више од једне деценије већ устабилила, тржиште је увелико функционисало. Кожухе постају село значајно по производњи сирове и суве шљиве. Сирова шљива брана у корпе и сува из пушница биле су артикал који је веома тражен на европском тржишту. Експлоатација шуме из двадесетих година у источном залеђу села већ је завршена, те су Кожушани све активности могли да посвете обради својих имања и унапређењу живота у селу.

Све је ово утицало на живот и навике мјештана Кожуха који су се позитивно мијењали. Имућни људи и сеоски момци своје традиционалне ношње замјењују одијелима од штофа савремених бројева који су и сада присутни у свијету. Интересантна је чињеница да је у току тридесетих година овог вијека у селу набављено преко 50 шиваћих машина марке "сингер". Ово говори, поред повећања економске моћи, и о значајној промјени положаја жене и посебно односа родитеља према женској дјеци.

На жалост, у прољеће 1941. године велики свјетски рат поново зауставља развој села и у значајној мјери слаби већ достигнути ниво.

У току другог свјетског рата Кожухе нису имале материјална разарања, али су људски губици били велики. У селу је у току рата радила сеоска пијаца, једна од ријетких на Балкану, на којој се трговало разноврсном робом. Могло се купити све - "од игле до локомотиве". Храна, стока, оружје и др. имали су најбољу прођу.

Прве године социјалистичке Југославије биле су прилично мучне за Кожушане. Многа домаћинства у току рата остала су без мушких глава у најбољим годинама.

Сам социјалистички однос државе према селу Кожушанима је најмање одговарао. Домаћини су се тешко уклапали у нове политичке односе пролетерске државе. Због тога су се многи нашли по затворима, остали без имања...

Кожушани су знали да своје сеоске интересе једино могу како-тако заштитити у задрузи. Зато одмах 1945. године оснивају своју Земљорадничку задругу. Први управник те задруге био је Васо Стевановић Кулебица, а Управни одбор су сачињавали Здравко Мишић, Радо Павлић и Гавро Пајдић.

Године 1949. држава и у Кожухама оснива Сељачку радну задругу. Те задруге су, као што се зна, у прољеће 1953. у

цијелој тадашњој Југославији државним декретом укинуте. О сељачким радним задругама код нас постоји мноштво података и оцјена, и сви су врло лоши. Те задруге су за четири-пет година упропастиле село у толикој мјери у којој то нису успјели ни свјетски ратови, временске непогоде и друге недаће које могу село задесити. Својеврсно је лицемјерје државе када је ове организације назвала - задругама. Ово су били принудни државни акти колективизације села по узору на совјетске колхозе и совхозе. Не може се овдје никако говорити о задрузи. Јер, у задрузи чланови прво опстоје на добровољној основи, а друго, задржавају висок степен властите иницијативе, чега у сељачкој радној задрузи уопште није било. Сељачке радне задруге су нарочито разорно дјеловале на села која су имала имућан састав домаћинстава, што је управо било у Кожухама.

Велики број домаћинстава принудно је сатјеран у Сељачку радну задругу у Кожухама и у њу унио цјелокупну имовину. Земља, пољопривредни алати, стока и остало, све се одједном морало предати у задругу и колективно користити. Када је та задруга расформирана, људима су враћене запуштене оранице, исјечене шуме, запуштени воћњаци, а о пољопривредном алату и стоци није било ни трага. Неколико имућних људи успјело се одупријети присилном уласку у Сељачку радну задругу, али је то платио високом цијеном државне репресије која се изражавала кроз разне видове. Први је био принудан откуп, одузимањем свих пољопривредних производа у домаћинству, до посљедњег зрна. Често је држава тражила и много више него што је био стварни урод. Када то сељак није могао испунити, трпан је у затвор, често мучен, а на крају му се одузимала, односно конфисковала, цјелокупна имовина. Стотине дунума најбоље земље одузете су имућним породицама Живка Ђукића, Светозара Кондића, Милана Марића, Симе Симера Тривића, Саве Чимбура Милановића и многим другим.

У вријеме сељачких радних задруга у Кожухама се одржала и Земљорадничка задруга, али је њен утицај на организовање и какву-такву заштиту сељака од државе био сведен на безначајан ниво. Остављен јој је простор скромног снабдијевања села кроз трговачку дјелатност.

Земљорадничко задругарство до сада је у свијету опстало као једини и могући облик организовања слободних

пољопривредних произвођача. У земљама са високопродуктивном пољопривредном производњом оно се специјализовало као ратарске, сточарске, воћарске и сличне задруге. Ово нарочито важи за слободна и демократска друштва.

Није случајно да се земљорадничко задругарство у социјалистичкој Југославији стално налазило у процјепу сељачких интереса, на једној страни, и државне идеологије, на другој. Стога су те организације у неком времену биле више задруге, а у другом државна предузећа, како је, у ствари, одговарало државним идеолошким концептима. Сва срећа за бившу државу па и наше Кожушане да је висок проценат земљишта остао у приватним рукама, што је давало одређену стабилност и држави и сељацима, власницима земље. Истина, држава је ту стабилност, што су неки угледни и смјели економисти утврдили још поткрај шездесетих година, одржавала преливајући кроз цијену рада доходак из села у државни сектор запослености. Није спорна чињеница да је у СФРЈ деценијама рад приватног сељака био пет до осам пута мање плаћен - вреднован од рада запослених у државном сектору. То је драстично разградило село, а разградња се нарочито огледала у одласку младих са села, мањим могућностима школовања, ниским наталитетом становништва итд. Ово је нарочито погодило српски народ који је традиционално био везан за село.

Кожухе су, могло би се рећи, школски примјер одраза државне политике према селу. То се нарочито одражава на статус и рад Земљорадничке задруге у Кожухама.

Од 1945. до 1951. Задруга је била чисто државно предузеће. Од 1951. до 1963. Задруга је на челу са управником Божом Сушићем углавном самостална сељачка организација. Тадашњи управник Божо Сушић је био угледни кожушки домаћин и први (школовани) пољопривредни стручњак у овом селу. Према чланку у листу "Глас комуна" из 1961. године Земљорадничка задруга у Кожухама је имала близу 500 чланова који су чинили Скупштину задруге, а Задружни савјет је сачињавало 45 чланова. Тих година је у Кожухама остваривано и до 50 вагона производа: житарица, воћа, дрвних сортимената, љековитог биља, шумских плодова итд. и све то отишло на тржиште путем Задруге. На свом имању и преко стручњака Пољопривредног завода из Добоја Задруга снажно утиче на усавршавање својих чланова у савременој обради имања.

Почиње се уводити у употребу вјештачко ђубриво, хибридно сјеме кукуруза, нове сорте пшенице, хемијска заштита у пољопривреди, покушава се новим засадима шљиве и слично. Кожушани у скромном машинском парку своје задруге уочавају велику предност пољопривредне механизације, што ће дати значајан подстицај каснијој масовној набавци трактора и других пољопривредних машина.

Социјалистичка држава је у богатом сељаку стално видјела потенцијалну опасност по свој систем. То је, нормално, код сељака изазивало неповјерење и конзервативизам. Код богатог сељака се веома лако могао репродуковати и доћи до изражаја капиталистички однос. Стога није случајно да је земљишни посјед стално ограничаван на десет хектара. Утицај такве државе се нарочито морао одразити на традиционалну задругу земљорадника у Кожухама. Нарочито се манифестовао у неким сталним "интеграцијама" и "фузијама-спајањима". Задругу из Кожуха су спајали и раздвајали са задругама из Осјечана, Палежнице, те са Земљорадничком задругом из Добоја, са Творницом сокова "Босанка" из Добоја и слично. Сва ова спајања и наводна окрупњавања задружних организација су, у ствари, задругу удаљавала од села и пољопривреде. Интересовање сељака и пружање свакодневне помоћи заиста је тешко остварити на великом и веома различитом простору као што су десетине села или цијела општина, а поготову не са индустријским капацитетима у којем се случају тржишно сучељавање потпуно елиминише. Све је ово утицало да задруга буде мање задружна организација а више државно предузеће, нарочито трговачко, извлачење и оно мало вишка вриједности што се створило на селу.

Жилави сељак кожушки одолио је свим искушењима и данас представља солидног тржишног произвођача за будућност. Земљишни посјед (50 дунума по домаћинству), многобројна пољопривредна механизација (преко 200 трактора и других машина), основна знања и сазнања из агротехнике, дају му шансу да у 21. вијек уђе далеко спремнији него што је ушао у овај већ прохујали.

Управо ћемо "прошетати" кроз начин обраде и привређивања по областима: ратарство, сточарство, воћарство, шумарство и сл. од краја 19. до краја 20. вијека.

Ратарство

Обрада земљишта у Кожушана, колико сежу сазнања, увијек се обављала пажљиво и приљежно. Стално су ти вриједни људи улагали максимум труда и знања да земљиште засију тако да би добили што веће приносе.

У Кожухама је све до почетка овог вијека земља орана дрвеним ралом. Заправо, та алатка имала је само раоник од жељеза ковачке-ручне израде. Није тај раоник био ни сличан раоницима садашњих савремених плугова. Штета је ако бар један примјерак тог раоника није сачуван како би се упоредио са данашњим плуговима. Рало (ралица) у основи се правило од природно савијеног дрвета (гредељ). Двије ручице (рукохвати) биле су причвршћене дрвеним клинима за гредељ. Точак за одређивање дубине орања није постојао, а није ни требао јер није постојала опасност да та направа заоре земљу дубље од неколико сантиметара. На крају савијеног гредеља набијао се раоник, слично као ашов на дршку. Рало су вукли волови. Коњска грла су служила само за пренос терета самаром и за јахање.

Коњском вучом, због брзине, ралом би вјероватно било немогуће радити. Јарам од запреге и рало били су спојени дрвеним ужетом (оје) које се правило увртањем младог грабовог дрвета. Метални ланци нису постојали. Орање, ако се то тако могло звати, обављала су три радника. Један је гонио запрегу, други држао рало за ручице, а трећи држао рало за врх гредеља. Овом трећем је било најтеже, стално је сагнут. Дрљаче или,како то Кожушани кажу,"зубаче" нису постојале. Осијече се већа грана дрвета, закачи за оје и тако вуче преко пооране и руком (омашке) засијане површине, чиме се земљиште мало поравна и сјеме покрије.

Окопавање је вршено само ручно. Кукуруз као основна житарица за људску исхрану сијао се у мају и у првој половини јуна. Ово је било могуће из разлога што је као сјеме коришћена сорта кукуруза, такозвани жути-тврди осморедак, који је од сјетве до зрења вегетирао око 90 дана. Заиста милина у односу на данашње сорте хибридног сјемена кукуруза које вегетирају 150 - 160 дана. Тадашњи приноси кукуруза кретали су се максимално до 200 килограма по дунуму, а сада до 1.000 килограма. Вјероватно почетком овог вијека на ове просторе долазе сорте бијелог кукуруза, прво глатки па касније звани "шкоро". Тек двадесетих година из Војводине је пренијет приноснији жути "шкоро"- зубан. Почетком шездесетих наука нуди, а село прихвата, високородне сорте кукуруза хибридне сјеменске производње.

У другој декади овог вијека у селу се набављају први примјерци новог плуга званог "видак". Назван је по мајстору Видаку. То је производ домаћих мајстора - ковача, али по узору металних плугова тада заступљених у Европи. Тај плуг по први пут има савремени - данашњи равни раоник и спиралну даску. Гредељ, ручице, колица са два точка су од дрвета, а раоник, даска и цртало су метални. Послије 1920. године у селу се почињу набављати први творнички плугови у цијелости од челика. Биле су то тада познате марке плугова "јота", "сако", "вепар" и слично. За ове плугове већ се увелико користе јаче и брже коњске запреге. Ових плугова и данас има по домаћинствима, веома ријетко или никако се не користе, мада их људи из неког поштовања не уништавају.

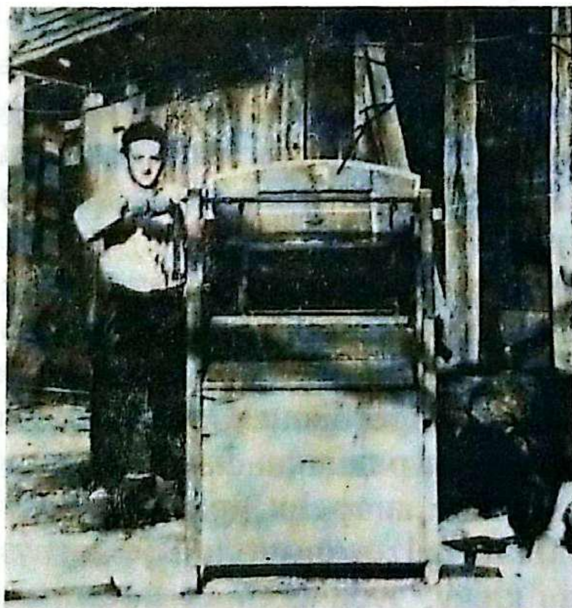

Кроз сито и решето :
Петар Милановић уз свој тријер

Све до почетка вијека вршидба стрних жита (пшеница, јечам, зоб), обављала се на арману (очишћен терен) помоћу гажења коњима или млаћењем тољагом. Тада у

село долази прва вршалица на ручни погон. Покретала су је четири јака радника, и то на смјену стално двије-три групе, јер је посао био изузетно напоран. Познати ковач из Осјечана, Симо Ђураш убрзо на ову машину - вршалицу дограђује прилично компликован уређај "гепло" којим воловска запрега покреће вршалицу. Послије вршидбе пшеница се редила - чистила од пљеве ручним решетом са вјештачким вјетром. Прву комбиновану вршалицу - дреш, која врши и чисти од пљеве у једном захвату, набавио је 1923. године Андрија Ружић. Ову

ВРШАЛИЦА НА СТОЧНИ ПОГОН
-ГЕПЛО-

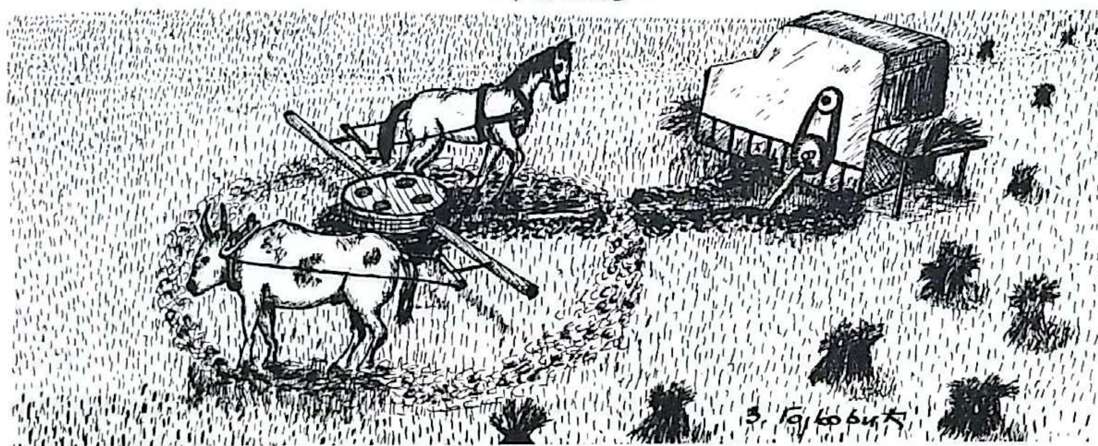

вршалицу погонио је мотор "саугас" на дрвени угаљ. Тек пред други свјетски рат појављује се по неки мотор са тзв. унутрашњим сагоријевањем и то само на бензин. Дизел се појављује тек педесетих година.

Први трактор у Кожухама појавио се 1946. године. Рало и волови и коњске запреге су прошлост: Први тракториста Марко Ристић

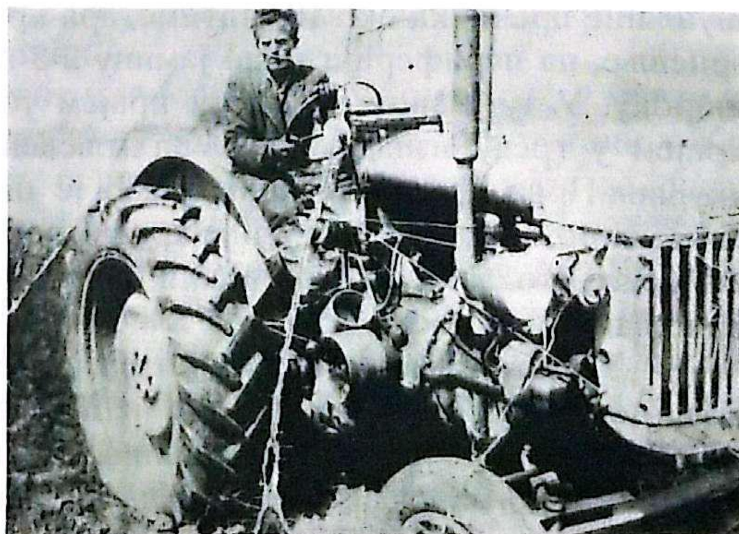

Првих година послије другог свјетског рата у село су повремено, преко машинских тракторских станица, ради обраде државне земље долазили трактори са металним точковима, без гума. Задњи точкови су имали велике клинове - зубе ради лакшег захвата за земљу. Почетком 60. година Земљорадничка задруга набавља два савремена трактора марке "фергусон" 533. То је претеча сада популарног ИМТ-овог "ферџе" којих сада у Кожухама има на десетине.

Око 1980. године Задруга набавља први комбајн за пшеницу. То је заиста револуционарна машина. Данас младим пољопривредницима та машина изгледа нормална ствар. Старим домаћинима који памте муке са жетвом српом, или косом, ручног везања снопља, те вршидбе, уз сталну стрепњу да киша не направи тешкоће, комбајн за пшеницу је заиста савршенство. Село данас има неколико комбајна за пшеницу и жетва се обави за неколико дана, а некада се то радило до ране јесени.

Млинови

Када се житарице уберу и осуше, потребно је да се самељу и да се користе за исхрану. Мјештани су то деценијама обављали тако рећи у свом кругу. Домаћинства су у кући имала жрвњеве, млинове на ручни погон. То су млинови са два камена, доњи непокретан, а горњи који се окреће. Горњи камен на средини је шупаљ. Млин је био смјештен у првом дијелу куће, тамо гдје се налазило огњиште. Каменови су били пречника око 40 сантиметара. Горњи, покретни, је, поред средишње шупљине пречника око 10 сантиметара кроз коју је убацивано зрневље, на периферији имао јамицу 2-3 сантиметра дубоку и широку. У ту јамицу се једним крајем убоде штап, а другим крајем у греду изнад млина. За мљевење је требало двоје укућана.Први, физички јачи, држао је штап изнад камена и њиме окретао камен, а други је кроз отвор на камену убацивао по неколико зрна кукуруза или пшенице. Био је то веома напоран и спор посао.

У Кожухама су на три-четири водотока подизани млинови поточари. Тај млин имао је нешто веће каменове - до 60 сантиметара пречника. Вертикална осовина млина је непосредно са доње стране покретала камен. На доњем дијелу осовине налазиле су се лопатице у које је из бадња ударала

силина воде и окретала је. Осовина је пролазила кроз доњи камен, а на свом завршетку носила и окретала горњи камен. Највећи број поточара могао се подићи на Бргулској ријеци. Крајем прошлог и у овом вијеку на тој рјечици били су многобројни млинови. Испод највећег бргулског насеља вели - ке породице Каишаревића био је млин поточар синова Павла Каишара.

"Крај потока воденица стара" : Много је пјесме спјевано и жита самљевено у овом млину поточару Кожушанца Радешића

Километар узводно налазила су се два Живковића млина. Низводно се налазио млин "Гаруповац" о којем постоје многобројне приче и легенде. Ваљда зато што се налазио на дијелу рјечице под густим шумама. Тај млин је саградио и држао Марко Гаруп Николић, Милановићи и Тодоровићи. Још низводније млин су имали Радешићи.

Недостатак ових млинова био је у томе што су могли да раде кратко вријеме у току године. Наиме, сви потоци у Кожухама су, у ствари, бујичари који су имали воде за погон млинова само у вријеме киша и топљења сњегова. Поточари су подизани и на Купрешаковом потоку, поред Јабучика Кондића и на потоку поред Бајковаче. На Сексановом потоку је Јован Сексан на кратко био подигао млин паченик. То је такође млин поточар, значи стабилни - непокретни објекат, али удар воде иде на коло на хоризонталној осовини. Са хоризонталне осовине погон се зупчаницима преноси на вертикални погон камена. Овај пренос даје могућност жељеног убрзања камена у

односу на брзину воденичког кола, са односом у величини преносних зупчаника.

Највећи учинак су давали млинови-воденице на ријеци Босни. Били су смјештени на два велика чамца који су због тежине млина и због удара воде требали да издрже притисак од неколико тона. Млин је од обале био одвојен узаним мостом дугим неколико метара. Све су на води држале двочеличне сајле дужине неколико десетина метара. Те сајле су биле разлог да су се ови млинови почели градити тек крајем 19. вијека. Тешко да би се у природи могао наћи материјал и направити ужад те издржљивости. Ови млинови,с обзиром на то да су имали велику снагу воде, имали су камење пречника и до 90 а дебљине до 30 сантиметара. У зависности од јачине водене матице, могли су да мељу и преко 200 килограма пшенице или кукуруза на сат.

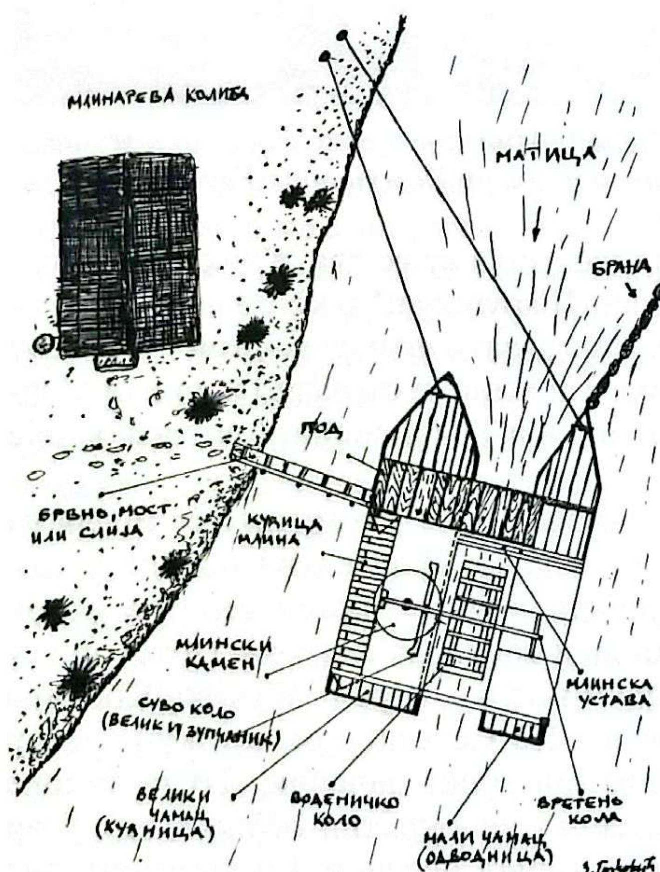

Снага воде дјеловала је на водено коло смјештено између чамаца, ширине око 2,5 метара и пречника око 2 метра. На тој водоравној дрвеној осовини - -вретену у великом чамцу, налазио се велики зупчаник такође пречника око 2 метра. Тај зупчаник у почетку је био у цијелости од дрвета, а касније су се почели у жељезарама изливати зупчаници исте величине од жељезног лива. Са тог великог зупчаника силу кретања је преузимао мали зупчаник на вертикалној осовини која покреће камен.Убрзање камена је у односу на брзину воденичког кола било око 15 пута.

На ријеци Босни кроз Кожухе било је неколико млиништа. Крајње јужно је потез "Давулије". Ту су држали млинове Саво Акшам Стојановић и његови синови, те Јово Томанић, као и породице Поробић и Жилић из Которска. Низводно на Ади Кондића млин је држао Чедо Поповић-Љиљић. На Туковима, низводније, млинове су држали Тедо Маринковић, Милан Средојевић и Вељко Сексан, а у Адарима Миланко Гојимир. Крајем тридесетих година Тукови су остали без млиништа због промјене водотока ријеке. Вељко Сексан је свој млин продао Сими Мићићу и Здравку Мишићу. Они су тај млин премјестили на своје земљиште и квалитетно млиниште на Полојцу. Касније су ту млинове држали и Маринковићи, Средојевићи, Жигићи, Чакаревићи и други. На томе мјесту су се најдуже задржали, све до почетка шездесетих година, када су и они престали. Држање воденице био је напоран и опасан посао. Зато су те млинове држале по двије и више породица. Свака породица имала је свој дан у седмици када је чувала млин, односно обављала мљевење и зарађивала ушур. Због тежине посла око одржавања, млинови су често мијењали власнике.

Четрдесетих година у селу се почињу градити млинови са каменовима на моторни погон. У народу су се звали "ватренке", што говори о усхићености народа када се ова направа појавила. Те млинове су имали Александар Лапшински, Ђокан Каишар, Андрија Љиљић - Поповић, Симеун Акшам, те Богдан Кулебица - Стевановић.

Данас у Кожухама од тих млинова нема ни трага. Потисли су их савремени прекрупачи за сточну храну и електрични млинови са ваљцима за пшеницу.

Нема сумње, напредак села је у прошлим деценијама велики. На срећу вриједних Кожушана, пољопривреда у свијету је отишла далеко са својим напретком.Кожушани ће и даље учити и освајати нове усјеве, набављати нове машине, вјероватно подизати савремене фарме и окретати се крупној и специјализованој производњи која доноси већи доходак.

Сточарство

Двије трећине брдско-брежуљкастог земљишта села омогућило је да се Кожушани баве сточарством. Тиме су превасходно задовољавали своје потребе у месу, млијеку, вуни,

обради земљишта и слично, али је увијек било и вишка за продају, што је људима доносило солидне приходе. Крајем прошлог и почетком овог вијека највише су се узгајале козе и свиње. Оваца је било нешто мање јер су склоније болестима и захтијевале су више пажње, као и говеда и коњи који су такође били малобројни.

Козарство је доносило приходе од млијека и костријети. Од костријети су предене и ткане вреће те топли и чврсти покривачи. Била је то ситна, махом шарена, балканска коза. Ова раса није захтијевала превише труда. Преживљавала је љети и зими на отвореном пасући траву и брстећи младице шуме. Јарила је једно до три јарета што је обезбјеђивало довољан број подмладака за одржавање стада и клање. Узгајана је углавном чувањем (чобански узгој) због своје изразите покретљивости и несташности. Велики број грла задржао се у Кожухама све до послије другог свјетског рата, када је држава забранила држање те стоке због уништења шума, које су тада заиста биле исјечене и тешко би се могле обновити уз присуство коза.

Узгој свиња је у Кожухама одувијек заузимао значајно мјесто. Раније је на овим просторима узгајана свиња "мангулица", аутохтоног поријекла. Доста је то различита раса од данашњих раса меснатих и високопродуктивних свиња. Има дугу бијелу длаку, чешће коврџаву, дугих ногу, малих бутина, доста кратког трупа у дуге главе, нарочито сурле. Ова раса задржала се и послије четрдесетих година али укрштена са црном славонском свињом која је на ове просторе стигла тридесетих година. Мангулица је била раса свиње за такозвани екстензиван узгој. Основна храна јој је био храстов и буков жир којих је било у изобиљу. У току зиме ровањем својом дугом сурлом долазила је до коријења папрати и других храњивих биљака од којих је преживљавала и напредовала, тако да јој потрошња житарица за исхрану и није требала, поготово што је то била изразито масна а не месната свиња.

Кожухе и цијела Требава су 20. и 30. година овог вијека биле значајан узгајивач свиња. Развила се трговина свињама које су локални трговци стоком (каламари) куповали и извозили у европске земље. Овој трговини је погодовала близина пруге Сарајево - Брод и даље за Европу, те чињеница да су свиње, а поготову тако полудивље, биле погодне за

транспорт на веће удаљености. Стотине и хиљаде грла товарено је у вагоне и извожено у Аустрију и даље.

И на овим просторима се узгајало говече босанска "буша", са веома скромним захтјевима за храном и смјештајем. Краве су служиле за млијеко а мушка грла за обраду земље и транспорт. Данас та раса говечета на овим просторима више не постоји. Већ почетком вијека Кожушани долазе до црвено бијеле расе швајцарског говечета за узгој крава, а волове узгајају од отпорнијег славонског бијелог говечета. Све су ово данас углавном потисле високопродуктивне сименталске и фризијске расе и њихови мјешанци.

Узгој оваца у Кожухама је увијек постојао , али углавном за потребе домаћинстава у вуни од које се прело, ткало и производила зимска одјећа и постељина. Све до данас се задржала домаћа пасмина "праменка", а увозних пасмина нема у овом селу. Вјероватно и стога што интерес за узгој ове стоке више и не постоји и сведен је на веома мали број домаћинстава са по неколико грла. Савремене тканине и предива су учинили своје.

Већи дио брдског земљишта, за разлику од Посавине, није никада допуштао бројнији узгој коња. До половине овог вијека и овдје се узгајао жилави босански коњић који је служио само за пренос терета. Касније су га потисле крупније расе коња за вучу.

У Кожухама је био познати трговац стоком, нарочито свињама, Гавро Тодоровић Пајдо. Био је типичан примјер нашег виолентног типа човјека, који је успио, али га је тај успјех опио и све је пало у воду. Вриједи пажње да се задржимо на овом лику

Гавро је потицао из угледне породице Тодоровића - Пајдића, званих Пајде. Рођен је око 1890, веома лијепо грађен, наочит и урођено паметан. Завршио је основну школу у Кожухама. Служећи аустроугарску војску, описмењен и са финим манирима, брзо и солидно научи њемачки и мађарски језик. Командант за позадину неке значајније војне јединице у Мађарској уврстио га је у своју непосредну пратњу као војника за извршавање послова око преузимања стоке по Славонији, Војводини и Мађарској и транспорту до јединице. Добио је и чин неког нижег ранга. Крај рата дочекао је с тим статусом те није осјетио борбе на фронту нити заробљавање. Вратио се у

Каламар и Дон Жуан :
Гавро Тодоровић (десно)

Кожухе завршетком рата. Заљуби се у младу и лијепу удовицу Љубицу Мишић, рођену Стевановић - -Кулебица. Ожени се њоме и пријеђе у њену кућу у којој је било и њених двоје дјеце. Како је у војсци научио доста послова око трговине и транспорта стоке, посебно свиња, поче на ситно да тргује стоком. Посао се брзо развио и Гавро је на ширим просторима Босне куповао свиње и вагонима, слао у Беч и остале градове Европе. Његова омиљена мјеста кретања постају Беч и Пешта (Будимпешта). Пештански бирцузи (кафане са музиком и играчицама) посебно су га мамили, а имао је и новца за то. Ипак је купио лијепо имање и кућу у Кожухама гдје му потомци и данас живе. Тешкоће су настале када се Гавро поново заљуби у младу и веома лијепу комшиницу Јованку Карић. Са Јованком је Гавро чешће путовао до Пеште и Беча и трошио значајне суме новца што је утицало да посао са трговином полагано стане. Трајала је та љубав неколико година, и престала, али Гавро више није могао да се финансијски опорави и настави посао у који су се већ други убацили. Вратио се својој Љубици са којом је имао четири кћери и сина, те са њоме доживио дубоку старост. Сјећам се да је уз ракијски казан баба Љубица упућивала прекоре како је љубавницу Јованку возио фијакером из Кожуха у Пешту. Он је ћутљиво увртао брке и на крају рекао : "Не, ми смо се само возили по Пешти и Бечу". Наш човјек !

Воћарство

Обронци Требаве су познати као воћарски. Посебно се истичу подручја на сјеверу Требаве (Градачац) и западу - Осјечани, Кожухе и друга села.

У Кожухама шљива по броју стабала заузима прво мјесто. Јабуке и крушке су углавном појединачна стабла разних домаћих сорти засађених по окућници. Традиција узгоја шљиве је веома дуга. Подједнако су заступљене чисто ракијске сорте, као и сорте које су употребљиве за домаћу и индустријску прераду.

По обичају, посљедњих деценија највећи дио урода шљиве у Кожухама заврши у кацама и испече се ракија шљивовица веома доброг квалитета, али продаја ове првокласне ракије није организована и за шире тржиште остала је непозната.

Од ракијских сорти бројни су засади ранке-петроваче (зри средином јула- око Петровдана) те ситне бјелице. Ове су сорте погодне за узгој и отпорне су на болести, али немају некакав значај за прераду. Од сорти које служе и за прераду веома је позната такозвана "осјечка" ранка (Цимерова ранка). Ова сорта је на Балкану скоро непозната и једино се узгаја на овом подручју. Постоје непровјерена казивања да је на овом подручју поткрај аустроугарске владавине боравио неки стручњак (вјероватно Цимер) који је произвео ову сорту разним укрштањима. Између двадесете и четрдесете године овог вијека велике количине ове шљиве у свјежем и сушеном стању извожене су у Европу. "Осјечка" ранка је изразито погодна за сушење. У народу је позната и као ранка - сушара.

Сушнице - пушнице и сушење шљиве и другог воћа у Кожухама је већ давно угашено. Старе домаћинске пушнице, ручно рађени објекти, углавном су порушени или претворени у оборе за стоку а да ни једна савремена сушница није подигнута. Ранка је заиста квалитетна. Бујна је, отпорна на болести, а трајност стабла је дужа од других сорти. У Кожухама је веома позната и квалитетна сорта шљиве пожегача, код нас звана "маџарица". Међутим, ових стабала је све мање, јер се "маџарица" показала неотпорном на многе болести и штеточине.

Тридесете године овог вијека су биле златне године шљиве за село Кожухе. Засади су били у пуној снази. Берба

шљиве у корпе, те продаја и вагонирање на жељезничкој станици Шешлије, преко Босне, одвијала се даноноћно. У јесен сушење шљиве на пушницама одвијало се пуном паром. Послије тога наступала је продаја суве шљиве локалним трговцима, која је и произвођачима и трговцима доносила солидне зараде.

Интересантан је догађај са давно умрлим богатим мјештанином Симом Тривићем Симером. Негдје око 30. године Симер у Адарима на својој земљи засади неколико стотина стабала шљиве. Како је газда Симер био већ у годинама (око 80 година), а уз то још није имао ни дјецу, подизање овог великог шљивика код мјештана је изазивало подсмјешљивост и чуђење, које су отворено исказивали газда-Симеру. На срећу, газда је поживио још преко 20 година и дочекао пун урод свог шљивика. Кажу, када су прве родне године дошле, Симер је у пола села закупио каце да смјести шљиву.

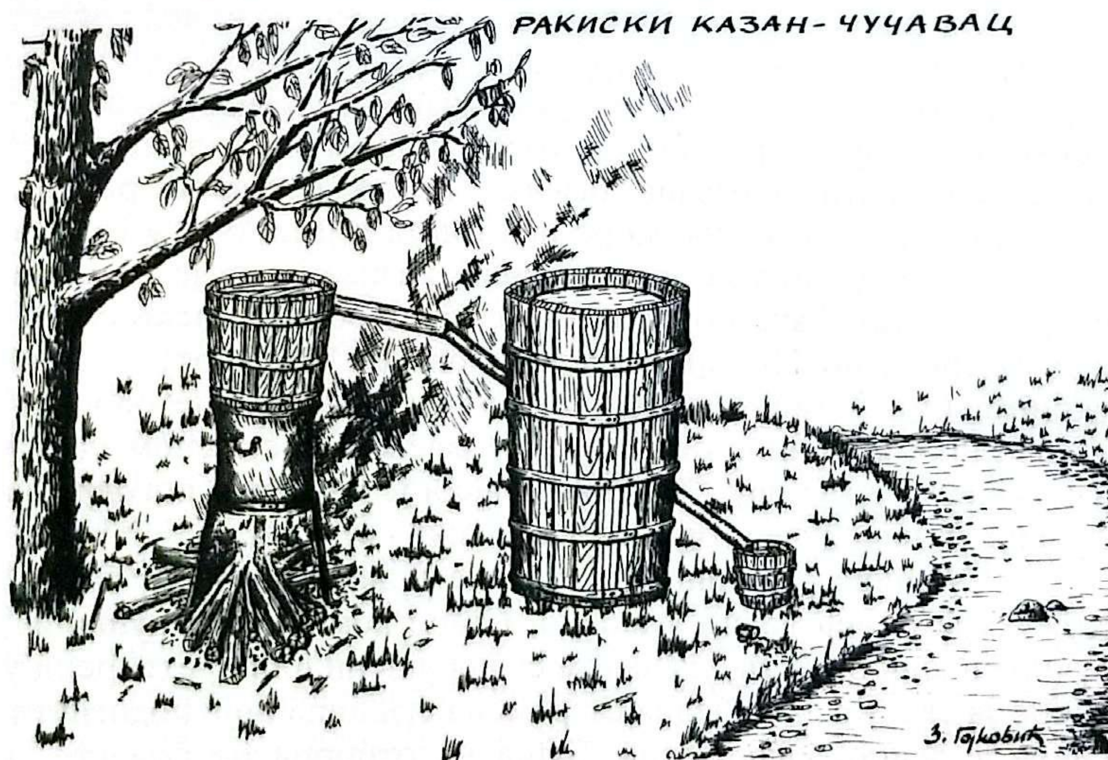

Печење квалитетне кожушке шљивовице сада се обавља у савременим казанима са мјешачем и хладњаком од дуге спиралне цијеви или хладњаком са двоструком стијенком. Тих казана сада у селу има на десетине. Посљедњих деценија њихов број се стално повећавао, а број стабала шљиве смањивао. Шта да радимо, наш човјек хоће да све има па шта кошта. Све до

тридесетих година у Кожухама ових казана није било. Први су их набављали велепосједници са воћњацима Кондићи из Осјечана. За печење ракије постојали су далеко примитивнији домаћи казани. Тај казан (котао) није имао мјешач. Хладњак, бакарна цијев дужине око једног метра и пречника десетак сантиметара, косо је пролазила кроз дрвени чабар с водом. Капак казана (дрвени чабрић) спајан је са хладњаком дрвеном цијеви дужине око 70 cm. Овај казан није могао дати квалитетну ракију. Ком је често загоријевао, што је ракији давало веома лош укус, а губици алкохола су били велики.

У овим крајевима већина рода шљиве завршавала је у казанима : Угледни домаћин Божо Сушић се очигледно добро припремио да дочека жестоку капљицу.Помажу му Милан, Љепосава и Марко Ристић (1943)

Кожухе заиста имају услове за воћарство, посебно шљиварску производњу. На жалост, број стабала се из године у годину смањује. У селу скоро више нема младог и добро узгојеног шљивика са , рецимо, стотинак стабала. Груба процјена говори да су Кожухе поткрај тридесетих година овог вијека имале 40-50 хиљада стабала шљиве, а данас једва једну десетину. Ово заиста Кожушане треба да подстакне на размишљање, поготово друштвене факторе, у ширем смислу, који треба да брину о селу и усмјеравају га. У Кожухама се умјесто шљиве нису појавили засади неког другог воћа. На примјер, у

Србији на подручју Ваљева и Ужица, гдје шљиварство стагнира, појавили су се велики засади малине и купине. У новим друштвено-економским и тржишним односима требало би и овдје пронаћи нове сорте или врсте воћа.

Ш у м а р с т в о

Под шумарством се подразумијева узгој и експлоатација шума које се налазе на одређеној површини. Око 800 ћа или готово 30 % површине Кожуха чини шума, о чијем узгоју у нашим условима заиста се не може говорити. Једино је експлоатација интензивна, а започела је раних двадесетих година овог вијека. Источни дио села и до данас је потпуно ненасељен. Почетком вијека биле су то површине под стољетним шумама, на површини од око 200 ћа и која није имала карактер приватног власништва, од чега је половина додијељена добровољцима из првог свјетског рата.

Већ почетком двадесетих година почиње сјеча тог до тада нетакнутог шумског комплекса. Наиме, трговци Кондићи добили су концесије од државе да као подузетници сијеку шуму. Настао је спор. Површине које су додијељене добровољцима такође су обухваћене концесионим уговором. Тако су бар тврдили представници тадашње власти који су закључили уговор о концесији са подузетницима, тумачећи да је добровољцима дато само замљиште, а не и дрвна маса на њему. Већина добровољаца прихватили су , ваљда, ово тумачење јер су били задовољни са по 50 дунума веома плодне хумусне земље која је остајала након сјече дрвета, мада је послије неколико година обраде та хумусна површина испрана и толико ерозирана да је постала неупотребљива и бескорисна голет. Једино Милан Старчевић није дозволио сјечу свог дијела и поред знатног натезања са властима, које ,ипак, на силу нису ушле и сјекле Миланову шуму, тако да је она остала нетакнута. Ово упућује на то да је неко злоупотријебио добровољачке површине, јер би у противном власт имала начина да се супротстави добровољцу који се противио сјечи.

Сјеча ових шума отворила је велике послове Кожушанима. Стотине сјекача и превозника годинама је радило. Трајало је то десетак година. Требало је око 20.000 кубних метара дрвене масе посјећи, израдити жељезничке прагове,

балване и огревно дрво. У Копривни код Лазића прорадила је мала пилана за примарну прераду тог дрвета. Све је то углавном воловском запрегом превезено преко ријеке Босне на око десетак километара удаљену жељезничку станицу Шешлије.

Тридесетих година експлоатација шума се наставља у приватном власништву у средишњем појасу села. Послије ових двадесетак година сјече у Кожухама је остало мало квалитетних шума у односу на ранији период. Поготово је погубна била, како то шумарски стручњаци кажу, гола сјеча. То значи да се на одређеном простору збрише свако стабло. Послије овакве сјече неминовно настаје промјена врсте дрвета. Наиме, умјесто претходно квалитетног храста и букве на тим површинама ничу и расту граб, јасика и друго неквалитетно и неупотребљиво дрво.Током другог свјетског рата, а нарочито у послијератном периоду, настављена је интензивна сјеча шума.

Кожухе данас имају солидне површине под шумом, али је она слабијег квалитета. Велики дио шуме чине ситне, нископродуктивне грабове шуме и шикаре. За сада својим прирастом и квалитетом углавном задовољавају потребе села за огревом и техничким дрветом. Тешко би се нашао хектар шуме у којем има неколико стабала из којих би се, на примјер, могао исјећи неки трупац за израду храстовог или буковог фурнира. Јер за фурнир, познато је, потребна су здрава, зрела и чиста стабла.

Вјерујемо да ће стручњаци убудуће помоћи својим знањем а држава материјалном потпором да се на овим просторима са експлоатације пријеђе на узгој шуме.

Љубомир КАИШАРЕВИЋ

Кожушки храстови су дрхтали...

Поштено говорећи, Кожушани у досадашњој својој историји од свих шумских послова највише су се бавили сјечом дрвета. Истина, почетком осамдесетих су нешто ко бива и посадили, и то дрво које никада није расло на Требави (којекакав ариш и друго смолаво дрвеће), од кога је више од пола снијег подробио или се само осушило. У школи су нас учили како су окупатори експлоатисали наше шуме. На крају се испоставило да смо ми надмашили све могуће окупаторе. Никада нисмо знали продати памет. Само цијенимо посао гдје се запне леђима. Наш крајњи домет у преради дрвета била је даска, греда и сл., од којих други направе производе и продају опет нама уз десетоструку зараду. Да апсурд буде већи, имали смо стално поред себе, по палчацима и лукама, Каравлахе, којима смо се подсмијевали, умјесто да од њих нешто научимо. Наш производ је садржавао деведесет посто дрвета и десет посто памети, а код њих, таквих какви су били, однос је био обрнут. Каравлах никад није потегао више од двадесетак кила. Нису случајно радили са лаким и меким јошиковим дрветом. Могли су они да праве производе од тврђег дрвета, чиме би им вијек трајања био знатно дужи, али тиме би смањили обим послова.

Највећи посао око сјече шуме у Кожухама направљен је између 1921. и 1931. године. Тад нам је изговор за масакр над нашима шумама била прича да се од пошумљених парцела након сјече направе плодне њиве. Од двадесет и три парцеле које је држава додијелила солунским добровољцима, двадесет и једна је сасјечена. Једино су остали читави рајони Милана Старчевића и Милана Марића. Међутим, касније се неко побринуо и за њих, с тим што су у вријеме сјече рајони носили име “државна шума”.

Главни манипулант у то вријеме у Кожухама био је Перица Кондић. Склопио је крупне послове са Њемачком око израде и извоза пружних прагова. Шкрибани (пословође), чији је посао био да класирају дрво и мјере учинак, били су Милан Марић, Душан Ђорђић, Вељко Сексан, Симо Мишић Чешљуга (надимак добио по чичку са округлом главицом на врху) и други. У то вријеме Кожухе су се биле преселиле у рајоне. На далеко се чуо тупи одјек сикира и брадвиља, врева тестера, аекање (вика на волове), галама, пјесма и поцикивање. Падали су храстови као снопље пред снажним мишицама Кожушана. Прагови су сјечени на разне димензије. Најкраћи је био намијењен за наше шумске пруге, једва је прелазио дужином један метар. Кожушани су га звали пикула. За уске пруге (дужина око 1,60 м) сјечени су фирцигери, док су за пруге нормалног колосијека били намијењени цванцигери (око 2,6о м). Дуплаци су имали двоструко већу ширину и служили су као спојнице на пругама. Храстови су обарани ручном балванском тестером дужине 1,50 до 1,80 метара. Касније су набављене веће, двозубе "американке" дуге око 1,80 до 2 метра. Након обарања ћутак је тим тестерама презиван на потребну дужину. Потом су на сцену ступали тесари или резачи на терђају. Прије тесања или резања вршило се despite кончање ћутака (обиљежавање куда ће се резати) помоћу дебљег канапа умоченог у скуване чађе. Тесање се вршило тако што се прво ћутак насијече сикиром на сваких двадесетак центиметара, затим се брадвиљом (сличан сикири само што му је сјечиво дуже и дршка мало накривљена-прилагођена тесању) уобличи финални производ. Прву корушку брадвиљску поставу сачињавали су Захарија Шарић, Петар Миљановић, Милан Јовановић, Бранко Жарић, Теодор Тешан Шарић, Мика Пајдић, Недељко Јовановић и други. Могли су на тесању да зараде дневно десет до дванаест динара. За те пare се могао купити литар ракије и паклић дувана. Производи познатог модричког пекара Пере Креке: женчика (лепиња од бијелог пшеничног брашна) коштала је пола динара, док је сомун (двоструко већи од женчике) коштао динар.

Резање прагова је вршено помоћу стрме тестере на терђају. Стрма тестера је била дуга (радни дио) око 2,5 м, а на крајевима је имала јармице за које се приликом резидбе држала. Горња јармица, дужине око 40 центиметара, служила

је горњем резачу, а доња намијењена за три особе, била је дуга око један метар. Терђај је био састављен од двије вертикалне рачвасте сове висине око 2 м, на које су се наслањале двије леге (два округла дрвета дужине око 3 метра) доњим крајем забодене у земљу. На леге су стављане три попречне греде на које је налијегао кончан и са доње стране затесан ћутак причвршћен ланцом, како се не би вртио приликом резања.

Најбоља кожушка екипа на терђају била је састављена од четворице браће Марића, синова Димитрије, званог Ђурло. Шеф квартета био је најстарији Стојан. Његов посао се састојао у томе да стоји на терђају и води тестеру по концу. Средњи члан доње екипе био је најјачи Остоја (готово сасвим оштећеног вида). Десну страну држао је Захарија, док је љевак био, "љут ко жера", најмлађи Никола. Били су то момци

"вриједни ко челе", међутим, и сувише пргави. Ситница је била довољна да се између браће заподјене жестока препирка, при чему би се дизала невиђена галама. За то вријеме усијана тестера би се хладила. Неко неупућен, ако би посматрао призор, помислио би да је то крај заједничког посла, распад терђај-квартета. Међутим, након неколико жестоких укрштених дискусија настао би кратак тајац. Неко од браће би извадио дуванкесу од крмећег мјехура, браћа би испушила "лулу мира" и поново запосјела терђај. Пролазила би тестера кроз ћутак као кроз сир, сложно вођена снажним братским рукама. Послије неколико Николиних поцикивања отпочела би пјесма. Честита, вриједна браћа Марићи радили су и друге послове уз уобичајену пјесму и галаму. У вријеме голе сјече у кожушким рајонима је било доста дебелих ћутака који се нису могли помаћи с мјеста, односно попети на терђај. У том случају се морала испод ћутка на мјесту обарања ископати рупа у земљи и на тај начин резати стрмом тестером.

У то вријеме у кожушким рајонима било је посла за свакога ко је хтио да ради. Поред тесара и резача било је много посла и за кириџије. У кирију су ишли скоро сви Кожушани, који су имали волове и кола. Из шуме су ћутке извлачили волови плазимице до лагера (мјесто крај пута гдје се класира и товари дрво на кола). Са шумских лагера дрво је пребацивано волујским колима преко Босне у Которско, на жељезничку станицу тадашњег "ћире", гдје је главни предузимач био Смаил Пуљага. Главни правац којим се ишло под "тером" био је пут крај Бргулске ријеке, док се са празним колима враћало свим осталим путевима како би се избјегле гужве у саобраћају. Највеће гужве су се стварале приликом преласка Босне скелама. Да би колико-толико убрзао скелски транспорт, Перица је направио чак три скеле. На Давулијама скелеџија је био Атиф Ковачевић из Которска. На Кондића ади исти посао је обављао Цвијан Стојчиновић из Ритешића, док је у Adарима на Дријењу о скели бринуо Јово Сувајац из Трњана. У једној тури кириџија је могао да заради 25 до 30 динара. У кирију се увијек ишло групно, да би се могло помоћи некоме ако западне, преврне кола или му пукне рукавац, точак, праципеп, тељиг или се догоди сличан квар.

Шумар у то вријеме био је поштени крути Озренац Ђорђо Трифковић из Карановца. Становао је у кући Обрада

Живковића Симкића у Бргули. Познат је по томе што је демонстративно напустио посао због (зашто не признати?) крађе шуме од стране појединих Кожушана. Послије њега су дошли нешто мекши, неки Ујо и Тико, такође Озренци. Крало се ноћу, "паметно", на ситно. Обично би се оборио један туђи храст и довукао у своју шуму, на мјесто гдје би лежала два оборена и помијешао са њима, тако да би тешко ко могао да открије крађу. Пањ од украденог "раста" би се вјешто замаскирао лишћем.

Перица је у исто вријеме откупљивао шуму и на Озрену. У Петрову је на лагеру резао планку и грађу за мостове. Након што је посјечен и посљедњи раст у кожушким рајонима, отпочео је нове послове у околини Челинца. Ћелави кожушки рајони су постали гробља са необичним споменицима-пањевима. Само понеко је приступио мукотрпном послу, вађењу пањева и стварању плодних њива. Већина парцела су препуштене саме себи, у којима и након више од шездесет година нема ни налик храстова онима који су тада посјечени.

Своја кућица, своја слободица

Најстарији тип објеката за становање, који се памте у Кожухама, биле су брвнаре-једнособне дрвене зграде, постављене на најмање четири куће. То су камене плоче, или више наслаганих једне на другу, на које се наслања темељ. Темељ је био састављен од два реда храстових греда, спојених у правоугаоник. Доњи ред је био састављен од темељњача, а горњи од поклапаца. Темељњаче и поклапци су били спојени на ћошковима међусобним урезивањем на френђију. Недостатак везивања на френђију био је у томе што крајеви греда сврше изван зидова куће и тиме кваре њен изглед. Неко се досјетио и измислио нови начин везивања склапањем на ћерт, код кога су крајеви темеља били поравнати са зидовима зграде. На поклапцу су равномјерно распоређени просијеци-отвори у које су се стављале усправне греде-диреци. На диреке је са горње стране налијегао вијенац-конструкција истих димензија као и темељ. Састојао се из два реда греда-вјенчаница (доњи ред) и поклапаца (горњи ред). Конструкција се додатно учвршћивала помоћу косих греда, које су спајале темељ и вијенац и звале су се пајвани. Диреци су на себи имали жљебове у које су се слагала брвна, и на тај начин су зидови били комплетирани. Кров на овим зградама био је у двије воде, велике висине и спуштао се скоро до земље. Састојао се од рогова на које су се уклапале летве, а на њих је налијегала тесана танка даска звана шиндра. На врху крова се остављала баџа (отвор) и служила је за пролаз дима са огњишта. Ластавице (троугласти дијелови думена у нивоу крова) су затваране тесаном даском званом шишат. Изнад половине зграде, у којој се не ложи, могао је бити постављен таван. На греде које спајају вјенчанице постављани су шашовци (међусобно узубљена тесана даска).

Средином деветнаестог вијека Кожушани почињу да праве шепераче. Имале су конструкцију исту као и код брвнара.

Кров им је био у четири воде. Биле су подијељене на два дијела. Улазни дио био је исти као и у брвнара и звао се кућа. Други дио се около затварао шепером, који се добијао тако што су, паралелно са дирецима, постављане тање летве на растојању тридесетак центиметара, тако да су повезивале вијенац са темељем. Летве су се оплетале помоћу шепутки (еластичне танке мотке). Дувар (зид) је начињен тако што се плетер с обје стране обљепљивао иловачом помијешаном са зобеном пљевом. Соба је имала таван углавном од шашоваца. Уз дувар собе стајала је (у првој варијанти) пећ дужине два, ширине једног метра и висине око 60 центиметара. Ложење се вршило са друге стране дувара, са огњишта.

На овим пећима, слично као код Руса, могло се лежати. Касније је умјесто пећи направљена фуруна истих димензија као и пећ, само што је на једној страни била дограђена рерна, и на том дијелу је фуруна виша. Прављена је од истог материјала као и пећ, с тим што је украшава-на лòнчићима, по величини и облику сличним данашњим шо-љама за бијелу кафу. Никада није разјашњено да ли су направљени ради естетике или рационалније потрошње топлотне енергије. Дизајн им је стално мијењан. Најсавременија верзија била је са глеђираном површином у разним бојама (најчешће жута и зелена). То упућује да се радило углавном о естетици. У соби је могла да се постави висећа полица између двије греде, као и срг (мотка) на који је вјешано рубље. Соба се потпођавала даском. У предњем дијелу подлога је била набој (око 10 центиметара дебели слој истог материјала као за пећ). Уз дувар је смјештено огњиште - камене плоче сложене у једну цјелину дужине око 1,5 метра и исте ширине. Изнад огњишта су висиле вериге,

окачене на верижњачу (покретљива конзола). С друге стране уз брвна стајао је ручни жрвањ. Богатије куће су могле имати и више соба. Домаћин и домаћица су спавали у соби на сламарици, док је дјечије коначиште било у кући поред огњишта.

Пред крај деветнаестог вијека почињу да се праве ригловане куће. Имале су исту конструкцију као и шепераче, с тим што је брвна и шепер замијенио ћерпић.

У Кожухама је 1895. године направљена школа, у то вријеме велељепна грађевина (прва зидана зграда у Кожухама). Прву зидану кућу у овом селу направио је око 1912. године Живко Кондић на чијим је темељима сазидана данашња кућа Марка Пејића.

Доласком Аустро-Угарске у наше крајеве стижу и мајстори разних занимања. Италијани су били стручњаци за производњу цигле. Наши људи су брзо савладали технологију кувања цигле, међутим, печење је било веће мајсторство и усвојено је тек касније. У почетку се цигла кувала и пекла близу мјеста гдје ће се градити кућа на зирату власника. У првој фази производње (у јесен) накопа се земља и остави преко зиме да измрзне. На прољеће се почиње са производњом. Основне три карике у производном ланцу кувања цигле биле су: блатар, штампач и пићулин. Блатар је газио бос по иловачи, помало је посипао водом и припремљену смјесу одвозио на тезгерама до штампача. Овај је стајао поред стола и стављао блато у дрвени "калуф" који је донио пићулин. Пошто би добро нагњечио иловачу, вишак блата са калуфа би одстранио помоћу љесковог лука. Пићулин (најчешће дијете) је односио пун калуф и истресао је циглу до цигле на арман гдје се у банкетима и штосовима цигла суши. Калуф је затим урањао у кум (пијесак) да не би за њега пријањала нова цигла и поново га пунио и враћао штампачу.

Печење је вршено тако што се осушена цигла слагала у облику коцке. У доњем дијелу су се остављала три отвора за ложење. Осушена цигла би се облијепила блатом и у остављеним отворима ложило се непрекидно три дана. Охлађена цигла је била спремна за зидање.

Прву велику циглану у Кожухама направио је око 1900. године Живко Кондић у Јабучику. Стручњаци су били италијанска породица Песета. Кожушани и данас причају о ље-

поти: "Виђе мајсторске кћерке". Убрзо послије Живка и Марко Вуковић почиње са производњом цигле и цријепа на својој циглани у Адарима. Поред италијанске породице Аита, која је

Циглана Маркана Вуковића

обављала стручни дио посла, на овој циглани, на пословима блатара радили су Станко Пејић и Милан Шарић звани Клипан, док је Стојан Васић радио као штампач. У међувремену циглану је преузео Марков син Васо, газда меког срца. Понекад се на циглани морало радити до касно у ноћ да би се посао завршио на вријеме. Једног дана, када се поприлично омркло, Васо се сажалио на Клипана и дао му је једно од многих чудеса која су у то вријеме стизала у Кожухе - батерму - да себи просвијетли пут до куће. Клипан,необична, крупна прилика, комичног лица (штета што га нису ангажовали у соколским приредбама), помало трапавог хода, "порастао" је те вечери за још два прста, а можда и за подланицу. Као ријетко када био је расположен, ни сам није био начисто шта га је више орасположило: да ли таква газдина пажња или чаробна свјетиљка, која је боље свијетлила чак и од "једанеске" (петролејка број 11). Поцупкивао је трапаво уз пут, звиждукао, сваки предмет

који би обасјала батерма изгледао му је привлачнији него дању. Посебно се одушевљавао батермом када је наилазио на збуњено комшијско пашчиње, први пут се осјећао апсолутно надмоћним над тим понекад опасним створењима. Пошто је коначно стигао у своју празну кућицу (судбина му није додијелила некога ко би му понекад засладио горки колач - -живот), сусрео се са дотада невиђеним проблемом који му је донијела управо батерма. Сутрадан је Клипан стигао на посао у дотада непознатом издању. Сав подбуо, љут као рис, није стигао ником ни да назове Бога, одјурио је право газди у кућу. Чим је отворио врата, осуо је паљбу на Васу: "Газда Васо, јебала те твоја батерма! Кад сам стиго кући, пирио сам, пирио, пирио! Није ћела да се утрне. Турио сам је у кову пуну воде, опет се није утрнула. Најпотле сам је оставио у кови и заспо. Ојтра кад сам се пробудио била је утрњена!" Клипан је и даље обављао савјесно блатарске послове на Вуковића циглани. Никада му више није пало на памет, макар била и највећа помрачина, да понесе батерму.

Поред Кондића и Вуковића циглане су касније у Кожухама имали: Симер Тривић у Адарима (код Точка), Милан Ђукић (1934) у Ђукића јали и Марко Кулебица (1937) на мјесту гдје се данас налази пилићарник.

Упоредо са производњом цигле у Кожухама се почело и са производњом креча. Пекао се за сваку кућу појединачно у кречанама које су прављене тако што се на предвиђеноме мјесту закопавала рупа пречника око три метра. По ободу се побадало коље које је оплетано око два метра висине. Плетер се около набијао земљом да не би пролазио ваздух. Унутар плетера се слагао камен, а на доњем дијелу остављао отвор за ложење. Затим се приступало ложењу ватре која се није гасила три ноћи и три дана. Након печења и хлађења приступало се загашивању у кречници. То је правоугаона рупа у земљи, дубока око 1 метар, дуга око 2,5 и широка око 1,5 метара, у коју се стављао креч и пољевао водом. Овај производ је имао неограничену употребну вриједност.

Поред главне куће у кожушким домаћинствима постојале су стамбене и привредне зграде. Најближе кући стајале су уџере (брвнаре) у којима су спавали синови када се ожене, водница (прислоњена настрешница уз кућу гдје су биле канте са водом) и мљечари (дрвене зградице у којима се спремао и

држао бијели мрс. Нешто даље су стајале пушнице (просторије за сушење воћа). Најудаљеније од куће биле су кошаре (штале), ћумези и кокошињци. Коларе (настрешнице) обично су се прислањале уз кошару. Кошеви (од плетера) такође су били близу кошара и ћумеза.

Након другог свјетског рата у Кожухама, као и свугдје на балканском дијелу некадашње Југославије, почиње грађевинарска уједурма. Руши се све што је старо. Сваке године се мијења мода изградње. Измишљају се којекакве љетње кухиње, нише, лође, велике терасе, степеништа, камини, поткровља. Стално се дозиђују некакве настрешнице (сличне некадашњим коларама), чупају се са тераса трајне жељезне ограде и стављају нове, модерне, дрвене, са украсима. На зидове се лијепе плочице, потом се откидају, замјењује их некаква имитација камена која се комбинује с фасадном циглом, ламперија се ставља и гдје треба и гдје не треба. У тим огромним палачама углавном живе старци, или су празне. Нису ријетки ни они који живе у љетним кухињама, а куће им служе само за показивање. Као најупечатљивији примјер наше "урбанизације" може послужити случај Радомира Ђерића из Адара. Кад је Радомир направио кућу, изувао се у кухињи. Убрзо му је жена наредила да се изува у предсобљу, јер је у кухињу ставила поњаве. Није прошло дуго времена, прострла је поњаве и у предсобљу, што је значило да Радомир мора изувати опанке у веранди, гдје се убрзо понавља већ виђен сценарио; опанци су изувани на степеницама. Међутим, ни ту није био крај Радомировим мукама: поњаве су прострте и по степеништу, дакле, опанцима је сад мјесто испред степеница. Сироти Радомир већ очекује изување на капији.

Само нек се котрља

Кожушани су се, као и остали Срби, у вријеме турске владавине склањали што даље од пута. Свака близина џаде је собом носила опасност од зла које би по правилу њоме наилазило. Пошто се Кожухе налазе на таквоме мјесту да их је немогуће обићи, некуд је морао проћи пут. Главна џада у то вријеме, која је повезивала Добој и Модричу, ишла је углавном преко брда. Из правца Добоја, од осјечанске цркве, избијала је у Кожухама преко Бајковог потока, изнад Ђукића зирата, затим се простирала косом (Корушким брдом) до Васића гаја, гдје се спуштала до Бргулске ријеке. Одатле се пењала поред Каишара на Турски греб, потом се поново спуштала преко Булетића брда у Копривну.

За вријеме аустроугарске окупације, 1893, пробијен је макадамски пут Добој - Модрича, десном обалом ријеке Босне, за потребе Шећеране на Усори, чијих девет километара припада Кожухама. За Кожушане, као и за друге Требавце на овој релацији, био је значајан по томе што су коначно разбили комплекс страха од путева. Најзад је пут постао оно што му је и сврха, средство повезивања, а не раздвајања људи. Тада ниједна кућа ни њива нису смјеле бити без пута. Међутим, осим главне цесте, сви остали путеви кроз Кожухе су доскора били употребљиви само у сушно вријеме, јер нису имали чврсту подлогу. Посљедица таквог стања на путевима у кишно вријеме била је вјечито каљава обућа старих Кожушана. Међутим, двојица наших мјештана су успијевали немогуће. Обућа им је била увијек чиста. Како им је то полазило за руком, ником није било јасно. На њиховим ципелама и кожним опанцима могло се у свако доба огледати. Били су то Љубомир Пејчић из Адара и Марко Стевановић Кулебица, људи са урођеним отмјеним манирима.

Најстарије транспортно средство у Кожухама, осим јахаћег коња, и до данас одржано, су волујска кола. Њихова прва

варијанта била је са дрвеним осовинама и босим точковима, без шина, укочена (фиксиране обје осовине). Уколико се желио промијенити правац кретања кола, морао се правити велики круг на њиви. Личила су на незграпну дјечију играчку, ширине скоро два метра. Точкови су имали свега четири паока и исто толико гобеља. Да би могла да послуже својој сврси, било је неопходно упарити волове приближне величине и снаге. Дешњак је по правилу јачи и већи од љевака.

Основне команде воловима за манипулацију колима су: "ајде" (кретање), "ост" (скретање улијево), "сту" (скретање удесно), "оћћћ" или "ооохо" (заустављање) и "стук се" (покретање кола уназад).

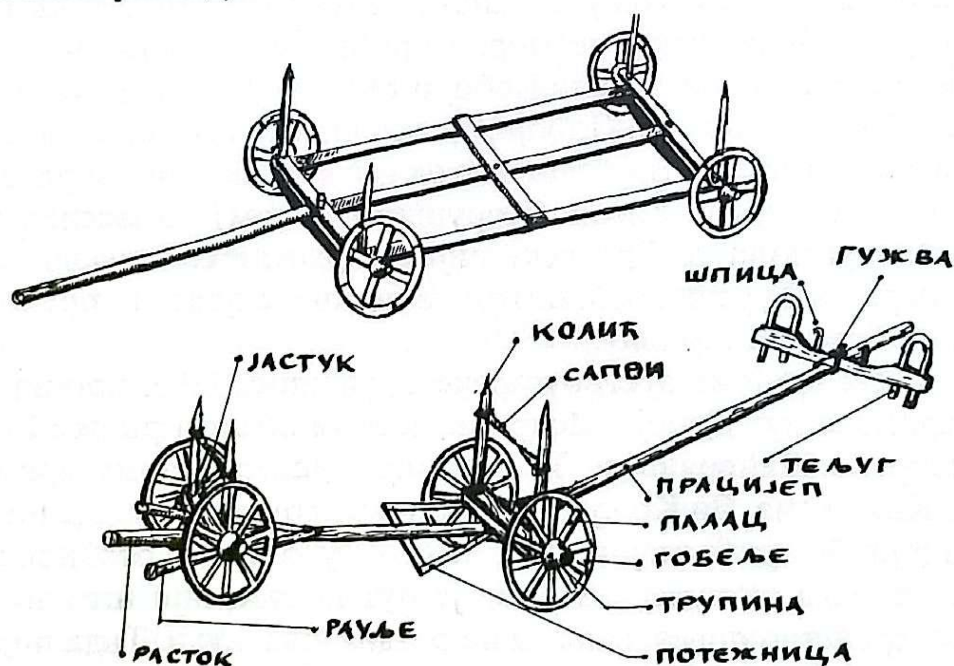

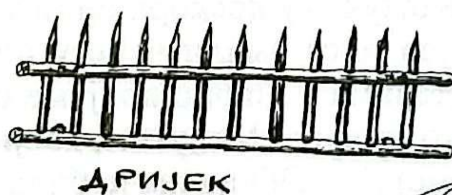

З. Гојковић

Огољена кола (без разних додатака), користила су се за превоз дужег дрвета. За превоз предугачких ћутака употребљавала се двоколица (предња осовина са јастуком, колићима и працијепом. Приликом вожње задњи крај ћутака клизио је по земљи. За превоз ситнијих тежих ствари најпогоније су биле лотре, док је за лакшу кабасту робу (најчешће кукуруз) погодан ојч. Сијено и слама возили су се на дријековима. Ако кола случајно западну у блато и не могну их извући два вола, врши се приклапање са још једним или више пари волова помоћу крпаља. Уколико се кола под теретом крећу низбрдо, врши се

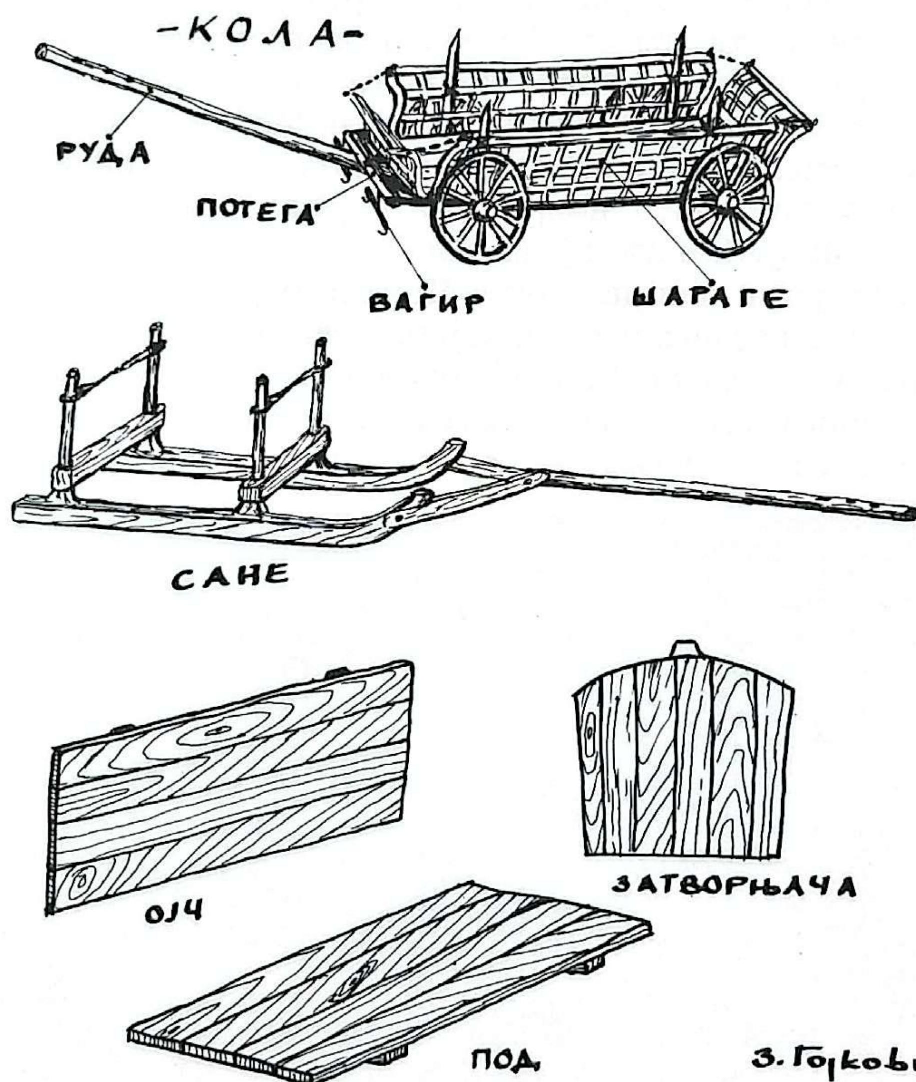

пачење, тако што се ланац пачeник свеже за гобељу између два паоца, и тако заблокира окретање задњег точка, чији је други крај привезан за расток код задње осовине.

Новијег датума је направа за кочење звана шлајф, а појавила се са гвозденим колима. Ако су се пак кола кретала узбрдо, одмарање волова се вршило подметањем камена под задњи точак. Такође нешто новије средство које се појавило са гвозденим колима је и мачак - дрвена мотка од око пола метра, привезана шарком за задњу осовину. Приликом вршења функције се обарала и два шиљка на задњем крају су се забадала под теретом у земљу задржавајући кола да се не покрену уназад. Слично транспортно средство колима биле су дрвене сане. Користиле су се зими када је био добар саник-оптимална дебљина сњежног покривача, а и за превоз мртваца од куће до гробља приликом сахране, без обзира на годишње доба.

Прва тешка гвоздена кола стигла су у Кожухе крајем двадесетих година. Набавио их је Милан Марић, нешто касније и Саво Стојановић Акшам. Коњска кола се разликују од воловских у томе што имају руду умјесто праћијепа и протежница, имају потегу и један или два вагира, зависно да ли кола вуку један или два коња. Коњска опрема се зове орма, чији су главни дијелови: ам, кајасе, оглавина и ђем. Основне команде за коње су: "диста" (покретање), "увод" (скретање улијево или удесно уз истовремено потезање кајаса), "цурик" (покретање кола уназад), затим "ауф" (за подизање ноге).

Својевремено модеран превоз : Милан Живковић (Игњатовић) на свом штајвагеру

За пасажеру (брзу вожњу) кориштена су лака коњска кола са шарагама, прављена од лакшег материјала и носивост им је мања. У Кожухама је најчешће кориштена за превоз болесника доктору, као и за превоз сватова и збораша.

Нешто касније у Кожухе стижу и први полуфијакери штајвагери. Први су их набавили Милан Игњатовић и Андрија Поповић, а онда и кожушке газде Васо Вуковић и Милан Марић купују праве фијакере.

Покретачка снага Васиног фијакера били су коњи са необичним именима: Купрес и Силвер под командом кочијаша Милана Пејчића, званог Крт. Проблеми су настали када је Милан пролазећи крај куће Симера Тривића викао на коње. Симеровом унуку који се затекао крај цесте учинило се да Милан галамећи на Силвера помиње име његовог дједа. Одмах је дједа обавијестио да му је имењак Васин коњ. Свратио је Симер код Васе првом приликом у упитао га:

- Васо, јебему створа, је л' истина што ови гализи причају?
- А шта то, Симо?
- Веле да си дао коњу моје име.
- Нисам ба, Симо, ђе би ја тако нешто урадио.
- Па како ти је име коњу?
- Силвер, Симо, Силвер! Није Симер!
- Јеби га, па то је немал исто. Него, би л' ба ти то промијенио. Зајебава ме они мој телеблек. Не мерем остат жив од њега.
- Ко ти је то?
- Унук, јебо му пас гујцу.
- Добро, Симо. Измислићемо нешто. Васо није одржао обећање, али је замолио Милана да не помиње Силверово име кад пролази крај Симерове куће.

Први бицикл у Кожухама имао је Јован Сексан, око 1905. године. Почетком тридесетих бицикле марке “ардила” купују: Саво Стојановић Ашкам, Душан Ђорђић, Љубо Круљ, Ђорђа Живковић Игњатовић и Војо Вуковић. Вељко Сексан је имао бицикл ”пух”.

Године 1936. Стојан Старчевић купује сину Милошу званом Побро за 1110 динара бицикл марке “баронија”. Причало се, а и он то потврђује, да је Милош умјесто уобичајеним звиждукањем под прозором дозивао цуре звуком звонцета са бицикла. Ако би којим случајем цурина кућа била на брду, Милош би ишао бициклом докле се могло, затим би га сакрио у шикару,

скинуо би звонце и стављао га у џеп, да би могао да обрадује изабраницу свога срца познатим чаробним звуком.

У Кожухама је тридесетих година овог вијека било све могуће. Тако се могао и изнајмити бицикл код Владислава Лапшинског (посједовао их је три).

Поуздано се зна да је, први на нашим просторима, возио некакву шклопоцију од прдавца (мотоцикл) чувени осјечански трговац Марко Симић Шамун. Као доказ може да послужи и пјесма о њему и његовом прдавцу:

" Иде Шамун на мотору,
пуче каиш, стрпа га у торбу.
Све се пљешће, оде кући пјешке".

Једна од већих атракција почетком тридесетих у Кожухама био је аутобус познатог добојског трговца Јове Жакуле, званог Пошта. Саобраћао је на линији Добој - Модрича - Шамац. Био је сличан оном из познатог Шијановог филма "Ко то тамо пева". Погонско гориво му је била сува буковина. Кроз Кожухе је пролазио око осам, а у Добој се враћао око 16 сати. Кожушани су ријетко користили овај превоз јер је за већину био прескуп.

Највеће чудо које се у Кожухама појавило тих година била је летрка (аутомобил). Тада, већ крупни капиталисти, синови Дамјана Кондића Перо и Бошко често су посјећивали своју пилану у Копривни. Чинили су то летрком-двосједом марке "сенешал". Када би прошла летрка, био је то малим Кожушанима знак за узбуну. Настао би прави дјечији маратон. Камиш дувана (вријеме да се попуши лула дувана) био је довољан да скоро сви стигну на цесту гдје би стрпљиво чекали повратак летрке. Због тог чуда је многа марва отишла у зијан, много је батина пало преко дјечијих леђа, али то је била ситна жртва за доживљај који су им Кондићи приређивали. На жалост, једног је Корушанчића летрка коштала главе. У жељи да је сирота што боље види, пао је са повисоког баира на цесту право под точкове.

Убрзо , и Перица Кондић након пресељења у Бању Луку набавља летрку марке "форд". Возач му је био велики враголан Драго Дучић, братић попа Љубомира Дучића. Идући у свадбе летрком, имао је обичај да у резервоар са бензином

сипа мало воде и на тај начин обезбиједи пуцњаву (без чега Срби никада нису могли) из ауспуха, безопасну по сватове и околину.

Први путари које Кожушани памте били су Марко Марковић из Шпионице код Градачца, отац Ивана Марковића Ирца, познатог народног хероја из другог свјетског рата, Ђорђе Видовић и Станко Дамјановић. Након другог свјетског рата, све до пензије, о стању на кожушкој релацији цесте бринуо се популарни тандем Милан Пејчић Крт и Мика Ђурић Кара. Њихова популарност је била толика да су опјевани и у пјесми која се одржала и до данас :

"На Босни воденица стара,
у њој сједе два наша путара,
Милан Крт и Мика Кара".

Путарске послове обављали су и Васо Јовановић, Саво Томанић , Бошко Благојевић и други.

Након 117 година од свог првог путовања на релацији Ливерпул - Манчестер људска "измишљотина" звана воз, протутњала је и кроз Кожухе. Приликом градње омладинске пруге Шамац - Сарајево, на дионици која пролази кроз Кожухе, била су три бригадирска насеља: у Мићићима, Топницама те у Сексановој бари. Највише омладинаца је било из Словеније и Истре. Кожушани су ишли редовно суботом и недјељом да раде на траси. Увече су одлазили на забаве у омладинска насеља, гдје су приказиване филмске представе, играни скечеви и приређиване игранке. Наше цурице су се дивиле напредним Словенкама и "Истријанкама" и кришом су куповале од њих до тада невиђене женске ције-миције. Након изградње пругом су кренули и први возови. Кожушани су се највише возили локалом. У почетку је воз стајао само на станици у Адарима, која носи непостојеће име "Копривна Горња". На стајалишту код цркве, гдје има највише путника, није стајао и морало се ићи пјешке у Осјечане. Првих година путници су се возили у путничким вагонима са дрвеним сједиштима, као и у марвеним, такозваним "ге-колима", у којима су унаоколо биле постављене дрвене клупе за сједење, а за кров са унутрашње стране биле су причвршћене шипке за држање путника који стоје. Прве локомотивице су биле марке "упра", касније су

стигле веће и јаче из Америке, народ их је звао "кенедијевке". Први жељезничари у Адарима били су: Ивица Новковић, Драго Остин, Витомир Милић, Мато Сењак, Ивица Кордић, Срето Дејановић и други. У то вријеме жељезничар је било најпопуларније занимање. Прича се да су момци у вријеме женидбе позајмљивали жељезничке униформе, по могућности умазане коломазом и сл., одлазили у непознате крајеве и гарантовано доводили кући сваку коју би бегенисали.

Са жељезницом је стигао у Кожухе и нови спорт: искакање из воза када је овај у покрету. Један од шампиона у својој генерацији био је Ратко Јанковић Креја. На жалост, многи Кожушани су, бавећи се овом лудом дисциплином, остали без ногу.

Многи наши мјештани не знају да су до педесетих година лијеном Босном, попут пужева клизили сплавови. Тадашњи наши чобани и случајни пролазници су се одушевљавали вјештинама сплавара, који су скакутали са једног ћутка на други и алатком, (попут дјетлићевог кљуна) званом цапин усмјеравали их у жељеном правцу.

С друге стране, многи знају али нерадо се присјећају крвавих сплавова, у прољеће 1945, сазданих од по четири људска леша међусобно повезаних жицом. Плутали су ти сплавови из дана у дан. У сваком тренутку Босна се преко њих могла прегазити. Млинари су даноноћно дежурали, одгуружући лешеве од "водених" кола.

Драган МИЋИЋ

Фртаљ соли на вересију

Захваљујући квалитетном обрадивом земљишту и повољној клими, Кожушани се од памтивијека баве обрадом земље. У црквеним књигама приликом разних обреда у рубрици "Занимање" уписивали су се као: тежаци, земљодјелци, земљопосједници, земљорадници, а у новије вријеме и као пољопривредници. Половином XIX вијека започиње процес раслојавања сељака у коме се многи земљорадници одлучују на бављење трговином. Најприје се развија трговина свињама, и то на начин да се свиње купују у Кожухама и у околним селима, а затим у великим крдима гоне и препродају, углавном у Б. Костајници и Б. Броду.

Најпознатији кожушки трговци свињама били су Симо Ђукић, Марко Кондић, Живко Кондић, Митар Жупа, Стеван и Тривко Сексеновић. Крајем XIX вијека почињу да се отварају прве трговачке радње мјешовитом робом. Трговци и муштерије, као двије стране супротстављених интереса, започињу беспоштедну борбу, у којој се најчешће споре око ријечи вересија. Трговци, углавном угледни мјештани, постају носиоци прогреса и укључују се у све области друштвеног живота. Марко Николић је још 1895. отворио трговачку радњу у Кожухама. Према подацима из "Босанског гласника", опште, приручне и адресне књиге за БиХ, издања од 1913. до 1916. године, Живко Кондић и Маркан Вуковић имали су већ 1901. уписане у судски регистар трговачке радње мјешовитом робом које су се налазиле у Кожухама. Од 1910. године такве радње постојале су и у власништву Антоније Миљановића и Српске земљорадничке задруге у Кожухама. Трговином су се бавили и Светозар Кондић и Јован Пајдић. Било је и неуспјешних покушаја бављења трговином, проузрокованих углавном дуговима трговаца према повјериоцима од којих су набављали робу. Трговци су каснили са враћањем дуга углавном због закашњења

муштерија у отплати робе добивене на вересију (кредит). Уколико би трговци каснили у измирењу обавеза према повјериоцима, суд би на захтјев повјерилаца у сврху наплате новчаних потраживања дозвољавао извршење на некретнинама дужника, најчешће на земљишту, тако да је изазов звани трговина био скопчан са извјесном дозом ризика. Госто и Никола Мићић имали су трговину у Кожухама, недалеко од Антонијиног дућана. Због лоше пословне политике проузроковане неконтролисаним давањем робе на вересију радња је пропала, а дуг повјериоцима измирен је судским извршењем на земљишту дужника. Пословање радње и трговачке књиге водио је Јовица Сајић. На посебан начин трговином се бавио маркантни Симер Тривић. Код њега је кукуруз увијек имао фиксну цијену, неовисно од стања на тржишту. Када је, рецимо, килограм кукуруза код других био пола динара, код Симера је био динар, али када су други килограм продавали за динар и по, Симер га је и даље давао за динар.

Солунац и трговац: Перо Стефановић Грм

У периоду између два рата порастао је интерес за бављење трговином у Кожухама. У "Народном јединству", бр. 163. од 13.8.1921. године, објављен је оглас да је у судски регистар за инокосне фирме уписана фирма "Петар Стефановић", са сједиштем у Кожухама. Перо Стефановић, звани Грм, био је солунски добровољац, а трговачки занат изучио је код познатих кожушких трговаца Маркана и Васе Вуковића. Синови Марка Николића, Љубомир и Драгомир, наставили су породичну традицију и обојица су се бавили трговином. Љубомир је отворио радњу у кући у којој је касније становала породица Кекић, на мјесту гдје се данас налази кућа Милоша Б. Васиљевића, а Драгомирова радња била је преко пута. Трговином се бавио и Богдан Јовичић који је са супругом Сто-

јанком и сином Браниславом у Кожухе доселио из Босанске Крупе. Његова радња се налазила у старој Евђенића кући. Наиме, Богдан је кућу и имање продао Милану Јаћимовићу из Осјечана, а овај 1947. препродао Танасији Евђенићу.

Из Крајине у Кожухе : трговац Богдан Јовичић

Након пропасти усорске Шећеране, из Придјела у Кожухе дошли су Евген Радкијевич и Александар Лапшински са супругом Надеждом Григоријевном и сином Владиславом. Евген и Александар су били официри у коњици царске војске. Из Русије су отишли послије октобарске револуције. Живјели су у Севастопољу, а на југословенске просторе дошли су 1920. енглеским бродом. Становали су прво у кући Љубомира Николића, а затим у "Чардаклији" Андрије Поповића, гдје је Евген имао и трговачку радњу. Трговину је касније сину Немањи купио познати добојски трговац Чедо Јелић.

Познати кожушки трговци Антоније Миљановић и Васо Вуковић и даље су се бавили трговином. Њихове радње налазиле су се на старим мјестима, преко пута Цркве у Кожухама и на Вуковића имању у Адарима. Потомци Марка Кондића, Дамљенови синови Бошко и Перо, у Добоју су основали фирму "Браћа Кондић" и бавили су се трговином земљаним производима и производњом и продајом ракије на велико. Уредбом о отварању и затварању трговачких и занатских радњи и о радном времену помоћног особља из 1928. године регулисано је да трговачке радње у времену од 1. априла до 30. септембра не могу бити отворене прије шест часова изјутра и послије осам увече, а од 1. октобра до 31. марта прије седам ујутру и послије седам часова увече. Недјељом су све радње морале бити затворене, а у дане вјерских празника, први дан Божића, на Богојављење, Светог Саву, Велики петак и

Спасов дан такође нису радиле. Када су радње затворене, морали су бити затворени и сви улази у просторије које су одређене за рад са муштеријама. А које се муштерије затекну у радњи у моменту затварања, морале су бити услужене. У свим радњама помоћно особље могло је бити запослено највише девет часова дневно, односно 54 часа седмично. У то вријеме неки артикли који се данас сматрају основним животним намирницама били су на режиму контролисане продаје. Управа државних монопола вршила је продају соли, а промет је био регулисан Правилником из 1928. године. Сва лица која су имала протоколисану фирму или обртницу могла су се бавити продајом соли на мало само уколико добију дозволу надлежне управе. Дозвола је важила само за власника радње и морала се налазити на видном мјесту у радњи. Ко је хтио да добије дозволу, морао се обратити надлежном одјељењу финансијске контроле са уредно таксираном молбом уз коју је, поред осталих исправа, требало приложити и увјерење надлежне финансијске власти да није осуђиван, односно да није под истрагом "за кријумчарење монополске кривице". За сваког ко би вршио незакониту продају соли биле су предвиђене високе новчане казне. У трговини Спасоја Томића 1939. године Стојан Старчевић купио је свом сину Милошу Побри два одијела од финог штофа, тканог у Врању. Одијела су била производ фирме "Тивар", једно бијело, на коцке, а друго црно. Када је Драго Попадић, син "солунца" Андрије, као "Привредников"[1] питомац пошао 1939. на учење заната у Панчево, Побро му је поклонио бијело одијело. Драго се, на жалост, није вратио са школовања. Погинуо је приликом бомбардовања Београда. Све трговачке радње у Кожухама које су радиле у периоду од 1918. до 1941. године углавном су радиле и у току другог свјетског рата. Трговци, као писмени и имућни људи, предњачили су у политичком, културном и јавном животу села.

Послије 1945. године и угледни кожушки трговци сврстани су у буржоазију и због тога развлашћени. У новом друштвеном поретку није било мјеста за мале трговачке радње у приватном власништву. Трговачке радње су биле у држав-

---

[1] "Привредник" - српско привредно друштво, које је 1897. основао угледни трговачки заступник Владимир Матијевић с циљем стварања независног кадра српских трговаца, занатлија и привредника уопште.

ном, а касније и у друштвеном власништву. Најпознатији кожушки трговац у том периоду био је Остоја Недић. И данас када пођу у трговину у којој је он некада радио старији Кожушани кажу да иду у "Задругу код Остоје".

Успомену на кожушког трговца Антонију Миљановића и данас чува стара породична кућа

Кафане којих више нема

Одговор на питање да ли тријезан мисли што пијан говори треба потражити у једној од кожушких кафана, обавезно послије фајронта. А Кожушани су "истину у вину" тражили у кафанама код Светозара Кондића, Софрена Кнежевића, Гојка Грма, браће Драге и Љубе Гарупа, Маркана и. Васе Вуковића, Пере и Анђе, Богдана Јовичића, Милана Кнежевића, Чеде Љиљића и Јована Старчевића.

Испијале су се кафе, вино и ракија "на чокањ и на дец". У почетку су домаћини ријетко улазили у кафане, а младог човјека било је готово немогуће видјети унутра. Атмосфера је била толерантна, чак су и идеолошки противници мирно разговарали настојећи да снагом аргумената докажу супериорност својих ставова. Кафански разговори Јована Сексана и Ристе Купреса били су надалеко познати.

Од игара с картама најпопуларније су биле: таблић, шпиљ, ајнц, шљага, поклапа, злокапа и гарави краљ. Јован Сексан је словио за једног од бољих играча таблића, а добро су играли, најчешће у пиће, Богдан Ђукић и Ђорђе Ђорђић.

Кад се пило, баш се пило, и то данима. Милан Старчевић при повратку из Брчког, гдје је возио сушене шљиве, стављао би тачку на добро завршени посао, испрежући коње испред кафане и, не штедећи вријеме и новац, отпочињао би фешту.

Уколико би неко покушао да напише историју боемије у Кожухама, централно мјесто би морало бити резервисано за Бранка Марјановића, сина покојног Триве. Био је "Привредников" питомац, а након завршетка школе "финанс" у Загребу. У Кожухама је проводио годишње одморе ударајући темеље кафанском животу. Висок, фин, носио је ајнцуг од енглеског штофа, с двоструким преклопом на кругове. Побро га је доживљавао као "праву персону".

Испред кафане "Волан" : Жарко Старчевић, Душан Гостић, Радо Старчевић, Милош Побро и власник кафане Јован Старчевић

У току другог свјетског рата у Кожухама је радило седам кафана. Уз вино, ракију и музику Ристе Грма ратне тегобе су се лакше подносиле. Један од бољих играча билијара у то вријеме био је Јаков, син солунца Теде Мркоњића. Играло се на билијару с "гљивом", коју су звали "хитлер", а Кожушани су искористили прилику да "хитлера" симболично и немилосрдно "туку" у главу.

Доајен кафанског живота у Кожухама Милош Побро у крчми "Код Мице" у Батиној Скели, једући фиш-паприкаш, уз бокал вина и флашу соде, слушао је занимљив разговор четворице Мађара. Били су то "бироши", слуге трговаца, који су некада из Теслића, Завидовића и Маглаја возили жито у Грачаницу, а у повратку кући одсједали су у кафани "Код Пере и Анђе" у Кожухама. Уз бесплатну ракију једном су добили и гас на вересију, у два сата послије поноћи, у кафани Васе Вуковића. "Нигдје таквог села нема", сложили су се Мађари, а Побро одушевљен том констатацијом, "уз музику и вино", дружио се с њима све до јутра.

Традицију добрих кафана у Кожухама наставио је Јован Старчевић, отварајући бифе "Волан" у кући гдје је некад била Перина и Анђина кафана.

Генерације кожушких младића по повратку из Задра, успјешно завршивши "зидарску школу", данима су сједјели код Јована и питали "шта није цијела кафана". Конобарице, које су углавном долазиле са стране, пружале су прилику кожушким младићима да уђу у свијет одраслих. Уз прилично јаку конкуренцију није баш било лако дочекати фајронт.

Прије него што би стекли право да уђу у кафану, кожушки клинци су морали положити испит зрелости у читаоници код Душана Јањића, гдје су мрштећи се испијали прве капљице у животу.

Старих гостију више нема. "Отишли су Тица, Ђоко, Јован, Миленко Мићо...".

Да ли га се сјећате ?

Нема више ни малог човјека великог срца Бране Томановог, кога су Кожушани звали Џапан. Читао је наглас Ћопића, изнајмљивао кожушким коцкарима шпилове карата уз симболичну пинку и правио најбоље врбово пруће на свијету. Дозволу за ношење ловачког ножа добио је у канцеларији Земљорадничке задруге, а свјестан неправде коју му је природа нанијела, на лијевом реверу носио је беџ са ликом Калимера. Умро је 1980.

Не играју се више ни "велике партије". Кожушки коцкари не прелазе Рубикон. Срећко, Сајић, Тучак, Шеки и Купрес више нису у Кожухама. Немања, Жига, Никола, Рудин и Маринковић вриједно тренирају чекајући боља времена. Тренутно су најатрактивнији маратонски шаховски мечеви, које данима играју Новак Каншар и Божо Суша.

Најбољи играч свих времена Милорад Шоло, човјек који је пола живота провео у брзом возу, на релацији Сарајево-Винковци, одиграо је своју посљедњу партију. Кибицере у трансу обливао је хладан зној, када би кожушки "Божа звани Пуб" повлачио даму на осамнаест. Успомену на њега чувају четири кеца с трефовом дамом на његовом надгробном споменику и епитаф: "Шоло, мајсторе".

Битну улогу у кафанском животу Кожушана имале су и двије кафане у Осјечанима. Старије генерације "вријеме су

убијале" у кафани код Спасе и Љубе Игњатовића, а млађи то још увијек раде код њиховог сина Бобића.

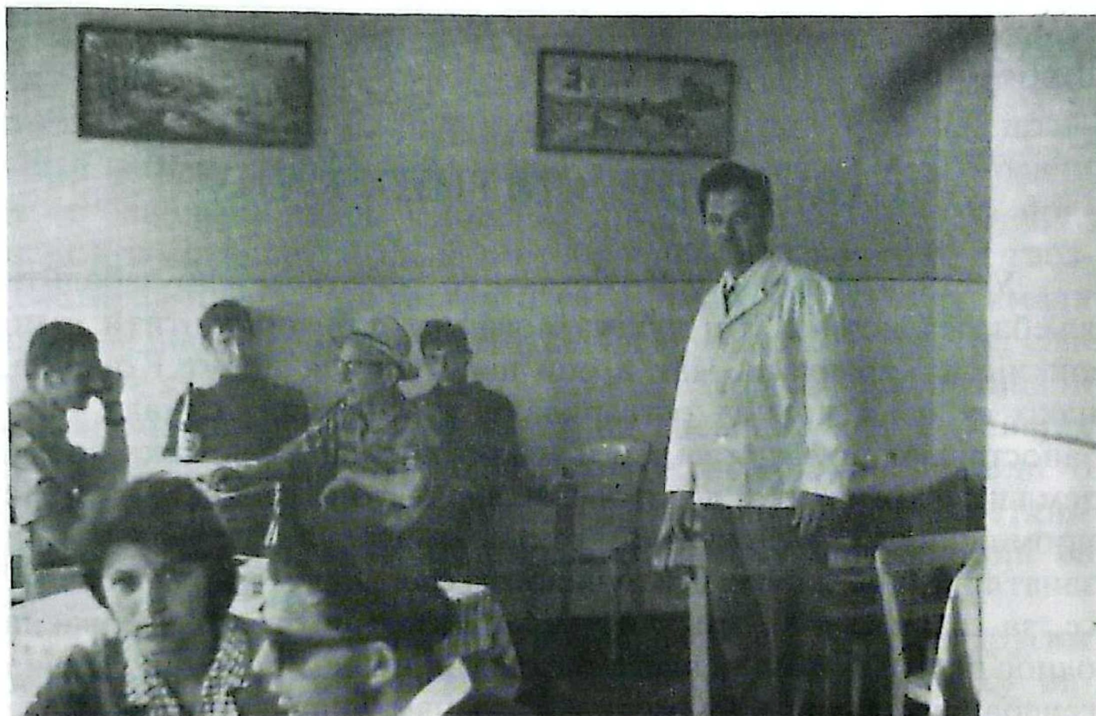

Наставља традицију кожушких угоститеља : Јован Старчевић

Умјетношћу "стрпљивог сједења" данас се досљедно баве Максо и Мањо. Они су и шампиони у читању литературе зване "цртани и писани романи". Максо је власник највеће збирке тих "романа", а Мањо најбољи познавалац дјела Фредерика Ештона. Његову опчињеност "Краљем поноћи" није умањило ни сазнање да је Фредерик Ештон псеудоним Митра Милошевића и да Лунове авантуре не настају на доковима Њујорка него негдје у поткровљу, на периферији Новог Сада.

Кафану "Волан" у Кожухама, данас држе Јованова супруга Миољка и син Бобо. "Чашћавања широке руке" више нема, а основно кафанско правило "Част свакоме, вересија никоме" често се крши. Пије се углавном "на црту", односно "на креду". Посљедице времена и свијета у коме живимо!

Љубомир КАИШАРЕВИЋ

Мајстори златних руку

У стара времена у Кожухама се тешко могло зарадити хљеба без мотике. Тај луксуз могли су себи приуштити само ешкије и Каравласи. Чак и они најимућнији, попут Кондића, иако су већи приход остваривали у трговини, никада нису запостављали обраду земље. Такав однос нашег човјека према земљи задржан је и до данас, и вјероватно се никада неће промијенити. У Кожухама, изузев емиграната, трговац или занатлија није живио искључиво од свог занимања. Увијек су се, за сваки случај, држали земље. Основни разлог за овакав однос према земљи су чести ратови на нашем подручју. Свака генерација данашњих Кожушана је запамтила најмање два рата у свом кратком животу. Због оваквог поимања земље ни у једном рату нису гладовали. Увијек су хранили и збрињавали друге.

Ђорђе Живковић са супругом Јањом и сином Бранком

У најстарија времена већина наших предака сами су себи правили куће, остале зграде, запреге, намјештај, пољопривредне алате, обућу, одјећу, храну и сл. Увијек је било надарених људи који су поменуте ствари правили боље од осталих. Најстарији мајстори су се звали дунђери, ковачи и дрвени мајстори. Дунђери су били стручњаци за зидање фуруна, прављење набоја, шепера, озидавање водице каменом и сл. Ковачи су се бавили обрадом гвоздених предмета. Најчешће су правили примитивне гвоздене пољопривредне алатке као и гвоздене предмете за покућство и сл. Дрвени мајстори су имали највише посла јер је раније готово све прављено од дрвета. Ови мајстори су постајали више из "нужде". Најчешће су потицали из сиромашних кућа. Радили су на дневницу код имућнијих газда "за двије киле курузе". Њихово знање било је више него скромно. Преношено је с кољена на кољено са врло ријетким унапређењима. Најстарији кожушки дрвени мајстор који се памти био је Анто Гостић.

Доласком Аустро - Угарске на власт, као и у свим другим областима живота и рада и у занатској дјелатности су наступиле револуционарне промјене. Страни емигранти идући дтрбухом за крухом преплавили су наше крајеве. Чеси су донијели до тада невиђене ковачке вјештине. Чак је и плуг "видак" добио име по једном од њих. Нашим људима није требало пуно времена да прихвате нови принцип и да сустигну Чехе у знању.

Први ковач новог калибра, који је стасао у Кожухама, био је симпатични "чоечић", велики шаљџија Ђорђа Живковић-Игњатовић. Његове златне ручице су стварале што би очи видјеле. За њега су уобичајени ковачки послови: клепање разних пољопривредних алатки, поткивање коња и сл. били пуко отаљавање посла. Његове ковачке амбиције биле су далеко веће. Он је као и остале његове колеге из тог времена трошио енергију на иноваторске активности. Плуг "видак" којег би намјестио Ђорђа могао је орати сам. Једино га је било потребно прихватити на овратинама. Од дрвета је могао направити све што би неко поручио. За своју душу правио је двојнице и на њима свирао. Био је и једини сеоски "стоматолог". Сам је правио клијешта и помоћу њих вадио Кожушанима зубе. Ђорђа је први мајстор у Кожухама који је бавећи се занатом стекао и углед и имање и показао осталима

да се од заната може солидно живјети. Међутим, упоредо се бавио и пољопривредом.

Његов иноваторски рад га замало није коштао главе. У једном од четири вигња (код садашње куће Неде Марковића) имао је подстанаре - старији брачни пар Спасу и Драгу Николића. Једног кишног дана у вигњу није било муштерија. Ђорђа се упустио у крупне иноваторске послове. Спаса је била сама код куће. Пошла је код Антоније у дућан. Ушла је код Ђорђе у ковачницу и замолила га да припази на питу коју је ставила у рерну. Ђорђа је потврдно климнуо главом не гледајући је.

Спаса се због гужве (дјеца су куповала женчике) задржала мало дуже у дућану. Кад се враћала, код школе је осјетила необичан мирис. Дилеме није било, загорјела је њена пита. Пожурила је што је брже могла. Дим је сукљао кроз отворени прозор. Напипала је кроз густи облак дима рерну и извадила угљенисане остатке пите. Сва бијесна истрчала је напоље и кроз отворена врата заједно са тепсијом убацила питу у ковачницу. Замишљени Ђорђа се тргао кад му је нешто протутњало крај главе и ударило у наковањ. Тек кад је угледао црне комаде пите како клизе са наковња, сјетио се свог неиспуњеног обећања.

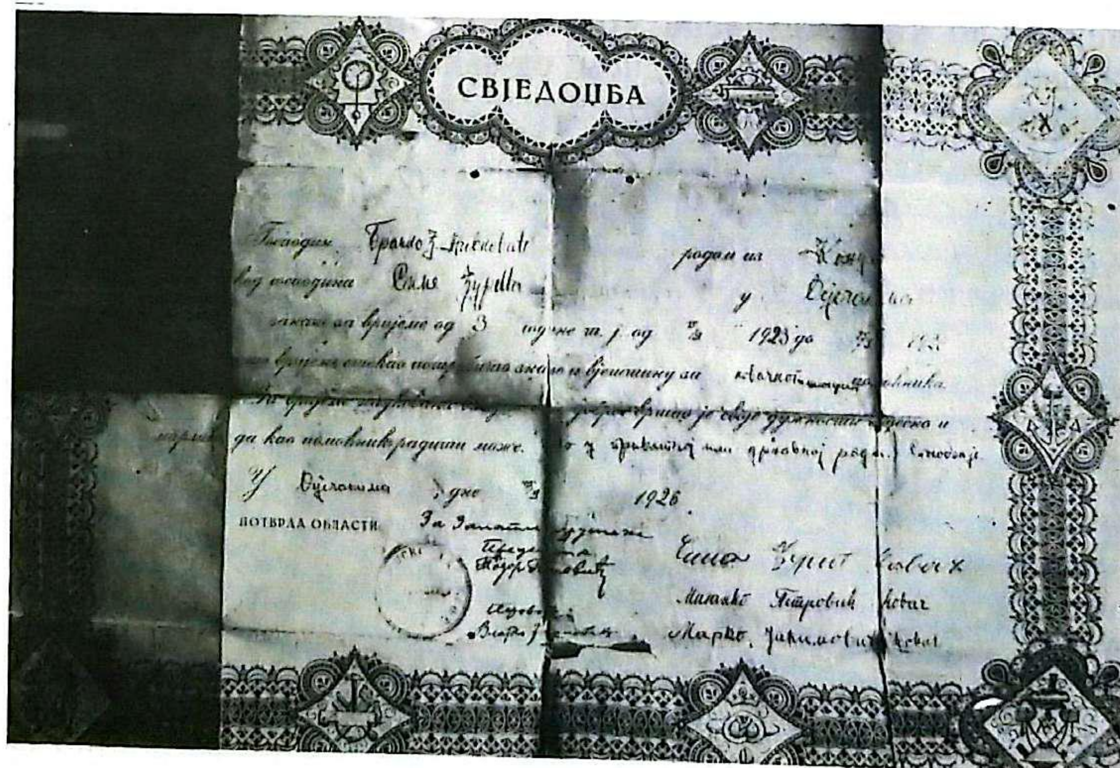
СВЈЕДОЏБА

да као помоћник радити може.

1926

ПОТВРДА ОБЛАСТИ

Завршио занат : Бранко Живковић - Игњатовић

Да ивер не пада далеко од кладе, доказ су тројица Ђорђиних синова: Милорад (Милан), Бранко и Марко. Сва тројица су се бавили очевим занатом. Бранко је од 1923. до 1926. године завршио ковачки занат у Осјечанима, код познатог Симе Ђурића Ђураша.

Поред Ђорђе Игњатовића у Кожухама се истовремено ковачким пословима бавио и Ђорђа Спасојевић Бијелко. Кожушани га памте као нервозна човјека. Разлог таквом његовом расположењу била је његова болест сушица од које је прерано и умро.

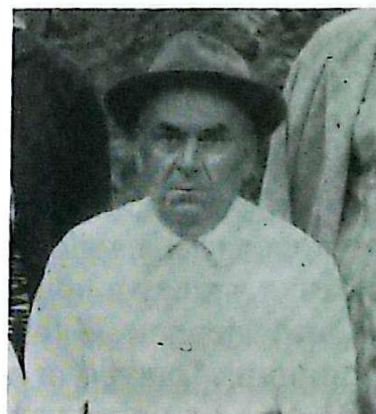

Живко Пајдић

Од 1931. до 1934. године и други Кожушанац је завршио занат код Симе Ђураша. Био је то Живко Пајдић. Да је заиста некада постојао робовласнички систем, најјачи аргумент је тадашњи однос мајстора према шегртима. Ни трећина тадашњих кожушких шегрта није завршила започети занат. Само они који су могли све истрпјети или се нису имали гдје вратити издржали су тортуру. Од свих послова које су обављали за газде, најмање су радили у ковачници. Све домаћинске и домаћичке послове су морали радити. Имао је право свако да их шамара: газда, газдарица, муштерије и ко год стигне. Након завршетка заната и проласка кроз сито и решето код љутог Ђураша, Живко је 1935. године, због јаке конкуренције у Кожухама, одселио у Врањак. Продао је кућу и земљу и купио плац у Врањаку. Слиједеће године деветнаестогодишњи Живко прима на занат шест година млађег сестрића Саву Савића - Маринковића, једно од најнемирније дјеце које се икада родило у Кожухама. Било је то можда "најлуђе школовање" које је икада забиљежено у Кожухама и широј околини.

Савино шегртовање, поред ковачких и других послова, било је употпуњено свакодневном ујаковом порцијом батина. Биле су, према Савином признању, увијек поштено заслужене. Било је дана када се деси чудо па да изостану. Саву би, како он каже, "засврбило" и одмах би се потрудио да смисли неки зијан и добије уобичајену гибиру.

Пошто Живко није био ожењен, Саво је био и домаћица у кући. И дан-данас зна боље од многих наших жена зготовити ручак: скувати пасуљ, укувати питу, опурити кокош, испећи колачиће и сл. Сваки од ових послова био је згодна прилика за неки од зијана и нове батине. Један од већих зијана Саво је направио у посљедњој години свога школовања (1940). Живко, у то вријеме, ем наочит, ем добар мајстор а уз то и неожењен, био је честа мета женских погледа. Често су Врањачанке навраћале у ковачницу да им Живко поклепће тупу алатку, које су неријетко и саме тупиле како би нашле разлог да виде лијепог Живка. Свратила је једне прилике извјесна госпојица (зваћемо је Брђанка) донијевши мотику на клепање. Била је од оних жена којима је природа дала нешто више женскости него што је то уобичајено. Такве као да су створене да праве помутњу у мушким главама. Саво је без газдине команде, јер се то подразумијевало, узео мотику и пришао огњишту. Ставио је мотику у жеру и почео полако да је загријава помоћу мијеха.

Самоувјерени Живко код жена је примјењивао једноставан принцип: "оштро и на прву". Чим је "напредна и назадна" Брђанка учинила неколико додатних јегуљастих замаха куковима, пао му је мрак на очи. Насрнуо је на њу попут гладног вука на ухваћено јагње. Настало је краткотрајно рвање. Брђанкин отпор је скршен брже од сваког очекивања. Њена хаљина била је високо, високо заузгаљена. Саво се случајно обазро и угледао је нешто што ће му остати пред очима до краја живота. Кипила је требавска свилена једрина између квржњавих гаравих ковачких прстију. На мјестима која су руке напуштале и прелазиле на нова, привлачнија, остајале су гараве маснице. У ковачници све се претворило у млохаво дахтање мијеха. Сва три срца су пратила такт Савине ноге на папучици мијеха. Температура у главама је достизала ону на усијаном пурпурном огњишту. Ко зна докле би ово отишло да ипак најприсебнија Брђанка није случајно сусрела Савин укочени поглед и повикала: "Живко, јебо те ћаћа, гледа нас дијете!" Живко је одједном дошао себи и нагло пустио Брђанку. Отресали су се као пијетао и кокош послије гажења. Шокирани Саво и даље је нетремице бленуо у њих двоје непрестано притискајући папучицу. Отријезниле су га газдине ријечи: "Шта ти је с мотиком, билмезу"? Пустио је напаћену папучицу и извадио клијештима рауљасти остатак од некадашње мотике.

Није стигао ни да спусти ужарену масу, већ су га стигле, истина нешто блаже, двије ћушке по глави. Извадио је Живко из шајбока пет динара и послао га да купи нову мотику. У дућану је имао велике муке да објасни због чега купује мотику. Сви су знали да му газда није пољопривредник.

Након завршеног школовања Саво је постао врстан мајстор. Послије смрти Ђорђе Бијелка (1941) прешао је да ради у његовој ковачници код удовице бабе Бјелкуше на трећину. Годину дана касније отишао је у разне војске и у њима боравио до 1947, када се запослио у добојском предузећу "Трудбеник". Године 1952. отворио је приватну радњу и у њој радио седам година након чега се поново вратио у друштвени сектор. Запослио се у добојској "Монтажи" гдје је положио за висококвалификованог мајстора. Чим је добио диплому, поручио је Живку да дође код њега, да попричају о нечему службено. Није Живко поштено ни отпочео, већ је пред њим код пуне чаше ракије стајала диплома. Саво је само прокоментарисао: "Надмашио сам те, ујаче". Живко је пажљиво прочитао све што је писало на дипломи и помало се замислио. Изгледало је као да ће му потећи сузе. Затим се, као што му је то и приличило, брзо тргао и одговорио у свом стилу: "Јебо те они ко ти је то дао"! Саво је био свјестан да је он у ујаковим очима увијек онај немирни шегртић и да ће то и остати до краја живота. Љутње, наравно, није било. Необична љубав и поштовање између ујака и сестрића настављени су уз редовне одласке на славу један другоме. Мало је ко био тужан на Живковом спроводу као Саво. Увијек је био захвалан своме строгом ујаку зато што је начинио човјека од њега.

Саво Савић Маринковић

Саво је и послије школовања наставио да прави зијане. Један од крупнијих направио је послије једног парања жита у пољу са једном нашом земљакињом (зваћемо је Пољачанка). Саво је држао копачицу, а Пољачанка је водила коња. Све вријеме парања поглед му је

лебдио над Пољачанкиним преплануним глатким листовима ногу. Смишљао је план како да их бар дотакне. На крају, опредијелио се за тактику ујака Живка, па шта буде. За сваки случај сачекао је да прво заврши посао. Чим су пропарали посљедњи редак и свезали коња за кола, навалио је у ујаковом стилу на Пољачанку. Иако је код жена имао доста успјеха, овај пут је наишао на "тврдо". Пољачанка, одлучна да "не да", прибјегла је убојитом оружју. Пустила му се на тренутак док га није сподбила за "зло мјесто", за "божијаклук", како он каже, снажно га стезала и вртила на све стране. Истовремено је тукла Саву бичаљом по глави коју је држала у другој руци. Баксузни зијанћер је "балансирао" колико је било могуће уз преклињање да га пусти. Пустила га је тек кад се заклео свим својим да је никад више неће ни пипнути.

Данас на добојској регији нема бољег ковача од Савиног сина Милана. Гледајући га како обликује ужарено жељезо, стекне су утисак да ништа на свијету није лакше од тога урадити. Миланови синови Саво и Стево такође су се прихватили чекића и наковња.

Поред ковача у Кожухама су се почетком вијека појавили и столари са новим схватањима. Најпознатији су били: Лука Мићић - Димитрић и Васо Мићић Рус (надимак добио што је био у заробљеништву у Русији у првом свјетском рату).

Тишљерске послове су радили углавном емигранти. Најбоље синије правио је извјесни Швабо Франц, аустроугарски емигрант. Руски емигрант Валентин (нико му не зна презиме) такође је био добар тишљер. Био је из грофовске породице. Учио је за попа. У тадашњој Русији обичај је био да сваки поп мора имати један занат. Валентин је изучио тишљерски. То му је добро дошло послије емиграције након октобарске револуције. У Кожухама се оженио Гроздом Ђурић-Карић с којом није имао дјеце. Касније су у добре тишљере стасали Бошко и Недо, синови Јована Живковића.

Коларским занатом су се бавили: Стево Пребјег, поријеклом Крајишник, Јован Недић и Антин син Спасоје Гостић Патан.

Први и једини шустери у Кожухама били су Томан Старчевић и Алекса Симић Шуцо (тепали му умјесто шустер звали га Шуцо). Занат је завршио код неког Швабе у Теслићу. Држао је радњу прво крај цесте а касније у Пољацима. Ко-

жушани га највише памте из периода пред смрт. Након женине смрти (1970) није се шишао нити бријао. Дјеца су га упоређивала са свецима са икона. Први је у Кожухама увео обичај дизања споменика самом себи, за жива себе.

Алекса Симић Шуцо

Поред Модричанина Пере Креке у Кожухама је пекарске производе справљао Јован Симић.

Најнеобичнијим занатом бавио се Јошко Михаиловић. У црквеном Домовнику пише да је родом из Клокочева, општина Трњани, срез Славонски Брод. Занимање му је било коритар.

Кожухе су прије другог свјетског рата имале два фотографа. Били су то Богдан Савић-Девић и Владислав Лапшински. Владислав је имао и машине за плетење чарапа.

Први кожушки зидари били су Саво Марковић Чупо, Јаћим Лукановић Катура и Милан Митровић Жупа. Милан Жупа је 1948. године завршио у Сарајеву курс за палира (пословођу). Први зидари послије другог свјетског рата су завршили занат у затвору као политички затвореници, међу којима су Никола Старчевић, Димшо Јошић и Богдан Гостић Иго. Своје знање су примијенили под диригентском палицом Милана Жупе на изградњи Дома културе у Кожухама (1948). Други зидари из овог периода су завршавали курсеве и занате највише на омладинским радним акцијама. Данас Кожухе можда имају више зидара у односу на број становника и од чувене Црне Траве. За то је најзаслужнија задарска зидарска школа. У Задар је 1966. године први отишао са групом радника Ђорђо Гостић Патан када је направио прву кућу. Убрзо су иза Ђорђе одвели своје раднике и друга двојица кожушких обртника: Никола Старчевић Аџин и Новак Каишаревић Каишар. Затекли су стари дио града и свуда унаоколо камењар, остругу и њакање магараца. Када су 1990. године посљедњи пут тамо боравили,

оставили су иза себе на стотине рала покривених велељепним кућама. Тешко је наћи мушкарца у Кожухама који није бар петнаест дана иргетовао у Задру. Најједноставнији начин да се види море био је да се са неким од обртника оде у Задар. Уобичајена шема је била: пола-пола. Десет дана се ради, а десет купа. Односила се на ђаке, студенте и оне који су узимали годишњи одмор у државним предузећима. Остали су почињали иргетујући, да би временом стигли до мајстора и обртника. Задар је био примјер европске продуктивности рада. Радило се дванаест сати дневно, али се добро и зарађивало. Најнижа иргетска дневница је била око 40 њемачких марака.

-СТОЛАРИЈА-
-АЛАТ ЗА ИЗРАДУ КАЦА-

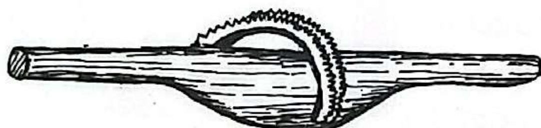

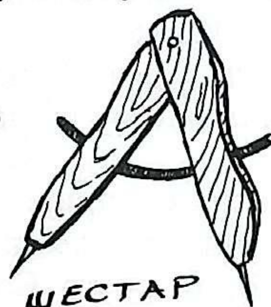

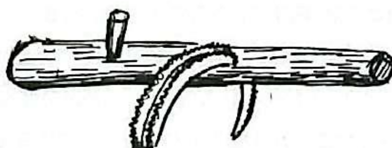

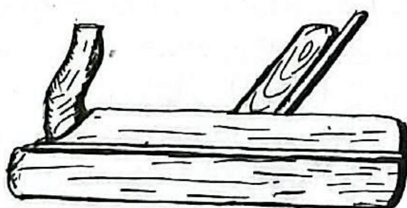

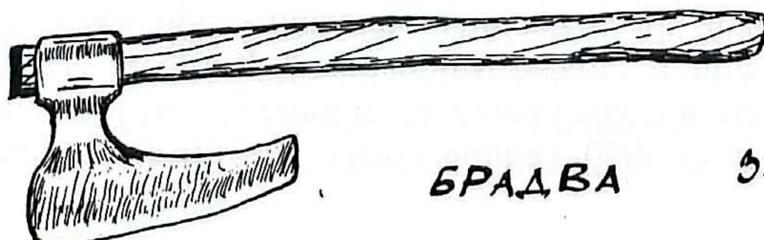

Од старих и данас заборављених алата најинтересантнији су: брадва, шујак (скобла), просијек, просјекач, кесер, подуторњак, облић, шараман и шестар.

БРАДВА је по облику слична брадвиљу. Постоји лијева и десна, зависно којом руком се ради. У десне као и код брадвиља, дршка је закривљена удесно од сјечива да би се лакше тесала дуга за каце, фучије, бурад, шкрафови и сл. Сјечиво јој је дуго око 20 , а дршка око 40 центиметара.

ШУЈАК са једне стране има главу као код чекића, за ударање ексера. С друге сране налази се мало сјечиво, накривљено према дрвеној дршци дугој око 40 центиметара. Сјечиво је трапезастог облика, на врху широко око осам центиметара, са отвором за вађење ексера.

ПРОСИЈЕК и ПРОСЈЕКАЧ: Просијек је "сикира" без пете. Сјечиво је дуго око 15, а широко око пет центиметара. Просјекач има исте димензије, с тим што му је сјечиво окренуто за деведесет степени у односу на просијек. Обје алатке насађене су на дрвену дршку дужине око 70 центиметара. Служе за пробијање отвора на дрвету.

КЕСЕР је мала алатка слична крампу. Оба сјечива служе за тесање дрвета. Насађен је на кратку дршку за једну руку.

ПОДУТОРЊАК је полукружни алат са једним или два реда зуба. Дворедни има кроз средину један додатни зуб. Има изглед и величину полусавијеног палца и кажипрста заједно. Насађен је на дрвени члијен. Служи за стругање жљебова (утора) на кацама и фучијама у које се ставља дно. Приликом употребе користе се обје руке.

ШЕСТАР је сличан данашњем, школском. Оба крака су му направљена од дрвета. На врховима се налазе гвоздени шиљци. Кроз краке пролази дрвени савитљив клип пречника око шест милиметара. Краци су дуги око 25 центиметара. Шестар је служио за одређивање пречника каца, фучија, точкова и сл.

Све, све, али занат

Од пет основних сировина које су им биле потребне за производњу одјеће и обуће стари Кожушани једино нису могли произвести памук. Све остало: вуну, конопљу, лан и кожу производили су сами и правили: без, сукно и нештављену кожу.

КОЖА: Најчешћа обућа наших предака били су опанци путравци. Прављени су од нештављене коже. Длакави дио телеће коже је окретан унутра. Од коже су још најчешће прављене постекије и мјешине за ношење жита у млин.

ВУНА: Овце су шишане у априлу и мају, док је новопридошлим јањцима вуна скидана у вријеме Илине. Вуна се затим прала врелом водом у дрвеним, непропустивим посудама. Чешљала се рукама, најчешће на сијелу. Након чешљања, влачила се на гребенима. Послије влачења слиједило је предење на прели. Добијени отпад зове се поучица и служио је као потка за ћилиме, поњаве и сукно. Испредена вуна је била спремна за плетење одјевних предмета и за ткање сукна, ћилима, поњава, торбица, тканица и сл.

КОНОПЉА: Сијана је у прољеће. Чупала се кад процвјета, око Петрова дана, и то само она са цватом, звана изборњача. Конопља која нема цвата (умјесто цвата су "ћубице") зове се сјемењача и чупала се у јесен. Почупана конопља је везана при врху у снопиће. На моткама се носила у воду, најчешће на Босну или Бргулску ријеку. Потапала се у воду тако што је притискана камењем. Послије пет до десет дана, пошто би надошла (кад влакно почне да се одваја од стабљика), вађена је из воде и након сушења на трави, док не провене, ношена је кући. Почупана сјемењача садијевана је у пластиће и остављана да се ужегне како би се узело сјеме.

Даље је прерађивана као и изборњача. Код ње је био проблем што се брала касно па ју је било тешко осушити. То се чинило прислањањем уз фуруну. Често се дешавало да се тако запали и кућа. Прва фаза прераде одвијала се на ступи, гдје је одвајан отпад звани "поздер". Након ступе влас се провлачила кроз трлицу. Добијени отпад су кучине и служио је као потка за ткање поњава кучинарки. Послије трлице влас је провлачена кроз гребачу. Тако припремљена влас у даљој преради прела се помоћу "друге" и тако спремала за ткање беза.

ЛАН: Сијан је у прољеће а чупао се о Петрову дану исто као и конопља. Сијао се уз обавезно приношење жртве, да неко из куће не би настрадао. На ланишту се клао пијетао. Лан је слабијег квалитета од конопље јер му је влас краћа. Пререћивао се на исти начин као и конопља. Сјеме му је узимано лупањем пратљачом на каменој плочи. Од лана се поред беза најчешће правио конац, претходно препреден на препредачу.

ПАМУК: Кориштен је бијели за ткање свечане и жути за израду радне одјеће. Купован је у разним паковањима: "литра" је садржавала пет, "тура" десет, а "туце" дванаест канчела памука. За прављење мушких гаћа кориштен је распреденик--четверац. Сиромашнији Кожушани су правили и кошуље од ове врсте памука.

За прераду вуне, конопље, лана и памука кориштене су слиједеће направе:

ПРЕЛА је дрвена направа за предење вуне. Дуга је око један метар. На једном крају има облик лопатице, широке око петнаест и дуге око тридесет центиметара, на коју се ставља кудеља вуне. Проширење је изрезбарено и има три обавезна зареза кроз које пролази канап којим се везивала кудеља. Остатак преле има облик пљоснатог штапа ширине око два центиметра који се стављао за појас приликом предења. Обичај је био да се, кад дјевојчица први пут преде вуну, запали шибица са жељом да новопечена предиља буде брза као што клипић брзо изгори.

ВРЕТЕНО је дрвени предмет дуг око четрдесет и пречника око један центиметар, зашиљен на оба краја. При доњем крају има зарез да предиво не би спадало с њега. Користило се тако што га је предиља вртила кроз прсте и намотавала предиво.

ДРУГА има исти облик као и вретено, само је нешто већа и дебља. Служила је за предење потке за поњаве и сукно.

СТУПА је састављена од двије букове полуге повезане осовином. Горњи дио је покретан и на радном дијелу има зупце који се уклапају у жљебове на доњем дијелу. Током рада изнад ступе се поставља срг на који се наслања особа која је покреће. Покретање се вршило наизмјеничним притиском ногу на оба краја горње полуге. Друга особа је стављала конопљу- набојнице (мали хватови за руку) или лан у отворене чељусти ступе и одвајала влас од поздера.

ТРЛИЦА, метар дугачка дрвена полуга, састављена је из два дијела спојена осовином. Горњи дио има преко читаве дужине зуб који се уклапа у жљеб на доњем дијелу. На једном крају покретног дијела је фиксиран дрвени, а касније метални нож. Користила се тако што се једном руком провлачила конопља или лан а другом подизала и спуштала покретна полуга.

ГРЕБАЧА, око метар и по дуга букова даска, а на којој је на средини окомито постављан пола метра дуг чешаљ од истог материјала. Користила се тако што се влас превлачила, ручица по ручица (један хват), преко чешља.

ГРЕБЕНИ су пар лопатица дугих и широких око петнаест центиметара са дршкама за руке. На једној страни имају гвоздене зубе дужине око десет центиметара. Помоћу њих се чешљала вуна објема рукама.

ПРЕПРЕДАЧ је дрвена округла направица сличних димензија као и вретено. На горњем крају има округло проширење на којем стоји кукица кроз коју пролази предиво. Може имати још једно проширење како би могло да стане

више предива. Служи за упредање више крајева предива у једно. Користи се тако што се крајеви објешеног предива завежу за њега и снажно заврти објема рукама тако да се само намотава.

РАШАК, рачвасти комад дрвета, дуг је око осамдесет центиметара са окомито прикованим комадом дрвета у облику слова Т. Служило је за формирање канчела тако што се предиво намотавало уздуж преко рачве и Т наставка.

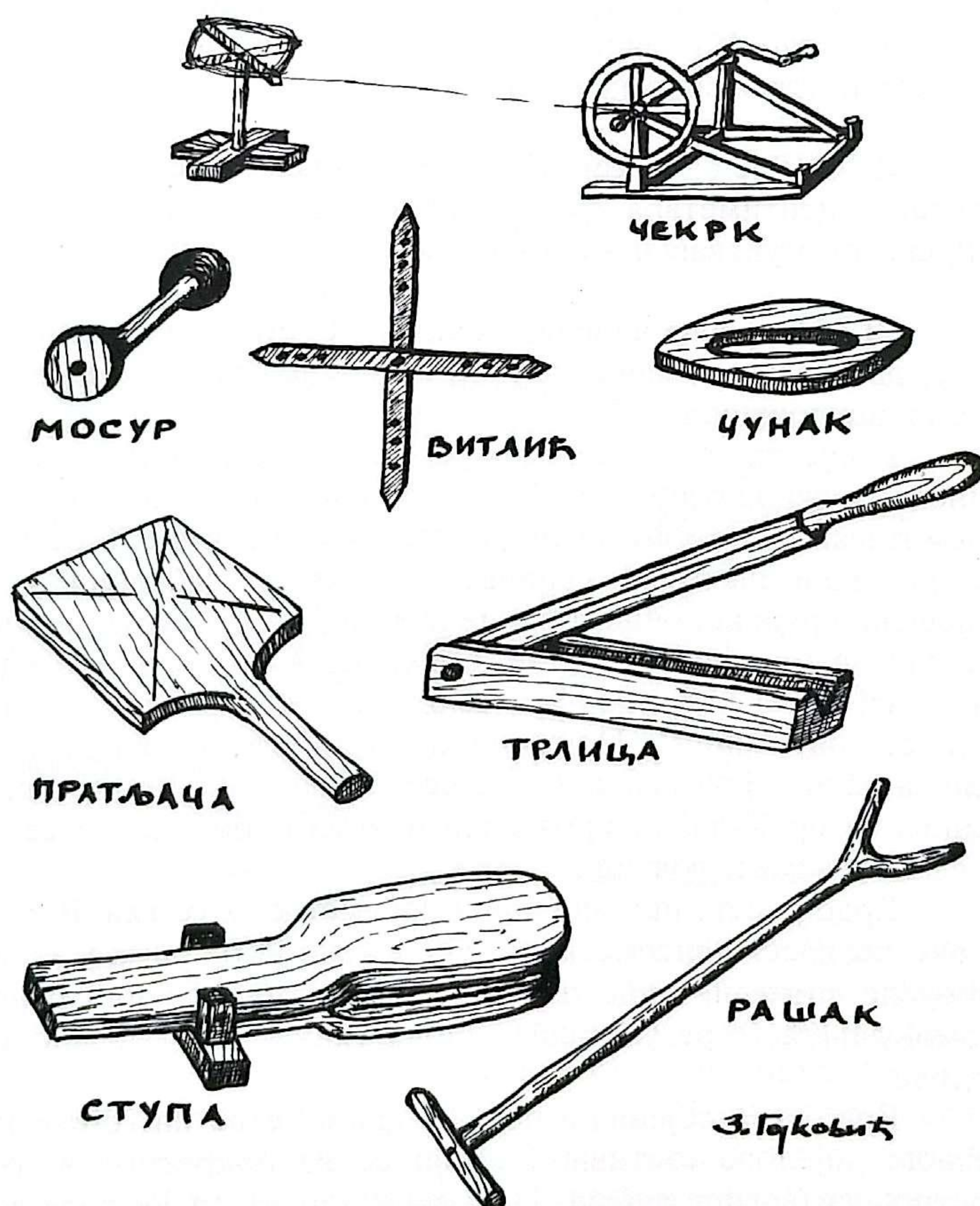

ВИТЛИЋ је крстаста дрвена направа чији су краци дуги око пола метра, постављена на постоље око којег се може окретати. На крајевима кракова избушене су рупице гдје су се стављали клипићи на које се навлачило канчело.

ЧЕКРК, дрвена направа састављена из правоугаоне конструкције ширине и дужине око метар и висине око пола метра. На средини конструкције постављено је вратило на чијим крајевима се са једне стране налази ручица помоћу које се окретао. Са друге стране вратило је стањено и на њега се стављао мосур. На чекрку се намотавало предиво на мосуре са канчела постављеног на витлић.

МОСУР је од меког дрвета направљена цијев дужине око тридесет центиметара са проширењима на крајевима. Проширења омогућавају намотавање веће количине предива.

СТАН, дрвена направа за ткање. Састоји се из двије стативе, два вратила, двије колотуре, брдила, брда, два сапона, нити и подложника.

Прије ткања одређивали су се пасми (ширина ткања), односно дужина основе мотањем у канчеле на рашку и њеним премотавањем помоћу витлића и чекрка на мосуре. Мосури су се натицали на тање клипове који су се забадали у два објешена краја конопца, тако да је добијена конструкција подсјећала на морнарске љестве. Сваки крај са мосура се одмотавао на одређену дужину и омотавао око дрвених колчића који се зову "чини". Поједини намотај зове се жица. Једна основа обично је имала око тридесет жица. Тако припремљена основа се провлачила кроз брдо и нити и омотавала се око предњег и задњег вратила.

Брдо је исте ширине као и предмет који се тка. Широко је око петнаест центиметара. Састављено је од рама у који су забодене ситне летвице између којих се провлачила основа. Помоћу њега се регулисала финоћа ткања. Постављало се у брдило.

Брдило је објешено помоћу двије летве на горње конзоласте дијелове статива. Састоји се из покретног и непокретног узубљеног дијела. Покретни дио се креће горе-доље по летвама.

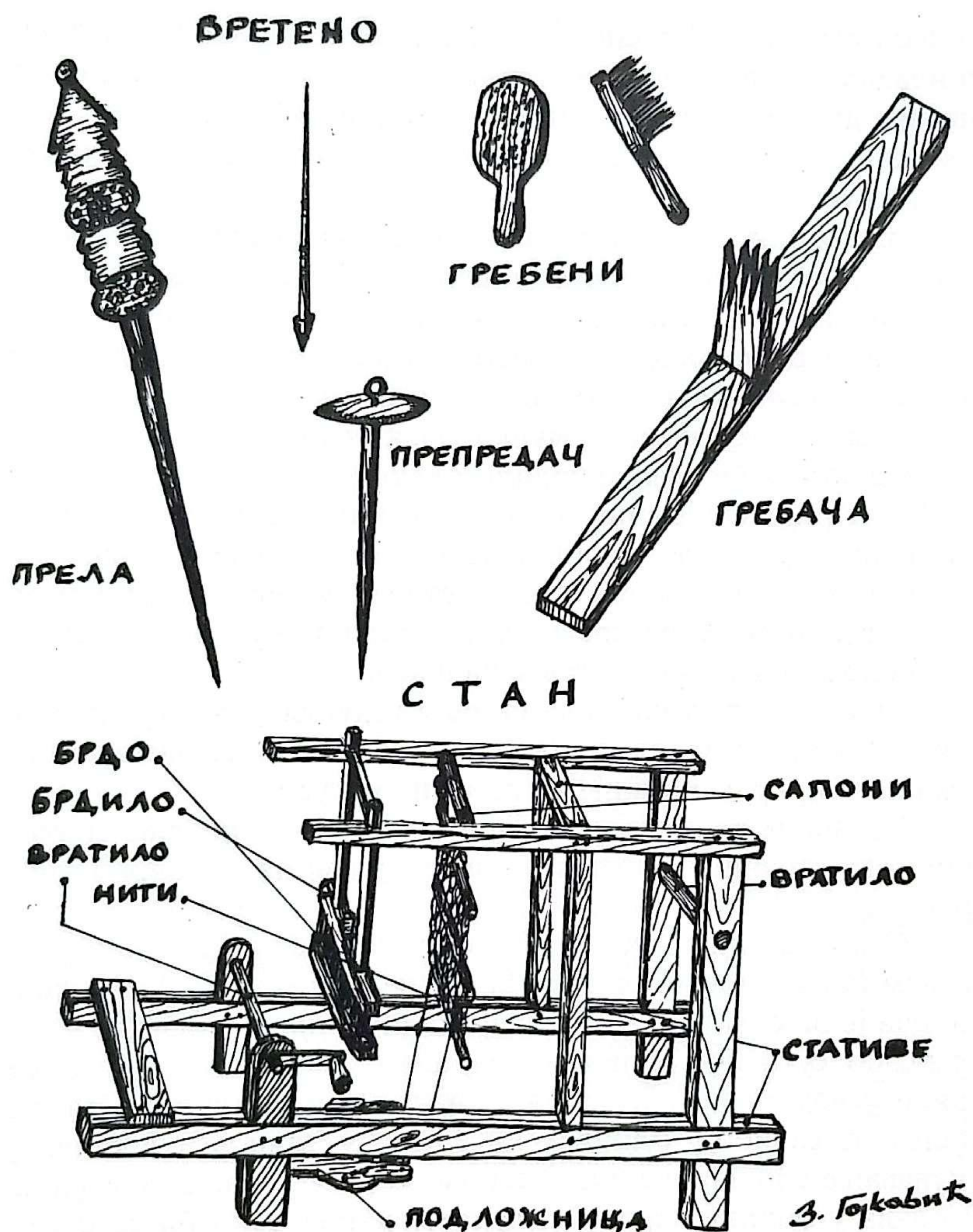

Нити се састоје од најмање два, а највише четири штапа међусобно повезана дебљим памучним концима. Између конаца су провлачени крајеви основе. Свака нит је повезана са једном колотуром и једном папучом од положника. Основна им је функција да праве "зијев" - да мијешају жице послије сваког притиска на папучицу како би се добило што чвршће ткање. Најфиније ткање добијано је ткањем у четири нита.

Колотуре су објешене на горње дијелове статива. Свака је састављена од двадесетак центиметара дугог дрвета у који су стављана два ужљебљена точкића око којих су омотавани дебљи канапи, на другом крају свезани за папучице подложника који пролазе кроз један од нита.

Подложник је полуокругла букова даска са урезима у које су помоћу осовина причвршћене покретне папучице које је ткаља притискала ногама када је жељела да мијења зијев.

Ткање се вршило тако што је ткаља ногом притискала једну од папучица на подложнику и у направљени зијев провлачила потку помоћу чунка. Након сваког провлачења потке услиједио би ударац брдилом како би ткани предмет био чвршћи. Прије слиједећег провлачења потке притискала се друга папучица и на тај начин правио нови зијев на основи.

Чунак је тридесетак центиметара дуг елипсасти комад дрвета издубљен кроз средину. У средини чунка се налази чивија од жице на коју се стављала цијев.

Цијев је дуга толико да стане у издубљену унутрашњост чунка. Обично је прављена од чешљуге. На њу се намотавала потка на чекрку на исти начин као и на мосуре.

Откани материјал ткаља је намотавала на предње вратило помоћу сврачице (ручице) која се налази на његовој десној страни.

Сукно добијено ткањем се због финоће ваљало на ступама. Тим послом бавио се неки Госто из Палежнице. Изваљана тканина је на овај начин омекшавана и добијала је изглед чоје. Изваљано сукно се вранило (фарбало у црно) тако што се кувало у води у коју је претходно стављана сачибоја. Након вађења из сачибоје сукно је кисељено у течности добијеној откувавањем јошикове или јасенове коре у води. Сачибоја се куповала у облику наранџастих груменчића. Ако би се сукно скувало у самој сачибоји, попримило би исту боју. Посљедње Кожушанке које су вранила сукно биле су Милка Андрић и Василија Ристић.

Опредена вуна се често фарбала у скуваној ораховој кори у води.

Стари Кожушани су одржавали хигијену тканина помоћу парјеница и пратљача.

ПАРЈЕНИЦА, прављена је од дебелог шупљег балвана, дужине око једног метра. Шупљина је обрађивана тадашњим алатима. Постављала се усправно на лупатке (комаде даске). Приликом прања у парјеницу је сипана лукшија, потом се стављао веш, па се поново сипала лукшија и све се заливало кључалом водом. Након неколико сати веш се носио на потоке или на Босну и прао помоћу пратљача.

ПРАТЉАЧА је дрвени комад квадратног облика ширине и дужине око тридесет центиметара. На једном крају има дршку. Са доње стране је равна. Приликом прања веша њоме се удара по платну које се мокро ставља на камену плочу или даску.

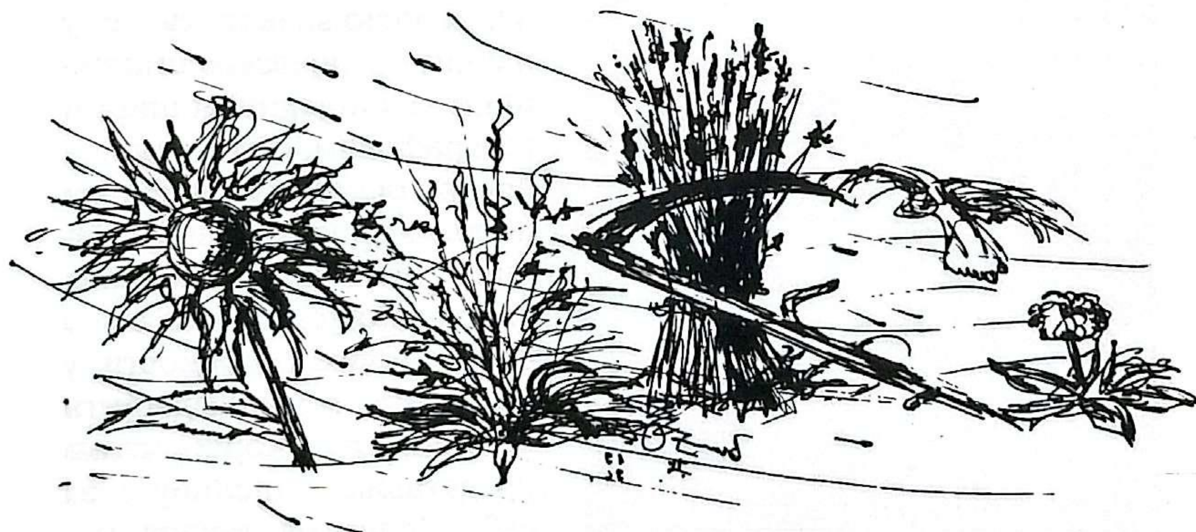

Добрила БЈЕЛИЋ

Традиционална ношња

Основне карактеристике ношње у Кожухама

Све до краја 19, па и у првој половини 20. вијека постојала је већа разлика у одијевању становништва на ширем простору. Ова се разлика испољавала у првом реду између градског и сеоског становништва, а затим између појединих мањих и већих области.

Симо и Симуна Ђукић на дан вјенчања 1910. (младина ношња је комбинација старије и елемената новије ношње

У сеоским ношњама разлике су биле много веће, а испољавале су се у начину одијевања становништва у појединим ширим географским областима, у кроју основних дијелова ношње, орнаментици и начину ношења појединих дијелова одјеће. Тако се на основу ових особености у ношњама могу издвојити области од којих свака представља цјелину за себе. Једна од таквих мањих етно-географских области је и област Требаве у коју спадају и Кожухе.

Народну ношњу на селу до првих деценија 20. вијека израђивали су сами сељаци, углавном жене, а неке дијелове ношње радиле су сеоске или градске занатлије (терзије и абаџије).

Материјали употребљавани за израду ношње били су највише израђени од лана, ријеђе од конопље, вуне и коже.

Памучно платно, које је много употребљавано у градској ношњи, почело је на село продирати крајем 19. вијека.

Употреба нових материјала за израду појединих дијелова ношње неоспорно је утицала на измјену кроја тих дијелова, а са тим у вези били су и нови називи. И поред свих тих ситнијих промјена, може се рећи да су ношње, какве су биле крајем 19. вијека, углавном сачуване до времена између првог и другог свјетског рата, да у основи нису измијениле битне карактеристике, нити су изгубиле своје локално обиљежје.

Много крупније промјене настају у ношњама тек иза другог свјетског рата. Са новим друштвеним условима живота и појачаном индустријском производњом, долази и до све већег одласка не само мушког већ и женског становништва из села у градове, што, дакако, повлачи са собом и промјене у начину облачења, која се све више креће у правцу изједначавања са градском модом.

Старији тип ношње: Стефан Митровић (сједи) је у зимској ношњи, а Милан Марић у љетњој. Симка Митровић је у зимској ношњи са сукненом хаљином - -гуњином

Све ове опште карактеристике односе се у цјелини на Требаву, а и на Кожухе као њен дио.

Женска ношња

Основни дијелови женске ношње су: кошуља, гаће, јелек, гуњић, тканица, чарапе, опанци "путравци", а касније

гумени; ношња на глави је различита код дјевојака и удатих жена. Зими се носе гуњеви.

Кошуља се прави од беза "полувјерца" за сваки дан, а од "узводног" за празнике. Кроји се из једног дијела, на грудима просјечена и са мало набраним, уметнутим клинима испод руке. Рукави су такође из једног дијела и равно нашивени, дуги су и широки. Око врата је уска крагна-"колијер". Почетком овог вијека на крагну се додавала куповна чипка или платно набрано на "риш". На овим кошуљама нема веза, само су ивице скута и рукава опшивене или поткићене уском чипком.

Јелек се кроји од куповног платна различитих боја; млађе жене и дјевојке су носиле свијетле боје, а у новије вријеме се кроји од црног глота. Украшена је срменим ширитима, по њему нема веза и закопчава се испод груди.

Гуњић се носио преко јелека. Кројен је од четворотканог, ваљаног сукна, бојеног у јошиковој кори са додатком "кала" (жељезна пиљотина". Дуг је до струка, не закопчава се и без рукава је. Богато је украшен тамнобордо гајтанима и бијелим и жутим срменим ширитима у вегетабилном орнаменту. Израђивале су их занатлије.

Тканица је уска, са зупчастим шарама у разним бојама и опасује се чврсто око паса. Тако опасана тканица набере кошуљу напријед, тако да позади не пада право већ набори иду косо према напријед.

Прегача је овдје некада ношена, али је давно изобичајена. Стављале су их дјевојке на дан вјенчања и биле су знак удатих жена. Правоугаоног су облика, доста уске и кратке, са геометријским шарама у двије до три боје, поткићене кратким црним ресама.

Чарапе су биле шарене, вунене, а мотиви су вегетабилни.

Опанци су "путравци" од неучињене телеће коже и свако је правио за своје укућане.

Гуњ је облачен зими преко свих наведених хаљетака. Шивен је од црног, ваљаног сукна "бугарије", дуг до кољена, богато украшен везом, црвеним и срменим гајтанима и зехом у спиралним мотивима.

Ношња на глави се разликовала код дјевојака и удатих жена: дјевојке су плеле косу у једну плетеницу и пуштале је низ леђа. Преко су стављале јаглук са китом од вуне и свиле у

више боја. Дио који је падао низ леђа украшаван је улаганим везом. На дан вјенчања су дјевојке стављале плићи тамнобордо фес поткићен дугим, црним свиленим ресама и он је био саставни дио ношње празничне младе до године дана брака.

Удате жене су косу плеле у двије плетенице и омотавале их око главе. преко њих се ставља комад црног платна а по њему крпа, у виду пешкира, од дебљег памучног беза. Права је умјетност била пребацивање крпе на глави са једне стране на другу а да се на тјемену види вез. Пребачена крпа се учвршћивала прибадачама и башлијама.

Накит је био једноставан и занатске израде. Носиле су се углавном пафте филигранске израде, белензуке и оквири за ђердан, такође од филиграна, а понека жена је имала и дукате. Накит је уопште био привилегија богатијих. Сиромашније жене су саме себи правиле накит од приручног материјала и перли. Данашња женска ношња је значајно измијењена. Кошуље су скраћене, у струку сјечене и богато нафалтане, украшене везом у вегетабилним мотивима. Јелеци су од црног глота или кадифе, украшени ширитима и шљокицама.

Кожушанка Боса Марковић у новијем типу ношње

Преко кошуље се носе кецеље од глота или сатена, нафалтане у струку и са бордуром у везеним вегетабилним мотивима. Чарапе су од бијеле вуне, а опанци су гумени. На главу се повезују крпе-мараме квадратног облика и везују се позади. Па и оваква, модификована, употребљава се само у изузетним приликама. Свакодневна одјећа је изједначена са градском.

Мушка ношња

У основним елментима, мушка ношња се није мијењала попут женске. Послије првог свјетског рата у мушку ношњу је ушло нешто елемената србијанске ношње, што је дјелимично измијенило горње хаљетке у кроју и материјалу, а умјесто шешира ушла је у употребу шајкача. Ове измјене су биле краткотрајне и врло брзо из тога је мушка ношња изобичајена и замијењена градском одјећом. Данас се ова ношња, као и женска, облачи у специјалним приликама.

Основни дијелови су:

Кошуља од истог беза као и женска. Кроји се из једног комада са прорезом на грудима и клинима испод пазуха који се јако шире; рукави су дуги и широки, око зглоба сужени широм "маншетом". Није украшавана везом.

Гаће су кројене од обичног "мелезног" беза, дугих и не много широких ногавица. Љети се преко њих носила кошуља.

Тканица је нешто шира од женске, са зупчастим шарама и опасује се преко кошуље. Почетком овог вијека у употребу улази широка "улагана" тканица, углавном црне основе, по којој су разнобојном вуном и свилом изведени геометријски мотиви, или стилизовани биљни.

Гуњић се облачи преко кошуље. Кројен је од црног ваљаног сукна, без рукава је и не закопчава се. Украшен је гајтанима и ширитима исто као женски.

Умјесто гуњића, празником се носила **јечерма** од црне чохе, на прсима везена срмом и са срменим пуцадима по рубу... Преко јечерме се облачио **фермен** од истог материјала, богато везен гајтанима, срмом и зехом. Преко свега се некада носила торба **"прекорамепица"**, ткана од вуне, а касније кожна торба **"шарпељ".**

Чарапе су биле тамније боје и рељефно плетене.

Опанци су као и женски "путравци". Опанци "плетењаци" и "каишари", занатске израде, носили су се само у свечаним приликама и били су привилегија богатијих.

На глави су мушкарци носили **фес** тамне боје, а ожењени су око њега омотавали црвени вунени шал "крмез". Врло рано, у односу на неке друге крајеве, у употребу су ушли шешири са равним или на страни мало савијеним ободом. Након првог свјетског рата у употребу улазе шубаре и капе "шајкаче". До почетка овог вијека старији мушкарци су носили перчине.

Зими су се носили **гуњеви** од тамно бојеног сукна, кројени и украшени исто као женски. Поред домаћег сукна употребљавано је и увозно. имућнији су носили врло цијењене и скупе "крпне гуњеве" од сукна које је на наличју имало ресе.

Од сукна су кројене и "чакшире", невеликог тура и са уским ногавицама. Облачиле су се преко гаћа, које су за зиму кројене са ужим и краћим ногавицама. Празником су чакшире код богатијих биле од мрке или црне чохе, украшене бордо гајтанима, а ногавице су се завршавале "капцима" који су покривали горњи дио стопала.

Дјечја ношња се није разликовала од ношње одраслих, осим што су горњи хаљеци били без или са мало украса.

Све дијелове одјеће од беза или памучног платна кројиле су и ручно шиле жене за потребе своје породице. Горње хаљетке од сукна или чохе кројили су и шили или надарени самоуки појединци или мајстори занатлије. Самоуким мајсторима су сукно и чоха ношени а мајстори занатлије су углавном ходали по селима, и када са домаћином "нареде" посао, остајали би у тој кући док посао не заврше.

Половином 19. вијека поједине богатије куће почињу слати дјецу на изучавање заната, па и кројачких. Тако су Кожухе добијале своје школоване занатлије, који су се мање или више успјешно бавили и кројењем и шивењем. Један од бољих мајстора био је Бранко Сексан, који је отварањем "Сингерових" представништава био за ово подручје њихов заступник и истовремено механичар за поправку машина.

Неки народни обичаји

И у циклусу годишњих обичаја три су најважнија: уз прославу Божића, Васкрса и крсне славе.

Обичаји уз прославу Божића

Циклус божићних обичаја започиње божићним постом у оквиру којег су и опходи "коледарица" са маскама. Обредне радње око Божића и на сам дан празника почињу на Туциндан. Тога дана се коље и на ражањ ставља печеница (некада је то била овца, а данас прасе). На тај дан не ваља тући дјецу јер се вјерује да ће им током године "скакати чиреви".

На Бадњи дан, пред зору окупљају се мушкарци из заселака и у групама одлазе у шуме да сијеку бадњаке и шушњаре. Када се одабере храст који ће се сјећи, назове му се "Помоз' Бог и добро јутро", а онда се засијече према истоку и тај први ивер се носи кући. Храст треба да буде "шушњараст" - - на врху разгранат, да би шушњар, који се одмах у шуми одсијеца од стабла, био бољи. Доносиоца бадњака и шушњара пред кућом чека домаћин: међусобно се поздраве са "Добро јутро и сретна Бадњица" и посипају се кукурузом.

Бадњак се прислони уз кућу. Шушњаром домаћин очисти таван и чађ прво у кући а потом и у осталим зградама. Када се заврши чишћење, шушњар се такође прислони уз кућу.

Током дана се пеку печенице, а почетак и крај печења би се означавао пуцањем. Док се ражњеви окрећу, комшије су довикивале један другог, питајући "Видим ли се?" Позвани би обавезно одговарао: "Видим, видим!", без обзира да ли га стварно види, јер се вјеровало да, у супротном, онај ко је звао неће дочекати слиједећи Божић. Након позитивног одговора, позивач би наздрављао позваноме и тако би се сви измијењали.

На Бадње вече уноси се бадњак и ставља на ватру. Уноси га домаћин, а домаћица на вратима кукурузом посипа и њега и бадњак желећи сретну и честиту Бадњицу, на шта јој домаћин одговара: "Жива и здрава била". Послије бадњака домаћин уноси сламу, а домаћица га чека на вратима и ритуални поздрав се понавља. Слама се расипа по кући. Да би боље родила година, домаћин и домаћица ходајући по слами оглашавају се као кокоши и бацају орахе и осушено воће, а дјеца иду за њима и оглашавајући се као пилићи то купе.

По слами се потом ставља поњава а на њу синија на којој се пали онолико свијећа колико има кућне чељади. Затим се окади кућа и очита молитва. Послије завршетка молитве поставља се вечера - за одрасле на синију, а за дјецу на сламу. Јела су посна, грах је био обавезан. Некада се ни уље није употребљавало (1968. један казивач, који је тада имао 59 година, сјећа се да је његов дјед употребу уља за ову вечеру сматрао безбожништвом).(Из документације Музеја)

Бадњак се некада чувао читаву ноћ.

На дан Божића, рано ујутро (у ствари, одмах иза поноћи), устаје домаћица и облачи чисту одјећу. Прво одлази по свјежу воду. Када дође до извора или бунара, баци неколико зрна кукуруза и изговара: "Христос се роди, студена водице", а потом сипа воду у посуду. Према казивањима старијих људи, некада се носио и суви сир "да се умије". Свјежом водом домаћица замијеси чесницу у коју ставља метални новчић и "ковртан" (хљепчић у облику плетенице савијене у круг). Када се чесница и ковртан испеку, буди се остала кућна чељад, обави се молитва и онда домаћин сијече печеницу. Прво се сијече десна плећка и ставља на синију, а потом се стављају суви сир и јабука. Чесница се не сијече, већ се ломи на онолико комада колико има укућана и домаћин пред сваког стави комад. Посљедња се на синију ставља ракија са медом. Након тога се домаћин обраћа укућанима: "Мир Божји, Христос се роди", и то понове укућани. Ово се три пута изговара и međусобно се сви изљубе. Сви укућани, укључујући и дјецу, прво узимају мало ракије, при чему изговарају "Христос се роди", а остали узвраћају "Ваистину се роди". Потом се узима комадић сира, па комадић јабуке, а онда се наставља доручак са месом. Плећка од печенице се очисти и по њеном изгледу се предвиђа

каква ће година бити, колико ће бити трудница, хоће ли бити доста хране, прасади, оваца, новаца...

Тек након доручка храни се стока уз одређене обредне радње. Домаћин и домаћица прво одлазе у шталу и волу дешњаку на десни рог стављају ковртан. Држећи вола за рог да ковртан не спадне, домаћин изводи вола из штале а за њим се изводи и други во те се "увезују" у запрегу да мало повуку при чему се говори "Дај, Боже, да буде сретно". Вјерује се да не би било добро радити с воловима који на Божић нису "увезани". Када се волови испрегну из јарма, пусти се и рог са коврганом да во "омане" главом. Прижељкује се да коврган падне што даље од вола јер је даљина знак берићетне године. Тек иза овог обреда стоци се ставља у јасле да једе. Потом домаћин и домаћица пуштају кокоши из кокошињца и хране их, при чему ухвате пијетла који најбоље пјева, уносе га у кућу и напоје ракијом да пјева цио дан. Уколико пијетао пјева преко дана, вјерује се да ће том домаћинству бити берићетна година. Овце се за Божић обавезно осоле, а рогата стока и окади.

Ватра се подстиче ("чара") тек послије првог оглашавања пијетлова. Полаженик је обично неко од ближе родбине и он доноси милоште (суви сир, јабуке...). Подстичући ватру он настоји да буде што више варница при чему говори: "Колико варница, толико пара, толико прасади, толико оваца...". Када полаженик пође кући, оките га "кудјељом" од конопље и спреме му сир, пеку, јабуку...

Другог и трећег дана Божића нема обредних радњи, али су оброци у исто вријеме као и првог дана. Четвртог дана се може почистити кућа, али се слама не износи до Нове године.

На Нову годину или Мали Божић ујутру се мијења постељина и склања се синија која је све вријеме стајала на једном мјесту. Слама се износи и ките се воћна стабла. "Да боље роди башча", направи се у њој крст од сламе. За доручак се једе само попара направљена од остатака чеснице и ковртана. Глава од печенице, остављена за овај дан, једе се за ручак.

Крстовдан је први посни дан након Божића и тога дана се прије почетка сваког оброка изговара "Христос се крсти".

На Богојављење се међусобно поздрављају са "Христос се јави - Ваистину се јави".

Са Богојављењем се завршава циклус божићних обичаја.

Обичаји уз слављење Васкрса

Циклус ових обичаја почиње месним покладама. За тај дан се спремају боља јела. Увече, након вечере, сви се мало намажу бијелим луком (дјеца се нарочито мажу по ногама и испод пазуха) да би се заштитили од вјештица. Сутрадан ујутро суђе се риба пепелом јер се сљедећих седмица, до Васкрса, пости.

Пост је раније био ригорозан, јер се није смјело користити ни уље. Ако неко буде у вријеме поста болестан "па му је ради здравља" уље неопходно, жене су кувале шпице из којих су вадиле уље.

На **Велики четвртак** се не ради ништа због леда, а обавезно се пале свијеће.

Уочи **Великог петка** се ишло у цркву и преко дана и ноћу. На Велики петак не звони црквено звоно, већ клептало (окачена даска по којој се удара чекићем). Клептало је лупало и увече и ујутро, све до Васкрса, и кажу да је то "сахрана Исуса Христа". Старији људи нису на Велики петак ни јели ни пили, осим воде, ни пушили, и то је "велико поштење и жалост".

На **Црвену суботу** се боје јаја и спрема храна за празник.

На **дан Васкрса** се устаје у зору. Дјеци се одмах ујутро даје по једно јаје, које у присуству мајке разбију, намажу мало пепелом и поједу ради здравља. Послије тога су се могла јести јаја неограничено, пошто би дјеца прво пробрала себи "тучкове" - чвршћа јаја за "туцање". Дјеца се из сваког засеока сакупљају на раскрсницама и ту се туцају односећи разбијена јаја. Најбоље прође онај ко има јаја од морке, јер су најчвршћа.

Од 1941. године је на локалитету "Чакарево брдо" заједничка прослава Васкрса. Шездесетих година је направљено игралиште нестандардних димензија, на којем се фудбалске утакмице играју цијели дан. Игралиште је накошено према истоку и удубљено у средини па је право мајсторство играти на овом терену. Утакмице су пуне духовитих сцена а неријетко лопта заврши у Бргулској ријеци.

Љуска од јаја и мрве са стола се обавезно купе и носе на велики мравињак "да пилићи искачу к'о мрави".

Обичаји и вјеровања уз празнике

Уочи **Ђурђевдана** домаћини добро затворе стоку, а ако нису сигурни да је добро затворена, ноћивају код ње. Кажу да је у селу било "гатара" које су јахале вратила и носиле конопац којима музу краве. На дан празника се устаје рано (Ђурђевдански уранак), сијеку се љескове младице и забадају у све њиве, а онда се сви купају у потоцима или у ријеци Босни. Купање се обавља прије изласка сунца. У повратку момци и дјевојке беру жару и ударају се њоме. Момци настоје да неопажено прије уранка поскидају капије око кућа гдје има дјевојака.

На овај дан жене које су задужене за мужу крава ките посуде за мужу милодухом, босиоком и божјим дрвцем, и у тако окићене посуде музу краве.

На **Марковдан** се иде на гробље, пале се свијеће, носе се васкршња јаја и храна и дијели се сиромашнима.

На **Спасовдан** жене посте и не раде да не би добиле "мицину на грудима".

На **Положеније** се не купи сијено да не би убио гром.

На **Преображење** ноћу се одлазило на купање на ријеку Босну, јело се, пило и играло. (Вјерује се да се вода те ноћи преображава.) Пости се и не једе парадајз ради здравља.

Годишње ватре

На **Благовијести** се пале ватре на пропланцима и у двориштима. Вјерује се да се тако свијетли душама умрлих и тјерају нечастиве силе од куће. Такође се вјерује да се уочи Благовијести могу видјети ватре на неким мјестима ("горе паре"). На такву ватру онај ко је види треба да баци неки одјевни предмет. Ако се благо, закопано у земљи откопа, не треба га узимати голом руком јер се може осакатити. Према предмету који је бачен на ватру зависи и дубина копања (опанак, до чланака, тканица, до паса...).

На **Лазарице** се пале ватре као заштита од змија. Смеће се почисти у кући прије свануће и запали. Потом се, лупајући ожегом по сачу, три пута обилази око куће гласно изговарајући:

"Куцај, куцај, Лазаре,
бјеж'те од куће, плазаре"

И на **Мучешке** се пали смеће као заштита од змија, али се ништа друго не чини. Ове ватре не треба да буду велике и остављају их да се саме угасе.

Масла

Завјетни дани су Илиндан и трећи дан Духова и тада се кроз село носе литије. Ујутро рано се иде у двориште цркве, носи се храна, пјева се и игра цио дан. Код кућа се спремају бољи ручкови јер долазе гости са стране.

Опходи са маскама

Коледарице су група непарног броја мушкараца, који се облаче у стару поцијепану одјећу, осим "цуре" и "дјевера" који облаче чисту и лијепу одјећу. Маске за лице се праве од дрвета или папира са прорезима за очи и нос. Зависно од улоге, на ову основу се додају: бркови од длака коњског репа, вуне, рогови, уши, исцртавају се ликови...

Главне личности и њихова задужења су: "цура" и "дјевер" (сакупљају новац); "баба" (сакупља кудељу, брашно, месо, грах); "дјед" (сакупља ракију); "јарац" (сакупља со); "миш" (сакупља сланину). Поворка има и два пјевача а остали су помоћници.

Обично се скупе код онога код кога ће све што добију појести или подијелити. Кад дођу пред кућу, пјевачи пјевају:

"Коледа, домаћине,
отвори нам бијеле дворе
и шарене кључанице,
ево иду коледа.
Краве ти се истелиле,
овце ти се изјањиле,
крмаче се испрасиле,
челе ти се изројиле...
Ми долазимо у кућу,
а Бог у кућу,
коледа, домаћине."

Домаћин их пусти у кућу, домаћица им даје од свега што траже помало и они одлазе пјевајући: "Фала теби, домаћине, коледа, коледа...", понављајући жеље за берићет. Уколико се догоди да домаћин не пусти коледарице у кућу, они се пред кућом оглашавају опонашајући различите животиње, ваљају пред кућом и гребу по земљи.

Може се формирати више група коледарица по засеоцима, али се не смију срести. Ако се, ипак сретну, морају се потући и зато се сусрети избјегавају. У походима се труде да их нико не изброји па увијек оставе некога у мраку испред куће.

Коледарски опходи су у прву суботу иза Светог Николе.

Гијголе (додоле) иду по селу од куће до куће уколико дуго не падне киша. То је група дјеце која голо тијело покрију "репушњаком" и када дође пред кућу, пјева:

"Гојголе Бога моле
да пороси наше поље,
да нам житу буде боље".

и за то добијају симболичне поклоне.

Обичаји уз послове

Гарјет је врста мобе на коју се одлази и без позива.

Када неко прави кућу, комшије долазе да помогну на почетку радова и на покривању куће. Обичај је да се за кућу поклони рог.

На косидбама се знало сакупити у гајрет и по двадесет косаца. Понекад се косило " у маву" - како махне косбаша, тако га други прате, па лоше прође косац са лошом косом. Косбаша је најбољи косац и пред њега се ставља најбоља храна.

Пајдос је обичај покривања куће када су у гајрету и комшије. На врх кровне конструкције поставља се скован крст за вјешање поклона. Рођаци и комшије том приликом доносе домаћину "приносе" - кокош, бибу, хљеб..., а за мајсторе ракију, кошуље, пешкире... Што је за мајсторе, домаћица им даје да окаче на крст, а чајо (неко од мајстора или комшија) гласно оглашава ко је дошао и шта је донио, увеличавајући

количину и набрајајући и оно чега нема, а сваки пут помене и име домаћина који прави кућу. Домаћин за ову прилику спрема ручак, а обавезно се пече ован, заклан на крову. Главни мајстор дијели поклоне осталим мајсторима.

Перушање и резање воћа су такође мобе са циљем помоћи домаћину. Послужи се ракија и кафа, а кад се посао заврши, игра се и пјева цијелу ноћ.

Друштвена окупљања

Млади се окупљају на прелима и сијелима.

Прело је окупљање вани, на одређеним мјестима гдје се традиционално окупља. Двије дјевојке запјевају "икачу", пјесму која је садржајем позив на прело (тачно се зна у селу које дјевојке и гдје пјевају). Ту се окупе, донесу се инструменти, пјева се и игра до касно у ноћ. Сваки заселак има одређено мјесто за окупљање.

Сијела се одржавају зими. На сијело се позивају жене и дјевојке, а нађе се начин да се момци обавијесте. На сијелу се обављају послови кућне радиности (или се носи свој ручни рад, или се помаже домаћици). Док женске "сијелције" раде, мушкарци се забављају игром "прстена", а потом се игра и пјева.

У циклусу животних обичаја три су главна: рођење, склапање брака и посмртни обичаји.

Обичаји о рођењу

Кожушани се радују дјеци и прижељкују их. Каже се "да има ко свијећу на самрти држати". Гравидне жене се не уздржавају од хране, али не смију ићи поред кокошињца, поред мјеста гдје се пере или суши веш, преко раскрснице, преко мјеста гдје се сијеку дрва... да не би "награисале".

До почетка овог вијека обичајне и маћијске радње су биле многобројније и садржајније, па су временом редуковани и тек понешто је очувано до данас. Зато ћемо се при описивању обичаја ослонити на записана казивања.

Чим жена осјети порођајне болове, издвајана је у посебну просторију и порођају је могла да присуствује само свекрва или нека старија вјешта жена која ће породиљи помагати. Тек рођено дијете је умотавано у комад одјеће и покривано комадом сукна, а глава му је везана платном "да би надошла". Породиља и дијете су смјештани на сламу или сијено поред огњишта и ту остају три дана. Тек након тога породиља се може окупати, док је дијете купано сваки дан. Слама или сијено се покупе и износе на смеће, које се добро измијеша да га "суђаје не препознају". Дијете се потом стављало у бешику на коју је стављан комад тисовине, да га заштити од урока.

Дијете се од урока штитило и комадом црвеног конца око руке или би га мајка намазала чађом, нарочито ако би долазила нека жена са "урокљивим очима".

Ако је порођај био изузетно тежак, преко жене се пуцало из пушке, а ако се дијете роди мртво, закопавали би га било гдје. Уколико се дијете роди у кошуљици, вјеровало се да ће бити велики јунак.

Првих дана након рођења дјетета одлази се "у бабине". Прво долазе кумови а потом родбина и комшије. Обавезно се носило, а и данас се носи печено пиле, уштипци, погача, преврата (кајгана) и пита сирница. Од свега донесеног породиља мора да проба. Половину донесеног треба вратити ономе ко је донио, а друга половина се даје присутнима - што више људи храну једе, то ће дијете бити сретније.

Поред хране носили су се поклони за дијете и обавезно се даје на бешику нешто новаца.

Пошто породиља нема одмах млијека, позивала се жена која доји дијете да задоји новорођенче и она је новорођенчету помајка те она не носи бабине. Настојало се да се дијете што прије крсти. Обред крштења се вршио у цркви, али је могло и у кући. Кум који је вјенчавао родитеље је и кум дјетету "спрам крста". За ову прилику се припремао нешто бољи ручак, а кумови се међусобно дарују симболичним поклонима.

Ако је дијете болешљиво, или ако се дјеца "не држе" (умиру), износи се крај пута и чека се први пролазник којег ће окумити. То је "шишано кумство" - симболичан обред шишања помало косе у крст. Тако стечени кум се поштује исто као и

прави, али се његова кумовска функција овим обредом завршава.

Породиље су биле заштићене од свих послова до 40 дана, а након тога су обављале све послове као и друге жене. Када су обављани пољски радови, мајке су на њиву носиле бешике са дјецом, па ако је кућна задруга већа, било је и по неколико бешика на њиви.

Мајке су дуго дојиле дјецу, или бар до сљедеће трудноће, јер се вјеровало да се дојењем дјетета може спријечити сљедећа трудноћа. Обично су све жене водиле рачуна о својој дјеци до двије године, а потом су бригу о њима преузимала старија дјеца.

Дјеца су се тако брзо осамостаљивала и већ са шест-седам година укључивала у одређене обавезе (чување млађе дјеце, чување ситне стоке, купљење дрва...).

Овим се формално завршава дјетињство и улази у свијет одраслих.

Свадбени обичаји

До периода између два свјетска рата углавном су родитељи склапали бракове а да се дјеца често нису ни питала. Догађало се понекад да се будући младенци нису ни познавали. При томе се водило рачуна о неписаним правилима која кућа којој одговара а одлучујући фактори су били: имовинско стање, част и поштење домаћина куће и здравствено и ментално стање младенаца. Избјегавала се удаја дјевојака за много старије момке. Оптимално вријеме за склапање бракова се сматрало између седамнаест и двадесет година за дјевојке и двадесет до двадесет пет за момке.

Било је случајева "крађе" дјевојке са или без знања родитеља, чак и случајева да испрошена дјевојка побјегне за другог момка, али ни једна отмица није запамћена. Код брака склопљеног према народном схватању редовним путем, свадбени обичаји се могу подијелити у неколико обредних цјелина.

Прошња

У просидбу дјевојке одлази момков отац, стриц и неко из фамилије. Број просаца је од три до седам, а може их ићи и

више, при чему се води рачуна да их је непаран број. У просидбу се носи само плоска ракије (дрвена боца, спљоштеног облика) и капара за дјевојку (новац или дукати, зависно од имовинског стања куће).

Ако отац прихвати понуђену плоску, то је знак да прихвата просиоце и тек онда се улази у кућу. Поред конвенционалних разговора, који су често пуни досјетки и шала, уговара се дан вјенчања, број сватова и сви други детаљи око свадбе.

Мирџије

Ноћ уочи свадбе отац и стриц младожењин и још неко из фамилије (обично иду сви који су били на просидби) одлазе младиним родитељима. Том приликом се носи плоска ракије и печено прасе. Уколико се млада није предомислила (а то ријетко кад да се догоди јер је срамота за обје куће), мирџије улазе у кућу и остају читаву ноћ, наздравља се, весели и дарује млада новцем. Мирџије одлазе кући тек ујутро, на дан свадбе.

Свадба

На дан свадбе и код младине и код младожењине куће окупљају се позвани сватови. У младожењиној кући стари сват преузима улогу домаћина и он брине о свему. На његов позив формира се и креће сватовска поворка у којој је владао апсолутни ред у поретку сватова.

Ако су куће нових пријатеља биле близу, ишло се пјешице, али се обавезно водио коњ на којем ће се довести млада. Ако су удаљеније, ишло се на коњима а понекад и колима (када је изграђена пруга, ишло се и возом, а данас аутомобилима). На челу сватовске поворке ишао је барјактар, иза њега дјевер, са његове десне стране кум а са лијеве стари сват, иза барјактара младожења, а иза њега остали свати по "пречини".

Сватове дочекује младин отац и ближа родбина, измијењају се здравице и сједа се за постављену софру. За вријеме ручка младине неудате родице или другарице ките сватове и коње цвијећем, а главне свате, кума, старог свата, дјевера, барјактара и младожењу и њихове коње још и пешкирима и за то

Вјенчање Десанке Томић и жандармеријског наредника Илије Гајића (1936)

се плаћа. Нарочито богато се окити коњ на којем ће млада ићи и за то се не плаћа.У међувремену кума је однијела у кућу шлајер за младу.За све то вријеме млада је закључана у соби и облачи се. При завршетку ручка,на знак старог свата, дјевер одлази по младу. На вратима га сачекују жене којесу помагале млади при облачењу и он мора платити откључавање врата. То може да потраје и дуже времена јер се настоји да што више дјевојака буде у соби са младом па их наизмјенично изводе, представљајући их као младу при чему дјевер стално мора повећавати износ новаца који ће дати за младу.

Дјевер изводи младу пред сватове при чему се држе за пешкир. Млада се поздравља са главним сватима, љубећи их у руку, а остали свати пјевају и играју. На знак старог свата млада се опрашта са родитељима и родбином, а сватови се спремају за полазак. Свадбена поворка је у истом поретку као при доласку, а млада је између дјевера и кума. Младу на коња ставља дјевер и при поласку води рачуна да се она не окрене према родитељској кући ("због берићета и да се дјеца не баце на њену фамилију"). При поласку сватова се пјева и пуца, а

поруши се и нешто ограде. Ако је могуће, настоји се да се не враћа истим путем.Након обављеног вјенчања у цркви, барјактар, поигравајући коња, жури младожењиној кући да донесе муштулук. За њега се спрема печено пиле и ракија. Ако би се догодило да тога нема, имао је право да разбије "фурну".

Свадба Милана и Милице Кашшаревић, 1943. године

Са пилетом и ракијом враћа се пред сватове који растргну пиле и попију ракију.

Младожењин отац дочекује сватове поштењем (ракијом) ван дворишта. Дјевер скида младу са коња и након поздрава са свекром даје јој се јабука напуњена металним новчићима. Пред капијом се заигра коло, а дјевер, млада, младожења, кум и стари сват три пута обиђу око кола. Кад они заврше обилажење, коло стаје, а млада замахујући три пута баца јабуку међу свате, који, отимајући се, покупе новац из јабуке. Тек након тога улази се у двориште. Дјевер и млада прилазе кућним вратима по простртом безу којег нека жена од ближе родбине одмах купи за њима.

Млади се пред вратима даје решето са мало жита: она жито баца по сватима, а решето пребацује преко куће. Када решето падне, сватови га погазе. Потом се млади даје мало

дијете које она три пута окрене, пољуби и дарује новцем. На вратима се младенцима даје мед "да им живот буде сладак". Пошто десном ногом пријеђу праг, дјевер и млада улазе у кућу гдје млада пољуби огњиште и дарује га новцем. За то вријеме жене, обично "маје" (оне које спремају храну за свадбу), поцијепају свекрви мараму, а млада јој даје нову.

Истовремено младожења мора откупити "сексану"- сандуке са ћилимима, поњавама, јастуцима, сламарицама, младином гардеробом. "Сексана" је довучена колима у сватовској поворци. У пратњи "сексане" је жена из ближе младине родбине, која мора донијети живу овцу, бибу или гуску. Ова пратиља неће сићи са кола све док младожења не плати. Обично се за ову прилку бира жена која се зна шалити и цјењкати. Све док она не сиђе с кола, прекида се и пјесма и игра и не настављају даљи обреди.

Млада и дјевер се враћају софри коју обилазе два пута. Први пут се наздравља и пије из дјеверове плоске и за то се плаћа, а други пут се служи "слатка кава" која се такође плаћа. Новац што се тако добије припада млади. Тек након одласка свих гостију дјевер води младу у кућу, предаје је свекрви и она тек тада скида шлајер.

Походе

Одмах иза свадбе одлази се младиним родитељима у посјету. Поред младе, свекра и свекрве одлази још неко из ближе родбине (број није ограничен, али мора бити непаран). Обавезно се носи печено прасе, ракија и дарови за младину фамилију. Младожења овом приликом не иде.

Пријатељи

Недуго из похода одлазе младини родитељи у узвратну посјету пријатељима. Они узвраћају пријатељима дарове, а мора их такође бити непаран број.Овим чином су завршени свадбени обреди.

Обичаји око сахране

У народу се вјерује да неки снови могу предсказати смрт у породици или ближој родбини. Исто тако се вјерује да неке животиње или птице могу најавити смртни случај.

Старији људи још за живота себи и женама спреме "вјечну кућу" - сандук од црвене храстовине и гардеробу у којој ће се укопати. Раније се свадбена одјећа, нарочито женска, чувала за ову прилику.Да је неко умро, најближој родбини и комшијама се најављује јауком. Чим се свијећа упали, отвара се прозор и покрива огледало "да душа лакше изађе". Одмах се позивају жене или мушкарци који ће га окупати. Окупаном покојнику се сијеку нокти (мушкарца обрију), а главу му подвежу пешкиром.На укоп се родбина и комшије позивају. Сви позвани доносе свијећу коју код покојника пале. На покојника се ставља новац, пешкири, кошуље, цигарете... Домаћину се дају приноси: пилићи, хљеб, ракија... Покојник се све вријеме чува да нешто не пријеђе преко њега јер би се у том случају повампирио и узнемиравао укућане.

Након опијела најближи сродници износе покојника из куће, носећи га тако да су ноге окренуте напријед. Пред кућом се након опијела најближи опраштају од покојника љубљењем у руку и у чело. Потом се сандук затвара и према упутствима свештеника формира укопна поворка.

Сандук са покојником се носи на двије мотике и до гробља се спушта три пута уз читање опијела. Друго спуштање је поред дрвета у које се урезује крст (обично је то крушка).

Послије спуштања покојника у раку, сви присутни баце по мало земље преко сандука.

Укоп довршавају људи који су копали раку и крај гроба се стављају мотке на којима је покојник донијет. Учесници погребне поворке се враћају кући покојника на вечеру, али другим путем. Пред двориштем узму мало за ту прилику припремљеног жара, баце га преко себе и оперу руке.

Вечера се поставља док са гробља не дођу укопници. За њих се поставља вечера у просторији у којој се био покојник и коју је након кретања спровода нека од жена из ближе родбине почистила.

Вечера "за севап" почиње меденом ракијом која се пије из ћасе или шерпе (посуда се додаје "унакрст"). За ову прилику се, зависно којег је пола покојник коље ован или овца и још нешто, а ако је покојник умро у посту, спрема се риба.

Љубомир КАИШАРЕВИЋ

За синијом у смјенама

У данашње вријеме у Кожухама, као и свугдје гдје живе Срби, тешко је наћи кућу са пуно одрасле чељади. И ако се наиђе на такав случај, може се слободно рећи да је то живот у силу бога, из "нужде", некакво привремено рјешење.

Не тако давно, до почетка педесетих година овог вијека, наши преци су живјели у заједницама. Није никакво чудо било да у једној кући живи и по пет-шест браће са оцем, матером и својим породицама.

Најбројнија заједница запамћена у Кожухама била је породица Спасоја Каишаревића, која је пред крај свога заједничког постојања бројала тридесет и четверо чељади. Поред Спасоја и његове жене Савке, у заједници је било шест одраслих синова (тројица су умрли као дјеца), шест снава и двадесетеро унучади. Поред њих у заједници је још живјела, до удаје, кћерка Љепосава и по двоје - троје најамника.

Спасоје Каишаревић (Милићев), унук Павла Стевановића, досељеника из Свјетличе, прије тога од Купреса, из Херцеговине, крупан човјек, средњег раста, оштрих црта лица и вјечито мрког погледа, рођен је око 1870. године.

Још у дјетињству је далеко одскакао од остале дјеце. У свакој игри је био бољи од свију. Увијек је био вођа чак и старијој дјеци од себе. Одрастао је у прилично неамбициозној заједници, коју су након Павлове смрти формирали и њоме управљали: његови синови Сава и Милић.

Стално је маштао о томе да се одвоји и да себи уреди живот према свом нахођењу. Жеља му се коначно остварила након очеве смрти. Наслиједио је тек осмину Павловог зирата, негдје око педесет "дулума". Кренуо је одлучно да се пробија кроз живот.

У томе је имао великог савезника у својој жени Савки, питомом чељадету, која га је у свему подржавала и донијела му

на свијет десетеро дјеце и чак седмеро отхранила. Крчио је запуштану земљу, ограђивао нове парцеле, садио воће и стално увећавао сточни фонд.Још за вријеме аустроугарске владавине почео се бавити каламарењем, што му је доносило највеће приходе.

Након повратка из првог свјетског рата Спасоје са својим већ поодраслим синовима прианьа на посао још одлучније. Друштвене прилике је вјешто користио и у наредних петнаестак година удесетоространчио своје имање. Главни извор прихода било му је каламарење (често се удруживао са Теодосијом Марићем, његовим сином Миланом и Гавром Тодоровићем), продаја шљиве и сјеча шуме. Готово сву остварену добит улагао је у куповину земље и набавку стоке.

Кључ Спасојевог напретка биле су три ствари: рад, ред и дисциплина. Тога су се морали придржавати већ ожењени синови, као и сви остали чланови заједнице. Сама организација заједнице била је прилично једноставна. За све се питао Спасоје. Помоћник му је био најстарији син Станиша. Савка се бринула око исхране чељади и свих других женских кућних послова. Остали су слушали без поговора шта им се нареди.

Један радићак (радни дан) у сезони пољских радова изгледао је овако:

Са првим пијетловима устајао би Спасоје и гласно повикао: "Устајањеее!" Убрзо би сва чељад почела излазити из својих башкалука, слично као војска у касарни. Најмлађа сна одмах је пољевала воду свекру да се умије. Пошто би се сви умили, скупљали су се у главној кући, гдје би отпочела јутарња молитва. Доручак су спремале двије снаје-редуше (обично оне које имају малу дјецу) заједно са свекрвом. Јело се за синијом у више тура јер нису могли сви стати одједном. Прво су јела дјеца, а након њих одрасли. Послије отраченог доручка свако би пошао за својим послом. Дјеца су такође имала своја задужења. Свако је радило посао за који је било способно. Најчешћи дјечији задаци су били чобански. Прва стална дјечија обавеза, било је скупљање балеге по путу (потез Бргулица--Турски греб). Дјеца су се одвајала од матере када су "отпадала од сисе". Касније би чували једни друге. Цурице су учене женским пословима већ од својих три године. Око подне редуше су на обрамицама носиле ручак посланицима у поље. На њиви се прије ручка молило Богу, мало предахнуло, на брзину ручало и

поново прионуло на посао. Са преодом сунца, пошто би се манили посла, укућани би почели полако пристизати кући. Након вечере Спасоје је држао кратке конструктивне састанке на којима се правио план сутрашњих активности. Послије састанка услиједила би заједничка вечерња молитва, након чега би Спасоје дао "вољно" својој "војсци". Најмлађа сна је имала још једну обавезу: морала је да припреми лавор са водом, да опере свекру ноге и евентуално да укрпи чарапе ако су се продрле и да их добро сатаре (изгњечи) како би ујутро биле удобне за ношење. Остатак вечери свако је користио на свој начин. Момци би отишли понекад на прело, снаје би се позабавиле око дјеце или радиле ручне радове (уз петролејку), док би ожењени мушкарци спремали алат за сутрашњи дан или би нешто радили у свом башкалуку.

Код Спасоја је увијек било посла. Ако би падала киша, радили би се послови око куће. Читаву зиму су синови тесали коље и баскије (мотке које се прибијају на коље), којима би се на прољеће ограђивале њиве. Ниједан педаљ земље није смио остати неограђен. Живица није смјела постојати. Свецима и недјељом се облачило у парадно одијело и ишло се у цркву, на зборове или на славе.Врхунац Спасојевог богатства биле су тридесет и три зграде. Поред главне куће било је шест башкалука, толико уџера и штала, четири пушнице (са шест и осам љеса), затим разних неправилно распоређених зграда (ћумези, кошеви, шупе, мљечари, коларе, воднице исл.).

Глава највеће породичне задруге у Кожухама: Спасоје Каишаревић Каишар

Сваком сину прије женидбе направљен је башкалук (једнособна кућица дужине 5 са 4 метра) и једна уџера. Башкалуци

су биле ригловане зграде покривене цријепом-бибером и потпођене даском.

Прије доласка младе направио би се кревет са сламарицом за спавање. Доласком у кућу млада није могла спавати са младожењом док се не обави вјенчање. То је знало потрајати и по два-три мјесеца. О томе би водила рачуна свекрва, која би спавала са младом. Новорођенчад су спавала у бешици док је не прерасту. Послије прелазе и спавају на поду, на сламарици. Простирач и покривач им је био покровац од козије длаке. Као подглавач је служила ваљуга.

На врхунцу своје моћи Спасоје је располагао са око 500 дулума земље, од тога 60 дулума пољске, седам воћњака, преко двадестеро говеда, три коња, читавим џелепима крмака, оваца, коза (касније их је укинуо), живине, нарочито биба (најбоље су се продавале). Радило се даноноћно. Хранило се слабо. Клало се само троје рањеника. Краве, иако их је било и по десетак, мало су давале млијека. Све суво месо би појели чести Спасојеви гости: жендари, филанција, зекутори и мјезимац Радомир, ако украде. Спасоје једино није штедио на одјећи. Волио је да му чељад буду лијепо обучена. Одјећу је углавном набављао код познатих трговаца Шешлија. То је била трговина "на образ". Спасоје би дизао робу и подмиру преко читаве године, а плаћао би пошто испрода шљиве или марву. Ишао је Шешлијама, "у ону страну", као и свугдје, на коњу Косану. Увијек је имао уза се по једног сеиза. Та пријатна дужност била је предодређена Радомиру. Када се Радомир замомчио, улогу је преузео најстарији унук Новак. Сравњивање тефтера је увијек ишло уз ракијицу, вјешти трговци би се потрудили да Спасоје што више попије, како би му продали што више робе. Један од трикова им је био да обуку Новака у ново одијело, овај сав одушевљен не би дао да га скину са њега. Спасоје би, пошто је већ добро "покисо" ипак попустио и одијело би било пазарено.

Спасојеви синови су углавном били мирни, скромни људи. Слушали су ћаћу у свему и радили су даноноћно. Најокопернији и највећи женскарош био је најстарији Станиша, најдуховитији Павле, који је имиџ изградио на причи-како је ишао пет година у први разред, што се не уклапа у стварне догађаје, јер послије завршеног првог разреда отпочео је први свјетски рат а самим тим и Павлово школовање било је завршено. Највећи весељак и лола био је најмлађи, лијепи

Радомир. За њега није било команде. Живио је по своме. Кад је хтио, није било бољег радника од њега, али када би му дошле његове "мушице", није било те силе да га неко натјера да ради.

Свих шест снава биле су лијепе и из добрих кућа. Најљепша је допала претпосљедњем по старјештву, Војину. Била је то прелијепа седамнаестогодишња Радојка, ћер Гавре Тодоровића, која се удала више очевом него својом вољом. Гавру је мучила жал за зиратом, који је раније продао Спасоју, па је желио да његово дијете живи на тој земљи. Јетрве су се обично удруживале - двије по двије и међусобно се "перендале". Најљепше Драгица и Радојка, сличне по нарави, најбоље су се слагале. У ријетким тренуцима слободног времена одлазиле су у Станишин башкалук, гдје је било постављено велико огледало, да се гледају. Знале су стајати пред огледалом вјежбајући разне покрете. Играле су звиждукајући: брућу, ситницу, ђурђевку и друге игре из тог времена, и на тај начин стицале самопоуздање за наступе на прелима и свадбама.

Године 1931. и 1932. биле су највеселије у Спасојевој задрузи, када су у једној од пушница ноћевали Каравласи. Преко дана су радили у Палчку, гдје су закупили јошике од којих су правили своје производе. Било их је деветеро: три брата, њихове жене и три пушћенице, на општу радост Бргуљаша и тугу њихових жена. Највећу агилност код Каравлашкиња исказивао је Станиша и редовно био критикован од своје жене Гроздане. Није пуно заостајао ни млађани Богдан, Марков, највеће зајебатало у Каишарима. Сва тројица Каравлаха су свирали шаргије и двојнице. Приређивали су прело свако вече, на које је долазила читава Бргула.

Спасоје је био вјечити одборник. Бојала га се читава Бргула. Када би наперио поправку пута или сличан посао од заједничког интереса, по дјеци или унучадима би поручио Бргуљашима да дођу у одређени дан с алатом. Није било тога ко би се усудио да се не одазове на његову акцију.

Почетак краја Спасојеве заједнице наговијештен је 1940. изненадном смрћу домаћице Савке. Не каже узалуд наш народ да: "три ћошка куће стоје на домаћици, а четврти на домаћину". Полако али сигурно, у кући настаје неред. Остарјели Спасоје више није у стању да држи све под контролом. Залијеже се особац. Почиње раскућавање. Свако вуче на своју

страну. Јетрве су већ преузеле команду. Спасоје, немоћан да било шта промијени, више је пијан него тријезан.

Почетком рата четворица синова одлазе у војску. Слободни су једино Станиша и "неборац" Павле (враћен из војске због проширених вена).

Слиједећи губитак који сналази заједницу је прерана смрт снаје Драгице (1944) у тридесет и петој години живота. Наредне године одлази и Спасоје "Богу на истину", како је он називао пут на "они свијет". Те године одлази и највећа радост у кући, Радомир, на пут без повратка (добро знан Кожушанима) у Тузлу. Завршетком рата Здравко, Ђорђо и "неборац" Павле (оствља незбринутих четворо нејаке дјеце) упућени су на шестомјесечно идеолошко преваспитавање у Тузлу. Промућурни Војин се на вријеме престројио на прави колосијек и тако избјегао судбину своје браће.

По повратку кући и окупљању свих чланова заједнице, која је одавно постала насукана лађа без капетана, осим Радомира, којег су дуго чекали, схватили су да је подјела једини излаз. У међувремену Радомировица Пелка одлази да га чека код матере. Због њених неизмирених обавеза у вријеме откупа вјечити баксузи Здравко и Павле плаћају још једну казну--одведени су у Велику Ријеку на кишељење (у великој магази пуној воде). Након три године чекања Радомира коначно се приступило диоби Спасојеве имовине. Ишло је врло тешко. На крају је одлучио ждријеб (пописана су на цедуљице имена парцела и ко је шта извукао, то је и добио). Сваки син је добио исту дулумажу и исти број зграда, док је Пелки допала половина од дијела који су добијали синови. Коначно су 1951. превукли зграде на своје плацеве и отпочели живот одвојено.

Данас, послије више од пола вијека од Спасојеве смрти, на његовом имању живе само Војин и Радојка (по Гавриној жељи). Пелка, не дочекавши Радомира, преудала се својој првој љубави Богдану Миљановићу-Аничићу у Брћане. Некад предивне ограђене њиве су зарасле у шикару. Од седам воћњака скоро су се сви осушили или их је покидала сјелина. Чак и плодна Дијеловача се већ пету годину не обрађује. Остали Спасојеви потомци су сишли с кућама на цесту, док их је већина расута широм бивше Југославије , Западне Европе и Аустралије. Сва Спасојева замука данас, изгледа, ријетко коме користи.

Корушанчића никада доста

Све је мање дјеце у Кожухама. Данас наша сва четири разреда основне школе стану у једну учионицу. Наши мјештани кажу да је један од основних разлога за овакво стање одлазак из села у градове оних који би требало да повећају наталитет. Међутим, када бисмо сабрали сву рођену дјецу у једној години, ону чији су родитељи остали и ону чији су отишли из Кожуха, добили бисмо цифру која је далеко мања од оне из 1910. године, када су Кожушанке родиле шездесетеро дјеце.

Ипак, кључни разлог за мањак дјеце је такозвана женска еманципација, појава која је у наше крајеве стигла након другог свјетског рата. "Наша жена за нова времена" одбила је да буде машина за производњу дјеце јер је тада било срамота имати их пуно.

Само двије породице у Кожухама нису прихватале нове навике. Биле су то породице Захарије Пејића и Захарије Петровића, чије су жене родиле: Савка десетеро а Радојка деветеро дјеце.

Породица Петровић је својим преданим радом на наталитету учинила част Кожухама да се након рођења њиховог деветог дјетета Симеуна (1971. године) окуме са чувеном породицом Броз. Да кум и јест и није дугме, може показати прича, која се често препричава у Кожухама. Прошао је друг Тито у свом плавом возу (1974. године) кроз Кожухе за Сарајево. Радојка се затекла код Остоје у продавници. Неко је угледао воз и брже-боље пожурио да јој донесе муштулук. Радојка се мало штрецнула и повикала : "Јој, куку! Морам ић кући, море ми се увратит кум Тито, а немам печеног љеба у кући". Наравно, "кум-рекордер" се није увратио код свог кумчета. Он, заправо, није знао ниједно од својих кумчади. Окумљавао се са њима посредно, преко својих изасланика. Протокол кумства са малим Симеуном обавио је тадашњи предсједник Скупштине

општине Добој друг Јово Мишковић. Потомци двојице Захарија-Новак Пејић и Стана Петровић склопили су брак и наставили свијетлу традицију обију породица. Тренутно имају једанаестеро дјеце.

На жалост, у Кожухама је до педесетих година овог вијека била присутна велика смртност дјеце. У периоду од 1896. до 1914. године умрло је чак 247 дјеце млађих од десет година, односно четрнаетеро годишње, више него што се данас роди за двије године. Умирале су сироте "слинице" од за данашње прилике сасвим безазлених болести.

У стара времена дјеца су долазила на свијет у огромној већини "регуларно", у браку, законито, у складу са строгим хришћанским прописима. Ријетко се дешавало, али се дешавало, да се у Кожухама роди копиле. Ако би се десио случај да цура затрудни, ситуација се углавном спашавала браком. Ти бракови су већином склапани на силу. Најчешћа варијанта била је да ономе у кога грешница упре прст запријете њена браћа и на тај начин би се сачувао образ фамилије.

У другој верзији, кад несрећница није имала јаку заштиту, ако не би нашла некога коме би се удала, морала се довијати на разне начине. Један од њих био је абортус код сеоских надриљекарки, гдје су сиротице ризиковале и често губиле своје младе животе. Врло честа метода "убијања дјетета" прије рођења и очувања цурског поштења било је стезање око пуног стомака разним појасевима, каишима, тканицама, врћење вретеном, стављање автике и сл.

Ако би се пак несретно дијете отело свему наведеном и угледало свјетлост дана, то му није била никаква гаранција да ће преживјети. Честа судбина која би га задесила било је бацање с каменом око врата у Босну, или некакву провалију. Неко дијете би, ипак, у свој својој несрећи имало и мало среће--да буде остављено крај пута, гдје би га нека племенита људска душа пронашла и отхранила. Најсуровије чедоморство забиљежено у нашим крајевима био је случај када је једна наша немајка бацила своје копиле псима да га поједу.

Понека наша грешница је ипак смогла снаге да сама отхрани незаконито дијете и да истрпи невиђен морални линч од околине. Несретно дијете је такође било кажњавано читавим арсеналом увреда кроз цијели период свога одрастања.

Пуританска схватања љубави су се у Кожухама одржала до избијања “сексуалне револуције”, која је била посљедица наше реакције на хипи покрет, почетком седамдесетих година. У то вријеме у Кожухама је процвјетала љубав међу омладином у вечерњим сатима на сваком кораку (на пијаци, у порти, на партизанском гробљу, на игралишту, у љетној башти и сличним згодним мјестима). Био је то рај за кожушке воајере (углавном пубертетлије). Није било лако ни кожушким трачарама. Биле су претрпане правом поплавом драгоцјених информација. Радиле су danонoћно на њиховој обради и презентацији. Резултат поменуте револуције (1973/74) је више од деведесет посто дјеце рођене прије деветог мјесеца брака. Диван је податак да су сва та дјеца рођена из искрене љубави и да су прихваћена од оба родитеља, фамилије и околине. Касније генерације су отишле корак даље. Усвојиле су нова контрацептивна научна достигнућа и тако су се ријешиле посљедица љубави које су сналазиле њихове претходнице.

Било како било, ако се овако настави, није далеко дан када ће у Кожухама сва четири разреда стати у двије школске клупе.

Само најјачи остају! Таквих корушанчића је било много, с обзиром на сва искушења кроз која су морали проћи на путу у свијет одраслих.

Они којима се радовало рађали су се свугдје и на сваком мјесту. Једно од најчешћих мјеста била је њива, јер су носеће жене обављале пољске и друге послове до порођаја.

У Кожухама је увијек била нека самоука жена, вична акушерским вјештинама. Једна од оних које се памте била је Мара Купрес. Кажу да је могла погодити сат кад ће се која трудница породити. Послије другог свјетског рата многе Кожушанке је код куће породила школована, племенита акушерка Рада Пејић.

Првих годину дана живота дјеца су проводила у бешици. Повијана су углавном у старе трање. Играчака за тај узраст није било. Отпадали су од сисе чим проходају. Након изласка из бешике, бригу о њима би преузела старија дјеца. Матера би у већини случајева већ имала у стомаку друго дијете и оно би јој постало нова преокупација.

Са напуњене три године дјеца су већ постајала чељад од користи. У том узрасту су могла послушати старије: донијети

Славко Пејић (1930) и Немања Митровић (1932) - снимак из 1936.

дрва, текуња и тријешћа, воде у тикви, купити шљиве, чувати марву са старијим чобанима и сл. Поред тога што су радила, дјеца су се и играла, најчешће код марве.

Прве играчке које су дјеца овог узраста добијала биле су чегртаљке, а правили су их "добри родитељи" или дједови. Мало је било "добрих родитеља", оних који су имали времена да се баве балавурдијом. Једноставније играчке дјеца су правила сама себи или су им то чинили ,уз дебелу надокнаду, старији чобани. Једна од надокнада била је враћање марве читав дан или уручивање поздрава цурици коју би већ "ошајцово".

Поред чегртаљки, дјеца су посебно обожавала:

МЛИНЧИЋ: У комад класуре (осовину) дуг око 20 центиметара на средини се позабадају паоци тако да формирају круг. Паоци су десетак центиметара дуге тракице направљене од класурине коре ширине око један центиметар. На крајеве осовине се забоду два тања клипића који налијежу на рачвасте колчиће забодене у земљу. Млинчић се покреће тако што се постави на поточићу под млаз воде који пада на паоце.

ПИСАК: Од врбове гране дебљине прста одсијече се (правилно) комад дуг десетак центиметара. На једном крају клип се зареже укосо. На истом крају са супротне стране на кори се направи мали кружни отвор. На пола клипа се пресијече кора и зарезани дио, окретањем лијево-десно, пажљиво се скине. На дијелу са којег је скинута кора танко се затеше дио огољеног клипа од врха до мјеста гдје је направљен отвор на кори. Скинути дио коре поново се ставља на мјесто гдје је стајао и тиме је писак спреман за употребу. Користи се тако што се затесани крај стави у уста и дувањем се добија звук сличан звуку данашње судијске пиштаљке на спортским теренима.

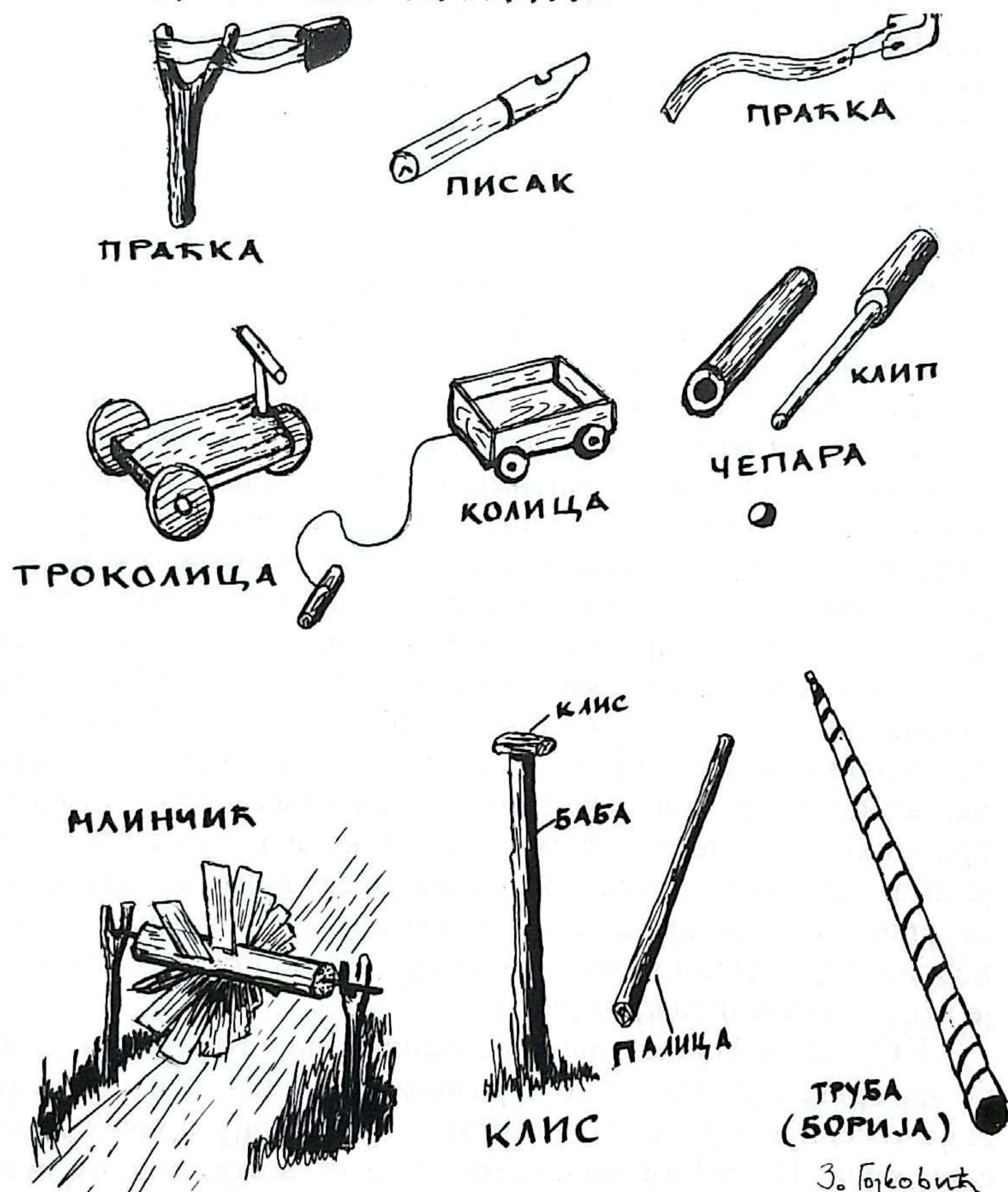

ТРУБА (БОРИЈА): Кора на одсјеченој дебљој врбовој грани засијеца се укосо чакијом и то једним потезом са једног на други крај. Ако се правилно засијече, од коре се добије трака која се након скидања са дрвета сама спирално смота у велику трубу. У један крај углави се писак кроз који се дува приликом употребе. Писак се прави тако што се скине кора дужине око четири центиметра са врбове гране пречника око два центиметра. Труба производи звук сличан рикању говеда.

ЧЕПАРА: Састоји се од цијеви и клипа. Цијев је тридесетак центиметара дуг комад зобике пречника око једног цола из кога се извади срж. Клип се направи од љесковог штапа приближне дебљине цијеви. Радни дио клипа се фино обради на дебљину која омогућава његов несметан улазак у цијев. Краћи је од цијеви за један центиметар. Дршка од клипа је дуга око десет центиметара. Чепара се употребљава тако што се стави у цијев са сваке стране по један чеп од кучина. Клип се снажно гурне са једног краја на други при чему један чеп испада из чепаре уз тупи пуцањ.

ШПРИЦАЉКА: Састоји се из истих дијелова као и чепара. Умјесто чепа од кучина углави се на једном крају цијеви љесков чеп дужине око 1 центиметар са извађеном сржи. На врх клипа ставља се комадић крпе, како би се обезбиједило боље дихтовање. Употребљава се тако што се сипа мало воде у цијев, потом се брзо гурне клип у цијев супротно од чепа, при чему вода пролази (шприцне) у танком млазу кроз отвор на чепу.

ПРАЋКА: У Кожухма су прављена два типа праћки. Једноставнији тип састоји се од гумене траке дуге око 30 и широке 1,5 центиметара на коју се пришије јаким концем предвостручен комад коже довољне величине да у њега стане каменчић пречника око једног центиметра. Сложенија варијанта праћке је имала рачвасто дрвце дужине око десет центиметара за чије су краке причвршћени комади гуме укупне дужине око 40 центиметара. Овом праћком било је лакше погодити циљ, јер је могуће нишанити кроз рачву.

КОЛИЦА: Највећа дјечија инспирација у Кожухама. Обично их праве одрасли, и то у разним величинама и облицима. Најсложенија варијанта представља имитацију правих воловских кола. На већим колицима дјеца се вожу, док им мања служе за превоз ситног материјала и играчака. Највећи дјечији сан је био да упрегну неку малу животињу у колица. На мети је била најчешће мачка. Понекад им је успијевало да је упрегну, међутим, вожња би врло кратко трајала. Разјарена мачка би најчешће огребала свог укротитеља и одвукла би колица до првог дрвета. Успут би, наравно, покидала канап или би "обаталила" колица.

Ријетко којем дјетету је успијевало да упрегне пса, ма како он био послушан. Један од безуспјешних покушаја је био да се пас упрегне у већа колица или саоне а дијете би сједјело на

њима и држало на штапу комад сланине испред њега мамећи га да вуче запрегу. Међутим, паметна животња би лако пронашла начин да се дочепа мирисног комада, а још лакше би се отарасила и дјетета и запреге.

ТРОКОЛИЦА: Од дебље летве, дужине око 40 центиметара, направи се осовина са рукавцима дугим око пет центиметара и пречника око једног цола. На рукавце се натакну точкови пречника око 30 и ширине око три центиметра. Точкови су правилно одрезани и пробушени комади округлог дрвета. На осовину је прикована даска дужине око пола метра са отвором на другом крају кроз који пролази гувернал. Он се састоји из отесане рачве у коју се ставља точак истих димензија као друга два и округлог продужетка који пролази кроз даску. На врху гувернала налази се јармица, фино обликован комадић дрвета за који се дијете држи приликом вожње.

ЉУЉАШКА: На подесну грану дрвета привежу се оба краја конопца или ланца на растојању за ширину дјечијег тијела. На савијени дио конопца или ланца се стави дашчица на коју дијете сједне и љуља се.

КЛАЦКАЛИЦА: Правила се тако што се на вратницама вадила једна врљика и стављала преко једне од преосталих. На крајеве извађене врљике сједало је двоје дјеце. Клацкали су се тако што једно дијете поскочи увис док друго сједне на земљу, и тако наизмјенично.

Раније су у Кожухама ријетко прављене велике капије. Умјесто њих постављале су се вратнице. Састојале су се од два иста просјечака (подебљи кочеви са обично по пет отвора за врљике) забијена у земљу у правцу са оградом на међусобном растојању од три пушке (три метра). Врљике су дебље даске од храстовог дрвета постављене у отворе на просјечацима.

ГИГАЛИЦЕ: Одсијеку се два огранка нешто дужа од висине дјетета, који имају на истом растојању по једну кваку дужине десет центиметара. Квака је подрезана грана која избија из одабраног огранка. Користе се тако што дијете стане на кваке и полако корача држећи се за горње дијелове гигалица. Растојање од земље до кваке зависи од величине и храбрости дјетета које се гига.

ИГРАЧКЕ ОД БЛАТА: Блато је вјечита дјечија опсесија. Оно је најкраћи пут остварења дјечијих снова. Од блата је могуће све брзо направити. Једини недостатак тих играчака је њи-

ход кратак вијек трајања. Блато је привлачно и за мушку и за женску дјецу. Цурице су од блата најчешће правиле лутке, колаче и све остале производе који су их привлачили. Голаћи (дјечаци) су такође обликовали подоста врста играчака. Најатрактивнија мушка играчка био је блатни топ. Добије се тако што се око пола килограма блата укува у облик погаче. Са једне стране се направи слијепи отвор пречника око два центиметра и дужине тик да не прође на другу страну блата. Опаљење се врши јаким бацањем блата на равну камену плочу. Ако блато падне цијелом страном на којој је направљен отвор, произведе се јак тупи пуцањ.

ЗИМСКИ СПОРТОВИ: У зимско доба дјеца у Кожухама су најдуже времена проводила возећи се на снијегу. Ријетко које

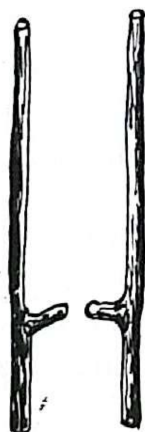

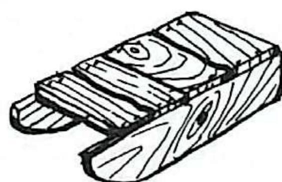

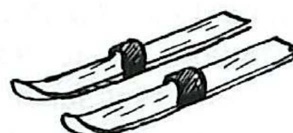

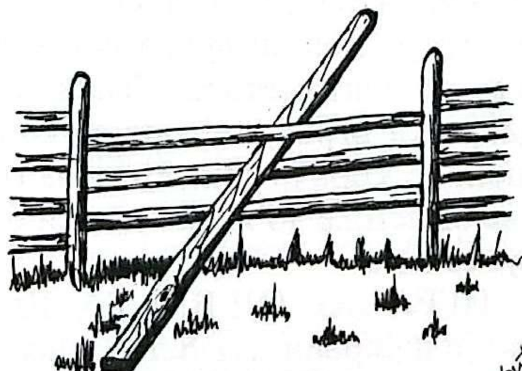

дијете је имало праве санке. Умјесто њих су кориштене наћве, чанак и сличне глатке посуде. Већа група дјеце низ сњежну стрмину спуштала су се на љествама. Понеко дијете би имало срећу да му неко старији направи лигуре. Састављене су од двију плаза и једне даске за сједење. Плаза је даска дуга око 40 и широка око 15 центиметара. Затесана је кружно са једног краја како би несметано клизила по снијегу. На плазе се прикује даска исте дужине, широка око тридесет центиметара.

Храбрија дјеца су почињала да се скијају у раној доби. Скије су прављене од повијеног дрвета. Дужина им је била мања од метра. Веза између скијаша и скија оствариване је помоћу каиша кроз које се протурала стопала. Ријетко је које дијете имало срећу да набави јаке каише. Најбољи су били од старе орме. Сви остали су могли да послуже за неколико спуштања, након чега би, на велику жалост скијаша, пуцали.

Поменуте играчке дјеца су углавном одбацивала са напуњених седам година. У наредној фази живота настављали су једино да се скијају. Све остале играчке су препуштала новим генерацијама. У овој старосној доби већ су били поуздани чобани.

Чувајући марву прихватали су се нових игара од којих су биле најпопуларније:

ПИРИЗ: За ову игру потребно је најмање пет играча. У средини се ископа већа рупа, звана котао. Унаоколо се ископају мање рупе-куће, удаљене око два метра од котла, за сваког играча по једна. Пириз је округли дрвени предмет пречника око десет центиметара. Играчи имају по једну закривљену дрвену мотку помоћу које тјерају пириз. Сви играчи осим слободњака стоје код кућа. Слободњак гања пириз са циљем да га убаци у котао или у једну од кућа, док га остали спречавају у томе. Ако убаци пириз у котао, сви играчи повичу: "Смјена!" и мијењају куће. Кућа се сматра заузетом када играч у њу стави пиризачу. Смјена је шанса за слободњака да се дочепа куће ако прије осталих играча убаци своју пиризачу у кућу. Слободњак може постати власник куће ако у игри убаци пириз у неку од кућа, при чему дотадашњи "газда" почиње да гања пириз.

КЛИС: На њиви се забије у земљу колац (баба) дужине око једног метра на који се ставља затесан комад дрвета дужине око два дјечија педља. Играју двије екипе са по два и више чланова. Приликом игре један из екипе удара клис помоћу палице

(двоструко краћи комад дрвета од бабе), док га играчи друге екипе дочекују и помоћу палица враћају што је могуће ближе баби. Играч који га је послао одмјерава палицом и колико их наброји, толико је његова екипа освојила коња. Ако враћени клис погоди бабу или је растојање од мјеста гдје је пао краће од једне палице, врши се смјена. Екипа која је ударала клис иде да га враћа, и обрнуто. Играч који удара клис има право да, ако успије да ухвати у ваздуху, поново одбије враћени клис, и ако га противници не стигну, освоји пуно коња за своју екипу. Кад једна од екипа освоји договорени број коња, пружа шансу пораженој екипи да избјегне казну. Са мјеста гдје падне враћени клис један од играча из поражене екипе пробацује клис између палице коју је прислонио играч који стоји код бабе уз бабу. Ако промаши, онај играч чија је палица уз бабу баца руком клис што даље. Од мјеста гдје је пао играчи побједничке екипе јашу до бабе на играчима који су изгубили.

ПИЉЦИ: За ову игру потребно је пет каменчића пречника око једног центиметра. Да би изиграо читаву игру, играч мора да учини слиједеће:

Са камаре узима један каменчић и баца га увис. Док је бачени каменчић у ваздуху, хвата други са камаре и у исту руку дочекује бачени. Један оставља на страну, други баца у вис и хвата трећи са камаре. Исте радње понавља док свих пет каменчића не сложи на страну. У другој фази баца један у вис, док са камаре узима по два. У трећој фази са земље узима три каменчића а у четвртој четири, и ако је ухватио онај из ваздуха, завршио је први дио игре. У другом дијелу игре истим редослиједом баца каменчић у вис, с тим што узете са камаре не држи у руци него их протура кроз стално испружени педаљ друге руке. С овим је изиграна једна игра. Други играчи играју кад онај што игра погријеши.

Многа од ове дјеце, кад је у Кожухама направљена школа (1895), прије подне су била школарци, а по подне чобани. У школи су најчешће играли неке од слиједећих игара:

ЛОНЧИЋИ: Потребан је непаран број играча (до двадесет). Једни стоје у формираном кругу (продавци), док други испред њих чуче (лончићи). Слободан играч (купац) прилази с вањске стране једном од продаваца (обично бира онога за којег мисли да је најспорији) и пита га:

"Пошто ти је, куме, лончић"? Продавац му одговори:

"По петак, по шестак, по то ти га и не дам"! Након одбијене понуде, продавац трчи око круга у правцу казаљке на сату. За њим трчи и купац. Ко први стигне до напуштеног лончића, постаје продавац. Ко стигне други, наставља да купује други лончић. Након што сви продавци буду понуђени да продају лончић, врши се смјена. Они што су били лончићи, постају продавци, и обрнуто.

КАИШ: Већи број играча стоје у кругу окренути унутра. Двојица су слободни. Један има каиш у руци (скривен иза леђа), гања другога око круга са намјером да га удари по стражњици. Уколико се прогонитељ умори, даје крадом каиш једном од играча у кругу настављајући да трчи за прогоњеним с намјером да га натјера у засједу коју му поставља онај који је добио каиш. Стари прогонитељ стаје на мјесто гдје је стајао нови. Прогоњени играч има право на смјену након два претрчана круга. Смјена се врши тако што утрчи у круг и стане испред једног играча, при чему овај постаје нови прогоњени.

АБЕРЕЋКЕ: Двадесетак играча се подијеле у двије групе држећи се за руке. Врсте су окренуте једна преме другој на међусобном растојању двдесетак метара. Играчи једне од врста вичу углас: "Абеређкеее"! Друга врста им одговара: "Абертутеее"! Прва врста пита: "Аберкогаћетеее"?Ови им кажу једно од имена из прве врсте (обично физички најслабијег играча), на примјер: "АберМаркааа"! Марко се залијеће свом снагом да пробије врсту, да прекине ланац (бира мјесто гдје мисли да је најлакше). Ако прекине ланац, са собом води једног заробљеника из друге врсте и он постаје нови члан прве врсте. Прва врста и даље води игру. Ако Марко не прекине ланац, онда он постаје заробљеник друге врсте и она преузима игру. Игра се завршава кад једна од врста зароби другој све играче.

Све игре и код марве и у школи морале су бити прекинуте ако би наишао неко од старијих. Ако се сједи, мора се устати и назвати Бога пролазнику, сачекати да прође и тек онда наставити игру. Није се смјело смијати докле год пролазник не одмакне на удаљеност да не чује, јер би могао помислити да је смијех њему упућен. Попа и старије људе дјеца су љубила у руку. Кад се мушка дјеца замомче, почињу да уче "прстен", игру коју ће играти до краја живота, најчешће на сијелима у зимско доба.

ПРСТЕН: Играју двије екипе. Најоптималнији број је четири у свакој од екипа. Свака екипа има бињаџију, играча који диже капе. За игру је потребно десет капа, с тим што се на под пореда девет, а десету држи у руци онај који крије прстен. Десета капа, која остаје у руци, зове се "пошљо", девета "допошљо", а осма "претпошљо". Кожушани не би били што јесу кад нешто не би промијенили. Они зову осму капу "допошљо" а девету "претпошљо". Ко ће први крити одлучује се тако што играч из једне екипе сакрије прстен под једну од три капе. Бињаџија из друге екипе диже двије капе и ако нађе прстен, његова екипа крије, и обрнуто. Играч екипе која крије прстен то чини што је могуће вјештије да га противници не открију. Кад послаже капе, покрива очи да га не би издале. Играчи из друге екипе "ишћиле" (бирају капе под којом мисле да је прстен) и показују своме бињаџији које је чији ишћил. Бињаџија диже "циганку", прву капу. Ако "уцигани" (нађе прстен), његова екипа крије прстен. Ако не уцигани, онај који је крио ставља пошљу на циганкино мјесто. Испод пошље може бити сакривен прстен. Ако није уциганио, бињаџија диже редом капе, с намјером да не нађе прстен, до посљедње три. Од три преостале диже двије са циљем да нађе прстен. Ако успије у томе, исто је као да је и уциганио. Ако не нађе, убио је четири коња (противничка екипа је освојила четири коња). Ако нађе прстен испод прве капе послије циганке, убио је "цуру" (једанаест коња). Ако нађе у испод друге послије циганке, убио је осам коња, испод треће седам, испод четврте шест, и на крају испод пете пет. Обично се игра до 201 коња. Поражена екипа бива кажњавана на различите начине. Најчешћи облик кажњавања је био да сваки играч из побједничке екипе удари по десет батина по табанима једном из поражене екипе. Друга уобичајена врста казне је била да сви играчи из поражене екипе изађу испред куће и наглас понове неколико пута:

"Чујте и почујте! Ми (наброји имена чланова своје екипе) изгубили смо у прстену од (наброји чланове побједничке екипе)"!

Наведене играчке и игре само су дио фолклора Кожуха које су употпуњавале свакодневни живот житеља овог краја. Наравно, све су у суштини биле поучне а сврха им је дружење, комуникативност и формирање човјека који умије да воли и да брани своје огњиште.

Ешкије - страх и трепет

За вријеме пустог турског вакта, а и касније, као и свугдје, и у нашим крајевима увијек је било људи с ону страну закона. Иако су хајдуци у српском народу симбол отпора сили нечистој, у сјећању наших предака, наше домаће ешкије (надимак добили због шверца дуваном) не котирају нарочито високо. Можда је разлог за овако низак рејтинг ешкија у нашем народу вријеме у којем су живјели. Њихово хајдуковање се збивало у вријеме почетка краја велике империје. Све је мање било богатих турских каравана на нашим путевима од којих се имало шта "оплаћкати".С друге стране, појављивао се све већи број домаћих имућних људи, чије је богатство било и те како интересантно ешкијама. О расположењу нашег народа према ешкијама најбоље говори пјесма из тог времена:

"Мене мајка за недрага даје,
за недрага, за горског ајдука.
Обдан спава, ноћу ајдукује"...

Један од 'арамбаша о којима ће Требавци дуго причати био је страшни Митар Терзија. Њему је било све дозвољено; бојали су га се и Срби и Турци.

Први млин на Босни који је у Кожухама направљен био је на Давулијама, чији су власници били Турци Которани.

Бануо је једном изненада Митар са повећим товаром жита са намјером да га самеље. Гдје га је набавио, нико није могао знати, једино се поуздано знало да га није ни посијао, нити окопао, а поготово га није отргао. Кожушани су у то вријеме могли имати млинове једино на потоцима. Могли су да бирају да ли ће мљети на поточарама, гдје се дуго чекало на ред, или да иду на Босну гдје би им Турци самљели по свом аршину. Међутим, ова правила нису важила за Митра.

Чим је сјахао са свога дората, загрмио је на Турчина да му самеље ситно. Турчин, не знајући с ким има посла, а свјестан времена у којем је живио (кад се Турчин пита како ће се мљети) одбрусио му је како се само код Митрове воде меље ситно. Митар, не могавши више да трпи Турчиново наклапање, коначно му је дао до знања да је он главом и брадом чувени Митар Терзија и да се не игра својом главом него да се прихвати посла. Турчин, помало схватајући у каквом се необраном грожђу нашао, стајао је непомичан неко вријеме, затим је долазећи себи махинално ускочио у чамац, брже-боље га одвезао и почео нагло да весла према другој обали Босне. Кад се нашао на прописној удаљености од млина, повикао је: "Мељи, Влаше, како хоћеш"!

У требавској буни (1858) значајан допринос дале су и ешкије. Један од најзапаженијих учесника био је и "краљ требавских шума" у то вријеме, 'арамбаша Јовица Павица. Јовици није требало пуно да примијети како у борбама нема угледног "Корушанца" Митра Жуне. За вријеме одлучних битака Митар се затекао "пријеко" гдје је продавао крмке. По повратку из пријека, у Кожухама је затекао дотада незапамћену пустош. Турци су, након слома требавске буне, попалили и опустошили читаво село. Кожушани су били у збјегу у Јазовима. Са собом су гонили и марву коју су успјели да попуштају. Након силних оргијања Турци су напустили село. Народ се враћао на згаришта некадашњих кућа и зграда. Није пуно прошло времена, а Митру је стигао абер од Јовице да на одређено мјесто донесе "трећину" (дукате, печеног овна, подметак ракије (10 литара), погачу и шаку соли), иначе ће имати посла са њим.

Митру није пуно требало да схвати шта му је чинити. Узео је своју двојицу слугу, наоружао их кубурама, припремио све што је Јовица тражио и заједно са њима кренуо на пут неизвјесности.

Пошто су стигли на договорено мјесто, Јовичини стражари су дозвали свога 'арамбашу и отпочела је неравноправна еглена.

-Је ли беса, Митре! - отпочео је Јовица.

-Јест беса! - узвратио је Митар.

-Сипај!

Митар је истресао дукате на земљу.

-Имаш ли још?
-Немам!
Јовица је пришао камари, подијелио је на три нове подједнаке и узео је себи једну. Наредио је Митру да узме двије преостале. Митар, сав неповјерљив, питао је 'арамбашу
-Је ли беса?
-Јест беса.
-Је ли беса?
-Јест беса! - поновио је и трећи пут исто питање, и након трећег потврдног одговора сагео се и покупио преостале дукате у кесу. Потом су слуге припремиле погачу, со и ракију и приступило се помирењу. Преломили су Митар и Јовица погачу, узели со и попили мало ракије, затим су се изљубили и пошли према хајдучкој софри. Појели су заједно са осталом дружином Митровог овна и лијепо се уз ракију провеселили.

Сутрадан се Митар заједно са својим момцима вратио својој кући гдје га је чекала његова забринута Јефимија.

Највећи кожушки ешкија свих времена био је чувени Николица Тривић, 'арамбаша и велики турски дужник тог времена. Небројено пута са својом дружином упуштао се у борбе са Турцима и сваки пут би им умакао, уколико су били јачи. Основна тактика његовог бјекства били су бројни требавски потоци, које је у душу познавао и кроз чије уске кањоне Турци нису могли никада да га стигну. У то вријеме Николичина дружина је имала дванаест момака. Поред Николице у дружини су били (за које се зна): Јован Тривић, Јовица Јовановић и Јово, поријеклом из Крајине.

Једне вечери (око 1866. год.) дружина је застала на Селишту, на граници између Кожуха и Копривне (данас земља Тубоњића) гдје су појели печеног бипца. Пошто су презалогајили, Николица је гатао у бипчеву кобилицу и није видио ништа добро по себе и своју дружину. Одмах је скочио на ноге и наредио дружини: "Ајмо, браћо, чека нас велика турска војска"!Кренули су путем према Булетића брду гдје је војска већ била запосјела положаје. Стигавши на брдо, дочекали су их помало изненађени Турци, што је Николици и дружини добро дошло да прогуле кроз њихове редове и да крену према потоку званом Јазавчине и на тај начин као и до тада умакну. План је успио. Стигли су до потока, убивши успут једног Турчина на

самој раскрсници путева Кожухе-Копривна и Јасеновачка Коса-Живковићи. Међутим, и Турци су се коначно досјетили. Спремили су погубну тактику за Николичину дружину, пошто су већ имали дебело искуство са Николичиним бјекствима кроз потоке. Свјесно су их упустили у Јазавчине, али су им триста метара ниже поставили засједу у коју су упали и редом један за другим гинули. Једини се, према казивању Кожушана, извукао из обруча и преживио Крајишник Јово.

Био је и јатак : стогодишњи Симо Тривић Симер

На мјесту погибије Николица и његови другови су сахрањени. И данас-дан постоји обиљежено камење са крстовима на њиховим гробовима. На мјесту погибије (поред раскрснице) Турчин је такође сахрањен и гроб му је доскора био означен великим каменом. Изгледа да је неком неупућеном затребао и више га нема, те гроб остао без обиљежја. Раскрсница се још увијек зове Турски греб .

За вријеме а и послије Николичиног хајдуковања Турци су стално прогањали Николичину породицу. Најчешће су тражили његовог млађег брата Симу Симера. Кад год би их угледао, морао је бјежати у шуму. Ипак су га једном изненадили када је имао 18 година (1864). Пошао је неким послом у Радешиће. Брзо је слетио, боље речено, скотрљао је својих 120 килограма и два метра висине (није био дебео) од адарског гробља у ријеку и упао право у руке групици од петнаестак турских војника који су били на пропутовању за Копривну. Добили су од старјешине пола сата вољно да предахну. Турци су одмах препознали импозантну људску фигуру. Одмах је неко повикао: "Хватајте јатака!" Свезали су га конопцима за подебљи граб и почели бјесомучно да га туку. Горостасни Симер се попут Башчелика напрегао свом снагом и конопци су попуцали попут трулог лика. Почео је да бјежи. Неко од Турака је повикао да га хватају живога а да пуцају само ако им умакне.

Симер је то чуо, и држао се стално уз Турке избјегавајући њихове ударце. Варакајући се између прогонитеља, који су се од њега одбијали као од стијене, налетио је на познатог Турчина из Которског, пријатеља његовог оца Триве, и завапио:
"Брани ме, ага"!
Турчин га је одмах препознао и повикао је на остале:
"Пуштајте га! Влаше није криво"!
Ови су га послушали и Симер је извукао живу главу. Захвалио се свом спаситељу и полако, ногу пред ногу, кренуо својим путем помало пркосећи мрким погледима својих несуђених џелата.

Најнеобичнију хајдучку каријеру остварио је "Корушанац" Теодосија Марић, који је постао ешкија са свега девет година. Након preране смрти оца, мајка му се преудала у Зелињу Горњу. Њему се није свидио живот код "очува", па је одлучио да побјегне у шуму. Прихватила га је једна хајдучка дружина. Био им је од користи највише као ухода. Након шест година хајдуковања одлучио је да побјегне. Послије су га бивши другови тражили са намјером да га убију, међутим, нису успјели да га ухвате.

Поред Николице и Теодосије било је још Кожушана у ешкијама. Народ између осталих памти Сергију Вуковића, Марјана Ћерића, Николу Лазаревића и Јову Николића Гарупа.

Ал' се некад слатко јело

Ријетко се ко данас сјећа кухиње наших предака. Онај ко се присјети тих специјалитета, прво што помисли је сиромаштво из тог времена. Иако су се наши преци слабије хранили него ми данас, радили су углавном физичке послове, те су били од нас здравији. На њиховој трпези месо би се нашло само о великим светковинама. Једно крме се клало на десетак укућана. Ријетко би залутао покоји комадић сланине или сувих ребара, обичним даном у пасуљу, најчешћем јелу за ручак. Рецепти за свако јело из тог времена су кратки, стану у неколико реченица. Кожушка кухиња је била свакодневно попуњена неким од слиједећих јела:

ПУРА: Справљала се у бакарном котлићу на веригама. У врелу воду се сипа кукурузно брашно. Оклагијом се пробуши рупа на средини да јело не би кипјело. Након сат кувања котлић се скида са верига да би се оциједила вода. Оцијеђена маса се мијеша једним крајем оклагије пет минута, а потом дода неколико кашика масти. Затим се поново мијеша док маса не поприми потребну густину. На крају се додаје кисели сир или кајмак и јело је припремљено за сервирање.

ЦИЦВАРА: У замашћен плитак суд, на саџаку, ставља се "сирутка" или кисело млијеко. Кад течност узаври, сипа се брашно. Добијена смјеса се пече десетак минута, након чега се скида са ватре, помасти се, покајмачи и једе се врућа.

ПОПАРА: Комади погаче се измрве и ставе у замашћен суд на саџаку да се пропрже. Након пропржавања долије се вода и пусти се да узаври. Послије краћег кувања јело се скида са ватре, добро се изгњечи и покајмачи.

МОЧА: Млијеко се сипа у замашћен плићи суд на саџаку. Кад прокри, сипа се, уз стално мијешање, пшенично брашно и

кува петнаестак минута. Моча је до појаве гриза било главно јело за бебе.

ТАРАНА: Пшенично брашно се помало пршће водом како би се добиле мрвице. Потом се мрвице просију кроз решето и оставе да се осуше. Затим се кувају у млијеку петнаестак минута.

ЈАГЛЕ: Просијан амур (кукурузна прекрупа) кува се око сат времена у котлићу на веригама у сланој води. Касније се додаје цоца, која се добије туцањем у ступи за цоцу, шпица (сјеменки од тикава). Ово јело се спремало углавном у вријема поста.

ГУЖВАРА: Замијешено тијесто се развлачи оклагијом на синији. Пошто је развучено на потребну дебљину, исијеца се ножем на мање комаде који се стављају на плату од фуруне да се осуше. Суви комади се гужвају и слажу у замашћену тепсију, након чега се пеку у рерни док не порумене. Печеном јелу се може додати киселог сира или кајмака.

РАЗЉЕВУША: У литар слатког млијека "убије се четверо јајца", додају се двије шоље киселог млијека и двије кашике кајмака. У спремљену масу се додаје кукурузно брашно док се не добије густа смјеса. Јело се припрема у тепсији и пече се под пеком или у рерни.

ГРУШАВА: Једна је од највећих радости у кожушким кућама. Спремала се по истом рецепту као и разљевуша. Једина је разлика у млијеку. Кад се у кући спремала грушава, био је то знак да је у кошару стигла принова: "кјава" или "воло". Могла се спремати само од првог млијека након тељаје, све остало је разљевуша. У Кожухама је обичај да се позову на грушаву блжње комшије.

БУЊГУР: Очишћена биба се сасијече на ситне комаде и заједно са пшеницом се скува у бакарном котлићу на веригама. Приликом кувања додаје се неколико кашика крављe масти.

Ово је било једно од најсвечанијих јела. Спремало се за посебне прилике: пооде, Васкрс, Илину и сл.

ЦИЦВАРИЦА: Кајмак од крављег млијека се пржи у плитком суду на сацаку. Пошто се кајмак истопи, одваја се кравља маст. Остатак се назива цицварица. Користила се као зачин вариву или се јела умакањем комада погаче.

СУВИ СИРАЦ: Кисело млијеко се усири и проциједи. Оцијеђена маса се посоли и од ње се формира погачаст облик

тежине око 200 грама и стави се у газу или старо решето. Потом се објеси изнад огњишта и суши три-четири дана.

Суви сирац је био једна од најчешћих милошта за дјецу у стара времена. Спремао се углавном у вријеме сушења меса. Често се са сувим месом користио за мезу.

САТРЦА: Млади лук се исијече на кратке ваљчиће, посоли се и помијеша са сиром и кајмаком. Умјесто лука могла се користити и трава киселица. Ово је била најчешћа салата наших предака у љетњем периоду.

Кожухе су богом дане за узгој воћа свих врста. Стари Кожушани су справљали читав низ разних воћних производа.

Највише воћа су трошили на производњу ракије шљивовице, крушке и јабуковаче. Најбоља крушка се добијала од крушке карамут.

Поред ракије справљали су и разне врсте сокова и напитака:

СЛАТКО ВИНО: Омуђене (ољуштене) бобе од грожђа оставе се три дана да стоје у качићу, који има чеп на доњем дијелу, док се не дигне ћоп (троп). Потом се течност источи из качића кроз поменути отвор и проциједи се. Одмах је за употребу. Вино се чува у фучијама уз често претакање да не би преврело.

ШИРА: У јесен се опране дивљаке јабуке, дуње, оскоруше, трњине, дрењине, глогиње и сл. стављају у буре са водом, које има чеп на доњем дијелу. Након петнаестак дана добијена течност се може користити за пиће.

КОМПОТ: Сушено воће (шљиве, јабуке, крушке и сл.) скува се у води. Пошто се добро скува, у течност се додаје шећер. Компот се припрема и данас, али се он не може поредити са оним који су спремали стари Кожушани.

Мјештани Кожуха спремали су и друге производе од воћа: разне сокове, слатко и пекмез. Слатко се спремало од свих врста воћа, чак и од цвјетова ружа.

Брашно се држало углавном у кадњевима (прокопано меко дрво пречника око пола метра, висине око један метар).

Хљеб, углавном "куруза" спремао се у наћвама (дрвена посуда у облику корита, дуга око 80 ,широка око 40 и дубока око 30 центиметара). Пекао се под пеком (полулоптасти гвоздени поклопац пречника око 40 центиметара са округлом дршком са вањске стране).

Укувана куруза се носила на лопару (округла дрвена даска пречника око 35 центиметара са дршком на крају) од наћава до огњишта и стављана под пеку.

Главна средства за распиривање ватре и пренос жара била су маше (гвоздена пинцета дуга око 40 центиметара) и ожег (троугласта гвоздена лопатица са дршком дугом око 40 центиметара).

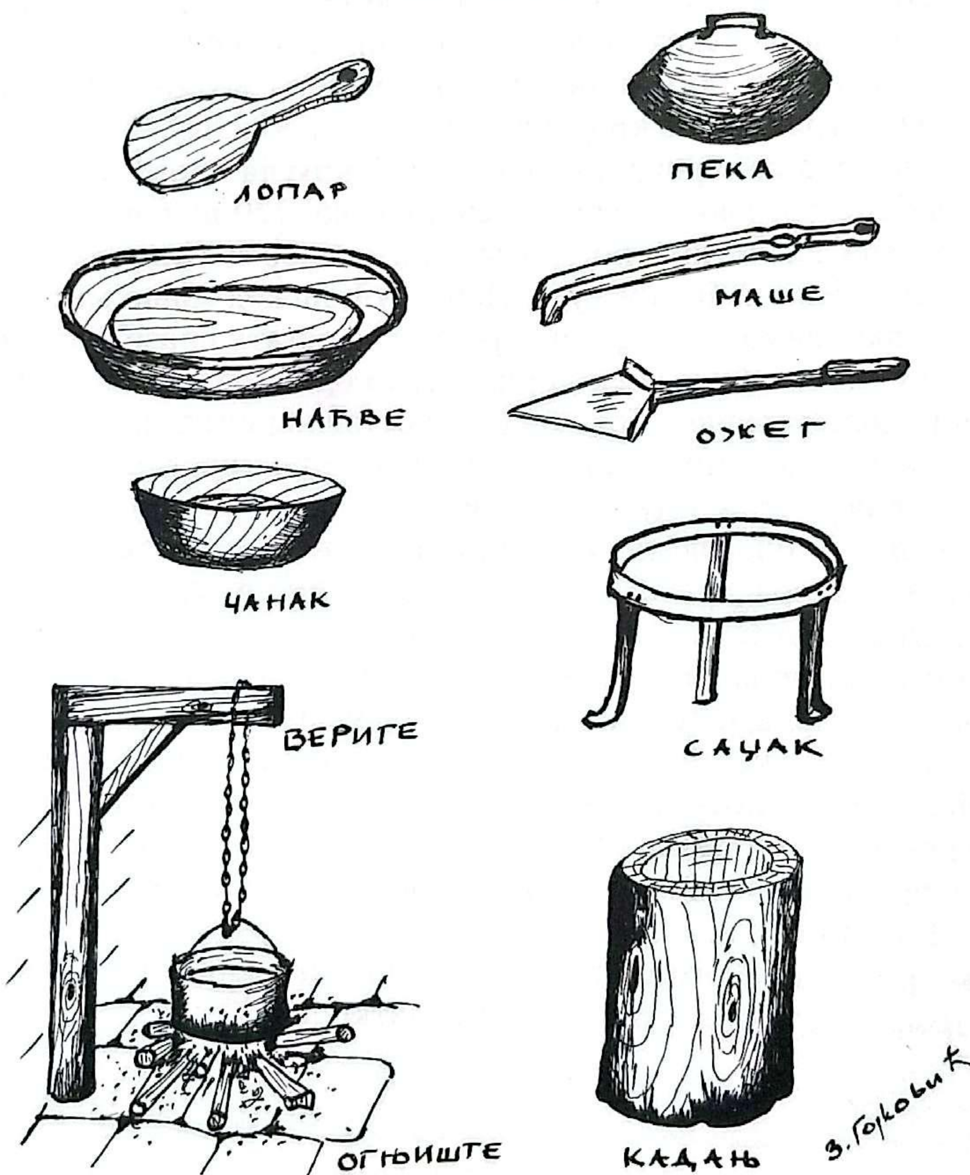

Млијечни производи су се успремали у дрвеним судовима. Млијеко се музло у дијежму (округла конусна дрвена посуда, ужа на доњем крају, висока око 40 центиметара, пречника око

30 центиметара на дну. Састављена је од уских летвица, с тим што су три-четири дуже од осталих и служиле су као дршка).

Сир се држао у качићима (пречника на ширем крају око 40, а висине око 50 центиметара. Воће, од кога се пекла ракија, сакупљано је у каце разних димензија.

Ракија се држала у фучијама (мање каце са два дна, високе око 80 а пречника око 70 центиметара).

Вода се са водице доносила у кабловима (дрвени котлићи, састављени од уских летвица), пречника око 40 центиметара и исте висине на обраници (дрвена повијена мотка, дуга око 1,2 метра са урезима на крајевима гдје висе каблови).

Сва јела су сервирана на синији (округла плоча састављена од лијепо урезаних дасака пречника око 120 центиметара, постављена на четири ногара висока око 30 центиметара). Сва чељад је јела из једног суда. Дјеца су понекад знала да се погурају лактовима, тако да би нејач могла остати празног стомака. Међутим, ако би то неко примијетио од старијих, најчешће би прорадила варјача и брзо би се успоставио ред за синијом.

Ниска калорична вриједност јела наших предака нарочито се осјећала преко дугих љетних дана, када се више трошила енергија. У благодетним Кожухама било је напретек алтернативних извора хране: младог буковог листа, драчовог цвата, киселице, маслачка, пискавице, гљива, шумских јагода, малина, дријенова, трњина, дрењина, шипака, те пужева, рибе, срна, зечева, фазана, јаребица, дивљих патака и сл.

Чобани, ако би им од глади пао мрак на очи, знали би понекада злоупотријебити службени положај, тако што би украли покоју кап из малих вимена, најчешће у ћулап (беретка) или шешир, млијека од крава, оваца или коза које су чували.

Гледајући данашњу дјецу како изволијевају пред пребогатом трпезом, многи стари Кожушани имају обичај да кажу са сјетом: "Драги боже, ал` се некад слатко јело!"

Драган МИЋИЋ

Молитва у хладу стољетне липе

Од времена кнеза Мутимира, када су Срби 867. примили хришћанство, преко највећег одвајања у Цркви 1054. године, до доба светог Саве и данашњих дана, немјерљива је улога Српске православне цркве у животу српског народа.

Црква, коју Кожушани данас, када пребиру по сјећањима, зову "старом", саграђена је седамдесетих година прошлог вијека.

Оданосӣ Боīу, вјери, љубави и слободи вијековима је исказивана ӣод овим славенским дрвеӣом

У вријеме грађења "велики приложник и побожник" ове цркве био је Марко Ќондић, који је набавио и први ико-

ностас. Када је 1888. Марко умро, на захтјев мјештана Кожуха сахрањен је у црквеној порти.

Црква је била посвећена светом пророку Илији "који се родио у граду Тесвиту, а припадао је племену Арабовом. Младост је провео у богомислију и изговарању молитви у пустињи. Због тачног предсказивања догађаја био је стално прогањан, нарочито од израелског цара Ахаве и његове опаке жене Језавеље. Због њих, а и да би показао велику власт Божју, Илија изведе многа чуда од којих нека остадоше заувијек запамћена. Једно од највећих бијаше оно када је затворио небо, па кише није било три године и шест мјесеци. За то вријеме у потпуној осами проводио је дане у пећини недалеко од града Јерихона. Ту у затвореној пећини бијаше само један уски отвор кроз који му је орао повремено улијетао доносећи по неколико капи воде и мрвица хране из далеких ријека и земаља. Данас се на томе мјесту налази манастир светог Ђорђа Хозеве, чији монаси одржавају пећину као највећу реликвију. Пред смрт Илија пресијече својим огртачем воду у Јордану, потом одреди Јелисија за насљедника. Предаде му огртач и узнесе се на небо у огњеним колима које су вукли огњени коњи.

Према народном вјеровању, св. Илија и даље се вози пламеним колима. Зато кад грми каже се да то тутње кола светог Илије. Он је тај који одређује гдје ће и када да падне киша или да настане суша. Он доноси олују и непогоду, одлучује кад пуцају громови и ударају муње. Мисли се да тада он гађа ђаволе, јер народ тврди да свако мјесто које је св. Илија муњом погодио у себи скрива ђавола"[1].

Стара црква у Кожухама била је карактеристична по томе што је звоно било изван ње и налазило се на звонику дрвене конструкције.

Црква је, на жалост, срушена, чиме се изгубила ријетка оригиналност, али подигао се нови храм.

Нова црква светог пророка Илије у Кожухама освештана је 22.10.1972. године. Освештење је извршио епископ зворничко-тузлански господин Лонгин (Томић). Кум Цркве је Божо Богдановић из Скугрића.Овај свети храм изградио је кожушки мајстор Богдан Гостић Иго. На челу Црквеног одбора за градњу цркве били су свештеник Предраг Поповић и

---

[1] *Драгомир Антонић, Миодраг Зупанц, Српски народни календар, издање аутора, Београд, 1988, стр. 129.*

Љубомир Пејчић. Потпредсједник је био Милан Митровић, благајник Марко Пејић, а одборници Димшо Ђурић и Здравко Мишић. Градњу цркве највише су помагали Митар Ковачевић и Димшо Татић из Осјечана, Стево Радовановић из Дарде, Анђа Стефановић, Босиљка Томић и Мара Марић из Кожуха. За несебично залагање током изградње цркве похваљени су Саво Старчевић и Момчило Мићић из Кожуха.

Парохијски дом у Кожухама подигнут је 1927, а генерално је реновиран 1994. године.

Црквена звона су уведена у употребу тек након што је хришћанство добило слободу. Од тада се уз цркву почињу подизати звоници или торњеви и на њих се постављају звона да би се њихов звук што даље чуо. Звоно симболизује глас Божји и његова улога у православном ритуалу је вишеструка.

Пред крај првог свјетског рата Аустроугарска је поскидала звона са свих православних цркава и претопила их у муницију. Кожушко звоно одвезено је једне давне зиме на саоницама.

Звоно које се данас налази на дрвеном звонику набављено је у периоду између 1928. и 1930. године. За његову куповину прикупљани су добровољни прилози, а набављено је у Русији. Највише заслуга за набавку звона имали су Милан Старчевић, Живко Кнежевић и Живко Ђукић.

Осим улоге коју има приликом богослужења и других ритуала, Кожушани вјерују да њихово звоно има моћ и да растјерује облаке и на тај начин спречава невријеме. Сваки пут када се над Кожухама надвију црни градни облаци, према неписаном правилу, ко први стигне до звона, почиње да звони.

Захваљујући Божјој вољи, доброј конфигурацији терена и законима акустике безброј пута имали смо прилике да се увјеримо да је то заиста тако.

На звонику нове цркве у Кожухама постоји такође звоно, али се оно веома ријетко употребљава.

Многи Кожушани су били веома активни у парохији и црквеној општини.

Нарочиту активност у изградњи старе цркве испољио је Пејо Пајдић, а својевремено је Маркан Ђукић 35 година био на челу Црквеног одбора. Најпознатији пјевчика кога памти наша генерација био је покојни Радо Сексан који је завршио курс црквеног појања у манастиру Тавни. Од живих Кожушана који

су велики дио свог живота посветили цркви треба још једном поменути Марка Пејића и Милана Митровића. Данас у вријеме молитви кожушком свештенику највише помажу Симеун Марковић и Никола Старчевић.

Најстарији кожушки свештеник, до чијег смо имена у овом кратком истраживању успјели доћи, био је из породице Мишић. Био је то Маркан, који је касније узео презиме Поповић, а кућа му се налазила на мјесту гдје се данас налазе куће Стеве и Вељке Мишића. О њему не постоје писани трагови у црквеним књигама кожушке парохије.

Године 1896. кожушка парохија припадала је тадашњој Српско-православној митрополији зворничко-тузланској. У то вријеме Кожухе су у административном погледу биле у оквиру котара Грачаница и округа Доња Тузла.

У периоду јануар - април 1896. кожушку парохију опслуживали су свештеници Јован Ковачевић и Остоја Пантић.

Од априла 1896. до новембра 1897. парох кожушки био је Тоша Ђокић. Замјењивао га је и остао у Кожухама до краја 1899. свештеник Остоја Пантић. Повремено је служио и копривски свештеник Василије Грујић, кум познатих кожушких трговаца Вуковића.

Од јануара 1900. до августа 1901. године администратор кожушке парохије био је калуђер Василије Ћуковић, поријеклом из Сарајева. Био је јеромонах манастира Тавне и бивши српско-православни учитељ манастира Озрен. У Кожухе је дошао из Човић-Поља код Брчког, гдје се након завршетка службе вратио.

Педантност и калиграфско умијеће којим је исписивао црквене књиге за вријеме боравка у Кожухама немогуће је описати, потребно их је видјети.

Администратор и парох кожушки од августа 1901. до фебруара 1902. године био је Никола З. Гајић.

У току 1902. године у кожушкој цркви служили су свештеници Димитрије Димитријевић и Јован Ковачевић, у то вријеме свештеник у Српској Грапској.

Од фебруара до марта 1903. свештеник у Кожухама био је Остоја З. Гајић, а од марта 1903. до фебруара 1907. Ђорђе Петровић.

Михајло Јовановић био је администратор парохије од фебруара 1907. до марта 1909. Замјењивао га је осјечански

парох Ђорђе Петровић, који је у Кожухама провео од марта до октобра 1909. године а повремено га је замјењивао свештеник из Српске Грапске Јован Ковачевић.

У октобру 1909. у Кожухе је дошао свештеник Петар Ковачевић. Поп Перо, како су га Кожушани звали, био је веома цијењен и за вријеме свог боравка оставио је трагове у свим сегментима живота и рада својих савременика.

На основу закључака Главне скупштине, одржане 21.4.1912. у Кожухама, именован је за предсједника Српске земљорадничке задруге у Кожухама, удружења са неограниченим јамчењем.

Поп Перо вршио је предану службу Богу у Кожухама све до краја априла 1925. Његова супруга Зорка умрла је 1911, а он у јулу 1925. и сахрањени су на кожушком гробљу.

Замијенио га је осјечански свештеник Симеон Ђукић и остао у Кожухама до 1.7.1926. године.

У времену од 1.7.1926. до 3.11.1929. свештеник у Кожухама био је Рус Велијамин Коробов. Старији Кожушани памте га по великом перчину. Причало се да је био пуковник царске војске и да му је кћерка за вријеме његове службе у Кожухама живјела у Београду.

Јеромонах Иларион Скљар из манастира Ораховице крстио је 23.8.1926. Стану Мишић, кћи тежака Илије Мишића И Госпаве Гавриловић. Крштење је обављено у храму Св. Илије у Кожухама, а кумовао је Јовица Сајић.

Од 7.11.1929. до 8.8.1932. свештеник у Кожухама био је Јован Књажев, рођен 5.1.1878. године. За вријеме службовања у Кожухама породица му се налазила у Русији.

Осјечански свештеник Милош Петровић служио је у кожушкој цркви од 8.8.1932 до 13.3. 1933. године.

У априлу 1933. у Кожухе је дошао свештеник Јован Гајић, рођен 5.12.1909, рукоположен[2] 1932. године, а завршио петоразредну богословију.Његова супруга Цвијета била је кћи познатог бољанићког газде Пере Жишка. Имали су три кћерке: Радојку, Смиљу и Загорку. Славили су крсну славу Св. Архангела Стефана.

---

[2] *"Јерархију хиротоније(рукополагања) или свештенослужења чине три степена свештенства: епископски, презвитерски и ђаконски". Љубомир Ранковић, "Живот Српске цркве", "Глас цркве", Ваљево, 1989. стр. 56.*

парох Ђорђе Петровић, који је у Кожухама провео од марта до октобра 1909. године а повремено га је замјењивао свештеник из Српске Грапске Јован Ковачевић.

У октобру 1909. у Кожухе је дошао свештеник Петар Ковачевић. Поп Перо, како су га Кожушани звали, био је веома цијењен и за вријеме свог боравка оставио је трагове у свим сегментима живота и рада својих савременика.

На основу закључака Главне скупштине, одржане 21.4.1912. у Кожухама, именован је за предсједника Српске земљорадничке задруге у Кожухама, удружења са неограниченим јамчењем.

Поп Перо вршио је предану службу Богу у Кожухама све до краја априла 1925. Његова супруга Зорка умрла је 1911, а он у јулу 1925. и сахрањени су на кожушком гробљу.

Замијенио га је осјечански свештеник Симеон Ђукић и остао у Кожухама до 1.7.1926. године.

У времену од 1.7.1926. до 3.11.1929. свештеник у Кожухама био је Рус Велијамин Коробов. Старији Кожушани памте га по великом перчину. Причало се да је био пуковник царске војске и да му је кћерка за вријеме његове службе у Кожухама живјела у Београду.

Јеромонах Иларион Скљар из манастира Ораховице крстио је 23.8.1926. Стану Мишић, кћи тежака Илије Мишића И Госпаве Гавриловић. Крштење је обављено у храму Св. Илије у Кожухама, а кумовао је Јовица Сајић.

Од 7.11.1929. до 8.8.1932. свештеник у Кожухама био је Јован Књажев, рођен 5.1.1878. године. За вријеме службовања у Кожухама породица му се налазила у Русији.

Осјечански свештеник Милош Петровић служио је у кожушкој цркви од 8.8.1932 до 13.3. 1933. године.

У априлу 1933. у Кожухе је дошао свештеник Јован Гајић, рођен 5.12.1909, рукоположен[2] 1932. године, а завршио петоразредну богословију.Његова супруга Цвијета била је кћи познатог бољаничког газде Пере Жишка. Имали су три кћерке: Радојку, Смиљу и Загорку. Славили су крсну славу Св. Архангела Стефана.

---

[2] *"Јерархију хиротоније(рукополагања) или свештенослужења чине три степена свештенства: епископски, презвитерски и ђаконски". Љубомир Ранковић, "Живот Српске цркве", "Глас цркве", Ваљево, 1989. стр. 56.*

У јулу 1941. године заповједник усташке власти у Добоју жупник др Камбер наредио је да се мјештани Кожуха окупе испред школске зграде. Излазећи из аутомобила он је окупљени народ поздравио усташким поздравом. Нико му није отпоздравио. Након што је упитао попа Јована зашто народ не одговара на поздрав, отац Гајић му је рекао: "Господине Камбер, ми смо вас двадесет година учили да поздрављате са "Помоз' Бог", па вас нисмо научили, а ви бисте хтјели да ми одмах отпоздрављамо вашим поздравом".

Заједно са породицом поп Јован је 10.7.1941. одведен у затвор у Добој. Касније су пребачени са жељезничке станице у Руданци у логор "Цапраге", а одатле у Србију, гдје су и провели рат.

И након завршетка активне парохијске службе свештеник Јован Гајић опслуживао је упражњену раковачку парохију, у чину протојереј-ставрофор. "Овим највишим црквеним одликовањем у презвитерском чину свештенства мирскога реда одликују се угледни старији свештеници, обично на крају своје каријере, који су се својим животом и радом посебно истакли и себе и цио свој живот уградили у Цркву. Ово одликовање, у ствари, значи право ношења напрсног крста на грудима на позлаћеном ланцу око врата"[3].

Добојски свештеник Љубомир Дучић процјењивао је да је кожушка парохија почетком 1941. године имала око 1600 парохијана.

Други свјетски рат у Кожухама је провео свештеник Бориша Старовић, рођен 1907. а рукоположен 1930. године. Остао је при свештеничком позиву и након престанка активне парохијске службе. Одликован је црвеним појасом. Завршио је богословију и богословски факултет.

Послије завршетка рата у Кожухе је дошао свештеник Тодор Тошо Трипуновић, рођен 1913, рукоположен 1934. године. Дошао је из избјеглиштва. Убрзо је заједно са Љубомиром Круљем из Кожуха пред пријеким судом осуђен на смрт због, како је у оптужници стајало, "тешких злочина против народа и државе". Касније им је казна замијењена двадесетогодишњом робијом. Муке и страдања кроз које су прошли немогуће је описати. Убрзо након доласка са издржавања каз-

[3] Ибидем, стр. 42.

не Љубомир Круљ је 12.4.1956. умро у Кожухама. Поп Тошо је наставио служити Богу и народу. Одликован је црвеним појасом, протојерејским чином и напрсним крстом.

Мученик окупаторског и Озниног терора : поп Тошо Трипуновић

Након свештеника Саве Дражилова у Кожухе је дошао поп Душан Лапчевић, који је и након завршетка активне свештеничке службе остао да живи у Кожухама, гдје је и умро 1960. године. Сахрањен је у кожушком гробљу. Његова кћи Бранка провела је своје пензионерске дане у парохијској кући дружећи се с Кожушанима и читајући "Политику". Умрла је и сахрањена у Кожухама 1991. године. Добра нарав и комуникативност попа Душана Антића још увијек се памти у Кожухама. Био је у правом смислу ријечи народни човјек и народни поп. Након пензионисања остао је у Кожухама, гдје је и умро 1969. године. Сахрањен је у кожушком гробљу. С њим су сахрањене супруга, која је умрла 1974. и кћерка Борислава, умрла 1983. године.

Велики допринос у изградњи нове цркве

Послије попа Антића администратор парохије кожушке био је осјечански свештеник Предраг Поповић, рођен 1939, а рукоположен 1961. године. Одликован је црвеним појасом и звањем протонамјесника.

Почетком марта 1982. у Кожухе је дошао свештеник Мићо Пајкановић и остао до доласка садашњег свештеника.

У парохији кожушкој данас служи јереј Мирко Јокић, рођен 1961. у Блатници, општина Теслић, рукоположен 1985, завршио петоразредну богословију у манастиру Крка, а одликован правом ношења црвеног појаса. Ово одликовање даје се младим свештеницима са најмање пет година стажа, а који се истичу ревносним радом у вршењу свештеничке службе.

За Кожухе је на посебан начин посредством братића Љубомира Круља, био везан и покојни владика Нектарије (Круљ). Рођен је 30.11.1879. у селу Поцрња, код Љубиња. Завршио је богословију у Рељеву. Права је студирао у Бечу и Загребу, гдје је 1911. промовисан у доктора правних наука. Поред више дужности које је обављао, био је и професор богословије у Сарајеву, ректор богословије у Сремским Карловцима, епископ захумско-рашке и зворничко-тузланске епархије и митрополит дабробосански.

Посебну вриједност црквеном комплексу у Кожухама дају звоно на звонику изграђеном од храстовог дрвета и стољетна липа чија велика крошња хладом покрива више од половине црквене порте.

Хвала вам за прва слова

У давна времена Срби су писменост стицали у манастирима или уз помоћ путујућих калуђера. За вријеме турске владавине школе су биле конфесионалног типа. Ученици у српским школама били су подијељени према уџбеницима из којих су учили. "Букварци" су били најмлађи и они су тек почињали да уче читање и писање. Нешто старији од њих били су "часловци". Часловац је обредна књига у православној цркви у којој су молитве распоређене по појединим дијеловима дана (полуноћница, јутрење итд.). У старим српским школама часловац је, у скраћеном облику, био главни уџбеник за описмењавање. Старији од "часловаца" били су "псалтирци". У православној цркви псалтир је богослужбена књига из које се читају и пјевају псалми, побожне пјесме из Старог завјета. Име је добила по псалтериону, жичаном музичком инструменту, уз чију пратњу су се некад пјевали псалми. Школски прибор у почетку су чинили птичје или дрвено перо, а половином 19. вијека у употребу је уведен дивит, метална кутија у којој се налазило мастило и перо са држалом, а носила се за појасом. Успоставом аустроугарске власти у БиХ почело је ново раздобље у развоју школства. Старе конфесионалне школе почеле су одумирати, а замијениле су их државне. Уредбом из 1885. године одређено је да се државне школе убудуће зову народне основне школе. Од 1886. до 1906. изграђено је 105 нових и реновирано десетак старих школа.

Уз школе су обезбјеђивани вода, станови за учитеље и школски вртови на селу. Деведесетих година прошлог вијека уједначен је програм за све државне школе, а наставни план је обухватао сљедеће предмете: вјеронауку, језикословље, рачунство, земљопис и историју, природописне науке, краснопис, господарство и кућанство, геометријско обликовање и цртање, њемачки језик, пјевање и гимнастику. Школски програм био је

идеолошко-политички обликован и ни у једном предмету нису се помињале сусједне југословенске земље. Године 1915. укинута је ћирилица, најприје у јавном писменом саобраћају, а затим и у настави, уџбеницима и школској администрацији. Митар Папић у књизи "Школство у БиХ за вријеме аустроугарске окупације" пише да су, према званичном шематизму, нове народне основне школе школске 1895/96. године отворене у Брањеву, Горама, Јабланици (Тузла), Кожухама и Лишњи. У Школском гласнику број 3. од 18. марта 1911. објављен је оглас: "На основу наредбе од 16. јануара 1908. године бр. 7981. којом се врши категоризација школских мјеста с обзиром на станарину, Кожухе се сврставају у IV категорију с 300 Кр. годишњих станарине". У ближој околини, осим кожушке, није било других државних основних школа, а прича се да су, приликом грађње школске зграде, аустроугарски жандарми заустављали воловске запреге и присиљавали њихове власнике да одраде три дана на изградњи школе.

Генерација ученика из 1938. са учитељицом Хертом Московић

Између два рата у Кожухама је постојала основна школа, а 1926. наставни план чинили су сљедећи предмети: наука о

вјери и моралу, српско-хрватски, почетна стварна настава, земљопис, историја, рачун са геометријским облицима, познавање природе, цртање, лијепо пи-сање, ручни рад, пјевање, гимнастика и дјечје игре. Након 1945. године било је више школских реформи, али је у Кожухама све вријеме постојала бар четворогодишња основна школа. Учитељ Војо Јовановић својевремено је у Кожухама покушао отворити осмогодишњу школу, али тај покушај трајао је само годину дана. Школске 1974/75. године настава је посљедњи пут извођена у старој школској згради, а касније генерације кожушких ђака писменост су стицале у новоизграђеној школи. Школске 1962/63. године четворогодишња основна школа почела је са радом и у засеоку Адари, али је због недостатка довољног броја ђака затворена и више није у функцији.

Уз помоћ усмених казивања и неколико штурих писаних извора, користећи се и сопственим сјећањима, настојаћу да поменем бар неке од учитеља који су у протеклих стотину година описмењавали кожушке ђаке. У службеном додатку Школског гласника, август 1896, објављен је оглас да је учитељ Јован Димовић из Гора премјештен у Кожухе, а у октобру 1898. учитељ Народне основне школе у Коренитој Драгутин Гаврић добио је премјештај у Кожухе. Тај извор објављује да је 1899. године учитељ Ђуро Иеренчевић, који је до тада службовао у мјесту Лушци-Паланка, добио ново намјештење у Народној основној школи у Кожухама. Учитељ Перенчевић био је човјек од угледа, веома поштован, велики ауторитет како за ђаке тако и за све мјештане Кожуха. Био је кум кожушког свештеника Николе З. Гајића. Сва његова дјеца завршила су "велике школе". Јово је био правник, Милан економиста, а Чедо професор. Кћи Даница након завршетка учитељске школе удала се за Перицу Кондића. Учитељ Перенчевић остао је у Кожухама до пензионисања, 1923. године, када га је замијенила учитељица Штефица Хеп која је дошла из Хрватске. Послије ње у Кожухама је службовала учитељица Марија Хњиличка. Заједно са Баба-Леном просвјећивала је школску омладину и кожушке домаћице. Ђаке је учила како се калеми воће и како се узгајају поједине врсте поврћа, а организовала је и "Сингеров" течај кројења и шивења. Учитељица Љубица Ристић из Србије у слободно вријеме укључивала се у активности Кожушке соколске чете. У децембру 1933. из Сомбора у Кожухе

дошао је учитељ Коста Чичовачки. Са супругом Душанком Светлица, Београђанком, боравио је у Кожухама до 10.3.1936. године, када су одселили у Јасенице, срез Обровац. Учитељица Љепосава Карановић из Босанског Новог била је на служби у Кожухама од 1.11.1938. до 15.9.1939. године. Од 1937. до 1941. године у Кожухама су радили учитељи Херта Московић и брачни пар Лазар и Марија Ракић. Василије и Борислава Лалић провели су други свјетски рат у Кожухама. Учитељ Лалић убијен је 1945. године заједно са попом Савом Божићем, командантом Требавског четничког корпуса.

Послије 1945. кожушке ђаке учили су: Филип Шимић, Милош Милошевић, Милка Омерчић, Војо и Милица Јовановић, Рамиз Исић, Славка Босиљчић, Славица Савић, Милош Панић, Славко и Милан Стојаковић, Симо и Станојка Цана Васиљевић, Милорад Гојковић, Ружица Гостић, Никифор Даниловић, Азра Хеџић, Јулијана Благојевић и Мара Ђурановић. Брачни пар Васиљевић већи дио свог радног вијека провео је у Кожухама. Цана и Симо били су активни судионици свих збивања у друштвеном животу Кожуха. Све генерације некадашњих ђака учитељицу Цану памте по доброти и племенитости. Поред писмености, као и све учитељице старог доброг кова, она је кожушке дјевојчице учила животној вјештини - како када одрасту да постану добре домаћице, узорне супруге и пожртвоване мајке. Пензију је дочекала у Кожухама, а умрла у Добоју, у јесен 1989. године. Учо је био строг, али праведан, "посљедњи Мохиканац" класичног начина стицања знања, у коме су понекад и батина и прејака ријеч налазиле своје мјесто. Тренирање строгоће имало је своју сврху тек касније, у старијим разредима, када је супериорност његових ђака долазила до изражаја. Звали су нас "Симини ђаци". Сви евентуални "неспоразуми" касније су отклањани и уз дужно поштовање с учом смо се дружили и након завршетка четвртог разреда. Био је "алфа и омега" фудбалског клуба "Хајдук". Све до престанка рада клуба, крајем осамдесетих, његов жути "фићо" редовно нас је возио на утакмице у гостима.Тек када се разболио, отишао је из Кожуха у стан у Добоју гдје и данас проводи своје пензионерске дане. Никифор Даниловић све своје слободно вријеме проводио је у КУД-у "Милош Купрес", а знао је повремено, кад затреба, као једанаести и заиграти фудбал у "Хајдуку". Навраћао је у Кожухе и након одласка на

ново радно мјесто у Добоју. Погинуо је у саобраћајној несрећи. Учитељица Мара Ђурановић своје огромно искуство дугогодишњег просвјетног радника, маниром искусног педагога, претакала је у знање и на приступачан начин преносила га кожушким ђацима. У току рата релацију Добој - Кожухе савлађивала је свакодневно. Погинула је у љето 1994. на добојским улицама током једног од безбројних гранатирања града. Учитељ Милан Тадић на прави пут извео је безброј генерација адарских ђака. Припадајући "старој школи" био је у правом смислу ријечи народни просвјетитељ и његове савјете радо су слушали и адарски домаћини. Посљедњу генерацију адарских ђака извела је учитељица Славица Васиљевић. Учитељица Радојка Јанковић и Татјана Пајовић уче данас ђаке сва четири разреда у кожушкој школи, и то по два одјељења у једној учионици истовремено. Да ли судбина адарске школе чека и кожушку? Крајем прошлог вијека у Кожухама се рађало између 60 и 80 дјеце годишње. Јесмо ли поражени од "бијеле куге"?

Књига увијек привлачна : Читаоница за све узрасте

Позорница - велики изазов

Аматер је човјек који се у слободном времену, из задовољства и без материјалне накнаде, поред свог позива бави и другим дјелатностима.Данас, када смо робови максиме "Вријеме је новац", ријеч аматеризам чудно звучи.

Ипак, постоји нешто што се не може купити за новац. Не тако давно били смо у прилици на тренутак осјетити "славу" коју омогућавају чари позорнице, уживати у бурним аплаузима или туговати због понеког звиждука.

Постојала су разноврсна аматерска удружења.

Културно-умјетничко друштво "Милош Купрес" основано је у Кожухама средином октобра 1948. године. Оснивачка скупштина одржана је у школској згради. Први предсједник Друштва био је Жарко Старчевић, а учитељица Милка Омерчић изабрана је за секретара.

У оквиру Друштва дјеловале су фолклорна, музичка, драмска и рецитаторска секција. Пробе и приредбе одржаване су у школској згради, а када је 1949. завршена позорница, активности су настављене у новоизграђеном Задружном дому.

У првих двадесет година рада Друштво је остварило стотине гостовања у селима и градовима широм бивше Југославије. Кроз секције је прошло преко 600 аматера. Поред омладине веома активни су били и старији чланови: Стојка Живковић, Јевросима Деспотовић, Милан Митровић и Милош Милкановић.На разним смотрама и фестивалима освојени су бројни трофеји и награде.

Друштво је учествовало и на Републичком фестивалу фолклора, који је био хуманитарног карактера, јер је сав приход ишао у фонд за помоћ пострадалима од земљотреса у Бањој Луци. Фестивал је одржан у Јајцу.

Од 1968. до 1971. године у организацији Друштва одржана су 132 разноврсна наступа, концерти и приредбе,

којима је присуствовало око 38.000 посјетилаца. У том периоду Друштво је учествовало и на пет фестивала аматерских друштава.

На Петом фестивалу фолклора културно-просвјетних друштава добојске комуне, који је 10. априла 1976. одржан у Осјечанима, КУД "Милош Купрес" освојило је прво мјесто и новчану награду од 1000 динара. Друго и треће мјесто припала су друштвима из Осјечана и Бушлетића. Најљепшом на фестивалу проглашена је ношња кожушког друштва.

Руководиоци секција у Друштву 1971. били су: Симо Васиљевић и Здравко Митровић (драмска), Бранко Ђурић и Анђелко Пајдић (музичка), Ружица Старчевић и Богдан (М) Живковић (фолклорна), Никифор Даниловић и Љубиша Старчевић (рецитаторска), а за рад друштвеног клуба били су задужени Урош Старчевић и Милутин Мићић.

Осврћући се на рад Друштва, новинар Саво Петровић је писао: "Кроз друштвени клуб опремљен ТВ пријемником, радиом, шаховима, богатом библиотеком, листовима и часописима, дневно је у просјеку пролазило око 100 чланова и осталих мјештана Кожуха. У току прошле године организовано је двадесетак разних представа и концерата. Одржано је 120 кино-представа и игранки. Свим тим наступима, манифестацијама, присуствовало је око 60.000 грађана".[1]

На Годишњој скупштини, одржаној у фебруару 1973, за предсједника Друштва изабран је Жарко Старчевић, за потпредсједника Здравко Митровић, за секретара Никифор Даниловић и за благајника Милутин Мићић.

У Управни одбор изабрани су: Милена Грабовац, Ружица Живковић, Симо Васиљевић, Нада Сушић, Владо Милкановић, Милован Старчевић и Зоран Симић.

Надзорни одбор сачињавали су: Милан Евђенић, Цана Васиљевић и Урош Старчевић.

На ванредној скупштини Друштва, одржаној 21.2.1975, изабрани су руководиоци секција.

Драмску секцију водили су: Цана Васиљевић, Милош Милкановић, Славко Дамјановић, Богдан (М) Живковић и Милош Старчевић.

---

[1] *Саво Пешровић, "Година плодне акшивносши", "Глас комуна", бр. 786. од 7.3.1973, сшр. 8.*

Рад фолклорне секције организовали су: Славко Старчевић, Ружица Живковић, Перса Марковић, Зоран Старчевић и Љубиша Гостић.

Музичком секцијом руководили су: Бранко Ђурић, Анђелко Пајдић, Саво Старчевић, Славко Тодоровић и Новак Драгановић, док су за рад фото-секције били задужени: Десимир Недић, Дамљен Дамјановић и Драган Купрес.

Солистички концерт у Кожухама одржало је 1965. Културно-умјетничко друштво из Меца. Том приликом КУД "Милош Купрес" извело је сватовске обичаје требавског краја, а госте из Француске угостио је код своје куће кожушки домаћин Божо Сушић.

Гости Кожушана биле су и фолклорне групе "Santa Goricia" из Италије и "Јасенка" из Чехословачке.

Највеће успјехе Друштво је постигло у вријеме када су га водили Жарко Старчевић, Здравко Митровић, Бранко Ђурић, Љубиша Старчевић, Анђелко Пајдић и Недо Марковић.

Са једног од гостовања : Фолклорна секција КУД -а "Милош Купрес"

КУД "Милош Купрес" носилац је неколико друштвених признања бивше СФРЈ, од којих треба издвојити два.

Друштву је 26.4.1963. додијељена Спомен-плакета општине Добој, највише општинско признање.

На свечаној сједници Скупштине, одржаној 15.12.1973. у Кожухама, предсједнику Друштва уручен је Орден заслуга за народ са сребрном звијездом, којим је Друштво одликовано поводом 25-годишњице успјешног рада.

У организацији КУД-а "Милош Купрес" и НИП "Задругар" из Сарајева одржана су два традиционална фестивала: "Сусрети пријатељства" и "Везак везем, пјесму пјевам".

Први "Сусрети пријатељства" одржани су у Кожухама 23.9.1972. године. Идеја организатора била је да се на неколико фестивала у току године у разним мјестима изврши смотра фолклора кроз наступе културно-умјетничких друштава из неколико тадашњих југословенских република.

На фестивалу у Кожухама, поред осталих наступала су и културно-умјетничка друштва: "Ђуро Ђаковић" из Славонског Брода, "Јоаким Харди" из Петроваца код Вуковара, "Данко Митров" из Врбање код Бање Луке, "Војин Јовановић" из Милошевца, "Милован Гајић" из Петрова, "Слобода" из Слободнице, "Младост" из Врела код Теслића, "Милош Томић" из Осјечана, "Исмет Капетановић" из Добоја, "Јединство" из Благаја, "Милош Купрес" из Кожуха и оркестар добојског гарнизона.

Кожушка публика посебно памти наступе КУД-а "Јоаким Харди" из Петроваца и њихове атрактивне плесове. У новинарском извјештају са првих "Сусрета" пише: "Млади Русини извели су у великом стилу плесове из Русије и Украјине, а њихов "Казачок" дуго ће се памтити. Била је то прекрасна сцена. На великој позорници складно и темпераментно, уз дивну пратњу оркестра, играли су младићи и дјевојке "Јоакима Хардија", играли и побирали велике аплаузе раздраганих гледалаца. Импоновала је велика младост овог састава и богатство везова на изванредним народним ношњама".[2]

"Сусрети пријатељства", рад културно-умјетничког друштва и многе друге манифестације у Кожухама трајали су до половине осамдесетих година.

Својевремено је наступ у секцијама КУД-а "Милош Купрес" Кожушанима омогућавао дружење, проживљавање различитих осјећања, од нервирања због "погрешног корака",

---

[2] *"Глас комуна", бр. 764. од 4.10.1972, стр. 4.*

разочарења због "лоше вечери" до одушевљења због изванредног наступа.

Увијек атрактивни Русини мамили су дуготрајне аплаузе

Позорница је ипак била велики изазов. За мјесто у фолклорном ансамблу почетком седамдесетих борило се мноштво младих Кожушана. Колико је пута, да би избацио конкурента, Ћиндра вјежбајући преиграо пут од куће до Дома, то вјероватно но он сам не зна.

У сјећањима бивших чланова Друштва, као драге успомене из младости, још увијек су присутна путовања у Младеново, Петровце, Слободницу, Славонски Брод, Благај, Теслић и многа друга мјеста.

Док сам у мостарској касарни чекао прекоманду, августа 1982, у посјету ми је стигао аутобус пун Кожушана, чланова КУД-а "Милош Купрес". У војсци су неочекиване посјете најдраже. Никада нећу заборавити одлазак у Благај, окус печених пастрмки помијешан с окусом алкохола, који се "те бурне пијане ноћи" точио на литре, јутро проведено у војничком камиону на макадамском путу Мостар - Кифино Село - -Калиновик и један од најтежих мамурлука у животу.

Неки од чланова КУД-а "Милош Купрес" Кожухе (списак сачињен углавном на основу сјећања).

Андрић Бранко
Андрић Нада
Андрић (В) Недо
Андрић Смиља
Благојевић Вељко
Благојевић Мирјана
Васиљевић Станоје
Гостић Богдана
Гостић Бојана
Гостић Јелена
Гостић Љубиша
Гостић (Ђ) Милорад
Гостић Младен
Гостић Недељко
Гостић (Ђ) Перо
Гостић Ружа
Гостић Станојка
Гостић Станушка
Грабовац Драгица
Грабовац Милена
Грабовац Срето
Грабовац Чедо
Дамјановић Милена
Дамјановић Мирјана
Деспотовић Душанка
Деспотовић Јевросима
Деспотовић Саво
Ђерић Ратко
Ђорђић Богдан
Ђорђић Душан
Ђорђић Душанка
Ђорђић Мирјана
Ђукић Љубица
Ђукић Срето
Ђурић Бранко
Ђурић Мирјана
Ђурић Станиша
Кнежевић Стојка
Којић Рада
Крстић Милован
Купрес Марица
Купрес Милена
Марковић Кристина
Марковић Недо
Милкановић Будимир
Милкановић Владо
Милкановић Милош
Митровић Бранислав
Митровић Гордана
Митровић Душанка
Митровић Каменко
Митровић (З) Љиља
Митровић Марко
Митровић (С) Милан
Митровић Обрад
Мићић Драган
Мићић Милутин
Мишић (М) Милан
Мишић Миле
Недић Марко
Никић Рада
Никић Ружица
Николић Боро
Пајдић Анђелко
Поповић Бошко
Поповић Милан
Поповић Радован
Ристић Милован
Ристић Мирјана
Сајић Смиља
Симић Зоран
Старчевић Анђелка
Старчевић Драгиша
Старчевић Зоран

Евђенић Биљана
Евђенић Душанка
Живковић (М) Богдан
Живковић (Н) Богдан
Живковић Богдана
Живковић (М) Жељко
Живковић Ружица
Живковић Славица
Живковић Срето
Живковић Стојка
Илић Ружица
Јанковић Ружица
Јанковић Смиља
Јовандић Весна
Јовић Жељко
Јошић Слободанка
Каишаревић Бранислав
Кнежевић Бранко
Кнежевић Радмила
Кнежевић Стана
Старчевић (Ј) Милан
Старчевић (Н) Милан
Старчевић Миленко
Старчевић (В) Милован
Старчевић Мира
Старчевић (Ђ) Ружица
Старчевић (У) Ружица
Старчевић Саво
Старчевић Свјетлана
Старчевић Славко
Старчевић (Н) Смиља
Старчевић Сњежана
Старчевић Стојанка
Стевановић Бране
Стевановић Маринко
Стевановић Миле
Стевановић Урош
Стефановић Боро
Сушић Нада
Тодоровић Славко

На даскама које живот значе

Прича се да су Кожушани још за вријеме аустроугарске окупације у Модричи играли Кочићевог "Јазавца пред судом" и да су жандарми прекинули представу.

Представе су игране у организацији Четничког покрета Косте Пећанца и Соколске чете "Кожухе". Исти глумци наступали су у оба "театра".

Веома популарна је била и представа "Почетак буне на дахије", у којој су наступали Васо Вуковић, Танасије Евђенић, Лука Стевановић, Маркан Старчевић, Никола Недић, Милан Митровић и Деса Старчевић. Кожушки аматери су дуго година играли ову представу, а изведена је и крајем тридесетих у Соколском дому у Добоју.

На репертоару су биле и представе: "Покондирена тиква", "Дугме или живот", "Дјевојачка клетва", "Глава шећера", "Ђидо"...Глумиле су и Вукица Пејић, Босиљка Томић, Јевросима Деспотовић. Милка Живковић, Видосава (Љепосава) Ристић, Ружа Томанић...

Пред почетак другог свјетског рата представе су режирали Владислав Лапшински, звани Славко Рус, муж Љепосаве Ристић, и учитељ Лазар Ракић.

Након завршетка рата у оквиру КУД-а "Милош Купрес" дјеловала је и драмска секција. Наступали су углавном на фестивалима аматерске драме. Играли су драму Алексе Шантића "Кроз маглу", а на фестивалу драме у Бушлетићу изведена је Нушићева једночинка "Кирија".

У организацији КУД-а "Милош Купрес" гостовала су аматерска и професионална позоришта, а небројено пута на кожушкој позорници, као гости традиционалног фестивала, наступали су најпопуларнији глумци бивше Југославије.

Жика Стефановић био је у Крагујевцу секретар творничког комитета Партије. Осуђен је и упућен на издржа-

вање казне у Београд, али је због болести плућа помилован. Због немогућности да се врати у Крагујевац, 1938. дошао је у Мајевац код својих пријатеља Томе и Милице Поповић. Често је боравио и у Адарима, све до децембра 1941, када се вратио у Србију.

Након рата Бато Србијанац, како су га Кожушани звали, са супругом Вером Јовановић скоро свако љето проводио је у кожушком засеоку Адари, у вигњу Марка Игњатовића или у башчи Анђе и Симуне Пејчић, гдје је саградио колибу.Био је поочим глумице Јелене Јовановић-Жигон, која је са супругом Стевом, доајеном југословенског глумишта и дјецом Николом и Иваном у Кожухе долазила скоро сваке године.

Хроника шарма и љепоте

Носталгија у фигуративном значењу представља чежњу за нечим што нам је некада било драго и пријатно. Такво осјећање данас прожима Кожушане када се присјете једног фестивала који се седамнаест година заредом одржавао у њиховом селу.

Основна идеја манифестације, чији се садржај из године у годину мијењао, била је афирмација и очување изворног народног стваралаштва. Умјерену комерцијалну димензију манифестацији давали су наступи популарних естрадних и драмских умјетника и познатих културно-умјетничких друштава са свих простора тадашње Југославије.

Штампа, радио и телевизија придавали су велики значај манифестацији, тако да су наслови чланака, као што су: "Све спремно за велики спектакл у Кожухама", "Незаборавно вече у Кожухама", "Љепота у Кожухама", Незабораван спектакл", Богатство народног стваралаштва", заузимали ударна мјеста на насловним страницама новина.

Све је почело 1970. у организацији КУД-а "Милош Купрес" из Кожуха и НИП-а "Задругар" из Сарајева. Културно-умјетничко друштво "Милош Купрес" у то вријеме било је једно од најактивнијих у тадашњој Босни и Херцеговини. Предсједник Друштва био је Жарко Старчевић.

Завршне вечери фестивала биле су изузетно посјећене, тако да је број гледалаца понекад и двоструко премашивао број мјештана.

Владо Дијак, новинар Радио-Сарајева, аутор текста за композицију "Селма" рок-групе "Бијело дугме", анализу изузетно лошег стања у културно-забавном животу Добоја, у "Гласу комуна" од 6.9.1972. године, завршио је стихом: "У селу Кожухе, вјерујте да сада интерес већи за културу влада."

Захарије Трнавчевић, уредник ТВ Београд, износећи утиске о манифестацији рекао је новинарима: "Могу вем рећи да одавно нисам присуствовао овако лијепом, атрактивном и корисном програму. То је дивна културна манифестација коју треба његовати и дизати на виши ниво." [1]

Познати филмски режисер из Сарајева Никола Стојановић је о "Кожухама '73." рекао: " Била је то ноћ мог великог изненађења, радости и задовољства. Просто не могу да вјерујем да су избори љепоте у питомим Кожухама токо добро организовани и толико посјећени." [2]

Прелиставајући старе примјерке "Гласа кумуна" и пребирајући по сјећањима, враћамо се у седамдесете године, на почетак.

1970.

Прва манифестација одржана је 19. септембра под називом "Бирамо најљепшу сеоску дјевојку у долини ријеке

Најљепша Љубица Радовановић а пратиље су Боса Марковић и Мирослава Радељић

---

[1] *"Глас комуна", бр.805. од 18.7.1973.*

[2] *Ибидем*

Босне", у организацији КУД-а" Милош Купрес" из Кожуха и НИП-а "Задругар" из Сарајева.

Према пропозицијама, право учешћа имале су све дјевојке које живе на селу, без обзира на занимање.

У сали Дома културе у Кожухама било је присутно преко 700 гледалаца, а програм су водили Салко Шаховић и Дара Павловић.

Жири, којем је предсједавао Сенад Малохоџић, уредник "Задругара", за најљепшу дјевојку прогласио је Љубицу Радовановић из Петрова. Прва пратиља била је Боса Марковић из Кожуха, а друга Мирослава Радељић, такође из Петрова.

Побједнице су стекле право учешћа на манифестацији "Бирамо најљепшу сеоску дјевојку Југославије", коју је такође организовао "Задругар".

Добојски вајар Драго Хандановић израдио је бронзану статуу "Јагода", која ће као прелазна награда убудуће бити додјељивана "Мис Кожуха".

У ревијалном дијелу програма наступили су чланови РКУД-а "Ђуро Ђаковић" из Славонског Брода.

1971.

"Бирамо најљепшу сеоску дјевојку сјевероисточне Босне и најтрадиционалнију народну ношњу у БиХ" био је назив друге манифестације, која је одржана 4. септембра у Кожухама.

Пред више од 1000 посјетилаца жири у саставу: Илијас Крушкић, Сенад Малохоџић, Илија Бегић и Роберт Седлачек за најљепшу дјевојку прогласио је Данку Ђуричић из Осјечана. Прва пратиља била је Смиља Софренић из Бољанића, а друга Ђука Петровић из Петрова.

Први пут бирана је и најатрактивнија народна ношња, а у конкуренцији су биле искључиво женске ношње.

Жири у саставу: др Мухидин Алићехајић, Драго Хандановић, Иван Павловић, Војо Вуковић и Недељко Веселиновић за најатрактивнију прогласио је ношњу Руже Курешевић из Милошевца. Друго и треће мјесто припало је ношњама Ане Кисић из Бишње , код Дервенте, и Јеле Лошић из Бољанића.

У другом дијелу програма публици су се представили чланови РКУД-а "Ђуро Ђаковић" из Славонског Брода.

1972.

У новоизграђеној љетној башти у Кожухама пред више од 3000 гледалаца 12. августа одржана је трећа манифестација под називом "Бирамо најљепшу народну ношњу у БиХ и најљепшу дјевојку на селу у сјевероисточној Босни".

"Радује ме што ћу имати прилику да водим велики спектакл у Кожухама, селу о којем сам много слушао" [3], рекао је новинарима популарни југословенски водитељ Мића Орловић непосредно пред долазак у Кожухе.

За најљепшу дјевојку на селу у сјевероисточној Босни проглашена је Садета Каптић из Јелаха. Прва пратиља била је Радојка Митровић из Шеварлија, а друга Јованка Стојчиновић из Ритешића.

Поред низа вриједних награда које је добила, Садета је награђена и петодневним путовањем у Холандију. На манифестацији :Бирамо најљепшу сеоску дјевојку Југославије" Садета је била прва пратиља Марији Цвијин из Таванкута, код Суботице.

За најљепшу народну ношњу проглашена је ношња из Милошевца, коју је носила Ружица Стјепанић. Друго мјесто припало је ношњи из околине Лиштице, власништво КУД-а "Матија Губец", коју је носила Милена Грабовац из Кожуха. Трећа награда припала је ношњи из Јагодњака, код Брчког, коју је израдио Јаков Бабић. Двије утјешне награде припале су ношњама из Возуће и Сивше.

У програму су учествовали и естрадни умјетници Предраг Цуне Гојковић, Есма Реџепова и ансамбл Стеве Теодосијевског.

1973.

"Кожухе '73", четврта манифестација, одржана је 14. јула у препуној љетној башти.

---

[3] *"Глас комуна", бр.756. од 9.8.1972.*

Водитељи су били Мића Орловић и Бранка Алићехајић. Сценарио манифестације написали су Сенад Малохоџић, Добрила Живановић и др Мухидин Алићехајић.

Жири у саставу: Аница Зубовић, естрадна умјетница, Драгољуб Маслић, новинар ТВ Сарајево и Сенад Малохоџић, уредник "Задругара", за најљепшу прогласио је Гордану Шешлак из Петрова. За прву пратиљу проглашена је Терезија Куфнер из Пријечана, код Бање Луке, а за другу Марија Перковић из Чардака.

За најљепше проглашене су мушка и женска ношња из околине Коњица. Друга награда припала је ношњи из Бушлетића, а трећа мушкој и женској ношњи из Купреса. Додијељено је и шест специјалних награда.

Гости манифестације били су познати режисери Пјер Мајхровски и Никола Стојановић те популарни глумци Адем Чејван и Власта Кнезовић.

У програму су наступили познати естрадни и драмски умјетници: Оливера Марковић, Предраг Гојковић Цуне, Аница Зубовић, Бранка Шћепановић и оркестар Аце Степића, управо пристигао са " Песме лета".

Ратко Сарић улогом "Деда Пауна" одушевио је публику.

1974.

Пети "фестивал љепоте" одржан је 20. јула пред око 3000 посјетилаца.

Водитељи су били Фадил Буљубашић, спикер ТВ Сарајево и Добрила Живановић, етнолог из Добоја.Жири у саставу : Борко Анђелић, Уснија Реџепова и др Живко Крунић од дванаест дјевојака, међу којима је била и Марица Тодоровић из Кожуха, за најљепшу је прогласио Кату Томић из Бање Врућице, код Теслића. Пратиље су биле Гордана Пејичић из Булетића, код Теслића, и Бранка Лазендић из Возуће.

Добрила Живановић, Јелена Радивојевић и Владо Бабић за најљепшу прогласили су хајдучку ношњу из Груда, власништво Анте Бошњака. Друга награда припала је ношњи Ханке Ханић из Горњег Теслића, а трећа дјевојачкој празничној ношњи из Кожуха, коју чува Душанка Старчевић.

У програму су учествовали и Жика Николић, глумац из Београда, те естрадни умјетници Тихомир Петровић, Уснија

Рецепова, Слободан Трифунов, Ирина Стојанова, Џевад Ибришимагић, Слободан Петровић и оркестри Жарка Митровића и Душка Радичевића.

Глумица Радмила Савићевић, у улози "Мајка-Вуке", говорила је одломак из популарне ТВ серије "Позориште у кући" и одушевила све присутне.

Јака киша ни у једном моменту није успјела прекинути програм, а посјетиоцима манифестације подијељено је преко 3000 примјерака ревије "ВЕН". Организаторима их је уручио главни и одговорни уредник Предраг Николић, поријеклом Кожушанац, унук познатог кожушког трговца Марка Николића и Лепосаве Асурџић, Баба-Лепе. У улози колпортера били су кожушки клинци. Обучени у бијеле капе и мајице, са ознакама сарајевског "Свијета" успјели су преварити понеког од посјетилаца и продати му бесплатан примјерак популарне ревије.

1975.

Шесту манифестацију у Кожухама, 5 јула, пратила је киша.

За најљепшу дјевојку проглашена је Радојка Ђурић из Петрова. Прва пратиља била је Мила Дринић из Милошевца, а друга Петра Радић, такође из Петрова.

За најатрактивнију проглашена је ношња КУД-а "Нада" из Кострча, код Орашја. Друго мјесто припало је ношњи из Омањске, а треће мушкој и женској ношњи из Раме, код Прозора.

У програму су наступили КУД "Иво Лола Рибар" из Београда и Ђорђе Пура, глумац Народног позоришта у Београду.

Програм је водила Бранка Алићехајић, новинар Радио-Добоја и најбоља аматерска глумица у Босни и Херцеговини.

Београдска ревија "Село" организовала је изложбу и демонстрацију пољопривредних машина и опреме.

1976.

Седма манифестација одржана је 14. августа у Кожухама, са новим садржајем и први пут под називом "Везак везем, пјесму пјевам".

Умјесто избора најљепше сеоске дјевојке бирани су најбољи извођачи изворних народних пјесама и најбољи извођачи музичких нумера на традиционалним народним инструментима.

Било је присутно преко 2000 посјетилаца, а програм су водили Бранка Алиђехајић и Златко Прленда.

Жири публике за најбоље остварење у категорији пјесама без музичке пратње прогласио је извођење Неде и Рајка Стјепановића из Бардака, код Теслића. У категорији пјесама уз музичку пратњу најбољи су били чланови породице Тодић из Осјечана. Најбољу музичку нумеру на традиционалном народном инсртументу извео је фрулаш Цвјетко Кљечанин из Очауша, код Теслића.

Стручни жири за најбоље остварење у категорији пјесама без музичке пратње прогласио је извођење чланова КУД-а "Полет" из Горње Врућице, код Теслића. Гуслар Здравко Станишић из Бргула, код Вареша, проглашен је за најбољег у категорији пјесама уз музичку пратњу. Цвјетко Кљечанин и према мишљењу стручног жирија био је најбољи извођач на традиционалном народном инструменту.

За најљепшу проглашена је женска народна ношња из Шујице, код Ливна. Друго мјесто припало је мушкој и женској народној ношњи из Благаја, код Мостара, а треће мушкој сеоској ношњи из Врела, код Теслића. Награђене су и ношње из Горње Врућице (Теслић), Криваје (Теслић), Брчког и Бргула (Вареш).

1977.

"Везак везем, пјесму пјевам", осма манифестација изворног народног стваралаштва, одржана је у Кожухама, 6. августа.

За најљепшу народну ношњу, проглашена је ношња КУД-а "Сељачка слога" из Видовица, код Орашја. Друга наг-

рада припала је ношњи из села Требижата, у Херцеговини, а трећа женској ношњи из Дољана, код Јабланице.

Посебне награде добила су културно-умјетничка друштва "Младост" из Толисе, "Владимир Назор" из Пруда и фолклорна група из Раме, у Херцеговини.

Најбоље остварење на традиционалном народном инструменту имао је фрулаш Цвјетко Кљечанин, члан КУД-а "Недељко Спасојевић" из Очауша, код Теслића. Друго мјесто припало је члану тог друштва Нови Смиљанићу за извођење кола на шаргији.

Гуслар из Бргула, код Вареша, освојио је прво мјесто у категорији соло пјевања уз музичку пратњу. Друго мјесто припало је Марку Докњану, члану КУД-а "Сељачка слога" из Видовица.

У категорији групног пјевања без музичке пратње прво мјесто освојили су Анто Кобаш и Марко Оршолић, чланови КУД-а "Младост" из Толисе. Друго мјесто припало је Невенки и Стојанки Богдановић, члановицама КУД-а "Недељко Спасојевић" из Очауша, а треће трију дјевојака из КУД-а "Братство и јединство" Бргуле, код Вареша.

Наступ Културно-умјетничког друштва "Вук Караџић" из Лознице одушевио је публику, која је и те године љетну башту испунила до посљедњег мјеста.

1978.

Манифестација "Везак вежем, пјесму пјевам", девета, одржана је у Кожухама 14. августа.

За најљепше проглашене су народне ношње које су носили чланови КУД-а "Јосип Мажар Шоша" из Дебељака, код Бање Луке.

У категорији групног пјевања без музичке пратње побиједиле су: Ива Августиновић, Мара Мишковић и Ива Цидо, чланице КУД-а "Јединство" из Омањске.

Најбољи у категорији групног пјевања уз музичку пратњу били су чланови фолклорне групе из Кулине, код Дервенте.

Чланови КУД-а "Полет" из Горње Врућице, код Теслића, награђени су за најбољу инструменталну изведбу.

Посебне награде добили су Милена Гостић из Кожуха, породица Тодић из Осјечана, Мато Дидић и Анте Мишковић из Омањске.

Овогодишњу манифестацију својим наступом увеличали су чланови РКУД-а "Ђуро Ђаковић" из Славонског Брода и глумац Урош Крављача, који се гледаоцима представио улогом "Краља Пилипа" из истоимене драме Алексеја Нејмана.

Приређена је и ретроспективна изложба фотографија са свих дотадашњих манифестација.

1979.

Десета манифестација "Везак везем, пјесму пјевам" одржана је у Кожухама у првој половини августа.

У категорији народних ношњи најљепша је била ношња КУД-а "Братство и јединство" из Бргула. Другопласирана је била женска народна ношња, власништво КУД-а из Доње Скакаве, код Брчког. Треће мјесто припало је ношњи КУД-а "Војин Јовановић" из Милошевца.

Специјална награда за његовање традиције у стварању нове категорије ношњи припала је културно-умјетничком друштву из Лакташа.

Радоје Маринковић, Милорад Лазендић, Томислав Лалић и Драго Станишић, сви из Бргула, били су најбољи у категорији групног пјевања без музичке пратње.

У категорији соло пјевања уз музичку пратњу прво мјесто припало је Јовици Симикићу из села Лабуцке, код Лопара.

Мирко Милинковић из Милошевца био је најуспјешнији у категорији музицирања на традиционалном народном инструменту.

У програму су наступили естрадни умјетници Драгослава Генчић, Станиша Стошић и оркестар "Златне струне" из Београда.

Самоуправна интересна заједница за културу Добој укључила се у организацију манифестације.

1980.

Киша и учестали нестанци електричне енергије пратили су једанаесту манифестацију “Везак везем, пјесму пјевам”, одржану у августу у Кожухама.

Двије дјевојачке и двије момачке ношње с краја 19. вијека, власништво КУД-а “Младост” из Перина Хана, код Зенице, освојиле су прво мјесто у категорији народних ношњи.

Друго мјесто припало је ношњи КУД-а “Братство и јединство” из Бргула, а треће ношњи Борислава Лазића из Скиповца.

У конкуренцији групног пјевања без музичке пратње најбољи су били Смајо Буквић, Ферид и Фуад Мухић из Махоја, код Завидовића.

Чланови КУД-а “Божо Томанић” из Станова Звонко Шимуновић и Жарко Живаревић били су најбољи у категорији групног пјевања уз музичку пратњу.

Најбоља остварења у категорији музицирања на традиционалном народном инструменту имали су браћа Мухић из Махоја, гуслар Драгослав Горанчић из Бргула и фрулаш Јован Радић из Перина Хана.

У забавном дијелу манифестације наступили су естрадни умјетници из Сарајева и глумац Рејхан Демирџић.

1981.

Дванаеста манифестација “Везак везем, пјесму пјевам” одржана је 29. августа.

У организацију манифестације укључио се и Савез културно-умјетничких друштава и организација БиХ.

Прва награда за најљепшу ношњу припала је мушкој и женској народној ношњи, власништво Марије и Јозе Филиповића из Горњег Буквика, код Брчког.

Народне ношње из околине Валпова и са Косова, власништво КУД-а “Миљенко Цвитковић” из Сарајева, освојиле су другу награду.

Ношња Љиљане Ђурић из Дрињаче добитник је треће награде.

Публици су се представила културно-умјетничка друштва “Вељко Лукић-Курјак” из Брчког, “Жарко Вуковић-Пуцар”

из Зворника и Фолклорни ансамбл "Јасенка" из Всетина, Сјеверна Моравска у Чехословачкој.

1982.

Почетком септембра у Кожухама је одржана тринаеста манифестација народног стваралаштва "Везак везем, пјесму пјевам".

Више од 2000 гледалаца имало је прилику да види фолклорне групе из Пржића код Вареша, Махоја код Завидовића, Дебељака код Бање Луке, Буковице и Мале Бријеснице.

У конкуренцији 27 народних ношњи прво мјесто припало је женској ношњи из Јања, код Шипова, старој око 300 година.

Народна ношња из околине Благаја освојила је друго мјесто, а треће ношња из Пржића, код Вареша.

Госте су забављали Вера Ивковић, Добривоје Топаловић, оркестар Владете Кандића - Бата Канде и свестрани Милован Илић Минимакс.

1983.

Велико невријеме непосредно пред почетак завршне вечери, пратило је четрнаесту манифестацију "Везак везем, пјесму пјевам", одржану у Кожухама, половином августа.

Наступила су културно-умјетничка друштва из Гаревца, Милошевца, Врела, Очауша, Благаја, Бријеснице, Кожуха и као специјални гости чланови КУД-а "Вук Караџић" из Лознице.

За најљепшу народну ношњу проглашена је женска ношња из Гаревца. Друга награда припала је женској ношњи из Мале Бријеснице, а трећа чобанској ношњи из Подвележја, власништво КУД-а "Јединство" из Благаја.

У категорији групног пјевања без музичке пратње побиједиле су Милена и Стојанка Радић, чланице КУД-а "Недељко Спасојевић" из Очауша.

Осман и Фехија Алибашић из Мале Бријеснице били су најбољи у категорији групног пјевања уз музичку пратњу, а

најбољи инструменталиста био је Мирко Милинковић из Милошевца.

У оквиру манифестације приређена је изложба народних ношњи добојског краја и изложба радова ликовних аматера, а НИП "Задругар" из Сарајева није учествовао у организацији манифестације.

1984.

Јубиларну, петнаесту манифестацију "Везак везем, пјесму пјевам" Савез заједница културно-умјетничких друштава БиХ прогласио је за манифестацију републичког значаја.

У категорији народних ношњи прво мјесто подијелиле су женска ношња из Шипова и мушка ношња из Перина Хана, код Зенице.

Женска вокална група из села Мир, код Вареша, била је најуспјешнија у категорији групног пјевања без музичке пратње.

Мушке групе из Шипова и Очауша биле су најбоље у категорији групног пјевања уз музичку пратњу, док су чланови групе из Горњег Рахића, код Брчког, били најуспјешнији извођачи на традиционалним народним инструментима.

Манифестацију је пратила изложба под називом "Традиционално покућство Требаве", а специјално изненађење за све посјетиоце представљала је могућност дегустације народних јела из традиционалне требавске кухиње.

1985.

На шеснаестој смотри народног стваралаштва, која је почетком јула одржана у Кожухама, учествовала су културно-умјетничка друштва из Горанаца, Трњана, Трњак-Зорица, Мале Бријеснице, Очауша, Врногрча, Врела, Мира, Ивањске, Бризника, Чајдраша, Бргула, Дебељака и Горњег Рахића.

У категорији народних ношњи прво мјесто припало је женској ношњи из КУД-а Трњак-Зорице. Друго мјесто освојила је српска народна ношња, стара око 200 година, из Бргула, код Вареша, а треће женска ношња из Мале Бријеснице.

Чланови КУД-а "Братство и јединство" из Врногрча, код Велике Кладуше, фолклорна група из Горанаца, код Мос-

тара, и КУД из Чајдраша, код Зенице, били су најуспјешнији у извођењу изворних народних пјесама.

Најбољи извођачи на традиционалним народним инструментима били су аматери из Бргула и Горанаца. Друго и треће мјесто припало је члановима КУД-а "Јосип Мажар Шоша" из Дебељака, код Бање Луке, и "Младост" из Врела, код Теслића.

Награде побједницима уручио је предсједник Организационог одбора Недо Марковић, а програм су водили Лидија Жарић и Алекса Благојевић.

Приређена је изложба радова добојских ликовних аматера. И тада је организована дегустација народних јела традиционалне требавске кухиње.

1986.

Скори крај манифестације "Везак везем, пјесму пјевам" могао се наслутити након анализе седамнаесте завршне вечери, одржане у Кожухама почетком јула.

Иако је било присутно преко 1000 посјетилаца, у програму су учествовала само три културно-умјетничка друштва и једна фолклорна група, тако да је програм трајао само 42 минута.

Жири је донио одлуку да се признања додијеле женским ношњама из Велике Бријеснице и Врела и мушкој српској ношњи из Бргула, код Вареша.

У категорији пјевања са и без музичке пратње и музицирања на традиционалном народном инструменту три равноправне награде додијељене су члановима културно-умјетничких друштава из Велике Бријеснице, Бргула и Врела.

У склопу манифестације приређена је изложба народних рукотворина домаћица са подручја добојске општине.

1987.

Након што су Кожушани "изгубили" Дом културе, осамнаеста манифестација "Везак везем, пјесму пјевам" одржана је у егзилу, почетком септембра у Осјечанима. Први и посљедњи пут!

За најљепшу народну ношњу проглашена је женска ношња из Пакларева, код Травника. Другу награду добила је мушка ношња из Перина Хана, код Зенице, а трећу женска ношња из Мале Бријеснице.

У категорији групног пјевања без музичке пратње побиједили су чланови фолклорне групе из Пакларева. Друга награда припала је члановима КУД-а "Јаре" из истоименог села, код Лиштице, а трећа Јели Пејић и Јели Јелић из Осјечана.

Прву награду за најбоље остварење у категорији пјевања уз музичку пратњу освојила је група пјевача из Мале Бријеснице, а друга награда припала је члановима КУД-а "Јаре".

Специјалну награду за најбоље извођење на традиционалном народном инструменту освојио је, свирајући на диплама, члан КУД-а "Јаре".

(?)

Деветнаеста манифестација "Везак везем, пјесму пјевам", замислите, још није одржана.

Чести гости у Кожухама : Културно-умјетничко друштво "Вук Караџић" из Лознице

Све било је музика

Кажу да музика разгаљује душу човјека. Неки сматрају да венама Кожушана умјесто крви тече музика. Да ли је узрок томе случајност или можда судбина, није познато, али музика је неодвојива од духа Кожуха.

Јовица Сајић и Јевто Ђерић Косовски циклус говорили су уз пратњу гусала. Љубо Круљ, чувајући успомену на своје поријекло и Стару Црну Гору, 1934. Соколској чети "Кожухе" даривао је гусле. Традиционални народни инструмент свирао је и Милан Б.Марић, начелник Соколске чете.

Свирати бугарију, шаргију, двојнице и фрулу било је питање части и савладати основне елементе технике свирања на тим инструментима био је императив сваког Кожушанца.

Стварање тамбурашког оркестра у Кожухама почело је још 1914, када је прашки студент Јово Гвозденац учио омладину како се свира на модерним жичаним инструментима. Малу музичку школу успјешно су завршили Чедо Поповић Љиљић, Симо Ђукић, Петар Ђерић, Грозда Ђукић, Лазо Томанић, Саво Кондић, Јован Цвијанчевић, Марко Радић Лисица и многи други.

У оквиру Соколске чете од 1929. дјелује тамбурашки оркестар у којем су свирали Божо Старчевић, Милан и Бранко Живковић, Обрад Митровић Сировина и други мање познати музичари. Оркестар је имао пуне руке посла и свирао је на многобројним приредбама и игранкама које су у то вријеме организоване у соколској читаоници и школској згради.

У Кожухама је својевремено веома популаран био и оркестар Каравлаха Станка Рупе и његове мајке Петруше Станимировић. У младости је Петруша била веома лијепа и витка. Свирала је виолину. У току наступа знала је свирати само једном руком, док би другом задигла хаљину. Оркестар је ишао од куће до куће и свирали су за новац или за храну. Петрушу су

на шаргији пратили Каравласи Стојан и Митар. Код Теде Маринковића свирали су три дана и три ноћи. Свирали су темпераментно, али осјећајно, показујући на тај начин да душе Каравлаха и Цигана имају исто исходиште.

Петруша је Станка родила крајем прошлог вијека у кожушком засеоку Радешићима. Прича се да је, када је био капелник оркестра, у Тузли имао двије куће. Био је боем, "познавале су га све кафане", а копачио је на жељезничкој станици у Добоју. Од имовине је имао само виолину.

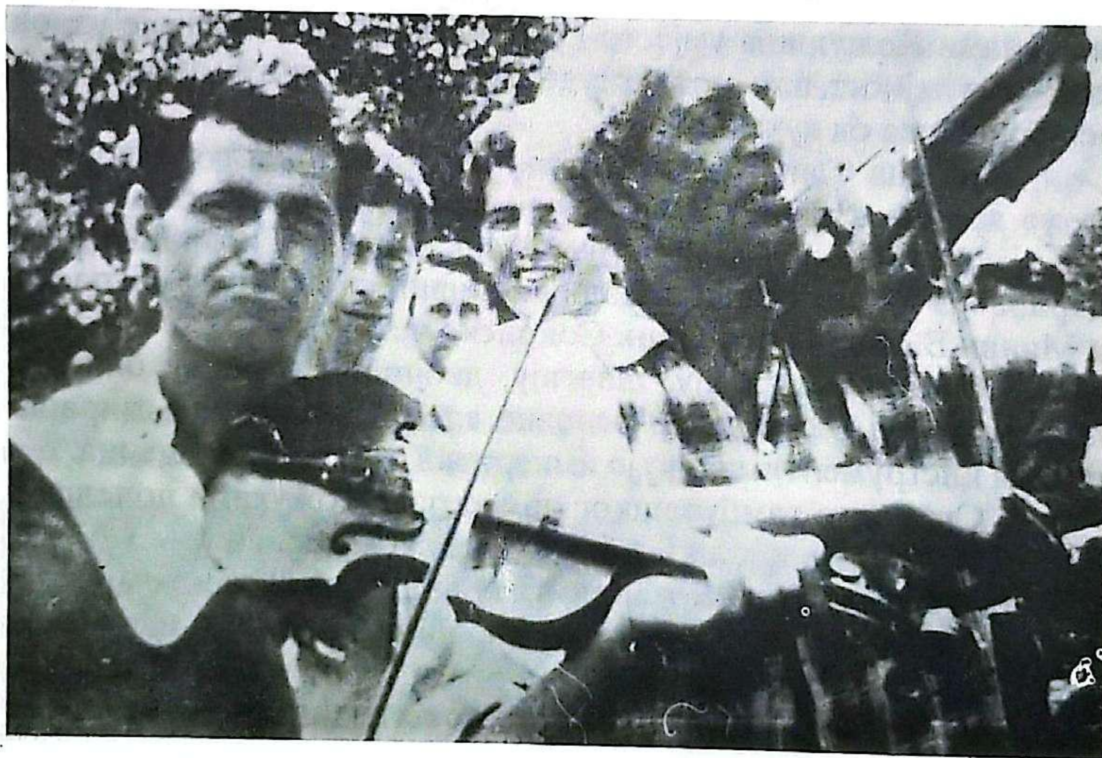

Ђак и учитељ : Станиша Ђурић и Станко Рупа

Успомену на вријеме Станка Рупе чувају фотографије похрањене у старим породичним албумима у Кожухама и у околним мјестима.

Тедо Стефановић Грм* , солунски добровољац, одселио је с породицом "преко", на имање које је, као заслужни ратник, добио недалеко од Кикинде. Његов син Ристо Грм вратио се 1939. у Кожухе и одмах се укључио у музички живот про-

* *Солунски добровољци били су и Тедина браћа Перо, Василија и Јован*

ширујући репертоар кожушког оркестра пречанским и бећарским пјесмама.

Ристо, Сировина, браћа Игњатовићи и Божо Томанов чинили су оркестар, кога су Кожушани звали "Банда", и својом музиком уносили су ведрину у суморне ратне године. Скоро да нема фотографије снимљене у Кожухама за вријеме прошлог рата а да на њој нема Ристе Грма са шеретским осмијехом, најчешће негдје у прикрајку.

Комплетна постава кожушких тамбураша већ неколико година свира у оркестру "Небески свирачи", а да је то заиста тако, увјерава нас фотографија Ристе Грма која се налази на његовом надгробном споменику. На њој је Ристо усликан у карактеристичној пози, с тамбурицом и неизбјежним осмијехом.

Породици Стефановић музика је била у генима. У њиховом породичном оркестру свирали су сви Ристини синови: Жарко, Боро, Мирко и Стево. Покојни Боро касније је водио тамбурашки оркестар у Добоју, а Стево је завршио средњу музичку школу и усавршио технику свирања на више инструмената. Свира још увијек, углавном с тамбурашима.

"Небески свирачи" : Милан, Ристо, Сировина и Бранко

Послије другог свјетског рата у оквиру КУД-а "Милош Купрес" дјеловао је оркестар у коме су, у различитим периодима, свирали: Ристо Грм, Бранко и Милан Живковић, Обрад Митровић, Ђуро Кекић, Боро Стефановић, Срето Живковић, Саво Деспотовић, Станиша и Бранко Ђурић, Милутин Мићић, Ратко Ђерић, Саво Старчевић, Анђелко Пајдић и многи други. Оркестар је свирао углавном на игранкама и на приредбама.

Крајем шездесетих на игранкама, које су се одржавале суботом, свирали су: Станиша, Бранко, Боро, Саво и Пајдо. Углавном су се свирала кола, а када је набављен грамофон, почела се пуштати и музика са плоча. У то вријеме популарне су биле мексиканске пјесме, које је изводио Славко Перовић.

Са малим закашњењем звуци рокенрола стигли су и до Кожуха. Прву плочу "Битлса" донио је Радо Милкан, 1966. или '67, а убрзо су почеле стизати и плоче "Црвених кораља", "Елипси", "Силуета"...

На игранкама су још увијек доминирала кола, али све више маха узимала је музика са плоча. Најпознатији кожушки диск-џокеј био је Дамљен Дамјановић Дако.

Жестока расправа о концепцији игранки водила се на сједницама Управног одбора КУД-а "Милош Купрес". "Традиционалисти" су настојали да зауставе продор "бит музике", а захтјеви омладине били су толико радикални да су тражили да удате жене не долазе на игранке. Вјероватно из разлога да би редакција "радио-милеве" имала што мање "сарадника" и што мање материјала за своје "емисије".

Дух седамдесетих убрзано се ширио Кожухама. Појавили су се први "чупавци". Дугу косу почели су носити Ћето, Пајдо, браћа Милкановићи, Срето Стевановић, Живко Кнежевић, а њих су слиједили и мање храбри кожушки омладинци. Мушкарци су носили бордо перлон кошуље и "трапез фармерице" у које су убацивали "клинове" да би ногавице биле што шире. Најпопуларнија обућа биле су јапанке и ципеле с пачјим кљуном.

Као одјеци хипи покрета у моду су ушли и психоделични елементи, прије свега цвјетићи на кошуљама дречавих боја и широких крагни. Једно вријеме модерне су биле само жуте чарапе. Дјевојке су носиле мини сукње, а надалеко

познате постале су журке, које су организовале Милена Купрес и Стана Гостић.

Прву рокенрол свирку у Кожухама одржала је модричка група “666”. Било је то на игранци 15.4.1972. године. “Сукоб концепција” тек тада је дошао до изражаја. Припадници “традиционалне линије” кожушки омладинци Томо Цапар и Кико Кулебица пријетили су музичарима, прекидали наступ, инсистирали да се свирају само кола и свирка је на једвите јаде приведена крају.

Најпознатији кожушки рокер свих времена је Анђелко Пајдић Пајдо. Љубав према музици наслиједио је од дједа Чеде Љиљића, кафанџије и власника првог грамофона у Кожухама. Пајди је “музика на струју” одмах ушла у вене и већ почетком седамдесетих купио је у Сарајеву електричну гитару марке “мелодија”. Заједно са Милованом Филиповићем, Златаном Куђељићем из Осјечана и Ненадом Симићем из Костајнице основао је групу “Ривали”. Милован је у то вријеме имао изузетно квалитетну гитару марке “хефнер”, касније је завршио Музичку академију у Београду и данас је музички уредник на Радио-станици “Београд 202”. Након искустава стечених у модричким рок групама “Самбини” и “Албит”, Пајдо 1973. оснива групу “Сан”. Поред њега у групи су свирали Перо Равлић, бас гитару, и Горан Николић, бубњеве. Игранке на којима је група “Сан” свирала у Кожухама биле су надалеко познате.

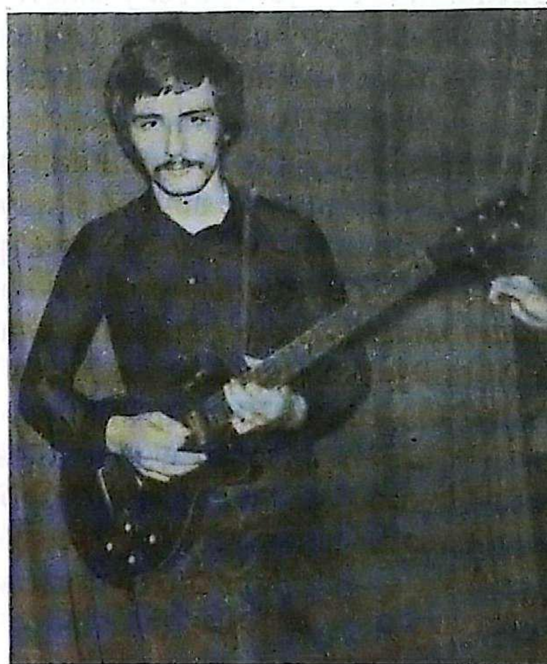

Пајдо, легенда кожушког рокенрола

Музичари су у то вријеме били главни фрајери. Кожушки клинци са дивљењем су гледали како звуци рока привлаче дјевојке, нестрпљиво чекајући да одрасту и гитаре окаче о врат.

Све до “губитка” Дома културе трајале су игранке у Кожухама, али “сјај седамдесетих” никада није достигнут.

На бини кожушког Дома наступале су и најпознатије естрадне звијезде бивше Југославије.

Велики господин Ђорђе Марјановић у бијелој кошуљи са лептир-машном клечао је на кожушкој позорници, док је његов сако летио изнад глава одушевљене публике.

Алма Екмечић, у бијелој провидној и покислој хаљини, распаљивала је еротску машту Кожушана, док јој је Урош Стевановић уручивао тек убрани букет цвијећа доказујући да и међу Кожушанима има џентлмена.

“Брко, одакле силазе оволики?”, упитао је Борис Бизетић Пајду док је публика у великом броју улазила у љетну башту, у којој су те вечери наступали “Рокери с Мораву”.

Киша и нестанак електричне енергије прекинули су концерт “YU групе” у Кожухама. Анђелко Пајдић, велики поштовалац браће Јелића, исплатио им је уговорене хонораре, а Жика је том приликом рекао да ће они тај концерт “одрадити” кад год то Кожушани буду жељели.

...Већ одавно је утихнула музика у Кожухама. Једино још Марко корача с транзистором на уху, а Вељко чак понекад испред куће и запјева:

“Зарасле су стазе моје...”.

Било једном у Прагу

Соколски покрет је настао у Чешкој, а родоначелник му је Мирослав Тирш (1832-1884), доктор филозофије и професор Прашког универзитета . Он је 16.2.1862. године у Прагу основао прво соколско друштво под називом "Организација за тјелесно вјежбање и васпитање омладине". На јужнословенским просторима прво соколско друштво "Јужни соко" основано је 1863. у Љубљани, а 1891. у Србији Београдско гимнастичко друштво "Соко".

Чланови "Сокола" у свим земљама били су углавном припадници славенских народа, а покрет је поред спортског имао и карактер патриотске организације Славена под аустроугарском уравом, што се нарочито манифестовало свесоколским слетовима, одржаним 1888. у Љубљани, те 1891. и 1895. године у Прагу.

Соколски покрет српског народа у БиХ био је изложен сталним притисцима аустроугарске власти, која је и на тај начин жељела да угуши слободарски дух и вјековну тежњу Срба из Босне да живе у заједничкој држави са својим сународницима у Србији.

У Кожухама је 1914. године дјеловала соколска организација. Водили су је Милан Сексан (отац Радетов) и учитељ Ђуро Перенчевић, а чланови су били Саво Старчевић и Милан Т. Марић.

Милан Митровић се сјећа да му је Марко Старчевић причао како су кожушки "соколи" 1914. године учествовали на слету у Модричи. Слет је одржан 28. јуна, на дан када је у Сарајеву убијен Франц Фердинанд и Кожушани су, срећом, на вријеме побјегли те се на тај начин спасли од сигурног хапшења.

Пропашћу Аустро-Угарске Монархије завршава се прва фаза у развоју соколског покрета.

Друга фаза започела је у Новом Саду 1919. године, када је основан Соколски савез Срба, Хрвата и Словенаца, који се убрзо трансформисао у Југословенски соколски савез.

У Добоју је Соколско друштво основано 1920. године, захваљујући првенствено познатим трговцима, браћи Кондић, Мучибабић, Јелићу, Жакули и другима.

Под утицајем идеја интегралног југословенства 5.12.1929. године као витешка организација основан је "Соко Краљевине Југославије".

На иницијативу Соколског друштва "Добој", у Кожухама је обновљен соколски покрет оснивањем Соколске чете "Кожухе", која је у организационом погледу припадала добојском друштву. Старјешина чете био је Спасоје Томић, а у Одбору су, поред осталих, били: Витомир Николић, Лука Стевановић, Васо Вуковић и Милан Б. Марић.

Структуру чланства чиниле су три категорије: редовни, помажући и почасни чланови. Пријемом у Соколску чету сваки члан је добијао чланску карту, на којој је била исписана девиза покрета: "Сви за једног, један за све". Чланарина је износила један динар за вјежбаче, а за остале чланове два динара.

Вјежбачи и вјежбачице су дијељени у три групе: "подмладак", до 14 година, "нараштајци", 14-18 година и "чланови", 18-30 година старости.

Начелник кожушке Соколске чете био је Милан Б. Марић, а начелник "нараштајаца" Захарије Жигић. Огроман утицај у чети и велики углед међу члановима имао је тадашњи кожушки свештеник господин Јован Гајић.

Вјежбало се два до три пута недјељно, а вјежбалиште је било у црквеној порти. Друштвени живот Кожуха тог времена одвијао се у Соколској читаоници, која се налазила недалеко од мјеста гдје је данас кућа Теодора Тодоровића.

Трчање на 100 метара, бацање кугле објема рукама, скок удаљ, скок увис, стројева обука, слетске вјежбе, пењање уз конопац, касније и бацање диска биле су главне дисциплине које су увјежбавали припадници Соколске чете "Кожухе".

Соколска униформа састојала се од свијетлосмеђег одијела са црвеном кошуљом, капом, појасом и перјаницом. У чети "Кожухе", као и у осталим сеоским четама, умјесто униформе кориштена је изворна народна ношња са црном шајкачом и пауновим пером.

Најактивнији вјежбачи у чети били су: Милан и Душан Митровић, Здравко, Милоје и Вељко Сексан, Лука и Бранко Стевановић, Богдан и Урош Старчевић, Бранко и Милан Цвијановић, Милан Мишић, Захарије Жигић, Бошко Ђорђић, Милан Б. Марић, Радо Сексан, Перица Тузлак и Марко Живковић Игњатовић.

Међу женама најактивније су биле: Вукица Пејић, Босиљка Томић, Јевросима Деспотовић, Милка Живковић, Видосава (Љепосава) Ристић, Ружа Томанић и Деса Старчевић.

У "подмлатку" и "нараштајцима" истицали су се Милош Старчевић Побро и Радован Павлић.

Један од најбољих "предњака" на подручју добојског Соколског друштва био је Здравко Сексан, припадник Соколске чете "Кожухе". На свесоколском слету, који је поводом стогодишњице Тиршовог рођења одржан у Прагу 5.7.1932. године, кожушку чету, у оквиру добојског Соколског друштва, представљали су: Здравко Сексан, Захарије Жигић и Витомир Николић. Да би могао учествовати на слету у Прагу, Захарију Жигићу су војне власти одобриле тромјесечно скраћење војног рока.

У листу "Глас комуна", број 623/24. од 30.12.1970, објављена је фотографија са прашког слета на којој се налазе Богдан Урошевић из Бушлетића, Антон Калих из Добоја и Здравко Сексан из Кожуха.

Присјећајући се тих дана, Калих[1] каже: "У Праг смо путовали лађама Дунавом. На лађи испред нас свирала је глазба, па се сва та музика сливала низ ријеку. То је било дивно. Пешта нас је дочекала на ногама. А на чехословачкој граници угледали смо мараме и наше заставе у знак поздрава. Један сељак забо је нашу заставу насред поља. На уласку на прашки стадион била је маса свијета. Обасули су нас цвијећем. А кад су наши морнари започели вјежбу, била је то импозантна слика. Сви међусобно толико једнаки, са бијелим капама и хлачама, без мајица, а тијело лијепе бакарне боје..."[2] .

Соколска чета "Кожухе" учествовала је како на такмичењима чета Соколског друштва "Добој" тако и на

---

[1] *Антон Калих, по националности Чех, један од доајена физичке културе у Добоју.*

[2] *"Међу петнаест у Републици", текст Рајка Скварице, "Глас комуна", бр. 623/24. од 30.12.1970, стр. 9.*

такмичењима друштава која су припадала Соколској жупи "Тузла".

Од 1932. године Кожушани су четири пута освајали прелазну заставу, која је додјељивана најбољој чети,

Освојена прелазна застава (1932) : Прва врста Соколске чете : Милан Мишић, Бошко Ђорђић, Бранко Стевановић, Захарије Ј. Жигић и Богдан Старчевић (стоје); Милан Б.Марић, Милан Митровић и Здравко Сексан (чуче)

побједнику такмичења, на коме су учествовале све чете добојског Друштва. У оквиру екипног такмичења оцјењиван је и сваки појединац. Милан Митровић Жуна био је најбољи појединац на слетовима одржаним у Добоју, Теслићу и Тузли.

Кожушки "соколи" су са великим успјехом изводили позоришне комаде, а у оквиру чете дјеловао је и тамбурашки оркестар, који је забављао посјетиоце тадашњих приредби, често одржаваних у соколској читаоници и школи.

Читаоница је имала библиотеку са фондом од око 360 књига. Приликом састанака у читаоници је владала "академска атмосфера". Такав кућни ред морали су поштовати и припадници "подмлатка" и "нараштајаца".

Милош Старчевић Побро сјећа се да је једном као "нараштајац", пролазећи поред контрабаса, случајно закачио за "Е" жицу. Након што је неартикулисани звук нарушио уобичајену атмосферу, поп Јован је Побру прекорио и казнио га традиционално - повлачењем ушију.

Учланити се у Соколску чету били су сан и жеља сваког кожушког младића. Да би то постигао, морао је бити вјешт спортиста, здравог духа и тијела, лијепо васпитан, што се провјеравало у свакој прилици.

Велика част је била постати "соколом", а још већа срамота бити избачен из соколског покрета.

Након више од пола вијека, у марту 1995, у Добоју је обновљен соколски покрет оснивањем Српског соколског друштва "Свети Ђорђе".

Више од игре

"Баш у том моменту, један момак великог срца одбранио је пенал на игралишту опкољеном зидинама. Кунем се било је то у 86. минуту."
Д. Прелевић, "Пенал живота"

Најважнија споредна ствар на свијету већ дуже вријеме омађијава и Кожушане. Прва званична фудбалска утакмица одиграна је у Кожухама 1943. године. Игралиште је било поред цесте, на мјесту гдје се данас налазе Дом и нова школа. Многи Кожушани су тада први пут видјели обиљежен терен, праве стативе и фудбалере у спортској опреми. Играли су тимови "Требаве" и "Вучијака". Прича се да се играло у неколико

Прва званична фудбалска утакмица у Кожухама 1943. године

дуката. "Требава" је побиједила резултатом 2 : 1. Најбољи у побједничком тиму били су Ратко и Никица Терзић, а играли су и Богдан Жигић, Миленко Марић и Божо Старчевић. Опрема је била оскудна, неки од играча на глави су носили шајкаче, а Миленко Марић је, као што то данас ради Сава Милошевић, главу везао марамом. Након завршетка рата, у неимаштини и сиромаштву, налазило се времена и за "играње лопте", како су Кожушани најчешће звали фудбал. У то вријеме фудбал су играли: Петар Ристић Пиндуш, Рајко Сексан, Милутин Мићић, Станиша Старчевић, Ђуро Кекић, Саво Марић, Милош Старчевић, Вјекослав Жарић, Димшо Марић, Миленко Ђукић и многи други. Изграђено је право фудбалско игралиште у центру Кожуха, поред Задружног дома. За дио уступљене земље Ђорђо Старчевић је добио њиву у "Пољицу", преко пруге. Пиндуш је био изврстан фудбалер, али је тешка болест и прерана смрт прекинула једну обећавајућу фудбалску каријеру. Слична судбина задесила је и Саву Марића. Средином педесетих година учитељ Симо Васиљевић је у Кожухама са још неколико ентузијаста основао фудбалски клуб "Хајдук". Клуб се активно укључио у такмичење и највећи успјех постигао је у такмичарској сезони 1958/59, када је за улазак у Зонску лигу играо квалификације са фудбалским клубом "Борац" из Јелаха. Прва утакмица одиграна је у Кожухама и завршена је резултатом 1 : 1. Гол за Кожушане постигао је капитен Боро Стефановић Грм. Навијачи из Јелаха су дошли у три аутобуса у, за то вријеме, изузетно великом броју. Реванш утакмица у Јелаху завршена је резултатом 3 : 3. Кожушани су на утакмицу ишли коњским колима, а возили су их Милош Побро, Брано

Снимак пред утакмицу (1958/59) : Боро Стефановић Грм и Слободан Живковић Гара

Круљ и други. Све наде полагане су у трећу утакмицу. Кожушани су имали велику психолошку предност с обзиром на чињеницу да су играли на домаћем терену. На "утакмици свих времена" за "Хајдук" су играли: Брано Средојевић, Слободан Живковић, Свето Дујковић, Никола Стевановић, Вукан Круљ, Рајко Сексан, Саво Деспотовић, Жарко Сексан, Коста Марковић Реља, Срето Живковић Гара и Боро Стефановић Грм. Утакмица је била веома драматична. "Борац" је повео са 1 : 0, али је "Хајдук" изједначио. Резултат се ломио и онда одједном завлада мук у публици. Смаилбеговић је други гол за "Борац" постигао скоро са центра. Све наде Кожушана пале су у воду, утакмица је завршена резултатом 3 : 1 за "Борац" и тим из Јелаха ушао је у Зонску лигу. Наслућивала се прва фудбалска афера у Кожухама. Изврсни голман Брано Средан почео је излазити у новом одијелу, "перлонци и шимикама" и од тада све до данас црв сумње нагриза Кожушане. Половином шездесетих "Хајдук" престаје са активним лигашким такмичењем и углавном игра турнире и пријатељске утакмице. Након што би чуо "ударање" лопте на игралишту, Урош Круљ

Једна од генерација "Хајдука" : Урош Круљ (чучи први с лијева)

је знао оставити брата Брану на упола садјевеном сијену и напустити посао. Долазећи на терен само би завртао ногавице и бос улазио у игру. Тек кад би постигао два - три гола, враћао се кући да заврши посао.

Како је најуспјешнији тренер "Црвене звезде", освајач Купа европских шампиона, одиграо утакмицу за кожушки "Хајдук", посебна је прича. Љупков отац Душан Петровић и Стево Радовановић су кумови, родом су из Мале Бруснице и обојица су одселили у Дарду. Стевин син Раско је 1968. године у госте родбини у Кожухама довео и Љупка Петровића. Било је то 4. јула и "Хајдук" је играо пријатељску утакмицу са фудбалским клубом "Младост" из Осјечана. Љупко је управо био прешао из ФК "Дарда" у ФК "Осијек". Наступио је за "Хајдук" с бројем 8 на леђима и Кожушани су утакмицу добили резултатом 7 : 1. Љупко је играо маестрално и већ тада је одушевио кожушку публику. Послије су се Кожушани радовали свим његовим успјесима. Као успомена на ту утакмицу остала је фотографија на којој се налазе Љупко, те Ћето и Недо Гостић, која је, на жалост, загубљена.

У љето 1976. године, изградњом новог игралишта и оснивањем Омладинског спортског друштва "Хајдук", у којем је дјеловао и истоимени фудбалски клуб, Кожушани су поново добили прилику да се активно баве фудбалом. Највеће заслуге за то имали су: Милован Ристић, Симо Васиљевић, Боро Стевановић, Вукан Круљ, Новак Драгановић, Богдан М. Живковић, Анђелко Пајдић и многи други. Покретачки дух свих акција у то вријеме био је Миле Ристић, који је, након што је заједно с Пајдом и Богданом Живковићем "преживио лов на вјештице"[1], поново из Београда дошао у Кожухе. Тренер првог тима био је Вукан Круљ.

Фудбал је поново освојио Кожушане. Утакмице код куће су биле добро посјећене, а на гостовање се одлазило аутобусом. Иако су резултати били солидни, за Кожушане је фудбал увијек био нешто изнад резултата.

На утакмици са Осјечанима (1977) Марко је парадирао и одбранио пенал. Затим је начинио грешку, оставивши лопту у петерцу. Саиграчи су му прилазили и честитали, а Мрђа је

---

[1] *Сенатор Џозеф Макарти је педесетих година у Америци "ловио" комунисте, а седамдесетих су кожушки комунисти "ловили" напредне омладинце.*

маниром искусног стријелца пришао лопти и - постигао гол. Судија је показао на центар, а Кожушани су напустили утакмицу.

Иако су били свјесни грешке и чињенице да ће изгубити утакмицу, напустили су терен, јер се у том моменту правила фудбалске игре нису подударила с њиховим поимањем "Божје правде".

Било је и тренутака када кожушки фудбалери нису живјели спортски и дешавало се да неки од њих непосредно из Бобићеве кафане одлазе у свлачионицу. Била су таква времена.

У такмичарским сезонама 1978/79. и 1979/80. фудбалски клуб "Хајдук" имао је доста добар подмладак. У првој сезони водио их је Милутин Мићић, а у другој Милован Ристић. Обје сезоне освојили су друго мјесто у јуниорској лиги, а велики број утакмица добијали су високим резултатом.

Фудбалски клуб "Јединство" из Новог Града побиједили су резултатом 13:1, а "Партизан" из Копривне савладан је са 11:0.

Половином осамдесетих, захваљујући прије свега напорима Милана Митровића, реновирано је игралиште, постављена је жичана ограда око терена, а на сјеверној страни стадиона подигнута је висока жичана баријера.

Усезони 1987/88. ФК "Хајдук" Кожухе освојио је прво мјесто у Општинској лиги, али Комисија за испитивање техничких услова стадиона није дала зелено свјетло за улазак у виши ранг.

Клуб се такмичио још неколико сезона у Општинској лиги захваљујући прије свега неколицини појединаца које је предводио Милан Митровић. Без Станише Томића и његовог легендарног црвеног "опел-каравана" није се могло отићи ни на једно гостовање.

Након сезоне 1989/90. ФК "Хајдук" Кожухе престао је да се такмичи.

Дана 21. јуна 1996. године на Скупштини, одржаној у Кожухама, обновљен је рад фудбалског клуба "Хајдук".

На крају приче о фудбалу било би неправедно не поменути ускршње утакмице на Брду Чакаревом, које се играју више од тридесет година. Све је осмишљено почетком шездесетих, када је група младића из Доњана шикару звану

"Гајиште" претворила у фудбалско игралиште и на Васкрс почела организовати фудбалске утакмице. Сусрети су постали традиционални и одржали су се до данас.

Они су играли фудбал у Кожухама:

Андрић Недо Гуљо
Андрић Недо Ћиндра
Балди Зоран
Благојевић Бранислав Бранек
Васиљевић Милош Дида
Васиљевић Ненад
Вукајловић Жарко
Гогић Сабит
Гостић Бранко
Гостић Љубиша
Гостић Миленко Мики
Гостић Младен Стева
Гостић Недо
Гостић Слободан Бобо
Грабовац Срето
Грабовац Чедо
Дамјановић Јован Јовчо
Дамјановић Митар
Даниловић Никифор
Даутовић Галиб Беди
Делић Зоран
Делић Раденко
Деспотовић Обрад Савуља
Деспотовић Саво Савуља
Дујковић Свето
Ђорђић Горан Буцо
Ђорђић Душан Шоло
Ђукић Божо Ђука
Ђукић Миленко
Ђурић Ђорђо Ђокија
Ђурић Здравко Ђуро
Ђурић Милан Кара
Жарић Вјекослав
Жарић Миленко
Жарић Милован
Жарић Радо
Живковић (М) Богдан
Живковић (Н) Богдан
Живковић Драган Јовин
Живковић Свето Ћето
Живковић Слободан Гара
Живковић Срето Гара
Живковић Чедо Ћуфт
Жигић Ј. Богдан
Жигић М. Богдан
Игњатовић Душко
Игњатовић Слободан Бобић
Илић Јован Шоца
Јанковић Радивоје Креја
Јовандић Жељко Жабац
Јовановић Драган
Јовановић Драго Цуле
Јовановић Зоран Заир
Јовановић Милан Милер
Јовановић Радослав Радек
Јовић Жељко Тендо
Каишаревић Бранислав Брапо
Каишаревић Милан Мики
Кекић Ђуро
Кнежевић Богдан
Кнежевић Живко
Копчић Жарко
Крајина Ивица
Крајина Лука
Крстић Славко
Круљ Вукан
Круљ Урош
Куђељић Радислав Кристин
Купрес Ђорђо
Купрес Обрад Бато
Лазић Бранислав Лазо
Лукић Богдан Бота

Марић Димшо
Марић Миленко
Марић Саво
Марјановић Алекса
Марјановић Зоран
Марјановић Зоран Тошак
Марјановић Недо
Марковић Душан Дуда
Марковић Коста Реља
Марковић Миленко Мачак
Марковић Младен Окса
Марковић Славиша
Милкановић Владо Милкан
Митровић Божидар
Митровић Бранислав Мрваћ
Митровић Бранислав Окса
Митровић Марко Марцин
Митровић Милан Жуна
Митровић Ненад Окса
Митровић Раде Алексић
Мићић Бранко Мића
Мићић Драган Мића
Мићић Милутин
Мићић Томислав Томо
Недић Ђорђо
Недић Никола
Недић Симеун Ћеман
Николић Драган Писа
Пајдић Анђелко Пајдо
Пајдић Горан Пајдо
Пејић Жељко Пеџ
Петровић Зоран
Петровић Љупко
Петровић Славко Марушин
Поповић Богдан Кицо
Поповић Бошко Попак
Поповић Милан Мига
Ристић Александар Ацо
Ристић Милован Миле
Ристић Петар Пиндуш
Савић Драган
Сајић Славко
Сексан Жарко
Сексан Рајко
Симић Ђорђо Зуло
Симић Радислав Чупко
Средојевић Брано
Средојевић Срђан Срђо
Старчевић Анђелко
Старчевић Богдан Тица
Старчевић Т. Божо
Старчевић Драгиша Зуга
Старчевић Милан Тучак
Старчевић Миленко
Старчевић Милош Побро
Старчевић Младен Сова
Старчевић Staniša Зегро
Старчевић Урош
Стевановић Боро
Стевановић Бранко Бане
Стевановић Вецо
Стевановић Мићо
Стевановић Никола
Стевановић Срето
Стефановић Боро Грм
Стјепановић Мирослав Гиго
Сушић Богдан Баја
Сушић Зоран Суки
Татић Радован
Терзић Никица
Терзић Ратко
Тешић Чедо Мачак
Тодоровић Славко Ћопо
Тодоровић Стојан
Томанић Боро
Филиповић Драган Филипац
Цвијановић Трифко

Војо ВУКОВИЋ

Одшкринута ризница

(Сјећања из дјетињства)

Када се завршио први свјетски рат и проглашено тадашње уједињење Срба, Хрвата и Словенаца (1. децембра 1918), имао сам пуних пет година. Тај догађај остао ми је у сјећању по томе што су ми тада кући дошли отац Васо и дјед Марко из интернације !

Отац је, као Србин и истакнутији грађанин, почетком рата одведен од стране аустроугарских власти и интерниран у тадашњи злогласни логор "Арад" (сада у Румунији) док су дједа Марка нешто касније одвели у затвор, у Брод, а онда га као таоца и "гаранта" редовно спроводили у посебном вагону жељезничких композиција које су саобраћале на линији узане пруге од Брода до Сарајева, а нарочито у онима у којима су превожене аустроугарске трупе и ратни материјал. Пошто је тада окупатор одвео у заточеништво обојицу мушких глава, а затим реквирирао и посљедње залихе житарица, покупио сву стоку (што није мимоишло ни остала домаћинства у селу због чега је отпао и сваки мотив међусобног испомагања што се прехране тиче) - истовремено је тим чином мојој баки Видосави (рођеној Ђуричић, у Осјечанима) и мајци Љубици (рођеној Ружојчић, у Дервенти) изненада "пало сљеме на тјеме". Биле су суочене са свим недаћама које је собом доносио рат, па и његовим неминовним посљедицама када се наметало једино питање: како одржати голи живот и сачувати разум и присебност? Може се, дакле, претпоставити у каквом се материјалном стању и општој`оскудици нашао тада овдашњи народ, и то након турске, затим аустроугарске окупације и четворогодишњег рата, и какве су посљедице након свега тога остале! Али, коначно стечени СЛОБОДА и МИР упућивали су људе на обнову уништених добара, те вјеру и надања у неки нови животни бољитак. Почело се од онога што се затекло!

Понајприје од оскудног сточног фонда, првенствено свиња, које су се и најлакше узгајале прехрањујући се храстовим жиром по тадашњим великим шумским пространствима, гдје се често и сам народ склањао од разноразних најезди и којекаквих потјера.

Од посебног значаја биле су козе! Храниле су се "саме од себе", "брстом", а давале су велику корист осиромашеном становништву. Јер од њих су кориштени, поред меса и млијека, кострет и кожа. Основни материјал за прављење "себичких", својеручно рађених опанака, званих "путравци", била је козја кожа, а кострет за прераду и ткање одјевних предмета, врећа и покроваца. Касније је, поступно, узгајана и крупнија стока, у првом реду волови, који су кориштени за вучу и за обраду земље, а краве за мужу и справљање "бијелог мрса".

Обрада земље била је примитивна, нарочито тих првих година послије рата. Орало се, скоро искључиво, дрвеним ралицама, а сјетва кукуруза, ражи, јечма па и пшенице обављала се ручно. Пшеница је узгајана у знатно мањој мјери, јер је у цјелокупној исхрани основна била кукуруза, односно кукурузни хљеб или проја. Понеко је справљао проју и од проса, најчешће у недостатку кукуруза и кукурузног брашна. Мљевење кукурузног зрна у брашно обављало се углавном у кући жрвњевима, ручно, или у воденицама поточарама, а тек касније у млиновима које су на ријеци Босни заједнички градили удружени сељани, остварујући на тај начин "поредовничко право" у личном власништву. За обављене услуге у мељави узиман је ујам у брашну .

Обрада земље, а тако и приноси са ње, постепено су постајали нешто повољнији, и то откако је ралица замијењена плугом са жељезним раоником (лемешом) угрђеним у дрвену конструкцију. Био је то такозвани плуг "видак", назван по неком ковачу Видаку који је такав тип плуга конструисао и онда их правио по наруџби. Показао се погодан у нешто дубљем изоравању бразде, али му је зато била потребна и знатно јача запрега. Зато су често у један плуг упрезана и по два пара волова, због чега су се у међусобном испомагању вршиле спреге појединих домаћинстава. Доста касније, када је мој отац набавио и први плуг "гвоздењак" марке "вепар", којим је уз добру коњску запрегу могао да рукује само један човјек (за разлику од првобитне "ралице" уз коју су се морала наћи и

по тројица-четворица тежака), многи су нарочито долазили да га виде како изгледа и како баца бразду. Убрзо су то прихватили и други, уводећи у употребу и сијачице и копачице, чијом су примјеном знатно олакшали рад и повећали приносе.

Вршидба стрних житарица (пшенице, јечма, ражи и зоби) још је дуго обављана на најпримитивнији начин: коњима на арману, а тек нешто касније вршалицом на ручни погон, примјеном мануелне људске снаге (четворица по четворица, у смјенама), који су, напрежући се из петних жила, преко челичних зупчаника покретали овални бубањ са клинима у чији је широки отвор вјештији момак турао класје из развезаних снопова, које му је додавао други посленик, а најмање двојица су одбацивали и склањали сламу испод машине. Тек потом би се дрвеним лопатама на повољном вјетру растављало зрно од пљеве, или би се решетало у "вијари" (решету) за чију су примјену опет требала бар двојица-тројица радника. Дакле, много муке и зноја док се до зрна долазило. А шта тек рећи о жетви која је деценијама искључиво обављана српом.

Иако се у оно вријеме цјелокупно становништво овог краја, па и шире, бавило искључиво пољопривредом, уз онако примитивну обраду и велики улог радне снаге, скоро нико није имао никаквих вишкова за продају и пласман, нити је, пак, знао шта је по вриједности у то уложио а шта из тога добио.

Овдје не бих правио поређења ондашње обраде и њених ефеката са данашњом савременом производњом. О томе говоре наука, високе школе, факултети и институције. О савременој механизацији и употреби разних агротехничких средстава каква се данас примјењују сувишно је и расправљати. Зато, нека такву паралелу између ондашњег и овог данашњег у том погледу повуче и читалац овог написа, или онај из данашње млађе генерације који се након одређеног образовања у струци сада интензивно бави таквом дјелатношћу. Моја је "улога" у томе била тек да ово прибиљежим, па да пријеђем на другу тему која се такође односи на она већ давно минула времена.

Породично поријекло "куће Вуковића", како је дјед Марко причао, потиче из Црне Горе, испод Орјен планине (село Убли), одакле су у оно вријеме (у 18. вијеку) бјежећи од турског зулума дошли ВУК и САВИЦА, млади пар, и тако се стицајем неких околности затекли у том сјевероисточном дијелу Адара, у Бргули. Ту су подигли колибу на дотада пустом

и погодном мјесту, поред рјечице Бргуле и једног мањег извора питке воде, што им је било значајно за живот и опстанак. Из тог давно минулог времена остала је и легенда: Када су Вук и Савица пошли из Црне Горе, поред нешто сувог сира и хљеба, у једној торби су понијели и живог ороза који је цијелим путем ћутао. Послије вишедневног путовања стигли су у Бргулу и ту на једном обрешку изнад рјечице сјели да се одморе и напоје ороза. Изненада је ороз закукуријекао и тиме им "указао" да је баш ту мјесто гдје треба да остану и подигну колибу, што су они и учинили.

Ето таква је прича још у оним временима настала, па сад вјеровали или не!

Елем, било како било, одатле је потекла лоза тадашњих Вуковића, гдје је касније рођен и мој прадјед Вид, отац дједа Марка, звани Каравид, јер је кажу био "црне масти", крупан и наочит. Бавио се трговином свињама држећи их најприје по шумама "у жиру" гдје су их чували чобани, подижући за њих оборе, да би их затим са сином Марком тјерао у целепима у Шамац, "на Саву" и продавао одређеним купцима из Пријека (Славонија). Касније, пошто је поудавао кћери (имао их је три) и оженио сина Марка, сишао је с кућом на друм и ту отворио трговину мјешовитом робом, а послије и хан звани "Хан Бргула" гдје су свраћали и одмарали се у почетку ријетки, а касније све учесталији путници и намјерници. Фирма је гласила на Маркана Вуковића, који је већ био "писмен", пошто га је у томе обучио неки ђакон који је као избјеглица дошао однекуд из Херцеговине, и донио двије-три црквене књиге, а потом саставио и приручни "буквар" са цјелокупном азбуком и уобличеним словима, изговараним као: аз, буки, вједи, глагољи. Посао му је ишао од руке па је тако, по потреби, подизао и додатне зграде, а затим ископао и подзидао и први бунар са пијаћом водом, пошто га до тада није било на читавом подручју села, од Каишаревића кућа (Спасоја, Јове и Саве) повише којих је извирала и рјечица Бргула, па све до њеног увора у ријеку Босну. (Вода се искључиво користила са отворених изворишта, на којима је често напајана и стока, усљед чега је долазило до разноразних стомачних обољења и гушавости).

Но, пошто сам већ поменуо куће Каишаревића, онда желим нарочито истаћи Спасоја, угледног домаћина са овог југоисточног дијела Кожуха, који је био познат и по својој

хуманости, јер је људима давао бескаматне зајмове кад би му се из нужде обраћали.

На том адарском дијелу Кожуха, у новоподигнутој кући и домаћинству, родио му се 1890. син Васо, мој отац, којег је , након завршене основне , послао и на вишу - Трговачку школу у Тузлу, како би га припремио да једног дана преузме и све послове у своје руке.

У међувремену је била подигнута и циглана у виду мање творнице за производњу цигле и цријепа, у којој су радили и професионални циглари - Италијани из Удина, заједно са својим члановима породице. (Био је то неки Матија Аита, жена му Челестина, синови Ђовани и Чедо, као и кћерке Марија и Ана). Поред осталог, та циглана је била од битног значаја за цијели овај крај, па и шире, јер је њен цријеп одлазио чак у Дервенту и у сва оближња села на лијевој обали Босне. У то вријеме у свим тим мјестима већ је отпочела изградња кућа од тврдог материјала, за разлику од дотадашњих брвнара покривених цијепаном шиндром, са огњиштима на набијеној иловачи, док је под стављан једино у оном дијелу куће у којем се спавало и гдје су служене крсне славе и дочекивани божићни и ускршњи празници.

На старом огњишту, у дотадашњем заједничком домаћинству Вуковића (чије су прве темеље ударили Вук и Савица), након диобе и одласка прадједа Вида и дједа Марка, остали су: Сергеј, звани Сргија, Петар и Захарија, који се нису одатле помјерали, тако да се живот на тој старини одржао и наставио до данашњих дана.

Одласком Турака и доласком аустроугарских власти народ се све чешће насељавао ближе цести и прометним путевима, ка нижим и равнијим дијеловима села, гдје им је и обрадива пољска земља била на дохвату. Тако је на ширем подручју настало читаво насеље Ђерића кућа (Јевте, Маркана, Ђорђа, Симе и Петра чији се отац Марјан још за вријеме Турака био одметнуо у ешкију) са њиховим бројним породицама. Јер, сам је Маркан имао деветеро дјеце, од којих шест синова. Недалеко одатле, на брдовитој узвишици, налазила се повећа породична задруга Василије Јошића, угледног и бољестојећег домаћина, који је био ожењен једном од трију сестара мог дједа Марка. Од других двију једна је била удата у Требаву за Николу Матића, а друга за Миланка Паравца у Костајницу,

тада звану Постијење. Имао је четири сина: Милана, Бошка, Милорада и Светозара и четири кћери, затим више зграда и стамбеног простора (башкалука и уџера) па су му често на конак долазили и жандари, што је значило и посебну част и повјерење од стране надлежне власти. У непосредној близини "Вуковића хана", поред саме цесте, подигнута на високу подзиду и са "пердом" (верандом) од дрвене грађе, била је кућа Ђорђа Видовића, "друмара", и његове жене Симке, зване Ђурашка. Тај Ђорђа "друмар" (,мало му је ко и знао право презиме) био је омаленог раста, мршав и погурен, са "вјечитом" лопатом на рамену. Увијек је нешто радио на цести: засипао рупе на коловозу макадамског пута, правио одводе и чистио канале, тако да се његов рејон лако препознавао и издвајао се од других. Ђорђа је био познат и по својој скромности и суштој доброти, па су га моји дјед и бака радо примали као "полажајника" кад год је долазио да нам "стакне бадњак". А након тог чина, када би сјео на одређено мјесто, бака Вида би на њега натоварила велико овчарско ћебе да би јој кајмак на млијеку био дебео и мастан.

За разлику од тихог и омаленог Ђорђе, жена му Симка бјеше висока растом, жустра и одважна, и на језику и у послу, па је тако и у кући водила главну ријеч. Стога су и Ђорђа називали Ђорђа Симкин. Имали су двије кћерке и обје сретно удали и удомили.

Изнад цесте, на оближњем обрешку, налазила се кућа Стаје и Госте Костића, који су са малобројном породицом живјели доста оскудно на мањем посједу мршаве брдске земље (пољске нису имали), чији се дио налазио под воћњаком шљиве "маџарице" (пожегаче) коју би за родних година сушили а затим продавали и на тај начин остваривали значајан приход. Као допунско занимање био им је риболов, у чему нису имали премца. Поготово у вјештини и улову и најкрупнијих примјерака сомова! А и сама кућа им је била на таквом мјесту. Чим би искорачили с кућног прага, поглед би им одлазио на један већи дио ријечног тока који их је просто мамио да већ у рано јутро сиђу на њене обале и провјере да ли се шта у току минуле ноћи закачило на неку од њихових удица. Па ако ништа и не буде тог јутра, биће, можда, - сутра! И тако су се годинама жеље и надања претварали у страсти, без којих се више није могло.

Пониже Стајиног и Гостиног сокака којим су свакодневно силазили и пењали се налазила се кућа удовице Јефе (Гојимировић) и сина јој јединца Миланка, којег је, у жељи да обнови и прошири домаћинство, још зарана оженила, али, на жалост, дјеце није имао па се породична лоза тако и угасила.

Главна и највећа насеобина домаћинстава била је у горњем, брдовитом дијелу Адара, у којем су се налазиле породичне куће: Мутавчића, Николића (звани Лукићи), Пејчића, Зјалића, Павлића, Јевтића, Васића, Пејића, Шарића, и Симера Тривића, једног од најпознатијих житеља тог краја што по добростојећем материјалном стању, што по самом изгледу и фигури двометраша, који је својом појавом изазивао радозналост и пажњу при сваком сусрету и знаних и незнаних. Живио је сам на великом посједу, јер је још у младим данима остао удовац без дјеце. Умро је "на ногама" у својој 102. као стари храст кад у њега удари гром. Уз њега су везане и многе анегдоте, а једна од њих и дан-данас се препричава: како је у својој осамдесетој години живота садио нови шљивик, па су га неки питали што сада пред смрт сади воће кад с њег' рода дочекати неће. А Симер им је на то одговорио: "По мојој рачуници, како ја видим, ви тај род дочекати нећете, ал' зато ћу ја, ако богда, још и ракију од њега пити"! То му се заиста и обистинило.

Још једна занимљива личност међу Адарчанима, која је скретала на себе пажњу околине, па и шире, био је Петар Зјалић, звани Зјало, чија се кућа налазила у нешто шумовитијем предјелу села, гдје је крчећи шикару и густиш створио себи приличан комад обрадивог земљишта на којем је једним дијелом узгајао и разноврсно воће. Имао је четири сина и двије кћерке, и сви су били којечим надарени. Понајвише занатима: ковачким, коларским, зидарским и столарским! Иако самоуки, радили су их савјесно и са успјехом. Често се баш на њих односила она изрека: "Што им очи виде - то руке створе"! Сви су били писмени учећи слова једни од других, па су тако измислили и свој посебан језик којим су се међусобно служили а да их нико са стране није могао разумјети. Најстарији међу браћом - Остоја (који се иначе бавио ковачлуком) био је изузетно надарен глумом, па је често тумачио разне улоге у комадима који су се давали на сеоским забавама.

И стари Петар је имао своје посебно занимање: израђивао је разноразне свирале и двојнице, чије би звуке понајчешће испробавао у прољећна предвечерја када су се копачи с њива враћали с посла. Тада би обично излазио пред кућу, сједао на троножац и отпочињао "свирку" какву други сеоски фрулаши никада нису могли да понове. Био је познат и по томе што би као ријетко узоран воћар понеком свом госту који би га у прољеће посјетио из подрума износио необичну милошту: двије-три румене јабуке, сачуване у дрвеном сандуку и ланеној кудјељи, здраве и мирисаве као да су тек убране.

У овој адарској "галерији ликова" оставио је извјесни печат ондашњих збивања, макар и на свој особен начин, и Саво Мишић. Живио је са женом Цвијетом у омањој кући крај цесте, у најјужнијем дијелу засеока. Дјеце нису имали, али су обоје били склони празновјерју. Поготову Саво, који је тврдио да је "видовит" и да га је мајка родила "у кошуљици" па му зато никакви уроци и врацбине нису могли наудити. Био је омањег раста, мршав, али жилав и кочоперан. Себе је називао Мишоња. ("Ово је Саво Мишоња"!) Пошто му је увијек било важно да на себе скрене пажњу, при ходу је ширио руке, истурао рамена и разбацивао ногама устрану, као да му је сваки друм тијесан! У руци је носио штап којим би више витлао него што се њиме поштапао. За појасом му је понајчешће био задјенут пиштољ (онај што се могао купити без дозволе, у слободној продаји, и који је намијењен "шемлуку", да би се из њега о Божићу или крсној слави "истурио" покоји "фишек"). На шајкачи му је био усађен струк сувог босиока, од којег су "нечастиве силе" понајвише зазирале.

Он их се, вели, никада није бојао, јер је знао гдје дањују, у које доба ноћи излазе и на којим мјестима се окупљају, па је увијек био приправан за такве сусрете, улазио у отворене окршаје и "'ватао се с њима за гуше". Додуше, понекад је и он извлачио дебљи крај и долазио кући изгребан. А бивало је, богме, чак и употребе пиштоља кад год би га нечастиве силе на то приморале. И све те његове чудовишне приче ипак су се осретно завршавале, али једна је, као куриозитет, многима остала нешто дуже у сјећању.

Елем, једне ноћи када се у глуво доба враћао из млина и на обали Босне сјео да се одмори, зачуо је женски кикот, а онда му се указало чудо невиђено: пред њим у дубоком виру

ријеке купале су се виле, њих пет чаробних љепотица. Двије плаве и три црнокосе. Прскале су водом једна другу, смијале се наглас и почеле да га зову по имену: "Оди, Саво, овамо да се с нама купаш!" И отишао би он, али се ипак прибојавао да га, жељне мушка, не одвуку себи у тамне дубине ријеке. Одма'нуо им је руком, припалио лулу, запртио мјешину с брашном и наставио пут.Послије би, по обичају, на сеоским посијелима причао шта му се све у животу дешавало, његова Цвијета би потврђивала говорећи: "Јест на моју душу, то вам је жива истина".

Међутим, колико год су те Савине приче и за она давна времена биле невјероватне, ипак су имале и своје поклонике, јер и ниво културе и просвијећености у тим нешто заосталијим дијеловима села био је прилично низак. Тада су поједини лаковјерници одлазили разним врачарама да им саљевају страве и гасе угљевље! А онда је посјетиоцу саопштавана и "дијагноза": да је пацијент негдје "добро награјисао" па ће морати доћи још два пута како би се с њега "скинуле чини".И тако су се, ето, још од тих сада већ давно минулих времена кроз неминовна животна збивања низале године и деценије, а онда једна за другом одлазиле заједно са њиховим појединим житељима и поменутим протагонистима. Записе из Адара могао бих привести крају - уз још једну забиљешку:

Негдје тридесетих година овог вијека из Херцеговине (из Житомислића) гдје је до пензионисања као учитељ службовао, дође у Адаре неки Михајло Марковић и настани се као самац у кући Ђорђе Пејчића. А онда је скоро свакодневно шетњом, поштапајући се долазио мом дједу Марку да му прича о Херцеговини и чувеном житомислићком манастиру. Тако би, без журбе, проводили у разговору сате и сате, пушећи и слушајући успут дједовог ороза "гигана", чији би се глас кад запјева "чуо у три среза"! Јер Вуковића кућа је била управо на тромеђи срезова: Добоја, Дервенте и Градачца.

Како су године одмицале и удаљавале се од посљедица четворогодишњег рата, живот је по много чему почео другачије да се одвија.Тако јѐ рад и одређену програмску наставу отпочела и Основна школа у Кожухама примајући и своје прве ученике, међу којима сам од 1920. године био и ја. Ту сам затекао неке, истина малобројне, али и знатно старије од мене (било их је чак и од 13-14 година) јер их је омео рат да на

вријеме почну да похађају ту за будући живот тако важну просвјетну институцију. Школска зграда (у чијем је саставу био и учитељев стан) стицала је постепено разред по разред, тако да су се коначно комплетирала све четири, и то у једној нешто већој просторији, раздвојени само редовима клупа, а наставу је за све четири разреда обављао један учитељ. Био је то неки Ђуро Перенчевић, висок и кошчат човјек у поодмаклим годинама, старог изгледа, често са љесковим штапом у руци, који је увијек био на његовом столу, на катедри, која је нама ђацима свакодневно улијевала респект. Понекад би у вријеме наставе у учионицу долазио и сеоски кнез Јован Пајдић, звани Пајдо, старјешина села, који је самим чином постављења на такав положај представљао и неки вид асоцијације мјесне власти, на коју се с повјерењем ослањала и она "виша, званична". Био је средњег раста, оштрих црта лица и густих, просиједих бркова, што му је давало доста озбиљан и строг изглед.Преко рамена му се налазила кожна торба, "чантара", а у њој, поред осталог, личног, и званични кнежевски жиг ("мур") којим је потврђивао и овјеравао поједина акта: од разних уговора до сточних пасоша без којих се није могла ни стока тјерати на пијацу. Њему као представнику села долазили су на разговоре и савјетовања жандари, и финанси ("филанција"), а понекад чак и срески пристав, јер без присуства кнеза у селу се нису спроводиле никакве важније одредбе и закони. Жандари су, као важан ондашњи "покретни сервис власти", редовно патролирали селима, по потреби вршили одређене интервенције (саслушања, па и хапшења), а сједиште и касарна су им били у Осјечанима, гдје се нешто касније налазила Општинска управа, важна инстанца Среза који се једно вријеме налазио у Грачаници, а тек касније у Добоју.

Поред трговине мога дједа и оца почеле су такве да се отварају и на другим дијеловима села, најприје у самом центру Кожуха гдје се налазила и црква, и парохијски дом у коме је вршећи црквену службу и обреде живио поп Перо Ковачевић, изузетна личност, особито поштован и цијењен од народа. Са учитељем Ђуром Перенчевићем и кнезом Јованом Пајдићем сачињавао је "триумвират" који је у вези са одређеним питањима, а нарочито савјетодавно, одиграо врло важну улогу, првенствено у просвјетном и културном погледу села.

Породица Вуковић 1919. године

Концем 1923. из Кожуха је послије пензионисања дотадашњи учитељ Оеренчевић одселио у Бању Луку свом зету Перици Кондићу, иначе Корушанцу, сину Светозара Кондића из Кожуха, који се тамо бавио трговином дрвних сортимената и грађевинског материјала, а на упражњено учитељско мјесто из Хрватске је дошла нека Штефица Хеп, која је, иако млада и неискусна, врло савјесно и одговорно обављала своју професионалну дужност.

Међу истакнутије житеље Кожуха из ондашњег времена, који су на одређен начин дали и свој допринос развоју и угледу села, свакако се убрајају и тадашњи трговци: Антоније Миљановић, муж уважене Баба - Лене, поријеклом Војвођанке, која се, иако боравећи највећим дијелом свог живота у овој средини, није одрекла екавског изговора који је собом донијела из родног краја. Била је веома цијењена код мјештана, нарочито код женског дијела коме је служила примјером како се води савремено домаћинство. Познат је био и Перо Стефановић, звани Грм. Оба ова трговца били су у самом центру Кожуха, чије су трговачке радње прво обављале откуп свих

производа којима је село располагало, а тек онда вршило снабдијевање домаћинстава основним потрепштинама.

У то вријеме су свакодневно ницале нове куће, често једна до друге, стварајући неки вид сеоског насеља, које је зато касније названо Гуштанима. Ту су у међусобној слози и договору живјеле породице: Кондића, Живковића, Стевановића (звани Кулебице), Старчевића, Марића, Купреса, Жарића, Ђукића, Пајдића, Бјелкића, Андрића, Гостића, Недића, Митровића, Марковића, Дамјановића, Ђорђића и других. У тој урбанизованој средини заједнички су и са успјехом градили и главне и споредне путеве и прилазе кућама, што им је, за разлику од других, по брдима разбацаних насеља и те како олакшавало живот. Поготово с јесени, када се теглећим запрегама кућама довозило све што се сијало и убирало на њиховим пољским имањима.

Баш у том дијелу Кожуха су школа и црква имале знатно већи утицај, па је и писменост била заступљенија... (Било је појединаца који су, на примјер Марко Старчевић--познатији као "пјевчика" у цркви - читао и служио се старословенским писмом.) При школи је повремено отваран и домаћички течај за обучавање жена и дјевојака у разним кућним занимањима, као и у припремању јела и зимнице, а у црквеној порти обављале су се соколске вјежбе и припреме за учешће на свесоколским слетовима у Прагу, Сарајеву... Соколском четом као "предњак" руководио је Здравко Сексан, син Јованов, који је заједно са Милетом Остојићем из Бушлетића био познат као истакнути поборник ове тада популарне организације чији је Главни савез био у Добоју. Тадашње сеоске соколске чете наступале су у својим аутохтоним ношњама (негдје тридесетих година овог вијека) пошто традиционалних соколских одора нису имали, а то је изискивало и позамашне материјалне издатке. Међутим, баш на тим великим соколским манифестацијама нарочито су биле запажене чете из нашег краја наступајући у својим народним ношњама. У вријеме разних културних и спортских активности у Кожухама је основан Тамбурашки збор, којим је руководио и групу обучавао Ристо Стефановић, познатији као Ристо Грм. Дружина је наступала кад год јој се указала прилика, а понајчешће на сеоским забавама које су приређиване и одржаване у школским просторијама у Кожухама, Осјечанима и Бушлетићу. Ристо је био

природно надарен, што се испољило и код његових синова који су се касније и шире музички образовали, па су свирали и по неколико инструмената.

Што се, пак, занатских дјелатности тиче, оне су се у почетку спорије развијале, ограничавајући се тек на понеку ковачку или коларску радионицу мањег типа у којима су најчешће радили приучени мајстори каквих је било у сваком селу. У Кожухама је ту ковачку дјелатност успјешно обављао Ђорђа Живковић, познатији као Игњатовић (по претку Игњату) који је у свом "вигњу" занату учио и своја три сина (Милана, Бранка и Марка) и тако им дао основ за даље напредовање у металској струци.

Иако је већина живља, поготову они млађи, за све вријеме - од раног прољећа до касне јесени - ходала босонога, у послијератном времену се указала потреба и за обућаром, а тај занат је тада био изучио и у своје се село вратио Томан Старчевић, који је поред "крпежа" израђивао нове ципеле, мушке и женске (зване "кундуре"). Тако је, сјећам се, и мој отац наручио код Томана да ми направи добре ципеле, да на пете удари гвоздене налче а ђонове поткује ситним ексерима да би дуже трајале и мање се дерале, јер сам свакодневно до школе и натраг (са осталом дјецом из Адара) пјешачио чак по 12 километара.

У општем грађевинарству најчешће су били заступљени самоуки мајстори, "дунђери", који су се поред свих тесарских радова при подизању зграда (кућа, уџера, кошева, амбара, стаја и сл.) бавили и израдом столарије, прозора и врата, а правили су чак и разбоје за ткање (тзв. "станови") с обзиром на то да су у оно вријеме за њима имали потребу скоро свака кућа и домаћинство. Од алата којим су се у свом раду служили главни су им били: тестера, брадвиљ, брадва, кесер, тесла, дјељач, просјек, длијето, облић, шараман, чекић, сврдлови и бургије разних димензија, клијешта, мистрија и висак, као и алмаз за резање стакла. И међу тим самоуким мајсторима неки су се својим умијећем и радом посебно истицали, на примјер: Дамљен Церовац из Церова Гаја, Лука Мићић из Кожуха и Ђорђа Деспотовић из Копривне.

Кројачким занимањима у селу једино су се бавиле терзије, који су по поруџби ишли у бољестојеће куће и домаћинима шили сукнене чакшире и гуњеве. Ту би, радећи на лицу

мјеста, остајали често и данима, док год не заврше посао. Шили су они и мушке фермене, и женске "зубуне" и "јелеке", па су их, као гуњеве и чакшире, украшавали разним гајтанима. И све се радило ручно: иглом, концем и маказама.

Међу најпознатијим мајсторима те врсте био је тада неки Гавро терзија коме скоро нико није знао право презиме, али је било довољно само рећи "терзија" и знало се о коме се ради. Низак растом и широких плећа, мало погрбљен и сав зарастао у браду и бркове (за које се од то двоје није знало шта је шта), у црном већ прилично похабаном сукненом одијелу и опанцима који су му при ходу клапали, скретао је пажњу на себе. Њиме су сеоске бабе најчешће плашиле дјецу кад год с њима нису могле изаћи на крај. Говориле су: "Или мир, ил' ја сад одо' да зовем Гавру терзију!" и одмах би се прилике средиле.

За вријеме четворогодишњег рата (од 1914. до 1918) народ је био потпуно осиромашио. Ништа се скоро није набављало нити обнављало, па се додерало и оно нешто одјеће што се на почетку затекло. Тако је нужда натјерала људе да се сналазе како знају и умију. Почели су да узгајају лан и конопљу које су на примитиван начин прерађивали (киселећи данима снопове у ријеци, а затим туцајући руковет по руковет у дрвеним ступама) и тако даљим процесом добијали влакна и нити те од њих ткањем на разбоју производили груба платна од којих су се шиле гаће, кошуље и женске рубине. Стога је, у оно вријеме, скоро свако домаћинство у селу имало разбој ("стан") на којем су се касније ткала и разна памучна платна, од припростог "жућка" па до оног (луксузнијег) - најбољег - званог "узвод", зависно од тога какво је ко предиво могао да набави. Од тих "себички произведених" тканина шиле су се гаће и кошуље за сву чељад у кући, јер то су и били главни одјевни предмети, ношени и љети и зими. Мушкарци су, поред гаћа и кошуље (која је била знатно дужа од данашње а облачила се преко гаћа и досезала до кољена те од појаса надоље знатно шира, звонастог облика и набрана) имали на себи и фермене (врста прслука), које су углавном облачили недјељом и у свечанијим приликама, а понајчешће за вријеме црквених слава и зборова. Око појаса су били утегнути шареним тканицама, а преко рамена су носили торбице живописних боја, израђене од посебне тканине. И све је то на стаситим и младим

момцима заиста изгледало изванредно лијепо и гиздаво, као на некој својеврсној модној ревији. На ногама су у почетку имали опанке "преичаре" (нешто лакше и изгледније, са каишићем и "преицом" на закопчавање), а касније и ципеле од бокса, док су им на главама биле шајкаче, шешири и шубаре.

Дјевојке су се облачиле посебно, са много шарма и укуса. Поред кошуље шиване у струк, израђене од лаке бијеле тканине (испод које се налази сукња) са везеном тканицом око појаса и јелеком од кадифасте материје, овлаш закопчаним на грудима, давао им је свјеж, лепршав изглед истичући истовремено њихову складну фигуру. На главама су им испрва биле памучне а послије и свилене мараме пастелних боја, усклађених са тоновима појединих боја на њиховим кецељама, што је такође допуњавало ту укомпонованост природног шарма и љепоте.

Што се обуће тиче, носили су се лагани опанци, а касније ципеле "на шналу", прављене по наруџби. (Истина, првих година послије рата, у вријеме опште оскудице, играло се у колу и босоног, па су у вези с тим цуре тада пјевале: "Поиграјте, моје ноге босе, ко и оне што ципеле носе"!)

Старије жене, а и оне нешто млађе, удате, облачиле су се једноставније и скромније од дјевојака. Основна им је била кошуља ("рубина"), сашивена од нешто дебљег и грубљег платна, са прегачом од ланене тканине везаном око појаса и бијелом "крпом" или "преметачом" на глави. ("Преметача" се на посебан начин стављала на главу и уз косу причвршћивала нарочитим иглама, такозваним "бобкарама".) Зими су се облачили џемпери, ручно плетени од обичне предене вуне од које су се плеле и чарапе, док су имућније жене носиле "памуклије" или "зубуне" рађене по поруџби.

Домаћинства су мање-више живјела у већим породичним задругама, а тек касније почела су да се дијеле, најчешће вољом млађих брачних парова, у чему их је и тазбина подржавала. А како су године одмицале, тај вид диобе све је више долазио до изражаја, те су се таквим чином и земљишни посједи уситњавали и економска моћ појединих породица слабила. Додуше, уз такве процесе јављала се и жеља млађих особа за осамостаљивањем и намјером да иду укорак са временом ка новим могућностима. У том смислу су и подешавали свој живот и по цијену самоодрицања од којекаквих погод-

ности које им је ранија заједница пружала. У првом реду, исхрана је одлазила у други план. Јео се углавном пасуљ и кукуруза и постили сви постови (што из вјерских, што из економских разлога) да би се у том времену, поред осталог, прикупио и сачувао бијели мрс који је и те како био значајан за љетну исхрану у вријеме главних пољопривредних радова.

Црква је још из времена аустроугарске окупације имала видан утицај и на духовно и на општекултурно васпитање житеља села, нарочито у очувању моралних вриједности и људског достојанства, те је у том настојању, заједно са школом, гајила и развијала тај високи људски култ.

Постојале су и неке традиционалне норме понашања и међусобних односа у свакодневном животу, при чему се нарочито истицало уважавање и поштивање старијих особа. То се манифестовало у свакој прилици, при сусретима, када се у знак поздрава скидала капа. Изузетно се цијенила дата ријеч, која је истовремено значила и моралну обавезу!

Свадба Љубице и Васе Вуковића 1912. године

Чували су се и у одређеним пригодама одржавали многи народни обичаји. У првом реду славиле су се крсне славе како оне у вријеме месоједа тако и оне посне. У прво, послијератно

вријеме славило се и по три дана, а касније, уз сагласност цркве, само "лицем на дан свеца". Постили су се сви постови, од првог до посљедњег дана, из вјерских и економских разлога. И никоме то није тешко падало јер су сви житељи села у томе били досљедни. Ишло се редовно на исповијед и причешће. На исповиједи је било много питања, а највише оних од моралне важности, па се ишло и дотле да свештеник запита вјерника: "Да ниси негдје при пролазу кроз имање оставио отворене вратнице или капију па да марва оде у штету"?

Кумство се нарочито цијенило, а кум је у случају смрти домаћина кумове куће преузимао улогу старатеља док год мушки члан породице не стаса и осамостали се за преузимање бриге о домаћинству.

Сеоске свадбе у овим крајевима, нарочито првих година послије рата, обављане су често и "пјешачки" или на коњима, у мањим скупинама, а касније знатно свечаније, возећи се у коњским колима па чак и фијакерима. Цуре су се понекад и крадом удавале из разноразних повода: било "по договору" са укућанима и једне и друге стране (ради мањег трошка и издатка), било због тога што се њени родитељи нису слагали с тим да се уда за вољеног момка. Тада би се, и у једном и у другом случају, ишло на миридбу са одабраним "мирџијама" са момачке стране, да би се посао лакше окончао. У редовнијим приликама ишло се у прошевину и са одређеним церемонијалом, што је давало и нарочит печат том свечаном догађају. Сватови су кићени ружмарином и везеним марамама, а дјевер, кум и стари сват и дугачким пешкирима преко рамена. Тај чин кићења љети се много лакше и једноставније обављао, јер је свака дјевојачка кућа у селу узгајала разнолико цвијеће: шебој, перунику, трандовиље, милодух, босиљак, ђурђевак и ружмарин. (Момци су цурама најчешће милодухом на Ђурђевдан ујутро китили тарабе и капије, изражавајући им тако своју љубав и симпатије.)

Многи су се послови у селу обављали међусобним испомагањем, а нарочито у јесен када се тргао кукуруз и довозио кућама па га је требало оперушати да би се потом дигао и спремио у кош. Тада су у вечерње сате одлазили једни другима на перушање и међусобно се узајимали. Након обављеног посла обично би се играло коло. Тако је бивало и при резању воћа, крушака и јабука (и дивљих и питомих) које је скоро

свака кућа у селу убирала, резала и сушила на пушницама па послије од тих резаних и сушених плодова или су пекли ракију или га носили у трговину. Главни производ сеоских сушница била је сува шљива, с обзиром на то да су се скоро сва домаћинства бавила садњом воћа, најчешће шљиве "пожегаче", јер је свака кућа имала "пушницу" у којој се сушио и недозрели кукуруз и мљела "прженица"!

Упркос свим тим пословима, који су трајали од раног прољећа до касне јесени, налазило се времена и за понеку разоноду и славље. То су углавном били сеоски зборови и црквене славе од којих је, чак и за подручје од неколико околних села па и срезова, најпознатији био и остао збор на Дугој њиви, који је, поред духовног, имао и обиљежје сеоске олимпијаде. Ту су се сваке године одржавала такмичења у спортским дисциплинама вишебоја: бацање камена с рамена, рвање "у кост" и "у пас", надвлачење клипа и куке и скоковима увис и удаљ. За виђеније и старије домаћине и госте постављене су софре са јелом и пићем, и то све послије литије и одржаног црквеног обреда и богослужења. Настављајући ту традицију, свако је село одржавало своје црквене славе и зборове, па су и Кожушани за своју славу одредили Илиндан, одржавајући тог дана познати Илиндански збор у црквеној порти. Тај збор су редовно посјећивали многи житељи, и млађи и старији, из свих српских села са обију страна ријеке Босне. На Илинданском збору поред младости и љепоте могла се уочити и својеврсна ревија народних ношњи из ближе и даље околине, што је манифестацији давало посебно обиљежје. У пространој црквеној порти послије обављене литије цијелог дана играло је коло, некад и по два-три, уз тамбуру звану "бугарија", или "шаргију", оба аутохтона, домаћа инструмента. (А не виолина, која се тек посљедњих година овог вијека појавила у овдашњим селима.) Тај велики илиндански празник многа домаћинства Кожуха славила су и у својим кућама, позивајући у госте родбину и пријатеље. И у црквеној порти биле су постављене софре са разним јелима и пићем, којим су послуживани угледнији домаћини и званице из појединих села и околине.

Кожухе су још у свом настајању, између свих села од Добоја до Модриче, заиста одабрале најљепши и најпогоднији положај за своју насеобину која је, поготово у горњем, главном дијелу, никла на благој, једва примјетној узвишици изнад цесте,

а сва пољска земља је "под руку" и простире се до ријеке Босне.

У тако погодним условима и живот се лагодније одвијао, а поготово касније када су школа и црква почеле интензивније да остварују свој културни и духовни утицај, ширећи га преко средишњег дијела села и њихових домаћинстава и кућа: Софренића, Јовановића, Сексана, Пејића, Којића, Жигића, Евђенића, Савића (Максимовића), Мишића и Благојевића све до крајњег адарског насеља. Тај утицај се видно осјетио и код интересовања људи за литературу! На мањим скуповима и сеоским посијелима читале су се народне пјесмарице, касније и разне приповијетке, историјски романи и покоје новине.

Кожухе су као ријетко које село имале и свог хроничара - Јовицу Сајића, којег, на жалост, нисам имао прилику у то вријеме да сретнем, јер би сада и овај текст био знатно богатији појединостима. Овако, стицајем неких околности пишем га искључиво по сјећању те молим уважене читаоце, уколико сам нешто важно заборавио или испустио да поменем, нека ми опросте.

Вриједни помена са овог главног дијела Кожуха су и двојица тада чувених ловаца: Живко Ђукић и Милан Жарић Жара којима су сваке године након завршетка ловне сезоне долазили поједини кожарски трговци и од њих откупљивали разна крзна дивљачи. Осим тога, обојица су били истакнути пољопривредници и угледни житељи села.

У овим нашим крајевима народ је чувао и с кољена на кољено преносио старе обичаје, међу које спадају и "коледаре" које су уочи Божићних поклада ишле од куће до куће, носиле разна звона и клепетуше чиме су, ударајући у њих, најављивале свој долазак уз пјесму: "Кооо-ледо, домааа-ћине, отвооо-ри нам бијеле дворе!" а онда упућивале добре жеље кући у којој су биле и захваљивале се на примљеним даровима.

Љети су, за вријеме дужег сушног периода, такођер, селом ишле "додоле". Биле су то младе дјевојке, окићене цвијећем и зеленим лишћем, играле и пјевале призивајући кишу "да их она ороси и сачува љетину да је жега не спржи".

Затим би их домаћица полијевала водом и даривала колачима и покојом паром.

На Лазареву суботу долазиле су "лазарице" (Каравлахиње из Остружње и Маоче) и идући селом од куће до куће честитале Христово воскресеније. Са њима су се најчешће налазили и њихови саплеменици, тада позната Петруша и њен син Станко, који су свирајући на својим виолинама допуњавали тај свечарски ритуал пригодних пјесама и игара. Затим се ишло "на прстен" по кућама у којима су се често одржавала сијела. И док би прстенџије, занесене игром, цијениле под којим ли је приглавком или обојком сакривен прстен, остали би частећи се сувим шљивама и орасима, безбрижно крунили кукуруз и на тај начин домаћину пружали скромну услугу. Судећи по свему људи су били задовољни својим животом и оним што су имали. Јер у то вријеме дани су им, заиста, текли мирно, без неких озбиљнијих потреса, с обзиром на то да се село није бавило било каквом политиком, па га ни сами поједини догађаји у вези с тим нису занимали.

Вуковића дућан 1943. године

А онда, као гром из ведра неба, вијест: у Марсељу, приликом своје званичне посјете Француској (1934), мучки, у припремљеном атентату убијен краљ Александар. Тада се нешто одређеније сазнало о такозваном "хрватском питању" и о његовим идеолозима: Анти Старчевићу и вјерном му сљедбенику Анти Павелићу. (Међутим, тај покрет настао је знатно раније, још 1923, а свој крвави епилог употпунио и ожи-

вотворио проглашењем Независне Државе Хрватске, у првим данима рата 1941.) Па иако је тим гнусним чином убиства његовог законитог суверена народ био видно потресен, ипак је на достојанствен начин остао миран, досљедан и привржен основним људским начелима части и поштења.

И тако је, ето, сваки период из оних сада већ давно минулих времена имао и своја поједина раздобља и његове одређене законитости под којима се живот одвијао, а које сам, ево, у овим својим (етнографским) биљешкама настојао да изнесем и тако сачувам од заборава. Колико сам у томе успио, на другима је да оцијене и кажу.

На крају, изражавам своје задовољство што ми се указала могућност да, према свом старом завичају, у којем сам рођен и гдје сам прва слова азбуке научио, макар на овај начин искажем захвалност и вратим бар дио дуга својој родној груди.

*
* *

ПРИЧЕ И АНЕГДОТЕ

Грујо и ракија

Неки Грујо из Копривне дође једнога дана мом дједу Марку у дућан, купи нешто подмире за кућу, па кад то све плати и потрпа у кострету торбу, рече:

- Е, дедер ми сад наспи један сатљик ракије да попијем па да идем кући!

И дјед му наточи пуну тамнозелену флашицу у каквим су се "србчама" продавалирум и мастика, позната пића оног времена. Грујо узе "србчу", оде до улазних врата и поче нешто да загледа кроз мутњикаво стакло сатљика...

- Шта је, Грујо, шта гледаш толико? - запита га дјед.

- Ама, пост му његов, газда Маркане, нешто крупно трче по ракији!

- Ајде, болан, Грујо, није, ваљда, веће од тебе, зажмири па попи'! - одговори му дјед. И Грујо у неколико гутљаја искапи флашицу. (Тада се није производила ракија јаче степенаже,

понајчешће од 10 до 12 гради, то јест од 25 до 30 степени, па је тако остала у народу она изрека: "ока на момка"!), а онда се маши за шарпељ и запита дједа колико је дужан.

- Два крајцара! - одговори дјед.

Грујо пружи крајцар и затвори шарпељ с парама.

- Два, Грујо, два крајцара, реко сам ти! - понови дјед.

- Ајде, богати, газда Маркане, зажмири и ти па остави! - -одговори му Грујо, па се обојица слатко насмијаше и растадоше се као добри знанци и стари пријатељи.

Јефин купус

Поред трговине мјешовитом робом и хана званог "Хан Бргула" (по рјечици Бргули која је управо туда протицала и недалеко одатле се улијевала у Босну), дјед Марко је у посједу имао и повећи грунт обрадивог пољопривредног земљишта, због чега му је требала и свакодневна помоћна радна снага споља, такозвани најамници, односно "момци", како су се тада популарније називали. Бивало их је увијек барем четири-пет, понајчешће из ближе околине, а међу њима, у оно вријеме, био је и неки Миланко, момче још голобрадо, син јединац удовице Јефимије, зване Јефе, која је доста рано остала без мужа и сва се посветила кући и оскудном сеоском посједу који јој је остао у насљедство. Све је наде полагала у свог Миланка који се бринуо да јој олакша живот и да прибави оно што је било најпотребније њој и домаћинству. То му није било тешко пошто му се и кућа налазила недалеко, у доњем дијелу Адара, па је редовно долазио на конак и раним јутром одлазио на одређени посао.

Тако су спокојно текли дани, па и мјесеци, а онда стиже и прва зима његовог "службовања", па затим и крсна слава - Свети Јован Креститељ. Ваљало ју је "отрачити" како спада, по свим обичајима и традицијама села. Пошто су били све припремили и побринули се колико су могли, уочи Јовањдана Јефа рече сину да би јој била жеља да им на славу дође и газда Марко, па да гледа некако да га позове. И дјед, богме, пристаде, што мојој баби Види није било нимало по вољи! Јер, Јефа је била још добродржећа удовица, наочита и "лаког хода", која "креше" кад иде, а на њиви, међу копачима, увијек је прва.

Елем, када се дјед у сумрак вратио са славе, баба Вида га још с врата, запита:

- Е, па како је било, чиме је све служено за ручком?

- Да знаш, Видо, какав сам купус јео код Јефе, на моју душу смјела би га, вала, изнијет и пред владику! Баби Види није више требало! Најприје је то прилично збуни, а онда, пошто се прибра од изненађења, поче испитивање: те какав је то мог'о бит' купус, те чиме је био запржен, те јесу ли и други јели тај купус или га је Јефа само за њега зготовила, и још ваздан којекаквих питања на која дјед није знао одговора.

И пошто вријеме понајчешће собом у заборав односи многа збивања, тако је убрзо у заборав отишао и Јефин купус. Али живот не би био то што јесте да понекад не доноси и понеко изненађење. Јер, и баба Вида је једнога дана припремала купус за ручак. Њеном непажњом купус јој загори на шпорету! Ипак га је ставила на синију па како буде. Дјед сједе да руча, и тек што кусну два-трипут, рече ведрим гласом:

- Па, Видо, пост му његов, 'ваки је био Јефин купус! Како си га само знала 'вако зготовити?

Чудотворна пилећа чорбица

Свако село и заселак имали су понеког домишљата човјека и изразитог весељака који је знао да се нашали, понекад и на свој рачун, а и да ти, као с нокта, одговори управо кад мислиш да си му доскочио.

Такав је био Лазар Павлић из Адара, увијек ведар и спреман на сваки разговор па о чему год да се ради. И све је некако сводио на неке пошалице, макар се то тицало и озбиљнијих питања. Нису га много забрињавали ни свакодневне оскудице и проблеми, иако се потешко живјело. Био је осредњег, више сиромашног имовног стања, какво је углавном владало и код других околних житеља. Жена му Митра, вриједна и окретна као и све њене сеоске коне, сваког је прољећа налијегала по неколико квочака, узгајала и хранила пилиће, а чим поодрасту, хватала их и носила у трговину, код Вуковића или Шешлија, продавала их "на вагу" и за њих куповала најнужније кућне потрепштине, а најчешће памук за ткање.

Када се једне прилике спремала да у корпи однесе и прода петеро-шестеро пилади, Лазар је запита:

- 'Оћемо ли и ми икада појест' које пиле, Митро, да се макар једном годишње окусимо меса?

- Бог с тобом, Лазаре! Теби је до пилетине, а ето гаће ти се просјениле, само што нису "прогледале"! Зато и носим ову пилад да за њи' купим двије-три литре памука, па да откам који аршин беза, да ти срежем гаће и кошуљу, да не 'одаш гологуз!

- Мореш, вала, Митро, таман ће ми приспјет за укопа, јер ево већ неколико ноћи како ме таре мора, 'оће назор душу да ми узме. Него - трпим, нећу да ти кажем да ми се ближи судњи дан.

- Моли се Богу, Лазаре, и немој призиват' нечастивог, него узми кадионицу и окади кућу! - рече Митра, дохвати корпу с пилићима и упути се Вуковића дућану. Сутрадан, као и увијек, Митра је устала рано, наложила ватру и већ порадила многе послове, али Лазар никако не излази из уџере у којој је љети спавао, иако је сунце било високо на хоризонту. Затим уђе да види шта је то с њим, а он завук'о главу под покривач па само јечи и нешто бунца.

- Шта је, болан, Лазаре, што не устајеш? - пита помало брижно Митра. Лазар ништа не одговара, само кркља под покривачем. Забринута жена саже се и открн га да види шта је то с њим, а он само прошапута:

- Припреми свијећу и немој никуд иђ' од куће, јер мени, изгледа,ваља на онај свијет.

- Јами, Лазаре, ако Бога знаш. Није зар дотле дошло? Него да ја одем попу да чини молитву, јер ти си, болан, неђе нагазио на нечастиве и тако награјис'о.

- Никуд ти не иди и не остављај ме самог! Што ће бит', то ће бит'. Нек ти је само свијећа при руци, да не умрем к'о пустињак, - прошишта Лазар и опет завуче главу под покривач.

- А јоооЈ, куку ти је мени! -завапи жена -Шта то говориш, Лазаре, ако Бога знаш!? Него, би л' нешто, болан, појео, да ти донесем?

- Не знам ни ја шта би', не једе ми се ништа! - зашишта Лазар и одмахну руком...

Митра изађе, али се убрзо врати и запита:

- Па би л' мог'о мало пилеће чорбице, да посијечем једно пиленце?

- Пааа, ет', ет' - к'о чини ми се да би' мог'о да куснем коју кашику вруће чорбице! - одговори Лазар и притаји се на лежају.

А када жена донесе пуну ћасу вруће пилеће чорбице, и пошто је Лазар лијепо покуса, рече:

- Е, да знаш, Митро, да ми ова чорбица поврати душу!

Кад поједе и читаво печено пиле, Лазар оздрави као да му никада ништа није ни било.Митра се, ипак, захвали Богу што није морала ићи попу да га замоли да Лазару очита молитву за спасење.

Тривун и судска заклетва

У вријеме учесталих шумских крађа, негдје шездесетих година, када су биле и знатно пооштрене мјере надзора и заштите, рејонски шумар ухвати неког Тривуна из Копривне који је био бесправно оборио неколико храстових стабала у државној шуми, сачини против њега пријаву и предаде је Суду у Модричи.

Судски поступак тада је водио општински судија Станиша Грујић, син попа Василије Грујића из Велике Ријеке. Пошто му прочита оптужницу, судија запита Тривуна да ли признаје дјело.

- Јок!, вели, - ја о томе не знам ништа. Биће да је шумар мене замијенио са неким другим - одговори Тривун, сједе и заглади бркове.

- Е, па кад је тако како ти кажеш - би л' се ти на то и заклео? - упути му питање судија!

- Би', вала, и то одма'! - једва дочека Тривун, рачунајући да од шумареве тужбе неће бити ништа. Судија потом устаде, отвори ормар и из њега извади Свето јеванђеље, крст и свијећу, стави то све на сто, па позва Тривуна да приступи заклетви...

Тривун се нађе у чуду и запита:

- Откуд сад то!? Нећу ја такве заклетве, него ону вашу: "У име народа"!

- Е богме ћеш баш ову нашу - православну! - строгим гласом нареди судија и припали свијећу...

- Јок! Немој! Него пиши глобу па колико засијече да платим! Јер, не би' се ја замјерио драгом Богу таман када би ми

дали да исијечем сву "царевину"! - рече Тривун, прекрсти се и изађе из суднице.

Сеоске барабе и слапипа газда-Пере

Перо, звани Лошо, из Мале Ријеке био је познат као добар домаћин, а и као тврдица и приличан шкртац како према околини и својим сељанима тако и према властитим кућним чељадима. Бавио се земљорадњом и гајењем стоке и имао повећи грунт и у брду (гдје је био с кућом) и у пољу, гдје је земља поред ријеке Босне била првокласна и рађала кукурузом боље и обилније од многих околних парцела. Увијек је имао знатне вишкове кукурузног зрна за продају. Али је то чинио само онда када му скочи цијена. Зато је тек у прољеће отварао кошеве и крунио суво зрно. Волио је да се то види и сазна у селу и околини, а нарочито му је годило када би га неко при сусрету поздравио и запитао: "Па, како си нам, газда Перо"? Редовно је са синовима и снајама ишао у поље за вријеме окопавања кукуруза и сједио у 'ладовини једне велике врбе украј њиве гдје се ручавало када за то дође вријеме. За ручак је, зна се, био грах, куван у великом земљаном лонцу "јаглару", а у њему редовно повећи комад сланине. Уз вариво је ношена и повећа празна шерпа, и пошто би се у њу насуо грах, у средину би се стављао тај велики комад сланине, који је више служио као рекламни експонат него што би га јели. Јер, када би се сав грах покусао, сланина би, нетакнута, остајала на средини шерпе, па би се сутрадан опет нашла у истој улози: више да се гледа него да се једе!

И то се, ето, по обичају сазнало (ваљда од неке од трију Периних снаја) па су тако двојица сеоских шерета једнога дана још зарана сишли у поље и притајили се у густом врбаку чекајући да дође вријеме ручку (око 10 сати). Када је ручак већ био при завршетку, наиђоше, као случајно, поред софре, назваше Бога и рекоше:" Наздравље вам било!"
" Фала! од'те са нама!" - одговорише им по обичају. " 'Оћемо, богме, кад нас већ нудите! "- пристадоше обојица и сједоше на указана им мјеста са којих се придигоше снаје и дадоше им кашике. Али чим сједоше, обојица се дохватише оне куване сланине, а тек помало граха, више реда ради, и тако слистише читав комад. Затим захвалише на ручку и одоше уз поље.

Гледајући за њима Перо се прекрсти од чуда, а онда се обрати чељадима: " Од сада да знате, кад сједнемо за ручак, а неко наиђе и рекне нам "Помаже Бог", реците "Бог ти помог'о". Ако рекне: "Наздравље", одговорите: "Фала!" и готово, више ни ријечи, јер видили сте какви' има угурсуза и бараба под небеском капом!" Од тада је тако и било, али је у народу остала ова прича.

Циганска посла

Десетак, петнаест година послије првог свјетског рата нису се људи толико отимали за земљу. Јер, живећи мање-више у брдима, држали су се окућнице, воћњака и покоје коснице. Зато је поред цесте на више мјеста било разних утрина гдје је изгоњена стока на пашу или пландовање. Те утрине звале су се државни ерар и нису тада припадале никоме. Е, на таква мјеста свраћали су, долазећи однекуд са својих вјечитих путовања, Цигани чергари, ту разапињали черге, ложили ватре и сеоским домаћинствима крпили лонце и шерпе, а њихове жене пртиле су торбе и одлазиле да врачају или гледају у длан и бацају карте. Таква једна повећа утрина налазила се и у подножју Адара, између цесте и ријеке Босне. Звали су је Цигањиште. И тако једне прилике, негдје деветсто двадесет осме године, ко зна који по реду, дошли су чергари. Њих троја кола, јер обично је ишло по неколико њих у колони), одмах подигли черге и наложили ватре. Тада би на знак димова на Циганишту долазили људи из села да им "мајстори" направе покоју бургију, или ожег и машице. Једанпут су сратили Милош и Живко, двојица још недораслих младића (по прилици шеснаестогодишњаци) и стали да посматрају и виде шта се ту све збива. Утом из черге изађе једна млада Циганка, приђе им и рече: "Да вам нешто покажем"! Задиже своју широку кецељу и из пришивеног џепа на унутарњој страни извади пиштољ, показа им га на брзину и рече: "Донес'те ми двије киле сланине и бреме сијена и носите пиштољ"! Они се најприје забезекнуше, а онда као незаинтересовани рекоше: "Нећу, шта ће ми то"! Међутим, сваки од њих је у себи прижељкивао да некако дође баш до такве направе. (Иако нису знали да ли је то прави пиштољ и да ли може да пуца.) Убрзо се растадоше и сваки оде својој кући. Али Милош (још док је пазар врућ) пошто није имао оца него

само мајку, која је нешто радила у повртњаку, попе се на таван, скиде два комада сланине и стрпа у врећу, затим свеза и повеће бреме сијена, запрти се и путељком низ шумарак сиђе до Циганишта... Убрзо спази ону Циганку, позва је и рече: "Ево, ја донио сланину и сијено"! Циганка узе из вреће сланину, а двојица старијих мушкараца развезаше конопац и у нарамцима однесоше сијено коњима. Милош чека да добије пиштољ па да иде кући, али Циганка не излази. Затим завири у чергу и рече Циганки: "Дај да идем"! Утом из задњег дијела черге дрекну неки мушкарац, шчепа жену за врат, распали је шаком у леђа вичући: "Шта то он тражи од тебе, говори кад си се већ с њим спанђала, мајку ти циганску, 'бем, да ти 'бем"! Циганка удари у дерњаву и поче да запомаже. Из черге изјури онај Циганин с ножем у руци, вичући оној двојици који су однијели сијено: "Држ'те тог швалераша да не побјегне, па док закољем жену, онда ћу њега"! Милош се нађе у чуду, шта се то збива, примичући се цести куда су га гурала и она двојица, говорећи му: "Бјееежи, бјееежи док си жив, јер ћемо сви да изгинемо, а ти најгоре, јер не знаш с ким имаш посла"! Виђе и Милош да је враг однио шалу па загреба уз шумарак. Кад је прилично измакао, мало застаде да ослушне шта ли се доље дешава, ал' кад чу да Циганка помагајише, заједно са још неке двије-три жене из њиховог табора, јурну уза шуму и дође кући. Након неколико дана Цигани су отпутовали, а Милош за то вријеме није уопште силазио из села на цесту. Елем, послије седмицу-двије нађе се са Живком и поче у повјерењу да му прича шта му се све оног дана десило. Живко се лијепо удари по челу. "Ћути", вели, "и не казуј никоме, јер и ја сам исто тако прош'о када сам сутрадан послије тебе однио и сијено и сланину!"

Ето, ниједна тајна није вјечита, па ни ова коју ми је испричао мој кум, сада већ одавно покојни Живко. Нека му је (као и Милошу) лака земља. Био је добар човјек и познат шаљивчина.

Љубомир КАИШАРЕВИЋ

Дедер, побро, да ми запјевамо...

У Кожухама одавно нема пјесме. Чак ни у Андрићима, највеселијој породици у селу, којима је, не тако давно, био довољан повод да се закоље бибац или ороз и да се сви скупе и пјевају дуго у ноћ.

Истина, и данас се у Кожухама чује са снажних појачала некакав буђкуриш од домаћих и страних народних мотива упакованих у рок иконографију, такозвани "турбо-фолк". Омладина воли те пјесме, али их ријетко пјева, јер је та музика, како они кажу, музика за игру и слушање.

Раније је било све другачије. Са свих страна се чула пјесма. Није могло проћи ни једно вече без бећарских пјесама-преклапуша. Кожушки бећари су имали пјесму за сваку прилику.

Кад би се враћали кући у ситне сате, запјевали би:

"Шта би село да није бећара?
Спавало би с вечера до дана".

Успут би се поцикивали између двије пјесме. Ако би наишли на неку "недомаћинску" кућу, обично би запјевали "депресивну пјесму":

"Уродила крушка шугавица,
под њом тече вода трућавица,
дошла цура бруњавица.
Једе крушку шугавицу,
пије воду трућавицу".

Ако би се бећари одмакли од кућа, закајдарили би "барабинску пјесму":

"Мала моја, за кога је штедиш,
ја је жељан, а ти на њој сједиш".

Кад би се приближили кући, најприје би запјевали "васпитну пјесму":

"Мене ћаћа удара ко вола
што долазим кући кад је зора".

Ако су бећари били "помалешки" растом, тјешили би се "оптимистичком пјесмом":

"Ја сам малан, ал сам окоперан,
ђе год дођем, сједем па вечерам".

Кажу да је одлика великих народа да се шале на свој рачун. Кожушки бећари су то пјесмом увијек чинили. Најчешће пјевана шаљива пјесма о Кожухама била је:

"Мани, мани, мани, ми смо Корушани.
Играт, пјеват знамо, жито не копамо.
У прољеће рано сви га узимамо,
глава нам се лупа, ал је рана скупа".

Крајем двадесетих у Кожухама настаје епидемија "ајнцуг" (грађанско одијело). У то вријеме Кожушани масовно одбацују традиционалне бијеле ношње и почињу да носе скупа грађанска одијела. Наравно, доста је било и оних који су се томе противили. Смислили су и пјесму, коју су бећари често пјевали:

"Корушани назор варошани,
што имаше за одијело даше,
свилу носе, а сирутку просе".

Ако би бећару "докундисала" (дојадила) женска команда и одлучи да "промијени плочу", са колегом би запјевао "реваншистичку пјесму":

"Гаравушо, доста сам те слушо,
дошло вријеме да ти слушаш мене".

На свадбама би беħари "припјевали" снаји и свекрви "идиличну пјесму":

"Маро, Маро, моје око врано,
узми, Маро, суђе оковано,
па донеси студене водице,
метни је поред свекрвице.
Кад се стара буди,
нек ти лице љуби".

На прелу и у сличној прилици, ако би неку "бегенисо", лола би јој то пјесмом дао до знања:

"Мала моја, на по кола стани
да те моје око понишани".

Када би добили позив за војску, беħари би најчешħе запјевали:

"Мала моја, жељо пуста,
неħемо се видјет до одсуства".

Солдатуше, чекајуħи свог драгана, пјесмом би убијале тугу:

"У шушкари шушкам шушку,
а мој драги носи пушку,
парабела мала, моме лоли додијала".

Или:

"Киша паде, добра вода дође,
покрај мога босиока прође.
Сава од бријега до бријега,
ни од кише, ни од снијега бијелога,
веħ од суза сељачкије цура.
Одоше им момци у солдате,

осташе цуре неудате.
Свака даје струку испод врата
да јој врате драгог из солдата".

Кожушанке су на прелима, на копању или на перушању пјевале "икаче", пјесме "у ику", без музичке пратње, по двије. Једна од најомиљенијих пјесама била је:

"Бор садила лијепа дјевојка,
иииии,
бор садила, бору говорила,
иииии,
расти брже, заљеват те нећу,
иииии,
и умријет ћу, залит тебе нећу.
иииии".

Или:

"Полетиле с мора ластавице,
иииии,
казивале ђе су зимовале,
иииии,
зимовале на сред Бијограда,
иииии".

Чобани су пјевали такође своје пјесме. Најпопуларнија је била:

"Осу се небо звјездама,
и равно поље овцама.
Звјездама нема Данице,
овцама нема чобана,
до једно момче Радоје,
и оно лудо заспало.
Буди га сека Јелица:
Устани, сине Радоје,
овце ти за гору зађоше,

јањци на троје одоше".

Кожушани су пјевали и "набрајалице". Једна од обавезних била је:

"Извор вода извирала,
шарен сандук изљевала.
У сандуку лијепа Мара,
из сандука Мара проговара:
Ко би мени отворио,
ја би' њему љуба била,
или љуба, или слуга,
или сека до вијека.
То дочуше три Србина,
брзо кључе исковаше,
лијепу Мару отвараше,
отвараше, не могоше,
кад пођоше, заплакаше.
Опет Мара проговара:
Ко би мени отворио,
ја би' њему љуба била,
или љуба или слуга,
или сека довијека.
То дочуше три Турчина,
брзо кључе исковаше,
лијепу Мару отвараше,
отвараше, не могоше,
кад пођоше, заплакаше.
Опет Мара проговара:
Ко би мени отворио,
ја би' њему љуба била,
или љуба или слуга,
или сека до вијека.
То дочуше три Цигана.
Брзо кључе исковаше,
лијепу Мару отвараше,
отвараше-отворише.
Опет Мара проговара:
Авој, моји танки прсти,
коме ћете танко прести?
нит Србину, нит Турчину,

већ проклетом Циганину".

Ђурђевдан је у нашим крајевима опјеван у много пјесама. Једна од најстаријих и најчешће пјеваних је:

"Ђурђев данак свиће у прољеће,
Мару просе, лијепа Мара неће.
Ајде, Маро, удај се за мене,
бећар има сто дулума земље,
а двадесет само винограда,
ту ћу теби направити лада.
Нећеш, Маро, ладовати сама,
са собом ћеш имати бећара".

У Кожухама у "пријошња" времена ни једна свадба није могла проћи без пјесме:

"Сви сватови кићеници,
идете ли гором зеленом?
Игра ли вам коњ Зеленко под ђувегијом?
Бијели ли се злато перје за кадифлијом?
Дођоше, долећоше муштулугџије,
добар абер донесоше од ђувегије,
а још бољи однесоше од дјевојчице".

У поодама би се најчешће запјевало:

"Дедер, пријо, да ми запјевамо,
у овоме дому веселоме.
Све му било здраво и весело,
родила му пшеница бјелица,
а у кући сва мушка дјечица".

Кожушанке би најчешће успављивале своје чедо у бешици пјесмом:

"Буба, нина у аракли беши,
сан у беши, несанак под бешу.
Несанка ти вода однијела,
за велику гору занијела,

ђе но нема ни вука ни ајдука.
Твоја беша на мору кована,
ковале је до три кујунције,
један кује, други позлаћује,
трећи гради од злата јабуку".

Ове и сличне пјесме су се могле чути у нашим крајевима до краја шездесетих. Експанзијом радија, касније и телевизије, Кожушани су своје укусе прилагођавали према музици која је емитована. То је чињено по нашем обичају, црно-бијело, по принципу искључивости. Прихватање нове музике је подразумијевало одбацивање и заборављање старе, традиционалне.

Кожушани су имали мало више среће од осталих јер су имали људе у КУД-у "Милош Купрес", који су инсистирали на очувању традиционалне музике и обичаја и тако их просто тјерали да не забораве на своје благо. Захваљујући њима изворне пјесме су до скора живјеле у Кожухама.

Лидија ЖАРИЋ

Очеви, синови, ратови...

Одем тако у ова садашња времена почесто код тетке Милене. Посједимо, мало прочепркамо по успоменама, оживимо сјећања, тражимо у њима наговјештај нечег бољег. Тетка се мало намршти на дим цигарете што ми ниче у прстима, а онда се сјети да јој је покојни отац вазда кадио дуванчином по кући (заклетој непушачкој!), па се смекша, и видим да на мом лицу тражи познате црте и сјетно им се осмјехује.

Трудим се да за посјету тетки одаберем вријеме кад је марва намирена, ручак прошао, а до вечерње муже има довољно простора да се може с миром сјести и распрести прича. Пролазим добро познатим утабаним путељком између кућа, размишљам јесам ли ја порасла, или се потамњела тараба слегла у траву. Од капије до врата идем кораком дјевојчурка што жури на своје прве кожушке игранке, тражим очеве стопе који с врата намирише врућу цицвару, а некад пратим и свјеже трагове "шапица" свога сина који је кренуо у потрагу за гушчијим јајетом. Тетка ме дочекује смиреним осмијехом, и док се гнијездим за столом, износи домаћи сок од руже или зове, гадљиво се мрштећи на пластичну флашу под прозором:

"Мани ове фабричке фарбе, дијете. Све је то чиста хемија, али, ето, нек се нађе, неки и то воле."

Ако се над нашим главама опет надвија нека "ситуација" која наговјештава нову невољу за напаћени православни живаљ, тетка сједа за сто, преплете прсте и у ишчекивању се загледа у мене. Чему се овог тренутка честит човјек може надати, је ли зло велико, и којим путем треба ударити? Мудрујем у покушају да растјерам облачине страха и сумње, тумачим бјелосвјетске ујдурме у настојању да утјешим и себе и тетку, и да обје увјерим да ће Жарино брдо остати вјечно и непромијењено...

Са уводне тираде и препричавања телевизијских вијести и рекла-казала новости из града лагано прелазим на универзалне животне заврзламе. (Живом човјеку ваља и јести и радити, а моја баба је преко леђа претурила четири државе.) Дођемо и до татиних прича, оних о прошлом рату, и мрачних страховања пред ово посљедње крвопролиће. Тата је успио умаћи и спокојно се смјестити на мирном кожушком гробљу међу рођацима, кумовима и пријатељима, а са собом је однио хиљаде причица и сјећања, властитих и препричаних од бабе која је памтила "како су Турци правили пут низ Требаву". Он и тетка су заједно одрасли, и све ми је више жао што нисам пажљивије пратила њихова бескрајна чаврљања и присјећања на дјетињство. Татине приче и предвиђања, на несрећу и она црна, остварују се једно за другим, а и ја све чешће понављам ону - да су ми оне године а ова памет.

Одболовале смо тако за столом тетка и ја избјеглице из Брода и повратак у Брод, коридор и Крајину, отћутале над Нишићима и Граховом, отплакале Возућу и Озрен. Са нама је за столом ћутао и пушио намрштени отац, треперили су Димшо и кум Купрес. Под прозором је знала минути црна марама што је Борка Марићева не скида педесет година, а чинило ми се да понекад с брда чујем гласан јаук стрица Радоја - за сином, за унуком, или од убоја из прошлог рата које му је матер Мара годину дана видала травама! Корила ме тетка што "будалијесам по ратишту", а ја сам након сваке преживљене офанзиве бјежала на тренутак код ње и у старим причама тражила објашњење нових страхова.

Онда је дошао мир. Чудан некакав, туђ и невесео, коме је кумовао (не)познати и име дао туђински, далеки амерички град. Замукле су пригушене детонације, ишчиљеле ноћи кад је тетка у праскозорје излазила пред кућу и слушала думбарање топова иза брда, цептећи од страха и јутарње измаглице. Послије свега, затвориш чврсто очи, стиснеш до бола, отвориш, и гле! Опет исте ливаде, плаво небо, мачка се лијено истеже на кућном прагу. Исти стари, споровозни живот, мравиња и тражи косца, младожењу, домаћина. Таман да се опустиш у широком осмијеху, а поглед окрзне гробље на брдашцу. Сувише брзо, густо, никли су црни мермерни момци, пореметили прастари ред укравши очевима њихов суђени комад смираја. Стре-

са се жив човјек од незнане језе, а преживјели почињу нову, своју причу о рату.

Скоро сам опет навраћала код тетке. Плаха љетна киша ме у трку протјерала кроз капију, а мачке пред вратима су се узалудно покушале провући за мојим петама у кућу. Тетка је правила разљевушу и потицала ватру у шпорету под шупом, који је чадио и кашљуцао под пљуском. Кад је тепсија отпловила у угријану рерну, тетка је скрштених прстију сјела за сто преко пута мене и откухнула. Над причом су се поново надвиле брижне мисли о вијестима са дневника, па оне уобичајене о здрављу и старости, ведрије о унуцима и збивањима у комшилуку.

Сувише близу и сувуше болан, минули рат је допловио заједно с црним облаком иза брда. Момци, у рату одрасли, избјеглице и инвалиди, самохрана матер у кући преко пруге... Бјежећи од сувише свјежих рана, тетка је несвјесно побјегла у онај други, бивши рат, и своје дјетињство. И онда је било и крви, и бјежаније, и патње, али их је младост запамтила с мање боли, а и вријеме је омекшало и ублажило слике.

"Мој сине, и онда је било свега. Али дијете к`о дијете, запамти неке догађаје по мрвицама, њему важнијим од свега осталог. Тако и мени, у цијелом рату најјасније ми је остало у сјећању кад је дошао ујак Димшо са бомбонама. Црвеним бомбонама, у фишеку од новина. Бануо једне ноћи, ми таман полијегали, сестра и ја још цуњамо и смијемо се под поњавом, а он с врата право нама. Извади из џепа фишек и тутну ми у руке. Напипам нешто малено, округло, па под поњаву. Зовем сестру и турам јој у руку пуну шаку. Крцкамо ми тако к`о мишеви под онм покривачем,.а ујак шапори са оцем и матером. Зове ћаћу да иде с њим, партизанима, а отац се брани и вели му да је то свеједно српска војска к`о и четници, а њему је боље на Дугој њиви - кад устреба, часком дође до куће и поради штогод. А лако је Димши, момак, не плаче му нејако, може запуцати куд му драго, а у мог оца једно другом до увета, ко ће нас хранити ако му што буде. Ћути ујак, слаже се, а онда замоли оца да му причува коња до прољећа, нек буде у његовој штали, а мати ће га обноћ довести, да нико не види. Договорише се тако, изљубише. Мој ћаћа оде на Дугу њиву, Димшо за својима. Дуго сам послије чекала доље, надала се црвеним бомбонама, али ујак је ускоро погинуо, а ја сам га жалила свом својом

дјечјом душом која је први пут у животу пробала куповни слаткиш.

Отац је често одлазио од куће, ратовао. Сваки пут сам га дочекивала пред кућом и као кртица ровила по торбаку у којем је носио оно мало хране што матер спреми. Никад ништа. Једном се наљутим и питам га што и он не донесе бомбона к`о покојни ујак. Ваљда тога има доље по варошима гдје они ратују. Ћаћа ме погледао тужно и намрштено, тако да сам одмах схватила да од слаткиша нема ништа. Покушао ми је објаснити да је велики гријех узети туђе, нечију муку и зараду, и да свак` себи може са својих десет прстију прибавити што му треба, поштено и радно. И још, да Бог кажњава оне који узимају туђе, и да је видио доста оних који су наотимали и што им треба и што не треба, па завршили у јарку.

Рат је скончао, а ја сам расла уз сјећања на ујака и ћаћину причу. Дошле су и нове невоље, настављена стара сељачка брига и борба да се на мотици и плугу отме насушни комад хљеба за чељад. И, ето, отхранише нас, дође свак` до своје снаге, разиђосмо се по свијету к`о ракова дјеца у потрази за бољим. Проживјела сам и радећи, и стичући, и другима дајући, па опет све добро. Вратисмо се Марко и ја послије година проведених на страни, закућисмо на старом огњишту, пензија добра, а може се још и радити. Таман сам помислила да више ништа ружно не може бити, и да ће нам дјецу миловати миран голубији живот, а оно се преко ноћи опет намрачи, загужва, искла се свијет, зарати...

У мога брата син дорастао до пушке. Дали му име Димшо. Одгојила га моја матер Савка, док му је ћаћа радио по Њемачкој, па се момчић везао за нас и ни чути кад су га звали да иде и он тамо. Вели, ја ћу овдје живјети, па ћу и ратовати са својим народом. Промичу униформе кроз село, грми опет над Требавом, а мени опет и у сну и на јави долазе покојни Димшо, отац, гладне године и погибије. Одјекује ми у глави и она прича о пљачки и грехоти, па ти једног дана узмем Димшу преда се и очитам му по реду. Гледа ме момак, не трепће, док га заклињем да и у овом злу остане честит и не потегне руком ни за туђу иглу, а ако већ мора пуцати и бранити се од душмана, нек и то чини како Бог заповиједа. Насмија се мој Димшо, просину из њега неискварена младост, па ме пољуби, загрли, рече да не бринем око беспослица, и оде.

Питам, стрепим, трзам се ноћу у сну. Саво, Младен, Димшо, Горан... Грми од Модриче, Градачца, Брода, избјеглице плину кроз село. Кад је стигла вијест да је Жара погинуо, стисло ми се и смрачило небо, и први пут сам посумњала у очеву причу. Па зар је могло честитијег и бољег?...

Низали су се тако дани, варљива примирја смјењивана су вијестима о новим биткама, до јучер непознате питоме ливаде и распуцали камењари постали су крвава попришта. Код нас, Богу хвала, линија ипак подалеко, па се бар дјеца не страше изаћи пред кућу, али зато вијести долазе муњевито, претичу уморне брадате ратнике што долазе кући на одмор. Слушам о трагедијама непознатих људи, тече крв по улицама Добоја, гину момци на Возући, у Бихаћу... И на нашем гробљу ничу нове хумке, трза се вјечни мир од почасних плотуна и јаука мајки у црним марамама. А смрт пробирљива, темељита, хоће само добре, племените...

Деверала сам и ја како знам. Купе по селу прилоге за борце, а ја се вазда сјетим свога Димше и оне наше дјеце што чуче по леденим рововима, па натоварим корпу, покупим јаја, сувог меса, ракије, колача, и носи доље. Дају они и неке цедуљице, потврде, а ја их чемерно гледам како се скупљају у ладици, док момци стижу с ратишта ублиједјели, изглодани бесаним ноћима и хуком граната. Дође и Димшо, обасја ме изненадном радошћу сусрета, а ја га брижно приупитам дође ли им она корпа, јесу ли гладни, боси... Смијуљи се моје дијете, шегачи се са мном и зове ме некаквом логистиком, а мени се све чини да онај фишек с бомбонама не стиже на право мјесто. Не могу опет сједити с миром, већ промијеним тактику, па о свом трошку завијем лончину сарме к`о за славу, саберем се с неколико комшија и запуцамо у болницу у Добој. Подијелимо милоште рањеницима, а доктор Миљан захваљује, вели, лако је момке опоравити овако, са честитом порцијом. Дођем кући лагана, сретна, умјесто оне цедуљице видим лица момака како жељно кусају ону сарму, а не смијем ником рећи да сам међу креветима са страхом звјерлала нећу ли спазити свог Димшу.

Пред сам крај рата погинуо је Младен. Сахранили смо га крај оца, а године њихове смрти означиле су почетак и крај рата. Село је занијемило од несреће и неправде, а ја сам у немоћном болу проклињала и рат, и све оружје свијета, и

Младеново поштење, и ријечи вазда упућене мајци на поласку - -мама, мора неко и ратовати. Оде дијете, послуша и посљедњу команду оних што ратују на картама, а ја мислим о ћаћиној причи и чини ми се да ни она не вриједи у овим сулудим вучјим временима.

Прође рат, стадоше страдања. Вратише се људи кућама, скидају с очију страх и крв и окрећу се свакодневном послу. Тешко се момци растају од шарених униформи, навикнути и одрасли у другачијем животу. Причају преживјели о мецима и гранатама, али ми се чини да највише преду они који су рата најмање виђели. Нека, вазда је и било тако, само што ми некад дође на језик да некима кажем да сам већи борац била ја са својим лончином сарме. Али не приличи. Нека је мени Димшо дошао жив, а историјом нек се баве они којима је то посао..."

Трепере ми вреле сузе под капцима, на знам да ли више за живима или за онима којих нема. Тетка тешким кораком иде до шпорета, гледа шта је са заборављеном разљевушом, а оним сјенама за столом придружују се Саво и Младен, далеки и ван домашаја сваког бола и страха. Они су своје одрадили како су најбоље умјели и знали, а нама остаје да сачувамо и њих и себе. Промиче у измаглици и онај фишек бомбона дједа Димше, купљен у дућанчићу у вароши, и нејасна сумња да ипак они најбољи плаћају најскупље, јер и улажу најдрагоцјеније људске особине.

Младен Жарић Жара

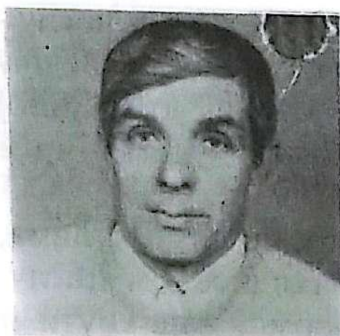
Андрић Радован
(1933 - 1992)

Живјели смо с њима, расли и вољели се, сањали, градили. Они су отишли у смирај и вјечност, а нама остаје туга и успомена.

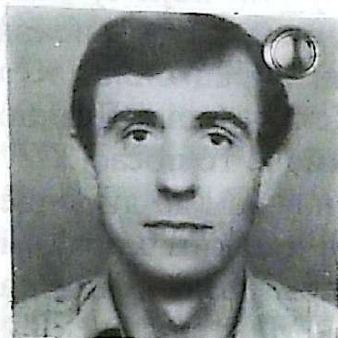
Гостић Милан
(1954 - 1992)

Гостић Синиша
(1967 - 1992)

Дамјановић Јован
(1962 - 1993)

Дејановић Винко
(1954 - 1992)

Ђукић Бранко
(1942 - 1994)

Ђукић Војо
(1948 - 1992)

Жарић Младен
(1974 - 1995)

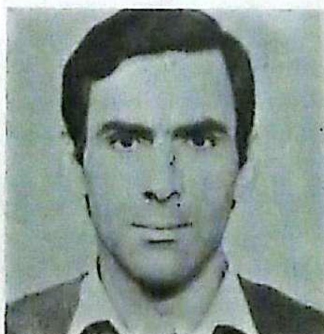
Жарић Саво
(1950 - 1992)

Јошић Зоран
(1954 - 1994)

Каишаревић Срето
(1958 - 1995)

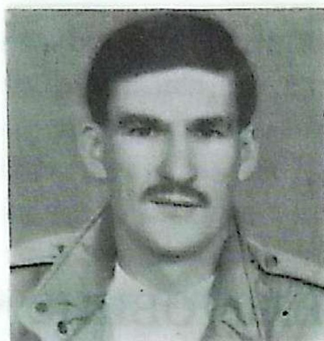
Марковић Предраг
(1952 - 1992)

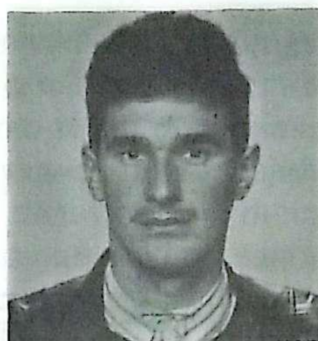
Милановић Раде
(1972 - 1992)

Милановић Спасоје
(1956 - 1994)

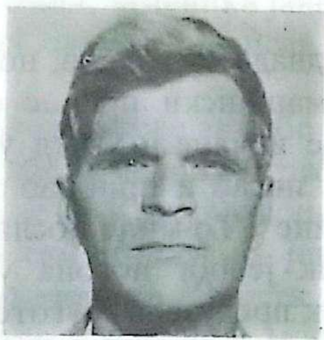
Мутавчић Ратко
(1941 - 1992)

Невенић Остоја
(1942 - 1992)

Николић Драган
(1957 - 1995)

Павлић Бранко
(1942 - 1995)

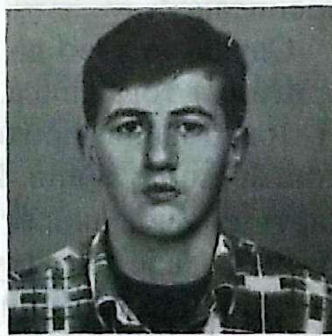
Павлић Живко
(1973 - 1993)

Савић Милош
(1949 - 1992)

Сексан Северин
(1971 - 1992)

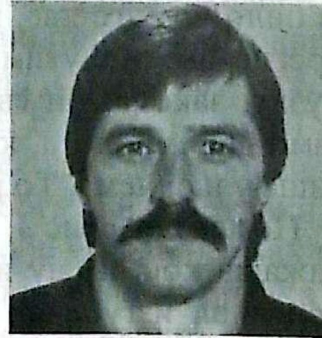
Симић Младен
(1960 - 1993)

Казивања Јовице Сајића из Кожуха

Пре више од пуних двадесет година, почетком јануара 1939, дошао ми је у руке машински препис списа под насловом: "Како се стјече имање и част и углед у народу, а писано у Кожухама", а који је "писао и прибрао Јовица Сајић из Кожува, старац од 72 године". То ми је послао мој пријатељ Недо Кондић, тада управник једног погона у фабрици "Бата" у Борову, сада службеник предузећа "Југотехна" у Београду. Како ми је тада Н. Кондић писао,он се лично старао да се препис тачно изврши и напоменуо да "имаде тога још доста, али није преписано".

Случај је хтео да сам још исте, 1939. године, имао у рукама оригинал тога списа. Видео сам га и разгледао код пок. Петра Н. Јовановића, проте у Тузли, који је те рукописе откупио од пок. Јовице Сајића. Имао је три свеске, начињене од кариране хартије некадашњег "трговачког" формата (23 см х 29 см). Изгледа да је за сваку свеску било употребљено по 10 табака те хартије који су били расечени и онда листови пре-савијени по пола (на око: 14,5 х 23 см) и прошивени дебљим концем. Прва је свеска садржавала спис који сам раније добио у препису. Шта је било у друге две, не знам: оставио сам био за доцније да их прегледам. Међутим, дошао је рат. Прота је морао да напусти Тузлу, закопавши своју личну архиву. Та ар-хива се сачувала само делимично и, као што сам лично утвр-дио, тих рукописа више у њој нема. То је штета.

Поменути спис Ј. Сајића садржи неколико занимљивих запажања која имају и шири интерес. Пошто сам утврдио да је оригинал изгубљен, пошао сам да трагам нећу ли наћи још какав спис од тог необичног сељака и да сазнам нешто о његовој личности. Поред посете Н. Кондићу који ми је

потврдио раније обавештење да је он преписао само један део, једну свеску Јовичиних рукописа, посетио сам Виту Николића, службеника у Грачаници, код ког сам нашао један оригиналан спис Ј. Сајића, и посетио сам у самим Кожухама Борка Сајића, сина Ј. Сајића. Од њих сам прикупио неке податке о личности Јовице Сајића и његовим списима и допунио оно што он износи узгред о себи у два очувана списа. Раније сам још, пре рата, преписао оригинал летописа парохије у Осјечанима (који је сачуван у заоставштини проте Јовановића, сада код његова сина Петра П. Јовановића, заменика јавног тужиоца у Тузли), у коме има један важан одељак, написан углавном по казивању Јовице Сајића.

Јовица Сајић, како сам каже за себе у спису о Николићима, родио се 1858, и то у збегу за време требавске буне. Био је син Саје Прешића, који је у Кожухе дошао из Костајнице код Добоја. Као што он сам износи на једном месту, ишао је у основну школу у Осјечанима. Заиста је у Осјечанима у то време била школа, али у њој није могао стећи особиту писменост. Више је постигао самоучки. Волео је да чита и имао је много књига: два сандука, што је пропало за време рата. Пратио је и дневну штампу.

Писао је у локалноме наречју. Ма да је писао по 2-3 краће речи заједно и ма да нема никакве доследности у писању слова ј, а слово љ и њ пише са лј и нј (утицај латинице), ипак је он био прилично писмен. Изгубљени рукописи, као и једнини сачувани, писани су обичном писаљком.

Списи Јовице Сајића су занимљиви у првом реду по томе што они, посредно, говоре о друштвеним променама које су се вршиле по селима у северној Босни, о раслојавању сељака и о постајању трговаца од сељака. Тим процесом је био захваћен и сам Јовица, али је заостао у путу. И он је био пошао у трговину и радио је код других: он сам вели за себе да је 1892. био у селу Корници у трговини Исаила Стефановића. Његови кажу да је био и трговац у селу Слатини. Послије се одао земљорадњи. Доцније је Јовица био субаша познатог богаташа Петракије који је имао своје читлуке у Кожухама. Био је угледан сељак и, како сам износи у спису о Николићима, био је један од првака у црквеној општини; био је чак заступник двеју црквених општина, кожушке и осјечанске, и као такав био изложен гоњењима

од стране аустроугарских окупационих власти у време борбе за српску црквено-школску аутономију.

Није имао неке особите школе, али је имао велико животно искуство, широко интересовање и одличну меморију, па је у својој околини важио као одличан памтилац догађаја и личности. Био је, како кажу они који су га познавали, једини који се интересовао и познавао прошлост свога села. Писао је о ономе што је лично доживео и видео и што су му казивали старији и он запамтио. Његов син и они који су га познавали кажу да је знао напамет неколико десетина јуначких песама из Вукове збирке, које је певао уз гусле. Воле је да прича о томе што је доживео или запамтио, и то је дало повода млађим Кондићима да од њега траже да им напише што зна о прошлости њихова рода, и то је Јовица учинио кад му је било 72 године, дакле 1930. године. То је, вероватно, и први његов спис. Кад говори о Омер-паши, у спису о Николићима (стр. 27), писаном 1938, он каже "као што моје друге књиге говоре". Као што сам већ поменуо, две су му "књиге" сигурно изгубљене. Од његова сина, те од Н. Кондића и В. Николића слушао сам да је Јовица био описао турску владавину у последње време "ешкије" (хајдучију), буну 1858, први светски рат, режиме у старој Југославији. Од његове писане заоставштине нема више ништа сем два поменута списа. Може се знати отприлике шта је садржавао спис о буни 1858, јер је казивање Ј. Сајића унео М. Петровић у летопис осјечанске парохије.

Јовица је имао много деце. Због земље водио је за живота многе парнице које су га много стале. Због свега тога под старост је осиромашио и тешко живео. Ипак, дочекао је лепу старост: умро је у Кожухама у августу 1944, кад му је било 86 година.

Списи Јовице Сајића нису једнаке вредности, али су, ипак, сви од интереса. Њихов је значај првенствено у томе што је североисточна Босна, а особито Требава, уопште слабо позната и у списима Ј. Сајића има доста, иако ситних, података о приликама у том крају пред крај турске владавине и за време аустроугарске окупације. Има у њима и саопштења од ширег интереса. Али им је за науку вредност у првом реду у томе што у њима један сељак износи, спонтано и посредно, како се у селу вршило друштвено раслојавање и што нам он сасвим спонтано износи народна схватања и народне тежње својих суседа, а

нарочито како су се у сеоској средини одржавали крупнији догађаји тога времена. Ушло је у те списе и неколико занимљивих података о народном животу и о приликама под Требавом последњих деценија турске владавине. Вреди истаћи податке о буни 1858, затим казивања о продаји стоке која је из села под Требавом терана на трг у Костајници на Уни, па казивања која говоре о акцији Илије Гарашанина у њеном одјеку у босанском селу итд. С те стране знатно је интересантнији спис у ком се износи прошлост Кондића; мање је тога у спису о Николићима.

Васпитан у духу јуначке песме, Јовица пише епски опширно у пуном смислу те речи. Често су његова излагања сасвим наивна, али не без дражи интимности. Колико га је руководила жеља да се сачува од заборава и пропасти оно што је он памтио и доживео, толико га је руководила и жеља да своје потомство и поучи, али у оном духу како је он сматрао да треба да се ради и што је сматрао својим идеалима. Он је ценио богатство и углед, па је и описао прошлост три генерације два рода који су од пуке сиротиње кроз трговину дошли до знатног богатства и угледа. Јовичине симпатије су на страни поштених "газда". Без обзира на све то, захвални смо му на тим његовим успоменама и саопштењима која ћу звати казивањима.

Потребне су још неке мање напомене. Јовица у својим списима стално говори о "Турцима", а ради се углавном о нашим муслиманима. Он често помиње године, али му хронологија, и поред његове сјајне меморије, ипак није сасвим поуздана, чему се не треба много ни чудити: он пише по сећању а на неколико деценија или година после догађаја. Ипак, он не греши много. Тако на пр. он хајдучки напад на фијакер са Петракијом ставља у 1870. годину, а он се стварно десио 1872. године.

Не мењајући ни у чему језик и стил Јовице Сајића, ја ћу уз нужне правописне измене (растављање заједно написаних речи) и уз додавање интерпукције саопштити из очуваних му списа занимљивије одељке, дајући уједно укратко садржину и осталих делова. Оригинални делови рукописа штампају се овде увученим слогом. Први (Кондићев) препис првог списа и оригинал другог списа сада су у Завичајном музеју у Тузли.

I

Како се стјече имање и част и углед у народу, а писано у селу Кожухама

У том спису писаном 1930 по наговору пок. Дамјана Кондића (умро 1958) и његових синова, Ј. Сајић је описао живот и рад Марка Кондића, који је од сиромашног дечака временом постао богат и угледан човек. Јовица Сајић је имао и нарочитих симпатија за ту кућу: његова сестра је била удата за Живка Кондића, сина Маркова.

Порекло Марка Кондића

Марко Кондић рођен 1823. Отац Лука, мати Иконија, сиромашни сељаци. Имао још две старије сестре. Отац умре. Пошто су јој се ћери поудале, по савету суседа Иконија дадне Марка у Модричу на абаџиски занат. По мајци Иконији--Конији прозван Кондић.

Иконија је, по договору са мајсторима Кочом и Јанком Крекићем, довела у петак Марка, а мајстори је задржаше да преноћи, јер ће те вечери зовнути људе да уговоре како ће Марко остати на занату.

Примање на занат

Када је Иконија дошла увече, али у једној великој соби сједи шест људи. Иконија њима се поклони и назва Бога, а ту је био абаџиски мајсторбаша и шест еснафа. Иконији направише мјесто. Рече мајсторбаша: "Сједи, Иконија!" Стара сједе. Сједи Коча и Јанко. Мајстори дозваше Марка. Марко стао код мајке. Упита мајсторбаша Иконију: "Је ли, старице, ти си тога свога сина дала овим људима на абаџински занат да учи три године, да га мајстори хране, одјевају и обувају и занату науче.
"Рече: "Јесам, драги људи." - "А тако ти пристајеш?" -"Пристајем." Мајстори рекоше: "И ми тако пристајемо." -Питају Марка: "Марко сине, пристајеш ли ти да своје мајсторе поштено три године служиш и занат учиш без икаквог договора?"

Марко: "Пристајем. Ја ћу све послове што ми год заповједе радити." Настаде благослов. Устаде мајсторбаша. Скочише сви на ноге. Рече мајсторбаша: "Марко сине, да Бог да био здрав и жив, сретан и честит и да Бог да занат научио па био бољи мајстор и од мене. Свуд те добра срећа пратила куда пошао. И да Бог да и ми ови сви и ти с нама дочекали твоје три године, док занат научиш. Да ти исти ови ми опета благослов дадемо и тестиру као мајстору потпишемо." Сви рекоше: "Дај Боже! Амин!" Сви сједоше, Марко се приклони, пољуби мајсторбашу у руку, па онда обадва мајстора и мајку и све по реду. Марко оде у кућу за својим послом. Дође вечера и ракија. Људи се мало окријепише и све благосиљајући вечерашњи уговор. Сви су весели. Иконија је изгледала највеселија зато што се онако прима њезин син Марко свечано на занат. И Марко је био ту вечер врло задовољан и весео. Не зна Марко какве га муке чекају.

Учење запата

Марко је почео тим да чисти шталу, тимари коње, цепа и слаже дрва, вади воду, чисти двориште, у што га је три дана упућивао слуга Симо Толишанац. Затим је упућен у кућне послове и понашање са укућанима, а петог дана како се коњ самари, секу и доносе дрва из шуме. Марко је морао да чисти и мало дете. Те послове је радио пола године, а да за то време није иглу ни у руке узимао. У другој половини године по 2-3 сата после подне давали су му да прешива сукно и да руку "обикава" и вежба за занат. Тада је кућним пословима Марка сменио други шегрт, и Марко је радио само у радионици и учио занат две године.

Тестир

Пред крај треће године шегртовања, мајстор да Марку задатак да сам скроји три комада "сукна" (тј. сукнена хаљетка) са великом израдом и везом. Кад је то свршио, мајстори оставе да изнесу пред еснаф, кад буду Марку давали тестир. Позову и његову мајку. У недељу навече.

Марко и мајстори сједили су са Иконијом мало вријеме, али ето ти иде исти онај мајсторбаша. Цијели они еснафи

баш који су прије три године дана уговарали Марка код мајстора на занат. Како дођоше, дочекаше их лијепо, посједаше сви по реду. Рече мајсторбаша: "Е старице, фала Богу, дочекасмо и ми сви да твој син Марко буде свој мајстор и да се ослободи и да му дадемо бечерас тестир па да сутра иде с тобом својој кући. Добар је и честит твој син Марко, није зацрнио образа ни нама ни теби." У то скочише три мајстора Маркова, донесоше оне три аљинке што и' је сам Марко скројио, шио и везао везом, метнуше и' на пола собе пред еснаф. Сви се зачудише кад видеше да аљине саме стоје усправ, а некмо ли јер су утврђене везом и добром грађом. Узе и' мајсторбаша, погледа и одоше од руке до руке свима и сви рекоше: "Ово је мајстор који је могао овако направит." И сви рекоше: "Аферим, ачкосум, Марко," маистори кроз плач рекоше, "тестир нашем Марку!" Стара Иконија плаче од радости. Мајсторбаша извади готов написан тестир, свједожбу, у којој пише да је Марко са великом одликом свршио абажински посо у потпуном реду и помному код мајстора Коче и Јанка Крекића у Модричу. И од данас постаје сам свој слободни мајстор. Тестир сви потписаше. Онда устаде маистор Јанко и некуда оде, али он носи у рукама једне велике маказе, један јукеук, једну закачку, једну игленачу пуну игала. То све пружи и даде Марку: "На то теби, Марко, то ти је од маистора. Алал ти, синко, било! да Бог да био здрав, весео и жив и са овим занатом увјек сретно прошао и с њим закућио!" Мајсторбаша пружи тестир: "На ти, Марко, тестир, то је твој хљеб, ти си га поштено заслужио." Марко и' све по реду изљуби у руке. Настаде благослов. Марка благосиљају, Марко њима свима зафаљује. Дође вечера. Сједоше сви за вечеру. Мајстори наћераше Марка да сједе са њима заједно за вечеру што то до сада није никада било. А то је за ото, што је Марко ослобођен. Туде се еснаф позабавио пијући и благосиљајући. У неко доба одоше свак својој кући.

Повратак у село

Марко одлази кући и почиње да ради у селу занат. Било му је тада 18 година. Сусед му је био сеоски богаташ Симо Ђукић. Полазећи једном са воловима и свињама на пијацу у Костајницу (а повео и све своје момке), оставља он Марка да му он брине о кући и његовим пословима. Марко се прихвати

да уређује и Симино двориште. Прави прилазе од калдрме до зграда. На велико чуђење Симине жене и свасти Тоде прави брезове метле и чисти шталу. Симо даје Марку 200 гроша што му је 18 дана радио (велика награда у оно време) и претсказује му да се он неће дуго бавити занатом и иглом.

Мало времена после тога Симо поверава Марку да за његов рачун иде и купује крмке по селу, што он обавља на Симино задовољство. Служио се рабошем. Отада Марко чешће помаже Сими у куповању крмака и волова и замењује га код куће кад је он на путу. Марко и мајка му живе добро. На пролеће Симо предаје Марку управу над својим имањем. Марко унапређује економију и још помаже Сими у трговини.

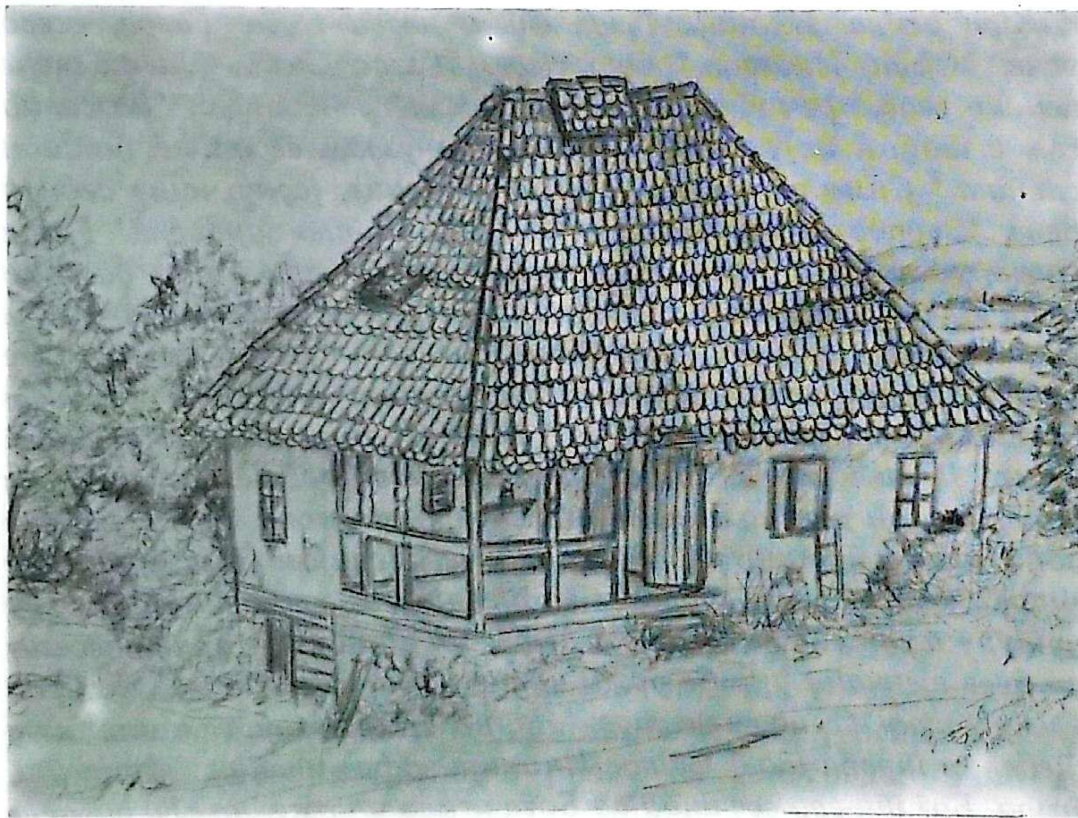

Данашњи изглед куће Марка Кондића

За награду, тога лета, 1840, газда Симо Марку "*купио му једну кућу лијепу на Брђанима, довуче је и склопи, те је Иконија одма прешла у кућу. Даде још газда Симо једну краву музару. Још у пролеће дао је једну крмачу са пет прасаца. Стара Иконија врло весела што се ни за шта сада не пати.*"

Женидба и самосталан рад

Тако Марко ради две године и унапређује Симину економију. Симо га добро награђује и поче му куповати од бегова по коју зиратну њиву. Поред другога даде му два јунца да их отхрани за волове. Једног дана Симо саветује Марка да се жени и обећаје му своју помоћ и подршку. Са задовољством му даје своју сваст Тоду, кад чује од Марка да он њу воли. Симо шаље Марка да одмах дође Иконија.

"Оде Марко, али иде Иконија, назва Бога. Тода је пољуби у руку. Зачуди се Иконија. Види: сви су весели. Помисли у себи: нешто мора друго бити. Газда Симо рече: "Гроздана 'ајде у собу." Иконија се насмије, јер јој Гроздана до сада није никада рекла. Иконија газда Сими назва Бога. Газда, весео рече: "Сједи, Иконија." Она сједе. "Газда Симо, ти си мене нешто звао," реч Иконија. - "Ја, јесам," рече Симо, "пожелио сам с тобом коју љуту попити, па уздам се да ће бити и слатка." Симо скочи, наточи шљивовице, једну чашу себи и рече: "Здраво си ми, Иконија!" - "Бог ти дао здравље!" Газда Симо рече: "Дај Боже, у име чега смо почели пити да буде сретно!" - "Дај Боже!" рече Иконија, "али не знам у име чега је ова чаша, газда Симо, што ти наздрави." - "Ова је чаша у име нашег пријатељства, ако Бог да Иконија. Оћемо ја и ти да будемо пријатељи, ако Бог да." Баба Иконија скочи на ноге и рече: "Је ли истина, газда Симо?" - "Готово је све, дјеца се воле, а и ми сви волимо и желимо. Само уочи идуће недеље дођи ми на прошњу са Ђорђом и са Исаијом. Не троши се много, понеси што у злату за дјевојку, а мени ништа, само чутуру љуте, па ћемо, ако Бог да, свршити, а у другу недељу да буде вјенчање." Баба држи чашу у руци, полети да пољуби Симу у руку. Симо се не даде: "Не, не, Иконија, ја сам млађи од тебе, не треба то." Стаде Иконија зафаљивати: "Фала ти, газдо, Бог ти дао све што од Бога искао и пожелио. Ти си мене и мога Марка једноч закућио, па ево оћеш и други пут, ако Бог да. Фала ти." Благосиља баба сву Симину кућу и своју дјецу. Укапи баба. Симо виче, Баба једну, па и другу, па и трећу сретну. Стресе баба и трећу те са Симом и Гроздaном још по коју. Богами, баба састави од радости добро. Онда рече Иконија: "Ја,богами,видим да је мој Марко данас дошао кући највеселији од свију дана, и весео ми рече: "Иди, нано, Симо те зове."...

Марко се и Иконија спремили и скупили људе у прошњу уочи недеље. Дођоше газда Сими. Дочекаше их како је најљепше. Симо и његови кућани сви су весели, а Тода понајбоље. Види већ да се све приближује што она жели већ прије двије године. Посједаше у соби, газда Симо даде ракију и меза. Почеше помало пити и благосиљати да буде сретно ради чега су се вечерас састали. Метну се софра. За софру гости и Симо посједаше и још неколико комшија које је газда Симо позвао. Рече газда Симо: "Иконија, ради сада што је твој посао." - -Иконија устаде на ноге и одма рече: "Газда Симо, овде вечерас што нас год има за твојом софром свима нам је познато зашто смо се вечерас овде за твојом софром ми састали. Ја сам с тобом скоро о том и говорила. Дошла сам да просим твоју сваст Тоду за мога сина Марка, да ми буде моја мила снаја, а ако Бог нареди, и ако Тода и ти, газда Симо, и твоји укућани хтједнете." И Иконија извади три злашна дуката и једну струку талира и метну на софру."

Следеће недеље обављена је свадба са венчањем. То је било 1843. Симо отада узима Марка за ортака, и Марко напредује имовно. Неки пут и сам без Симе тера свиње и волове на Костајницу на пијацу. До 1864. Марко и Тода су имали три сина: Живка, Маркана и Дамјана и три ћери: Мару, Јоку и Макивију.

Око 1853. умро је Симо Ђукић. Удовица му Гроздана преуда се у Кожухе и одведе са собом Симиног сина Јову, и тако Симино имање поче опадати. Кад је Јово одрастао и вратио се стрицу Теодору Ђукићу, није хтео да ради па је осиромашио, а Марко и Тода су га помагали до смрти.

Марко је стекао велик иметак и велик углед у народу у свим околним селима и варошима, па и код турских власти. Марко је многе помагао, а рђаве би саветовао: "Ако не можеш, болан, да будеш богат, можеш бити поштен, па ће одма' и људи за те знати." Био је јуначан. Волео је, кад би устребало, носити добро оружје и јахати добре коње. Није псовао; у љутњи би псовао само: "Хрмзу му његову! Треба лопова убити!" Био је побожан човек и велики добротвор цркве и школе. Није био писмен и на рабошу је рачунао велике рачуне: "То сам гледао - пише Ј. Сајић - мојим очима више пута када он рачуна. А особито сам се чудио његовом једном рачуну

када је рачунао 400 комада свиња, које је продао у Босанском Шамцу године 1877. У рабошу рачуна главницу и све трошкове и добитак"...

"Марко је постао године 1875 чланом у Славонском Броду Устаничког одбора за Босну и Херцеговину против турског насиља, и отпремање добровољаца у Србију, давши заједно са Симом Дакићем из Босанског Шамца, Устаничког одбора потпретсједником, Сими Самарџићу, претсједнику одбора у Славонском Броду, по 100 злати' ћесарски' дуката у помоћ. А тако је и Марков најстарији син Живко, који је био у Босанском Шамцу 1875 (и) радио са свињама, постао чланом Устаничког одбора у Славонском Броду, давши му у помоћ 25 злати' дуката. И за ото није други нико могао знати никада, него ми је то све показао лично Симо Дакић у Босанском Шамцу код његове куће године 1891. Али опета то да држим као тајну због Шваба и Турака, јер би се Швабе и Турци њима за то могли осветити. А данас, у овој нашој слободи, хоћу слободно да говорим.

Марка су турске власти поштовале и врло цијениле. Марко је као трговац имао од турске власти и за иноземство јол-тескеру, путни лист. Имао је и сила-тескеру, оружни лист, да може свуда носити добро оружје по турском царству. Заото је он могао са јол-тескером као трговац свиња и волова и уз оно ратно доба од 1875 па до 1878 прелазити у Славонски Брод ради разговора са Одбором Устаничким, ако би што затребало. А тако сам и ја сам савјету Симе Дакића у Босанском Шамцу преко њега као потпресједника постао члан Устаничког одбора године 1876, давши им у помоћ од себе 10 дуката.

Марко Кондић помаже народу

1879. срушила се у Осјечанима камена црква, која је била саграђена 1853. Покренута је акција за обнову цркве и за претседника одбора изабран је Живко, син Марка Кондића. Црква је довршена 1881. не само уз велико залагање Живково него и уз велику материјалну помоћ Маркову, који је у исто време помагао и грађење цркве у Кожухама.

Марко је Кондић за турскога времена и насиља чинио и ова дјела: Када би у село турске буљубаше и пандури долазили да купе порезе, апсили би их у свињце ђе леже крмци. Тада се

нитко други у селу није смио усудити да би штогод за ту сјеротињу проговорио да јој помогне и олакша, него опет Марко Кондић. Марко је мудар и неустрашив. Он би одма' бuљубаши рекао: "Зашто ти ову јадну фукару трпаш у буваре и мучиш и патиш? Имаш ли душу? Зар Бог није створио и њега као и тебе?" - "Јест, вала, Марко." - "Па пусти фукару нека иде кући, нека зарађује царски порез!" Буљубаша их одма' пусти. Отако је Марко својом мудрошћу увјек народу помагао и за народ је одговарао и највећим турским силеџијама. Једном приликом око 1848. ударе у село пет турских кесеџија насилника кући Теодора Ћоровине. У по дана свежу га и туку га: "Влаше, кољи овна и ракију дај. Мјеси, баба, погачу, а ти, Влаше, рекоше Митру, ајде у село, па доведи овамо лијепе и младе цуре три, и двије младе, да ноћас служи свака по Турчина. И, ако то не учиниш, отићи ће ти глава." Митар се предаде, рече: "Оћу, ага." Сада потеци Марку Кондићу. Све јаде каза Марку. Цјело се село препало чујући за оте јаде. Марко одма' скочи на ноге и за појас двије мале пушке, а други рашак преко рамена. Поћера са собом три брата Ђукића и повика на комшије: "За мном!" И каза им куда и зашто. Људи како видише куд Марко иде, сви за пушке и одоше за Марком. Дођоше кући Теодоровој, а силеџије се рахатлеисале. Када опазише Србе под оружјем, Турци се мало узнемирише и почеше оружје себи привлачити. Марко викну: "За пушке!" На Турке сви пушке окренуше. Марко на Турке викну: "Не прифаћај, сви ћете сада да изгинете." Док један од њи' 'ладно рече: "Шта је, рајо, ми вамо нисмо ништа криви, већ вала уврата свратисмо мало овде да се одморимо." Већ Марко свијем гласом викну: "Ви сте зулумћари, силеџије. А цар силе више не да. Цар је реко, и од њега је изун, да ми силеџије убијамо. Већ одма' ми кажи оћете ли икада више овамо долазити, да силу проводите? Силу над царском рајом и да буните рају?" Рекоше: "Нећемо, вала, никада више." - "Никада? Онда добро. Онда ћемо вас за сада пустити живе и одма' пртљај док си жив." Турци онда брже боље коње опремише и одоше. Отако је Марко више пута из села Турке зликовце изгонио, и понеки пут и батинама, а турски суд, и ако је за ото знао, није никада за ото Марка прогонио. А године 1870, када је арамбаша Ристо Јејић из Црквине, срез Градачац, мјесто покојног старог Јована Бабића из Градачца, са својијех 14 других хајдука на планини Преслици код Гостиља дочекао из

Сарајева Петракију Настаса, царскога контрагџију, и са њиме двије суварије који су ишли пред интовом Петрахинијем као стража. Арамбаша Ристо, мислећи да је то стари Јован Бабић из Градачца који је отишао у Сарајево Вали-паши да му што прије изради код цара у Цариграду да му дођу на сва села тапије од кметовских селишта које Јован од турске владавине купио на лицитиацији и телалу у Сарајеву. А то су ота села: Срп. Зелиња, Горња срп. Толиса, срез Градачац, Доњи Осјечани и пола Кожува и пола Скиповица, срез Грачаница. Те их Бабић поново направи својим робовима. Арамбаша Јејић, мислећи даје то стари Јован Бабић, излети из засједе насред цесте, викну на суварије: "Дур, Турчине, стој, мртав си." Суварија опали пушку на арамбашу, арамбаша опали на Турчина. Турчин паде одмах мртав. А арамбаша опет у засједу. Загрмише ајдучке пушке на интов и на ону другу суварију. Паде и други суварија. Двије се бедевије плану, јер су и оне биле рањене кроз вратове. Отаде како су полетиле цестом летиле су двадесет скоро километара. Управо до у Грачаницу. Људи су мјерили колико су скакала кола низ Преслицу. По четири дуге пушке. У Грачаници народ их устави. Нађу и топџију тешко рањена. Настаса Петрахију изнесу кроз појате. И он је рањен. Турци завију са хећимом Петрахији ране, а топџија умре. Петрахија све одговара тачно по реду кајмакану и кадији исприча.

Кајмакан одма предузме најстрожије мјере покупивши око себе једну хиљаду Турака и све завтије и суварије. Па ћера јави све у Маглај кајмакану што се догодило.Отако исто учини и Маглајски турски суд. Дигну се на Преслицу. Кад тамо, нађу једног суварију жива. Рањен је лако, па када су хајдуци плаћкали, он је уставио дисање, а ајдуци су мислили да је и он мртав. А овај је други суварија мртав, и обадва њихова коња. Онда обадва кајмакана и кадија турски заповиде да из свију оближњи села српски', Трбука, Осојнице, Стријежевице, Лип-ца, Текућице и Бољанића, на Преслицу доћерају све кућне старјешине у конопце повезане.

Други дан стигоше из Тузле завтије и суварије, и из Сарајева заптије са командантом крк-сердаром. И Турци се по свим селима разиђоше као мрави. Доћераше све кућне старјешине у конопце повезане. Турци их на Преслици бише и грдно мучише цијели дан и ноћ. Сјутрадан дигоше се у Текућички хан, код Текућице ријеке. Туда Србе и попове на

највеће муке удараше и испитиваше их за хајдуке који су дочекали Петрахију. Киселили су Србе у ријеку па онако мокре удри. Народ је трпио муке, а ништа није знао о том доказати. Само је доказао Петар Којић из Коноплиишта да је тај дан видио 15 хајдука да одоше Озрен планини према Кривајии. У том правцу кајмакани за хајдуцима отпремише јаку потјеру и планином и преко села. А овдје још муче и пате Србе и испитују, док дође туде Лука Палекшић из Текућице који је скроз био Турцима пријатељ, јер је судио у Маглају и он као и кајмакан, и био је учесник и црноруk у убиству кнеза Михаила Обреновића у Београду. Народ га је српски увијек мрзио, јер су знали Луку тко је он. А Лука је туде дошао тек четврти дан да се народу удобри, када је народ велике муке претрпио и страдао. То он хоће да и други српски народ сада подвргне мукама и да се још више и више Турцима удобри. Зато Лука рече кајмакану и кадијама: "Зашто ви мучите ови наш народ за хајдуке када из наше нахије нема никога у хајдуција те овај народ није за ото ништа крив." Рече Лука: "У тебе, у твојој нахији има у ајдуцима ајдук Ђукица Надаревић из Осјечана. Он је то све учинио са својим Осјечанцима." Рече кајмакан грачанички: "Ја сам отамо послао пандуре и јузбашу да траже Ђукицу." Судије се турски дигоше отале, послаше у Маглај оно 50 први људи повезани' у затвор. Отако исто у Грачаницу спремише у затвор, под истрагу, крк-сердару грачаничком. Рече кајмакану: "Ја ћу да идем тражити хајдук Ђукицу." Отако и учини, узе крк-сердар 50 заптија и оде Соколом у Осјечане.

Ја сам оте године као ђак учио у школи у Осјечанима, па сам пребивао код мога зета Живка Кондића, Маркова сина. Једно јутро рано погледасмо према турском селу Сјенини, али иде читава чета Турака у униформи. Живко знаде да тоји Турци иду да траже Ђукице и да бију и вежу људе. Живко се побојао своме оцу Марку, да Турци неће и њега бити и мучити. Рече мени: "Јовица, иди кући нашој, па виђи је ли отац код куће, да га Турци нису куда отјерали и буди отамо данас вазда, па ми сутра дођи да знам шта је са оцем." А ја одма пођем, дођем кући Марковој рано, рече ми Марко: "Откуда, ти мали, пришао тако рано?" Ја му рекох све што је Живко рекао. Рече: "Добро је." Прошао је један сахат како сам дошао ал' дође Јован, син Ђукичин. Униђе у кућу, назва Бога, и једва говори од убоја. Убили га Турци и патили

мукама: "Куме Марко, брате, мене је послао крк-сердар поради тебе и вашега кнеза и два međ(л)иза, па да их позовеш, да они с тобом дођу наскоро. Марко рече Јовану: "Чини ли какво зло крк-сердар?" Јован рече: "Не чини још никаква зла, само је нас попушћо све, што смо били повезани и Сјењане Турке и друге бије штапом, и одузима од њих оружје, који су пијани нас мучили. Туче башибозучког јузбашу и каже му: "Зар овде тражиш хајдуке. Баба била и ракију пила, ајдука не тражиш дорман (планина)." Марко одма посла свога слугу. Марјана Ђокића: "Потеци, Марјане, позови ми Мркоњу кнеза, Симу Старчевића, Теду Пајду, Раду Купреса, да одмах дођу овде мојој кући и кажи им да нас зове крк-сердар, кући Ђукићина." Марјан одмах оде, а Марко рече Јовану: "Хајде ти, куме, па поздрави тога агу, кажи му ја сам послао по људе да дођу, кажи да су далеко од Маркове куће, како дођу они, ја ћу одма са њима аги доћи." Јован полагано оде, још није ни сахат прошао, али ето ти иде Мркоња Мркоњић, кнез, и Симо Старчевић, Пејо Пајдо, меџлизи, и стари кнез Раде Купрес. Марко их дочека лијепо и сједоше.

Људи су карни, препало их, шта ли ће од њих да буде. Види Марко да су се људи препали. Рече им Марко: "Не бојте се, људи, што сте се отако препали." - "Мој Марко, видиш ли да је зло." - "Неће, ја се надам, бити зло, јер да је шта хрђаво, он би по нас послао заптије или суварије а не би поручивао по другоме да дођемо. Ја мислим да ће нас он питати да ли ми знамо штогод о Ђукици и о ономе што се догодило на Преслици. О том ја знам шта ћу му казати. А ви кажите овако слободно: да ви о томе ништа не знате, само реците: ефендум, добро знамо да то Ђукица није, јербо он није отаки хајдук, да он смије дочекати царске људе на царском друму и на њих пуцати и убијати. Он је хрсуз који обноћ коње и говеда краде, а обдан негди се крије у потоку. Знамо добро да уз онаке људе, ефендум, хајдуци неће у друштво. И њега засигурно у овим селима нема. Он је страшив од царских људи, он није хајдук већ крадљивац, а понијећемо му и пара и лијепу милошту." - Е, мој Марко, али ми немамо ни пребијене паре, страдаћемо." Он рече: "Има у мене, не бојте се, дете пите па ћемо ручат." Људи се обвеселише, поправише се још и шљивом и ручаше. Рече Марко: "Спремај, бабо, торбу и тога печена

бибица и погачу, скините говедине суве са тавана, добро оперите и натрпајте пуну торбу којешта."

Одмах се све спреми и људи одоше крк-сердару. Како тамо дођоше, опази их крк-сердар. Одма пита турски суварије тко је то. Рече суварија: "Напријед иде Марко Кондић из Кожува, а за њиме кнез, и мецлиза два и стари кнез." Крк-сердар рече: "Аферим, Кондић, аман је зенгин." Суварија рече: "Бу зенгил евет." што значи: јест богат. Јер Марко је био обучен у самој чови и гуњ крпаш добро израђен. На глави око главе скадарски крмез шал. На ногама чизме. Како се Марко приближи крк-сердару, крк- сердар: "Машала, Кондић." Марко му по турски одаде част темена. Крк-сердар га пљесну по рамену, питају се за здравље, одма отако и кнез и мецлизи одаше ту темена. Он се с њима поздрави, узе Марка и почеше по башчи шетати. Рече крк-сердар: "Знаш, Марко, мени је казао кајмакан бег, да си ти добар и поштен човјек и да ја тебе овде за све питам и да ћеш ти мени све што будеш знао о хајдуку Ђукици праву истину са својим људима казати. А чуо си на Преслици шта је било."

Даље се износи како су Марко и његови људи изнели своје мишљење о Ђукици и уверење да ће се наскоро дознати ко је извршио напад на Преслици. Марко је дао аги десет дуката и сви су се добро почастили с њим. Тако су била поштеђена та села (Осјечани и Кожухе). У међувремену су власти у Грачаници сазнале да је напад извршио Ристо Јејић и да је жалио - како је говорио пролазећи кроз маглајску нахију - што је убио суварије и пуцао на Петрахију: он је хтео да убије Јована Бабића из Градачца што купује скупо кметове и тако онемогућује сиромасима да купе своје зирате. Похватани људи из Грачаничке и Маглајске Нахије пуштени су кућама. [1]

---

[1] *Према савременом новинском извјештају у новосадској "Застави" бр. 142 од 1 XII 1872. иа Константина Петровића Екмечибашића из Сарајева, "доброг и солидног патриоту", који је путовао у Бијељину, напало је 12 "разбојника" (у једном ранијем допису било речено да су га напали низами). Због тог напада страдали су сељаци: из Осјечана било их је 11 у затвору.*

Синови Марка Кондића

Марко је дао сина Живка да учи школу и трговину, па је Живко живео и по варошима. 1866. Живко се ожени и отада па до 1876. држао дућан код цркве у Осјечанима. Кад је настао србијанско-турски рат, 1876, преселио је у Босански Шамац, где је отворио дућан и уз то трговао свињама, а у Осјечанима замењивао га је у дућану Јовица Сајић. 1878. вратио се у Осјечане. Те године, уз окупацију, умро је Марку син Маркан. Сина Дамјана упутио је Марко 1878. у основну школу у Грачаници а после у Модричи, где је и завршио, па онда да учи трговину: најпре у Градачцу код Јована Бабића, а потом у Добоју код Симе Танасића и Ивановића. Од 1887. Дамјан је радио самостално у Добоју.

29 јануара 1888. умро је Марко Кондић, и "синови" су шћели да Марка вуку на воловима и колима до гроба, али народ сав викну: "Нећемо кола ни волова, ми оћемо однјети нашег брата Марка на рукама у сандуку." Живко и Дамјан дадоше народу на вољу. Мајстори одма направише згодне држалице како се може лакше носити. Спровод пође и крену. Зачу се велико "Свјати Боже", почеше се људи грабити за држалице, желећи свако да што више Марково тјело носи. Ја као Марков слуга и пријатељ желио сам га више носити, али иако је до цркве у Кожувама од Маркове куће 2 км, од народа ми није могло допасти. Само три пута носио сам. Дођосмо у цркву, обави се велико опјело и по вољи народа сахрани се Марко у црквеној порти, јер народ рече: "Марко је био велики приложник и побожник ове цркве, зато је заслужио мјеста овде."

Марко је био оставио велико имање деци. Био је накуповао много земље, па је био спео да приволи свога бега Бешли-бега Алајбеговића из Градачца да му бег, иако није имао потребе, прода Марков велики зират, по цени од 300 царских дуката, и да тако себе и децу ослободи од чивчијства.

Марко као човек

Као примере како је Марка у животу увек пратила срећа, Јовица износи ове његове доживљаје:

"Године 1858, одма иза устанка против бегова и силеција у Градачком и Грачаничком срезу, дошла су три Турчина кући Марковој, добро одјевени и наоружани до зуба. Марко Турке опази да иду управо његовој кући. Он одма двије мале пушке пуни, тури за леђа и рече Тоди: "Закључајте и кажите да ја нисам код куће. Ако стану кућу обијати, ја знам шта ћу радити." Марко се уклони и нађе још три комшије. Рече им: "Пушке за нас, ево три Турчина. Ако стану моју кућу обијати, ми ћемо на њих запуцати, па што Бог дадне." Комшије Марка одма поћутише и одма се спремише. То је Марјан Чоло, Ђуро Томанић и Тривун Томанић. Одма из заклона пазе шта ће Турци да раде. Турци дођоше пред Маркову кућу, повикаше на вратима: "О, газда Марко!" Тода се из куће јави: "Нема Марка. Давно је некуд отишао. Ја сам, ага, сама женска глава са дјецом." А рече ага: "Па би ли нам Марковица отворила, ми смо пошли вашој кући да код вас ноћимо, јер су нам казали Которани да је Марко добар и поштен човјек па заото не смијемо ни ми ноћевати свагдје. А ми смо трговци од волова и ми смо Краишници." Тода рече: "Не смијем, драги моји људи." А они онда рекоше: "Добро, млада, а ми ћемо наложити ватру овде на авлији, па ако Марко не дође ми ћемо овде и ноћити." Виде Турци камару дрва и одма наложише ватру и каву приставише. Таман сунце залази а Марко виђе да Турци не чине никакве силе. Марко рече комшијама: "Останите овде док ја одем Турцима да видим шта они оће. Али будите на опрезу." Марко оде на авлију, Турци га погледаше весело, и рекоше: Је си ли ти, Марко, Бога ти?" - "Јесам", рече Марко. Назва Турцима Бога, с њим се поздрави. Рекоше Турци: "Ми смо, Марко, овде код твоје куће на конаку. Молили смо твоју домаћицу да нас пусти у кућу па не смједе. А и ми богме не смједосмо на другу страну већ овдје." Марко са Турцима говори али добро пази на њихов говор и све друго. Марко на Турцима не примјети никаквога зла и рече им: "Ви сте, аге, аман, из далека?" - -"Јесмо, Марко, вала таман из Цазина из Крајине. Ми тргујемо, Марко, са воловима. Марко одма оде у кућу па Турцима простриje добру простјерку, а рече Тоди: "Готови вечеру, посјеци једног бибица и још шта, скувај погачу." Турке позва у кућу, а Турци то једва дочекаше, јер је ладно у октобру, јесен је. Турци се одма распремише, оружје под главу метнуше и рахат се учинише. Вечера би готова. Метну се

вечера. Турци зайадоше јести, и Марко с њима. Висила је Маркова шарена плоска од 2 оке о брвнима, а онај најбољи ага једе, али често йута баца око на ону шарену плоску. Марко примјети да би он ракије. Рече Марко: "Ага, ти би море бит пио мало ракије." - "Ја, Марко, болан, дај ако има!" Марко даде пуну плоску, а Турци йише по неколико чаша. Вечераше добро, одма полегоше и посйаше.

Марко оде у своју собу, извади мале пушке иза леђа, објеси, оде комшијама и каза: "Ајте, кући, спавајте, оно су трговци, нису кесеџије." И Марко леже спавати. Када је Марко ујутру рано устао, али и Турци устали и ватру наложили и каву приставили: "Ајде, Марко, да печемо и пијемо каву." Попише. Марко брже даде Турцима ручак: "Дедер, аге, мало се осолите за пута." Турци једоше, и Марко им спреми мало за пута. Турци Марка замолише да им нађе једног момка да са њима проода по селу ђе има волова за продају. Они момку платише, са Марком се поздравише и одоше. Те од тада прођоше 4 године и Марко тоих Турака више не виђе.

Али године 1862 Марко поћера преко 100 комада тешких свиња на Костајницу и стиже на други конак у хан под планином Деветином. Марко уфати конак зарана и затвори крмке у оборе, а он са момцима у хан. Марко отпочео, али навалише у хан многи трговци са малом. А оно изврну вјетар и поче силан снијег падати. Дође ноћ. Око јације сједоше путници за вечеру и почеше помало пити. Али пукоше од хана врата и отворише се. Али на врата се помоли дуга шешена. Онда најбоља пушка показа се. Турчин у кабаници и са кукуљицом на глави, наоружан, грдан. Очи је исколачио на све људе. Он се продера на 'анџију: "Мени конак и моји 50 волова." Рече му анџија: "Лагано, драги Аметага, нема се ђе. Ови су људи заузели све стаје." Он се опет продрије: 'људи стоје сви као камен, препали се. Нитко ништа не смије, али Марко Кондић рече: "Ага, зар би ти баш ноћас нас и наш мал елаћ учинио, царева ти хљеба!" Ага се посаже и Марка гледа, па се насмија. Униђе унутра и весело рече: "Ама је си ли ти то, Кондићу, тако ти Бога?" - "Јесам, ага, ја, чудо ми како ме знаш, ага?" - "А зар ти мене не знаш, Марко? А знаш да сам код тебе иза Требавске буне ноћио и како си нас лијепо дочекао. Је ли, Марко, то иста она твоја шарена плоска, има ли у њој штогод, Марко?" - "Јест баш иста, ево ти је ага,

пуна." - "Дај је, Марко, да одморим душу." Ага сједе, виче на своје друштво: "Чекајте!" Ага онда из плоске повуци, па повуци више пута. А када се мало сабра, онда рече: "Знаш шта је, Кондићу, харам ми твој хлеб, ако и' не би вечерас истјерао све напоље све остале а ја би конактисао. Само да није вечерас овде тебе. Нека се сви моле Богу за те, нећу ја никада заборавити оне твоје шарене плоске и печене погаче и бибица. Ја са мојим малом одо', а ти, Марко, са својом дружином остани." "Фала ти, драги Аметага." - "Шта ћераш, Марко?" - "Крмке дебеле, ага, на Костајницу." - "Је ли, Марко?" - "Јест." - "Дај Боже, да буде сретно." - "Фала ти, ага!" - "Збогом, Марко!" - "Збогом, ага, сретно ти, ако Бог да!" - "Дај Боже и теби и мени." Људи они оће збиљам Марка да љубе. Марко викну: "Сједните." Неки стари људи рекоше: "Ето виђосте ли, људи, Маркове среће, па уз Маркову срећу и ми бисмо сретни. Казала је стара српска пословица: "Боље се са сретним у путу састати, него са несретним благо дијелити." Да не би Марка и његове среће и памети, ми би ноћас са својим малом пропали." Сутрадан бијаше љепши дан. Људи се дигоше на Костајницу. Марко сретно своје свиње продао и сретно кући дошао.

А године 1871. Марко дигне преко 100 комада дебели свиња на Босански Брод. Сретно и' прода и удружи се са многим трговцима да иду преко Вучијака планине кући. То су покојни Васиљ Ђуричић и његов брат Стево из Осјечана Доњи' и Стеван и Тривко Сексеновићи из Кожува. Марко и удова Јефимија иза покојнога Митра Жуне, која је у Броду наплати(ла) дуг Митра покојнога што су му људи остали дужни за свиње. Када су преко Вучијака ишли друмом, Марко је Кондић ишао на своме ђогату напријед. То је било у Вучијаку код Добре Воде. Идући, Марко погледа пред собом, али стоји ајдук насред пута и викну окренувши пушку на Марка: "Стој!" Марко одма коња устави. Још један ајдук излети и право Марку викну: "Паре, Марко, вади!" А Марко одма виђе да не може друкчије бити. Одма извади кесу у којој је било нешто ситни пара и пет златни дуката. И пружи кесу ајдуку и рече Марко: "Ево ти, дијете, што год имам. Ја сам, истина, продаво крмке али сам и' дао на вересију без иједне паре. Па више пара, људи, немам." Викну ајдук: "Скидај одјело и дај пушке иза паса!" Марко га моли, док долети и трећи ајдук и викну на онога ајдука: "Оставите паре па више у овога

човека не дирајте." А то је био арамбаша. Рече ајдук: "Зашто, арамбаша, да га овако пустимо?" - "Заото што је ово Марко Кондић из Кожува, најпоштенији од свију Прекобосанаца. Ја сам једноч по њиховом селу до по ноћи тражио конака па нигде не могадо га наћи. Срећом ударим кући Кондића, он ме прими и почасти ко кума и пријатеља." Рече арамбаша: "Ајде, Марко, ни шта чуо ни видио." - "Фала, арамбаша." Марко поћера ђогата. Док замаче, онда потече коња што може и отако донесе Марко све своје и у другој кеси 220 дуката. А ајдуци оне све остале трговце опколе и пофатају и све хаљине, оружје и сав новац од њи отму. Иране ајдуци Стеву Ђурића кроз по прса и у њега зрно остане.

I I

Ова је књига историја једне старе породице звани од старине доба Лазаревићи, у млађе доба прозвани су Николићи, које ће све по реду ова књига показати - све породице од године 1832.

Спис је написан 1938 на 8 1/2 табака растриране хартије трговачког формата, који су били увијени у мрку хартију за паковање и прошивени танким канапом. Свега су 33 странице. У том спису се опширно говори о Лазаревићима-Николићима а узгред писац говори доста и о себи и својим доживљајима.

Садржина му је следећа:

1832. побегао је с Купреса у Босанској Крајини, због насиља својих бегова Миралема, Лука Лазаревића и населио се у Палежници на земљи Алајбега из Градачца. Одмах је почео да крчи и за четири године искрчио и уредио добар зират Селиште. 1848. Лазар закасни на неки кулук бегу, а бегове субаше га испребијају коцем, тако да је умро за кратко време. Остао му син Никола, рођен у Палежници, који се оженио 1852. По позиву својих шурака Кулебица, који су из Палежнице прешли у Кожухе пре Требавске буне (1858), и Никола пресели у Кожухе, у махалу Пољаке. Ту са децом склопи кућу што ју је довукао из Палежнице. Син Николин Лазо прозвао се Николић. Лазо и брат му Јово одали су се трговини после окупације (1878) и до 1890. стекли су велико имање. 1887. умро им је отац Никола (у 80 години живота). А 1894. умро је Лазо

(у својој 40 години), оставивши сина Марка и три кћери. Лазина удовица Дуја уда се за Аврама Ристића, који је десет година био најамник код мужа јој Лазе.

1895. Марко син Лазин отвори трговину у Кожухама. Саветовао га је и с њим заједно радио неке послове Јовица Сајић.

По савету Јовичину жени се Марко девојком која је и грађанка и сељанка-Лепосавом, ћерком Милоша Асурџића, који је 1885 био дошао из Бачке, Новог Сада, у Босански Шамац и ту и по околним селима бавио се баштованлуком, а после живео у Модричи (куда је Марко и ишао да види и проси Лепосаву). Марко је умро 1904, оставивши четири сина: Љубомира, Драгомира, Чедомира и Витомира.

1900. године власти су правиле неприлике Марку Николићу и Јовици Сајићу, као представницима црквене општине, и то је опширно описано. Пошто је тај део списа од ширег интереса, износим га у целини:

"А највише смо пропатили ја и мој кум Марко Николић 1900. године, када је овдашњи србски народ изабрао покојнога Марка за црквеног претсједника и Живка Кондића за подпресједника и остале чланове, а ја сам са пуномоћи заступао осјечку и нашу кожушку црквену општину за све црквене послове, и мене су и заото наши непријатељи мрзили. А ове године 1900. добијемо за свештеника наше црквене општине покојног Василију Ђуковића, калуђера из Сарајева. Бијо је код нас, вршио је све свештеничке дужности, а дошо нам је из Чобић-поља од Брчког. Када је намирио код нас годину дана, владика га опета врати у Чобић-поље. Ми и наша црква останемо опета без свештеника, а народ онда поче Марка гонити за свештеника, а Марко отпреми мене у Тузлу владици. Ја сам владици казао: "Зашто, господин митрополит, да наша црква и обћина остаје без свештеника?" Он ми рече: "Добићете и ви скоро свештеника. Не бојте се!" Ја сам се вратио кући и казао сам Марку и Живку Кондићу да ћемо добити свештеника наскоро. А откако су исто остали и Осјечани без свештеника. И за њи сам говорио владици, и тако ми рече да ће добити и Осјечани једног свештеника, те збиљам није прошло мало времена, али дођоше и нама и Осјечанима два брата свештеника: нама Никола, а Осјечанима Остоја Гајићи. Обадва су били швабски шпијуни. Клеветали су и нападали свуда Србе, те смо добили од наши пријатеља

Срба писмено који су добро познавали шта су да ји се добро чувамо. А били су и велики пјанци и неморалисте. Нападали су ђе су год били на женскиње и пјанчили и пјани вршили и у цркви и у парохији свештеничке дужности, те отаке свештенике ни ми ни Осјечани нијесмо могли да трпимо отаке свештенике, те смо одма позвани били да ова два свештеника од нас дигнемо и владици одма жалбу писмено по мени поднесемо. Ја сам одма отишо у Тузлу и поднио владици тужбе двије на обадва Гајића. Владика ми рече да ће послати некога свога да ту ствар извиди и, ако буди они отаки, да ћи ји од нас уклонити, те кроз један мјесец дана дође један прото од владике. И добили су наведени у тужби сведоци позивнице у парохијални стан да кажу што знају. Истрага је проведена и доказано је и код нас и код Осјечана за обадва брата попа Гајића њихова недјела. То се све вршило године 1902.

А када су Гајићи истрагом окривљени, они су онда тражили начина да се освете мени Јовици Сајићу и Марку Николићу, црквеном пресједнику, и нађу кнеза Николу Мишића и старог кнеза Марка Купреса инеког Ђорђу Пеичића из Осјечана те учитеља Ђуру Перенчњвића и жандарскога вакмајстора Јозифа Опица, те из њихови бајаги пријава Опица вакмајстор направи проти Марка и против мене тужбу суда и у тужби наведу да смо ја и Марко Николић чинили сметње богоштовља и да смо овдашњи народ одговарали да не иду оваквим свештеницима у цркву нити на исповјед и на причешће нити да јим доносе своју дјецу да ји кршћавају они. И у тужби још наведено да смо политички федектери.[2]

На отаку обтужбу дође овамо у нашу школу један казнени судија из Грачанице, господин Красицки, Чек, и са њиме дође један писар Грачанлија именом Осман ефендија Хивзи-ефендић, врло добра и поштена муслиманска душа и тачна у својој дужности. И позвано је судбено 45 људи из нашега села да буду проти нас сведоци попа Гајића и да потврде да је њихова тужба истинита и да бајаги докажу да смо ми сметали богоштовље и бунили народ проти Гајића попова. И када су сви људи на записник позвани и испитани, сви су људи казали пред судијом: "Нама није ништа Марко Николић и Јовица Сајић од тога говорили, већ смо ми то све

[2] *Politisch verdachtig (nem.): политички сумњив*

увидили код нашега попа Николе Гајића да је човек увјек пјан и пјан врши своје дужности у народу и у цркви. Видили смо када причешћује народ да пјан по цркви просипа божју чест чиме се народ наш причешћује и за ото смо сви одустали и од цркве и од попа да нам врши какве било вјерске послове, а нас на то није нитко наговорио, него смо ми то сами, господин судија, све увидили какав је наш свештеник."

А пошто је тада бијо суд под уливом политике, то је судија морао мене и Марка бајаги као оптуженика да приведе котару. А премда му је проклети Србин Исидор Личанин, ондашњи престојник из Новог Сада у Грачаници, наредијо да нас двојицу дотерају жандари свезане у Грачаницу, то господин судија Красицки није шћео да учини него нам је дао једнога Србина, Симу гласника, родом из Тузле, да вечерас нас двојицу спроведе железницом у Грачаницу. А Симо је опет мокри брат а ми смо понијели доста меса и жеженице, те у путу настависмо пити и пјевати Милоша и Марка све до Грачанице. Туде ноћимо у једном отелу и сутра у 8 саати дође и Симо да нас бајаги преда господину предстојнику Личанину - проклета му душа као изроду! - и предаде нас предстојнику. Он на нас дрекну што грлом може: "Јесте ли дошли, ви бунитељи?" Ми одма рекосмо: "Јесмо дошли, али бунитељи нисмо." Он се на нас још горе дере: "Јесте бунитељи! Ајте у гањак, бићете позвани!" Ми у ганак, а нама дође Осман ефендија Хифзи-ефендић и мени пришапори: "Јовице, не бојте се, вама неће ништа бити, њесте ништа криви." Мало времена, дрекну Личанин: "Јовица Сајић, Марко Николић из Кожува, овамо ајте мени!" А ми одма униђосмо и близу њега стадосмо упоредо, али слободно стојимо и у очи њему гледамо. Али ето ти господина судије Красицког. Донесе све јучерашње списе од истраге. Личанин чита списе, маше главом и нешто њемачки креше оштро бајаги на господина судију. Судија се осмјекује помало и мирно му њемачки одговара. Само смо ја и Марко разумили што каже господин судија у свом одговору: "Сајић и Николић никс, никс," значи да ништа њесмо криви. Видимо да се на списе Личанин стреса и љути што судија нас није по његовој вољи окривијо код истраге. Сада Личанин настави своје гадне воље на ме и на Марка. Напада нас са својим пријетњама и ружењем и са највећим погрдама и пониженима као да смо скотови а не људи, а ми се само на ото смијемо, а он још гори, удара ногом у под, сав се

конак тресе, и дере се на нас као магарац: "Што се смијете?" - - "Смијемо се, господине, вама." - "А што мени да се смијете?" - - "Молим, ја реко,смијемо се за ото што ви мислите да смо ми вама нешто криви, па се на нас толико љутите, а ми знамо да ми нјесмо ништа вама криви." Опета дрекну, сав конак јекну: "Ја вас осуђујем свакога по 20 дана затвора и по 100 форинти свакога новчане глобе. Ајде кући, кроз осам дана можете уток поднјети проти мојој осуди на окружну област, ако вам није право." А ја одма реко: "Молим вас, дајте нам ту осуду, по којој сте нас осудили." А он још више и љуће рече: "Не дам." - "Ја како ћемо уток правити, кад не знамо зашто смо и због чега осуђени." Он опет дрекну" "Осуђени сте по пријави Ђуре Перенчевића, учитеља, и из пријаве кнеза Николе Мишића и Марка Купреса и Ђорђе Пеичића и вакмајстора Опица." Ја реко: "Збогом, господине, знам добро те пријатеље."

Те ја и кум Марко дођемо кући и одма се ја спремим и одем у Тузлу адвокату доктору Варману, који је имао свога замјеника, врло доброга адвоката доктора Хелнера. Сједем код Хелнера. Пита ме: "Шта је дотјерало тебе овамо к нама, Јовица?" - "Сада ћу вам, господине докторе, да кажем шта је. Господине мој, ви сте један господин доктор, а мене и мога једнога друга врло боли, па сам дошао да нас ви лијечите, јер знам и до сада када је год мене бољело, Ви сте ме увјек изљечили, па се уздам да ћете ме и сада моћи изљечити." А он ми рече: "Кажите ми оту болест да чујем каква је." Ја њему све одма о мени и Марку све саобштим како је с нама двојицом господин предстојник Личанин поступио и осудио нас те оћу проти његове осуде да напишете један уток овде на окружну област. "Добро, Јовица, одма ћемо то почети, али знадеш ли ти податке за одбрану?" Реко ја: "Све је у мојој глави, не бригај", и одма почесмо уток писати.

Почели смо у 8 саати па све до 12 саат, онда одемо на ручак и опет настависмо у два саата по подне, па све до 6 саати увече једва буде готово. Написо је 4 велика ћагета, и ја сам пријаве у утоку потукао и у мојим приговорима побијо. А када смо свршили, онда ми рече доктор Хелнер: "Чујеш, Јовица, од сада те више нећу звати Јовицом, као досада." - "Ја како ћете ме звати, господине докторе?" - Рече ми: "Зваћу те Велики Јован, јер ја сам ево 20 година адвокат, имао сам свакакви парница и утока, али ме није досада нитко у уток ни у упуте из своје главе напамет у уток донијо нити сам

оволико икад написао." Ја се насмија и пописмо каву. Запита га: "Шта је ваше, господине докторе?" - "Фала Богу, није ти први уток, десет је година, како Вас заступамо, то већ знате." А ја извадим одма једну стотинарку у једном комаду и дадо му одма. Поздравим се са њиме и одем на жељезницу.

Дођем у Добој по ноћи и из Добоја по ноћи пјеше у Кожухе дођем. Пробудим покојнога Марка, кажем: "Ево ти, куме, уток. Рекао је адвокат да га ти овако исто својом руком препишеш тачно и да га обадва, и ја и ти, подпишемо и да у идући понедељак ја с тобом предам га у Добој на пошту, нека иде на котар." Кум је Марко уток преписо и оба смо подписали. Ја сам га однио и предо на пошту у Добоју. И тај је наш уток у котару спавао дуго и дуго. Једном приликом упитао сам Хивзиефендића Осман ефендију: "Можете ли ми рећи шта ли је са нашим утоком?". Насмија се и рече: "Био сам код предстојника скоро баш писар три дана. Тражећи забачене списе, трефио сам и ваш уток ђе спава. Он њега не смије ни послати на окружну област. По(д) том бригом сербез спавајте.".

А након 2 мјесеца позвао је Личанин предстојник себи покојнога Живка Кондића. Када је код њега свршио свој посо, онда му је Исидор Личанин, котарски предстојник, рекао: "Живко, поздрави ми Јовицу Сајића и Марка Николића, да сам ја за њихов уток, што сам ја осудио њи двојицу по 20 дана затвора и по 100 форинти новчане глобе, умолио окружну област да јим опрости." А ми добро знадемо да он онаки уток не смије ни послати окружној области који је против његове осуде.

Те отако обадва попа Гајића штите политичке Швабине власти, а исто отако и владика ји неће да дигне узинад нашим толиким тужбама и доказима да ови попови не ваљају, те се отако мени наново отвори пут. Одма се спремим и одем Глиши Јефтановићу у Сарајево и отужим њему владику у Тузли што неће да дигне ове попове на наше толике хрђаве о њима доказе. Јефтановић прими од мене акте које смо ја и Марко против владике и попова припремили. Ове списе даде своме секретару Пупићу да му чита, а кад он чу, узе ји и остави у свој куфер и рече мени: "Јовица, добро је, када си данас дошо, јер ево баш сада се спремам да идем цару у Беч за

нашу автономију, па ћу баш ове списе понјети и обтужити тузланског владику а добро би било да се одавде увратиш из Добоја у Тузлу владици и да му овако кажеш: "Да сам му ја рекао да одма уклони ота два попа Гајића из Кожува и Осјечани, јер да ћу радити што ја могу и што знам и кажи му да сам отишо у Беч цару." Ја пођем увече из Сарајева у Добој и онда жељезницом рано у Тузлу. Дођем владици, све му кажем, што му је реко Јефтановић Глишо. Он ми рече: "Дигнућу ји скоро од вас.".

Ја дођем кући, саобштим све Марку прјесједнику. Када прођоше три дана, али ето ти дође предстојник Личанин и вакмајстор Опиц. Донесоше од владике налог да се поп Никола Гајић одавде одма изгуби у Раковац, маглајски котар, "али имате дужни дуга попу Николи 90 фор. Ја га не могу по налогу присилити да иде док му ова(ј) дуг не платите." Ми кажемо да ми њему ништа нјесмо дужни. Џаба је то говорити. Личанин каже: "Паре, па ћу попа одма дигнути." а Живко Кондић и Марко Николић положе по 45 форинти, и поп Никола одма поче товарити своје ствари и од нас осели у Раковац.

И то се сврши. А Николин брат поп Остоја опета у Осјечанима остане све док се није Глиша Јефтановић помирио са владом. Онда су и Осјечани свога попа Остоју проћерали, а потље смрти покојнога Марка Николића из Кожува, како реко прије у овој књизи о његовој смрти на страни ове књиге 11 и 12 и да је, умро је 1904. године, 14. јула."

Лепосава, удовица Марка Николића, удаје се за Антонију Миљановића из Г. Осјечана, ког је она сама позвала 1905. Антоније унапређује трговину. Његов одлазак у војску 1914-1918. Описују се тешке прилике за време рата. После рата, Антоније је угледан првак у месту. Стара се о подизању синова Марка Николића. Опширно о њима.

Маркове сестре и полубрат Никола Ристић и њихова деца. На крају је описан један инцидент Марка Николића са жандармериским наредником (вакмајстором) Јосифом Опицом на Богојављење 1903.

III

ТРЕБАВСКА БУНА 1858

Спис Јовице Сајића о Требавској буни је изгубљен. Пок. Милош Петровић, свештеник у Осјечанима, унео је у летопис своје парохије, писан 1938, један одељак под насловом Требавска буна. Пошто је написан углавном по казивању Јовице Сајића из Кожуха, чији се стил увелико осећа у тим редовима, доносим га у целини, како га је редиговао пок. Петровић, који је унио у текст и два податка из литературе.

Требавска буна

За вријеме турске владавине у Босни, избила је у овијем селима и у цијелој Посавини буна, коју овде називају ***Требавска буна,*** *а у историји је позната под именом "буна у Посавини". У буни су учествовала из овога краја ова села: Осјечани Горњи и Доњи, Чивчије, Палежница, Кожухе, Копривна, Толиса, Врањак и Зелиња. Буна је била уперена против бегова ради успостављене трећине (до тога времена безима је давана деветина) и ради других терета које су на кметове бегови наваљивали. О томе се догађају у селима ове парохије све мање и мање зна. Старији људи који су нешто сачували о буни изумиру, а млађи предања не чувају, јер их прошлост не интересује.*

О приликама које су владале пред буну и о самој буни углавном сам сазнао од старца Јовице Сајића из Кожуха, а понешто и од овдашњих старијих људи. Све што сам од њих чуо и сазнао овдје вјерно износим и прибиљежавам. По њихову казивању, до буне је дошло из следећих разлога. На десетак година пред буну,кметови Срби сазнали су, да је турска влада донијела један закон којим се има уредити на праведној основи однос кметова и бегова. По томе закону, како су кметови сазнали, укинут је беговски кулук (присилан рад на беговским земљама), затим бегови су дужни направити и правити куће и пољопривредне зграде кметовима,затим давати сјеме за сјетву, теглећу марву, а кметови су дужни земљу добро обрађивати и од свега рода давати безима деветину. Порез на земљу имали су плаћати бегови, јер је њихова земља. Овом су

реформом бегови били незадовољни и нису хтјели за њу да знају него су још почели тражити да им кмети дају трећину. Када су се кметови почели бунити и тражити, да им бегови дају све оно што им је по новом закону припадало, бегови су, немајући куд, позвали своје кметове да се они сами споразумију и уреде своје односе, јер су се бегови тужили кметовима да је њима по новом закону хрђаво, а кметовима добро. Ми ћемо, говорили су бегови, учинити такву нагодбу, да и нама и вама буде добро. Кметовима поласка овај предлог и они код турских ућумета опуномоће људе који ће водити са беговима преговоре и учинити погодбу. Који су људи из села ове парохије опуномоћени у ту сврху не зна се. Исто тако не знају да кажу овдашњи људи гдје су се преговори водили. Међутим, ти су се преговори водили у Травнику за вријеме Тахир-паше (М. Прелог: Повијест Босне II 67). Ти су се преговори завршили тако, што су бегови наметли кметовима да дају умјесто деветине трећину од рода са њива а од сијена половину, а бегови су обећали да неће више гонити кметове на кулучење,и да ће плаћати порез на земљу. Кметовски заступници били су са овим незадовољни, јер су их бегови изиграли и још већи терет на народ ударили. Међутим, бегови нису одржали своје ријечи, него су и даље нагонили кметове на кулучење, тражили порез на земљу од кметова и са највећом строгоћом тражили трећину и половину. Тада се поче народ бунити и долазити у сукобе са агама и беговима и с њима се поче по судовима тужити.

Када су кмети видјели да и саме турске власти потпомажу бегове и не излазе усусрет њиховим оправданим молбама и жалбама, ријеше да дигну буну и укину половину и трећину. На чело буне ставише се у овом крају протопоп Павле Трифуновић из Осјечана и хаџи-поп Петко из Врањака. Када су се сва села за буну одлучила, приступљено је набавци оружја. По селима од имућнијих људи купљена је стока која је пребацивала и продавана у Славонији и за новац узимане пушке и џебана. У томе селу су им били при руци неки трговци Срби из Винковаца иВуковара. Купљено оружје кришом је пренешено у села и народу дијељено. Када су послови око организоваља устанка били углавном завршени, одржан је тајни састанак у селу Жабарима код Брчког на ком је решено кад ће се устанак дигнути и учињене последње припреме. Тај је састанак одржан у кући попа Стојчевића и на

њему су били присутни, поред виђених људи, орашки прото Стево Аврамовић, главни вођа буне, хаџи-поп Петко Јагодић из Врањака, прото и парох осјечански Павле Трифуновић, поп Јаћим Стефановић из Црквине, поп Петар Васић из Љубниче и поп Станко Вуковић из Копривне. На томе је састанку закључено, да се народ дигне на устанак у јесен 1858 године, када се зврше тежачки послови и храна сабере.

Међутим, устанак је избио нешто раније, јер су турске власти откриле устаничко оружје у ритовима код Бос. Шамца, које је ту по преносу из Славоније склонито, одакле је требало да се пренесе у села. Оружја је било 3.000 пушака и 15 товара барута и олова. За ово оружје сазнале су турске власти овако. Код неког Мамут-бега у селу Бактуши била је слушкиња нека католкиња. Она од своје родбине сазна за ово оружје и то јави своме бегу. Мамут-бег одмах полети у Градачац и јави кајмакану, који са војском оружје пронађе и у Градачац превезе. Када Срби устаници сазнаше за ово, одмах устаничке вође одлучише да се народ диже на устанак. Устаници одмах почеше палити беговске конаке по селима. Народ се склони у збјегове по потоцима и шумама требавским и у босанско шибље. Устаници из села овога краја скупљаху се на Дугој Њиви о планини Требави, а они из Посавине на Липику код Градачца, да на та два бојишта дочекају Турке. Устаници из ових крајева били су под вођством проте Павла и хаџи-попа Петка.

У бањалучком листу "Развитак", број 5. и 6. из 1910, штампан је чланак неког К.К. о требавској буни. У томе чланку К.К. пише да су се и многи католици око села Модриче и Градачца пријавили попу Петку и изразили жељу да се са Србима устаницима боре против бегова. Устаници су били вољни примити их у своје редове, али се томе успротиви прота Павле рекавши: "Нека католици оду најприје својим зако-ношама, па ако њихове законоше хтједну с нама у устанак поћи, онда ћемо братски заједно ратовати, а ако не хтједну, не треба ми силом да их гонимо."

На Дугој Њиви устаници су се прикупљали неколико дана и ту изградили своје положаје. Ископан је један дугачак ров (шанац) на чију су ивицу ставили дебеле букве и храстове да им служе као заклон. Између букава оставили су рупе кроз које су пуцали. Устаника је било око 3.000 а били су наоружани пушкама, секирама, косама и подоштреним кољем.

Устаници су имали барјак, направљен од бијелога беза са крстом. Барјактар је био Симо Ђерић из Кожуха. Када су се устаници скупили, одржана је молитва и устаници заклети.

За то вријеме и Турци су се спремали да буну угуше. Беговима је послана од сарајевског паше војничка помоћ у пјешадији и коњици. Турци су се скупили у Грачаници и преко села 27. септембра 1858. год. избили на Дугу Њиву у Требави. Било их је око 5.000. Сутрадан, 28. септембра, од стране Турака неко повика: "О рајо, на кога сте дигли буну, на султана ли нашега?" Одазва се прото Павле и одговори: "Не дао Бог, на цара нашега не дижемо пушку нити руку, него на бегове и силеције који нам не дају живјети!" Тада од стране Турака њихов изасланик повика: "Ако нисте дигли пушку на цара, онда нека дођу овамо ваше вође да се договоримо и на миру разиђемо!" Устаници, бојећи се преваре, пошаљу испред себе Лазара Бамбуловића из Осјечана Доњих и Ђукицу Надаревића из Осјечана Горњих и још неколико људи из других села да виде шта бегови предлажу. Турци ове устаничке изасланике, мислећи да су вође, повежу и отјерају у заточење у Сарајево, где су остали пет година. Послије заточења ови изасланици из Осјечана вратили су се живи и здрави својим кућама. Турци су тада, мислећи да су им у рукама вође устаника, уз силан жагор и ударање бубњева и писку зурли и повике, навалили на шанчеве устаника, али их ови дочекаше ватром из пушака. Тако се заметну тај дан битка, која је трајала цио дан. Срби су се јуначки одржали и одбијали од себе успјешно све навале Турака, јер су били добро заклоњени. Други дан битке, 29. септембра, Срби су се такође добро држали, али се већ почела осјећати оскудица у фишецима, те су устаници један другоме давали, који су их истрошили. Из Осјечана се спомињу као јунаци Зарија Мијатовић и Васиљ Павичић, који су највише Турака побијали. Писац К.К. поменутога чланка у "Развитку" пише, да су се Осјечанци у тим борбама понијели као прави јунаци. Пред вече тога дана дојури у табор устаника гласоноша са Липика и преда писмо проте Аврамовића у коме јавља да се они повлаче, јер немају више муниције, те се више не могу борити и да је устанак пропао. Пошто је и овде на Дугој Њиви џебане понестало и видећи да Турцима стиже појачање, па чак и топови да су довучени, и да је њихова ствар пропала,

одлучише да се те ноћи повуку са бојишта. Тако је завршена Требавска буна.

Многи су устаници, бојећи се освете, побјегли у Славонију и Србију. Међутим, већина устаника задржала се у требавским шумама, док се нису Турци са Дуге Њиве разишли и из села отишли. Хаџи-поп Петко Јагодић из Врањака и поп Станко Вуковић из Копривне пребјегоше у Славонију а одатле одоше у Србију. Поп Петко се вратио из Србије послије окупације у Врањак, гдје након неколико година умре. Прото Павле Трифуновић из Осјечана није хтио никуда да бјежи него је равно са Дуге Њиве дошао својој кући, да дијели и даље судбину са својом паством. Главна турска сила удари преко Осјечана, палећи и пљачкајући куће. Они ударе кући попа Павла, нађу га код куће и извичу напоље. Чим се је појавио на прагу, неки буљук-баша Деверџија опали из пушке и убије га. Неки Турци притрчаше и на самом кућном прагу га као јагње закољу. То је било 1 октобра 1858. године. Тај дан Турци обију и поробе осјечанску цркву и многе ствари однесу. Од те цркве су употребљена за садашњу цркву врата и на њима се и данас виде ударци од нацака.

Овај устанак, као што се види, није потпуно успио, али је он кметовима побуњених села ипак унеколико користио, јер су бегови пристали на неке захтјеве кметова. Тако, у овијем селима давана је одтада са ливада беговима трећина умјесто половина.

(Миленко С. Филиповић , Казивање Јовице Сајића из Кожуха, грађа и чланци III , Тузла , 1959)

НА КРАЈУ

Десет година стара идеја напокон је реализована. Санак пусти коначно је постао јава. Највећи "кривац" за то је наш Кожушанац, који је типовао на нас вјечите аутсајдере, на невиђено, господин Урош Круљ. Такође велику "кривицу" за све ово што урадисмо сносе и господин Борислав Паравац, предсједник Извршног одбора Општине Добој и министар Милан С. Нинковић.

Госпођа Добрила Бјелић, наш први критичар, све вријеме нас је храбрила и одвраћала од лутања својствених почетницима.

Додатно охрабрење током рада добили смо од нашег уредника господина Душана Паравца и лектора - редактора господина Стипе Кљајића.

Захваљујемо се својим колегама, ауторима и сарадницима: Милки Ћосић, Лидији Жарић, Михаилу Мишићу, Браниславу Вишту, Зорану Гојковићу, Мирку Митровићу, Миленку Ђукановићу а посебно чика - Воји Вуковићу, који је смогао снаге да у осамдесет четвртој години живота обогати пројекат надахнутим прилозима.

Највећу снагу да све ово издржимо током осмомјесечног рада дали су нам наши Кожушани. Идући кроз село од једног до другог казивача, сами себи смо понекад личили на некадашњу шикуцију. Обишли смо их око осамдесет. Умјесто очекиваног подсмијевања, дочекали су нас са невиђеном предусретљивошћу. Тешко их је све поменути. Ипак, морамо издвојити најстарије: Јевросиму Деспотовић и Борку Марић, тројицу осамдесетосмогодишњака: Милана Митровића, Марка Пејића и Милана Којића.

Захвалност дугујемо особљу: Регионалног архива, Народне библиотеке, Регионалног музеја, Центра за културу и осталим добојским установама које су помогле овај пројекат.

Хвала на разумијевању колегама са посла за нашу "луду авантуру" и укућанима, а и супругама на звоцању.

Надамо се да нисмо прокоцкали "зицер", прилику која се указује једном у животу, да се одужимо завичају - својим драгим Кожухама.

Љубомир Каишаревић
Драган Мићић

ЛИТЕРАТУРА

Милка Ћосић

1. В.Ћоровић, Хисторија Босне, СКА, Београд, 1940.
2. С.Ћирковић, Историја средњовјековне босанске државе, Београд, 1964.
3. Група аутора, Историја Југославије, Просвета, Београд, 1973.
4. Ђ.Баслер, Неки проблеми палеолитика у сјеверној Босни, ЧИГ за културну историју источне Босне, књ. XIII, Тузла, 1980.
5. Ђ. Мазалић, Краћи чланци и расправе, ГЗМ, Сарајево, 1950.
6. Ђ. Мазалић, Звоник (Зворник) стари град на Дрини, ГЗМ, Сарајево, 1955.
7. М. Вего, Насеља босанске средњевјековне државе, Свјетлост, Сарајево, 1957.
8. А. Ханџић, Тузла и њена околина у XVI вијеку, Сарајево, 1975.
9. В. Поповић, Аграрно питање у Босни и турски нереди за време реформног режима Абдул-Меџида (1839-1861), Београд, 1949.
10. М.Васић, Кнежине и кнезови тимарлије у зворничком санџаку у XVI вијеку, ГИД БиХ, Сарајево, 1959
11. Добој - друштвено-привредна карта комуне, Едиција Прес--клипинг, 1977.
12. Модрича са околином у прошлости, монографија, Модрича, 1986.
13. В. Богићевић, Сељачки покрет у Босанској крајини и Посавини, 1910, ГДИ 1950.
14. М. Филиповић, Казивање Јовице Сајића из Кожуха, ЧИГ, књ. III, Тузла, 1959.
15. Ф. Чулиновић, Слом старе Југославије, Загреб, 1958.

Драган Мићић

1. Општа енциклопедија ЈЛЗ, Том I - IX, Загреб, 1977-1988.
2. Мала енциклопедија Просвета, Просвета, Том I-III, Београд, 1986.
3. Митар Папић, Школство у БиХ за вријеме аустроугарске окупације (1878-1918), "Веселин Маслеша", Сарајево,1972.
4. Митар Папић, Школство у БиХ, 1918-1941, "Веселин Маслеша", Сарајево, 1984.
5. Војислав Богићевић, Историја развитка основних школа у БиХ од 1463. до 1910, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1965.
6. Значења, часопис за науку, културу и друштвени живот,број 21, Народна библиотека Добој, 1995.
7. Српско-православна епархија зворничко-тузланска - шемати зам, Епархијски управни одбор, Тузла, 1977.
8. Драгомир Антонић и Миодраг Зупанц, Српски народни календар, издање аутора, Београд, 1988.
9. Љубомир Ранковић, Живот Српске Цркве, Глас Цркве,Ваљево, 1989.
10. Босански гласник, Општа приручна и адресна књига за БиХ, издања од 1913. до 1916.
11. Глас комуна, бројеви од 1970. до 1987. године.
12. Домовници и матичне књиге крштених Кожушке парохије.
13. Записници са сједница Скупштине и Управног одбора КУД-а "Милош Купрес", Кожухе, од 1968. до 1975.

Добрила Бјелић

1. Група аутора, Историја Југославије, друго издање, Просвета, Београд, 1973.
2. А. Ханџић, Тузла и њена околина у 16. вијеку, Сарајево, 1975.
3. М.Филиповић, Прилози етнолошком познавању сјевероисточне Босне, грађа, књ. 16, АНУБиХ, Сарајево, 1969.
4. Казивања Јовице Сајића из Кожуха (за штампу приредио М.С. Филиповић), чланци и грађа, књ. III, Тузла,1959.
5. С. Куленовић, Прилози за етнолошку монографију Скиповца, чланци и грађа, књ. XV, Тузла, 1984.

Из рецензије

Кожухе су село са шестовјековном традицијом и ту чињеницу аутори презентованих текстова умјешно су искористили да нам о томе понуде једну неусиљену, топлу и заокружену причу. У том приповједачком ткању обухваћени су бројни драматични догађаји, знамените и мање познате личности, устаљени обичаји живљења, који су, прије свега, били извор радости, среће и здравог живота. У томе је можда и највећа тајна одржања овог етничког српског простора кроз вијекове. Наилазиле су суше и полаве, смјењивала се царства и империје, узиман данак у крви, походила куга, тифус и друге болештине, ђаво је браћу завађао, али село се одржало и преживјело све те апокалипсе. Било је то могуће захваљујући управо властитој саборности, живој вјери православној и јеванђељским врлинама које у великој мјери красише овдашње Србе.

Заборавност је рат против себе, против традиције и будућности народа коме припадамо. За мирну савјест потребно је прецизно памћење и поштено и истинито писање о добру и злу у народу, у историји свога рода.

Ова публикација својим садржајем окренута је у том циљу и као таква може бити на понос Кожушанима, али и онима којима је стало до српства и српског народа.

Миленко ЂУКАНОВИЋ , професор

На основу мишљења Министарства образовања, науке и културе Републике Српске ова књига је, примјеном члана 17, тачке 11. Закона о порезу на промет, ослобођена пореза на промет.

908(497.15 Кожухе)
Кожухе 1446-1996 - недовршена прича - Добој,
Центар за културу и образовање 1996. (Добој :
"Графичар") - 329 стр. : илустр. ; 20 см.
Тираж : 1000
а) Кожухе - Монографија

Издавач :
Центар за културу и образовање , Добој

За издавача :
Раденко КРУЉ , професор

К О Ж У Х Е

1446 - 1996.

(педовршепа прича)

Штампа ГРАФИЧАР Добој

За Штампарију :
Ратко МАРИЋ , дипл. инж.

Кожухе , августа 1996.

КОЖУХЕ

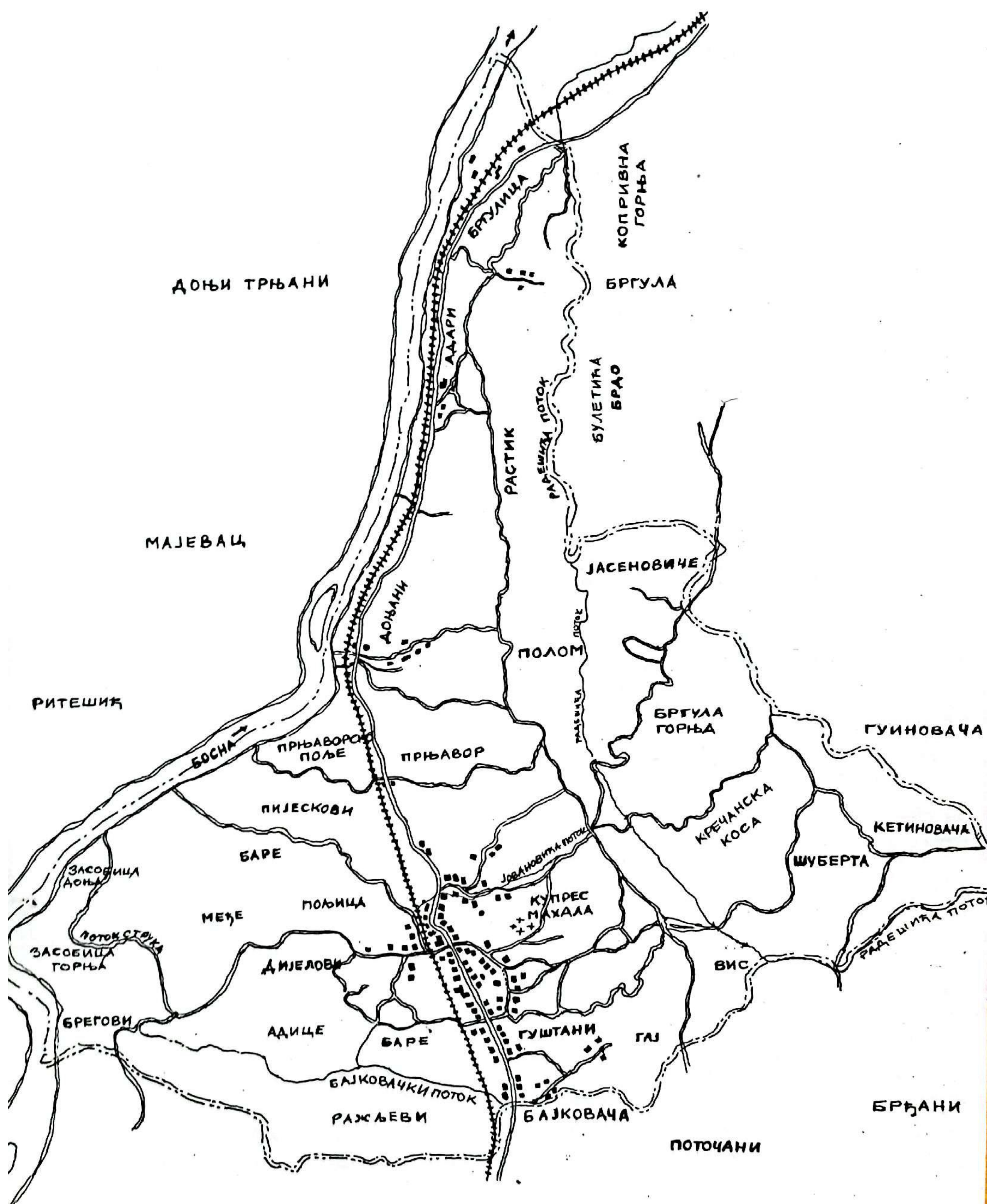
ДОЊИ ТРЊАНИ
МАЈЕВАЦ
РИТЕШИЋ
БОСНА
БРГУЛИЦА
КОПРИВНА ГОРЊА
БРГУЛА
АДАРИ
РАДЕШИЋА ПОТОК
БУЛЕТИЋА БРДО
РАСТИК
ЈАСЕНОВИЧЕ
ДОЊАНИ
ПОЛОМ
БРГУЛА ГОРЊА
ГУИНОВАЧА
ПРЊАВОРСКО ПОЉЕ
ПРЊАВОР
ПИЈЕСКОВИ
КРЕЧАНСКА КОСА
КЕТИНОВАЧА
БАРЕ
ЈОВАНОВИЋА ПОТОК
ЗАСОБИЦА ДОЊА
ШУБЕРТА
ПОЉИЦА
КУПРЕС МАХАЛА
МЕЂЕ
ЗАСОБИЦА ГОРЊА
РАДЕШИЋА ПОТОК
ДИЈЕЛОВИ
ВИС
БРЕГОВИ
АДИЦЕ
БАРЕ
ГУШТАНИ
ГАЈ
БАЈКОВАЧКИ ПОТОК
РАЖЉЕВИ
БАЈКОВАЧА
БРЂАНИ
ПОТОЧАНИ

К
КОЖУХЕ
1446